

JK 716 E
1932

ՀԱՅԿԵՐԱՆ
ԳՐԱԳՐԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԵՐԱՆ

№ 8

Handwritten signature and date: 15.2.1933.
Logo of the National Library of Georgia: **ქართული ენციკლოპედია**

საქართველო

KAVKASSIONI

RECUEIL GÉORGIEN LITTÉRAIRE

წიგნი 80430

5-212

ქართული მწიგანო
გამოცემა

პარიზი
1982

7211

საქართველოს ენციკლოპედია
ქართული ენციკლოპედია

1832

1932

გიორგი უიფიანი

ასი წლის კომბა

I

დაქნილ თითებით ათამაშებ ბროლის კლავიშებს,
 უცქერს წუხილი მელოდიას ლურჯი თვალებით,
 ღამე ღრუბლებში ნაბადივით გაშლის ბალიშებს,
 ვზივართ ორივე შორეულის მძიმე ბრალდებით:
 შემომაგებე შურდულევით სახე ნაწყენი,
 ვხედავ შე, ქალო, თითთა თრთოლამ ხმები დათოვა,
 განშეორებით ალბად დღესაც ისევ დასწყევლი,
 ვინც რომ სატრფოს გზა დაივიწყა და მიატოვა-
 ისევ დაუკარ ეს მუსიკა სიმების თრთოლევით,
 ისევ გაშალე სურათები მოგონებიდან.
 აშხელს შორეულს საშიშარი ტალღათა ქროლევით
 დღეს სინამდვილე დაწყებული მონგოლებიდან.
 მაშინ შარაზე შურის თვალით შხამი სდიოდა.
 დაიწვა მიწა უნუგეშო ცეცხლის ზმანებით.
 სისხლის ღვარებად კლდის ჩონჩხებზე ჩამოდიოდა
 ათასი შახი და მაჰმადი ნადირ-ხანებით...
 ტალღათა მღერას თითქო მოაქვს თამარის ხმები,
 ფაფარ-აყრილი ფრთის კალამი აწყობს ტყაოსანს,
 მაგრამ შეჩერდა სინამდვილე და განრისხებით
 დაიწყო ზეცამ შეტყეებზე სისხლით გადმოსვლა...
 ორ ზღვათა შორის დაიჭანცა ძელების კუნძული,
 კრწანისის მიწა გადახაზა ხმალის კრილებმა,
 ვაილო კარი და ზვირთების იყო ჩურჩული:
 დავეცეთ კუნძულს, როცა ცეცხლებს ჩაეძინება!
 იგრძნო ღალატი მოლუშულმა მთების არწივმა,
 მოადგა ქალაქს ამღვრეული ცხელი სულთანნი;
 დაცხრილულ ზეცამ დედა-მიწას სისხლი აწვიმა,
 ჩონჩხის ტყეებით გადიარა გზა ნაბურთალი...

II

შემოიხურა მოგონებამ შავებში ნისლი.
 ჯვრებით გადაშლილ საფლაფიდან ხმები გროვდება!
 ნუ თუ, შენ ქალო, ლურჯ-თვალეზე! სრულიად იცი
 საუკუნეთა გზა დაღმართი და უბედობა!
 გლოვის კუნძულზე დახუთული წლები მიწვა,
 შურისძიება შეიკაზმა ურდოს ნებიერთ.
 ბორიო ცაზე იმედების მზე გადაიწვა,
 დაეშვენ ფიქრნი გამოცდილი ჯალათებით.
 აღარ იკმარა მრისხანებამ რბევა დიდების,
 თითქო წამოდგა მემამოზე წლები ერთად.
 დაღვა იმედი გარიჟრაჟის ფერ-გაფითრებით,
 ოცდათორმეტიც მზის სხივებით გამოიკვეთა.
 მთებს დაჰფენოდა ცის ჩრდილები ფერმკრთალ ნოხებად,
 ღამე გულმღერია შორეული ელოდა შევლას,
 ჰკრთოდა სიჩუმე ჩაფიქრებულ მემამოხეთა,
 ნატყვიარ წარსულს უგზავნიდენ ფიცით სიმღერას.
 დაბურულ გულის სამფლობელო იყო ის ღამე, —
 სული ჩამჯდარი მემამოზე ღრუბლების ქოხში,
 ელოდა დღეებს მწვამებელის სისხლით სიმთვრალე
 და დაბრუნება სხივით მორთულ მშვიდ სამეფოში.
 იდგა ნუგეში საუკუნის ფერგაფითრებით,
 დაღუნულ ხმალზე სინამდვილე დიამსხვრა ნატყვად,
 ტფილისზე სამჯერ გადაიარა მუფემ ფიქრებით,
 ყორნის ყვილით ლალატიდან დაეშვა ფარდა!

III

დიდია გლოვის დაგორება დასაბამიდან,
 დიდია დარდი და დროები შესადარები!
 როგორც რაობის გასარკვევად ხმა საფლაფიდან,
 როგორც კუმოზე დაშვებული ჩუმი თვალეში!
 თვით ამ სიცოცხლეს რად მოჰქონდა ქარიშხალივით
 ორ ზღვათა შორის დაბინდული წუხილის მიწა?
 როცა ატირდა საუკუნე მოხუც ქალივით,
 გლოვით სატრფოსთან თვით სიკვდილი რად დაიფიცა?
 ნუ თუ არ არის სხვა ადგილი თავშესაფარი?
 ყველგან მთებია და მინდვრები დაგორებული!
 რისთვის გახურავს შენ, დღეებო, ცივი ზეწარი?
 რისთვის დამდგარხარ შენ, სიცოცხლეც, დაღონებული?

ჯველგან ერთია, ვინც არ იყო, რომელ მხარეში,
მიწას დასწყველი გამოკვეთილს მრავალ-თვლებიანს,
რაც უფრო იწევ საძიებლად მღვრიე ღამეში,
მით უფრო მეტი შემზარავი უფსკრულებია!
დარჩები ალბად ისევ მშრალი კითხვის ამარა!
რამდენი გრძნობა ჩამოჭკნება დროთა ლოდინით!
სიკვდილის ზიდზე ათასებმა გადაიარა,
ისევ ათასჯერ დაეშვება ღამე ლოდინით!
ვინ გამოკვეთა ეს გრძნობათა შავი არსება,
შავ ღამეებში ნახშირივით გულს ნაშობო?
მწუხრის ისრები სასიკვდილოდ რო გეტმასნება,
დამნაშავეა ქვეყანა და შემდეგ სამშობლო!

მაგრამ სად ნახოს უმისობით სულმა სიმშვიდე?
რომელ ქვეყანას შეუძლია ამომჭრას გული?
მოვკლავ სიცოცხლეს, რომ იქ მიწა გადამიშლიდეს,
სადაც მარბია უპატრონო ჩვენი წარსული!

IV

ვერ გაუძელით მკრთალ სიმების სევიდან ნიშნებს,
შეკრთა თითები, სამუდამოდ შესწყდა ძახილი,
და როცა ჩემად დააჩერდი დაქნილ კლავიშებს,
მე შემამჩნიე მოწყენილი და თავ-დახრილი.
შენი თვალები ჩამომდნარი ცრემლთა-დინებით,
დაულეველი მოგონების მჩქეფარე წყარო,
შინდა ნოგტაკო და ჭურდივით მთებს გავცილდები,
რომ ეს წუხილი თვით წუხილზე გადაეატარო!
ხევსურის გრძნობა იყო ქალო შეხვედრა ჩვენი,
ტანის შერხვევა, გაუგებარ სიოს შრიალი,
თმების ჩანჩქერი ღია მკერდზე ჩამონაშვები
და მის ქვეშ სუნთქვა შენგან დასჯილ ადამიანის.
მე რად ვიგრძენი ეს ცხოვრების ჩუმი ფერება,
დაჭრილი დედის საალერსო ჩიტავით სუნთქვა?
თუ კი მუსიკამ გამოკვეთა ეს მოჩვენება,
მუსიკამ სული სასიკვდილოდ რო დაიუფლა!
როცა დღეები ამღვრეული ცეცხლებს დამიშენს,
ზეცა მიწაზე ჩამოწვება ღრუბლებს დახრილი,
კვლავინდებურად გთხოვ შეეხო სათუთ კლავიშებს,
ცამომალვიძო მიტოვებულ სატრფოს ძახილით!

რ. ინგილო

საქართველოს სამეფოს ვითარება

რუსეთის მოსკოლის წინ.

(მიმოხილვა)

თუ სახელმწიფო მოწადინებულა, რომ მას პატივია ეპყრობოდენ გარედან, ხოლო შიგნით ჰპოვებდეს სიმტკიცესა და შეურყევლობას, მან ყოვლის უწინარეს უნდა დაიკვას ეროვნული უფლებრივი გრძნობა და აზიზად უვლიდეს მას.

Rudolf von Jering

(Der Kampf um's Recht)

ასი წლის წინათ მოწყობილ შეთქმულებით ქართველმა ერმა წა-ტაცებული დამოუკიდებლობის დასაბრუნებელ ცდის პირველი ეტაპი დაამთავრა. ეს იყო ხანა დაუცხრომელ შეიარაღებულ ბრძოლებისა სა-ხელმწიფოს სუვერენიტეტის აღსადგენად. ყოველმხრივ უსახსრობისა და სისუსტის მიუხედავად ხალხი მაინც უკიდურესი საშუალებებით ეწი-ნაღმდეგებოდა უცხოთა მბრძანებლობას. ეს სტადიონი ისტორიაში უნ-და შევიდეს ვითარცა გამორჩეული და რომანტიული თავგანწირვა უფლება აყრილ აღშფოთებულ ერისა.

ამ სისხლიანი მატინის ხელახლა გადაფურცვლას აწინდელს ჩვენს პირობებში პოლიტიკურ-აღმზრდელითი მნიშვნელობა ენიჭება. ზოგ-რამის ამოკითხვას თანამედროვე ქართველი პრაქტიკულადაც გამოიყუ-ნებს.

შეთხველი ქვემოდ გაეცნობა წერილებს, სადაც 1832 წლის ამბები დალაგებით მოთხრობილ არიან. ჩემი სტრიქონები კი გადაგვახედვენ უფრო ადრე წლებსაკენ, რათა წინამდგომ ამბების გახსენებით ერთგვა-რად გაშუქებულ და გაადვილებულ იქნას გარემოებათა და ფაქტების შემდგომი წყების გაგება და შეთვისება.

მეთვრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრიდან აღმოსავლეთ საქართვე-ლოს სახელმწიფოებრიობა შემომტკიცებულ სუვერენულ სახეობით აღ-

მოიკვეთა და კავკასიაში მოსახლე ხალხთა შორის ისევ ძველი ჰეგემონის მნიშვნელობა მოიპოვა. საქართველოს კვლავ უბრუნდება მიზნული პროვინციები და მათ შორის ისეთი ნაყოფიერი და სტრატეგიული მნიშვნელობის კუთხენი, როგორც მაგალითად ყაზახი, კავკასიის (ჭერეთი) და ბორჩალო, ესენი და ზოგი სხვა სამფლობელოები (ვანჯა, ერევანი) უკვე თეიმურაზ II-მ კვლავ შემოიერთა თავისი გონიერული და ფიზიკური პოლიტიკის მეოხებით. ბატონიშვილ ერეკლეს მამამ ორ წელიწადის დაპყობისა და სპაჰანში უმთავრესად იმ მიზნით, რომ დაბრკოლებანი და სიძნელენი თვითონვე განესაჯა და შესაფერისი ზომებიც მენვე მიეღო. მან მოახერხა სპარსეთის შაჰ სულთან - იბრაჰიმთან პირდაპირ დაეჭირა მეგობრული ურთიერთობა, რითაც დაწყებული გეგმები უმტკივნეულოდ განხარსა, ამიტომ მეფის დაბრუნება ტფილისში 1749 წ. სატრიუმფით იყო. აღმოსავლეთ საქართველოს გაძლიერებას არც იმ გარემოებამ შეუშალა ხელი, რომ პოლიტიკური მოსაზრებით 1744 წელს კახეთი გამოყოფილ იქმნა ქართლისაგან: უკანასკნელში მეფობა განაგრძო ისევ თეიმურაზმა, ხოლო კახეთი გაღმამხრითურთ 26 წლის ერეკლე II-ს ჩაჰბარდა. თეიმურაზ II-ის გარდაცვალების უმაღლეს (1762 წ.) ეს თავზე მოხვეული კომბინაცია მოიხპო და ერეკლე II აღყვანილი იქმნა შეერთებულ ქართლ-კახეთის ტახტზე. ამ დროს აღმოსავლეთ საქართველო უკვე მძლავრ სახელმწიფო ერთეულს წარმოადგენდა, რაიცა მეფე ერეკლეს ტიტლოდანაცა სწანს: — „მემკვიდრე ხელმწიფე და მფლობელი ერეკლე მეორე წყალობითა ღვთისათა მეფე ქართლისა, მეფე კახეთისა, მემკვიდრე მფლობელი სამცხე-საათაბაგოსი, მთავარი ყაზახისა, მთავარი ბორჩალოსა, მთავარი შამშადილისა, მთავარი კაქისა, მთავარი შაქისა და მთავარი შირვანისა, მფლობელი და მბრძანებელი განჯისა და ერევნისა“.

ამ ზომამდის გაძლიერებული აღმოსავლეთი საქართველო, თანაც ისეთი სახელმძღვანელო მეფის საჭით ამოძრავებული, როგორც იყო პატარა კახი, ბუნებრივად იზიდავდა თავის წიაღში წინაემთა უკუღმართობის გამო მომობნეულ ქართულ მიწაწყალსა. ამერ-იმერეთის გაერთიანება მოწინავე ქართველ საზოგადოებამ მორიგ პოლიტიკურ ამოცანად დასახა; სათანადო ჯგუფები და ორგანიზაციები ქვეყნის სხვა და სხვა კუთხეში პრაქტიკულ მუშაობასაც შეუდგნენ, ისე რომ როდესაც 1748 წელს ქართველ ტომთა რჩეულნი მეფე ერეკლეს აჯივთ მიჰპართავდნენ სრულიად საქართველოს გვირგვინით კურთხეულიყო, ისინი უსათუოდ გამოჰხატავდნენ მთელი ხალხის გულისინადებს. ამ გარემოებაზე გზამიშველიად კოტახნით შევაჩიერებ მკითხველის გულისყურს: შეტყობა მით უფრო ხაინტურესსა, რომ ფაქტიურად ქართველთა ნატვრას ფრთები ვერ შეესხა და საქართველომ 1790 წლის შემდგომაც ვერა ჰპოვა უნიტარული გამოსახულება. რამ შეუშალა ამას ხელი? რა გარემოება წი-

ნააღივდა საყოველთაო სურვილს?.. დროშებითა და ხალიჩებით მორთული დედაქალაქი ზეიმს მისცემოდა და ამისი სრული საბაბიცა ჰქონდა: სასახლეში თავი მოეყარათ სრულიად საქართველოს მოციქულებს; ისინი ქართველ თოხუმთა სამკვიდრებელის გაერთიანებაზე ბჭობდნენ. მრავალრიცხოვანი და წარჩინებული იყო ეს დარბაზობა: მასში წარმოდგენილიყვნენ საქართველოს სახელმწიფოებრივი და პოლიტიკური პაზროვნების უმჯობესი გამომხატველნი. ერეკლე მეფის შვილისშვილმა სოლომონ II-მ თითქმის მთელი თავისი სამინისტრო წარუგზავნა პაპას იმის დასამტკიცებლად, რომ იმერეთი უყოყმანოდ ილტვის აღმოსავლეთ საქართველოსთან შესაერთებლად. სოლომონ მეფის დესპანთ ჰმეთაურობდა სახლთუხუცესი ზურაბ წერეთელი; მათ შორის იყვნენ აგრეთვე ნეტარხენებულნი მღვდელმთავარნი დოსითეოს ქუთათელი და ექვთიმე გენათელი, შემდგომ (1820 წ.) ნაწამებნი რუსეთის მთავრობის მიერ. როგორც სოლომონ მე-II-ისა, აგრეთვე გრიგოლ დადიანისა და სვიმონ გურიელის რჩეულთ ერთხმად განუტხადეს ერეკლე მეფეს, რომ დავალებული აქვთ საჯაროდ აღიარონ ქართველობის გარდაწყვეტილება ერთბაშობისათვის ერეკლე მეფის თვითმპყრობელ ხელმწიფების ქვეშეუკანასკნელი სიტყვა წარმოსთქვა მეფის ძემ ტახტის მემკვიდრე გიორგიმ. შესანიშნავი იყო ეს სატყვა, როგორც წარმოთქმის შნოთი, აგრეთვე სწავლულებითა და მოადენილ მაგალითების აწყობით. დარბაზიელი და ახოვანი მემკვიდრე, ლამაზი შესახედავი და მჭერმეტყველი ჩვეულის მქუქარე ხმით პაზრებს პაზრებზე ჰკინძავდა და აჯადოებდა ისედაც აღფრთოვანებულ მსმენელთ. მისი პარალელები უძველეს ისტორიიდან, ელლინეთიდან, რომიდან, რჩეული ტექსტები საღმრთო წერილიდანა და პატრისტიკიდან მკვეთრი დასაბუთება იყო იმისა, თუ რა სარგებლობა აქვს სახელმწიფოს მთლიანობასა და ერის ერთობასა, ხოლო რა ზიანი მოაქვს ამ მცნებათა გარდახვევასა და უარისყოფასა... ხმაგაკმენდილი და მოჭუშული იჯდა მეფე ერეკლე! ან რა უნდა ეთქვა მოხუც გვირგვინოსანსა, როცა ყველა მოსმენილ სიტყვეებში მისი საკუთარი ზმანება მუტყველებდა?! მან, ღვაწლითმოსილმა ხელმწიფემ და სახელგანთქმულმა სარდალმა, სხვებზე უკეთესად უწყოდა, რომ საქართველოს სახელმწიფოებრივი უზრუნველყოფა, ხალხის კეთილდღეობა და საზოგადოთ კულტურული წარმატება მეტწილად დამოკიდებული არის მისი სხეულის სიმრთელისაგან. სწორუპოვარმა მხედართმთავარმა მთელი თავისი სიცოცხლე სახელმწიფოს განდიდებას შესწირა და ყოველი გოჯი მიწა მისმა აშიშვლებულმა მახვილმა მიუმაგრა საქართველოს. სდუმდა მეფე, მისი უზღბლი ვერც ტახტის მემკვიდრის აღზნებულმა სიტყვამ გახსნა... ერეკლე II-მ, როგორც ვიცით, უარპყო ჰქეყნის ხმა. ხელმწიფე არ აპყვა გულისთქმას, მოწოლილი გრძნობები ცივ გონებას დაუმორჩილა და სამეფოს ბედიღბალი საგარეო მოვლენათა ტრიალზე აავო.

ერეკლე მეფემ განუმარტა ელდანაცემ დამსწრეთ, რომ საგარეო მონაზრებანი არ იგუებენ საქართველოს ერთ მთლიან სახელმწიფოდ ქმნას, რომ ეს გარემოება სამხრეთ ორ მეზობელში მყისვე გამოიწვევს აურზაურსა, რადგანაც მათ ანგარიშებში არ შედის საქმის დაქვერა კლითოკოდემდე გაერთიანებულ საქართველოსთან. გონების მშრალ ანალიზს უნდა შეეწირნენ გრძობებიცა და სურვილებიც. ამისდამიხედვით ერეკლე მეფის რჩევით საქართველოს სხვა და სხვა ნაწილთა მფლობელნი ცალცალკე ტრაქტატებით შეეკვრნენ მას, ხოლო ხალხის გრძობას რომ მცირედი დაკმაყოფილება მაინც მისცემოდა, ქართლ-კახეთის მეფე დანაშთენთა მფარველათა და მზრუნველათ დასახელდა. ანუ საერთაშორისო უფლების ტერმინით, ყველა სამთავროებზე ქართლ-კახეთის სამეფოს პროტექტორატი დამყარდა.

ერეკლე მეფის ნაფარაუდვეა არ გამართლდა: სამხრეთ მეზობლებში სხვა რამ იწვევდა ქმუნევასა და შიშსა, — ეს იყო რუსეთის თანდათანობითი შეუჭრებელი ჩამოწოლა მცირე აზიისაკენ. ასეთ გარემოებებში საქართველო შეუძინეველი არ დარჩებოდა. პირიქით მის ყოფაქცევასა და პოლიტიკას ძალუძდა მოვლენათა ერთგვარი შესხვაფერება. სამაჰმადიანო სახელმწიფოთა დიპლომატია იმის ცდაში იყო, რომ საქართველოს გული მოეგო, თუნდაც ტერიტორიალური შემატებითაც, ოღონდ დარღვეულიყო ის სიტუაცია, რომელიც კავკასიონის უმეტეს ნაწილში დამყარდა 1783 წლის ხელშეკრულების გამოისობით. მიუხედავად იმისა, რომ მეფე ერეკლეს საკმარისი საბაბები ჰქონდა ამ ტრაქტატიდან გამომდინარე ვალდებულებანი საქართველოსათვის ძალადაკარგულად ეცნო და სათანადო ზომებით მისი სრული გაბათილებაც მოეთხოვა, მაგრამ ის არ დაადგამ უკიდურეს გზას და მხოლოდ იმის ცდაში იყო, რომ პეტერბურგში მყოფ თავის ელჩის თ. გარსევან ჭავჭავაძის საშუალებით როგორმე აეძულებინა კონტრაგენტი უფრო პირნათლად მოაპყრობოდა საერთაშორისო იურიდიულ დოკუმენტს. ამავე დროს ქართველი სახელმწიფო მოღვაწენი და საზოგადოთ მოწინავე წრეები ამჩნევდნენ, რომ ტრაქტატმა არამც თუ არ მოიცა დაპირებული სიკეთენი, წინაღმდეგ — შეჰქმნა სახელმწიფოს არსებობისათვის მეტისმეტად სახიფათო მდგომარეობა: რუსეთთან დაკავშირებამ საქართველოს გადაუმეტრა, სამაჰმადიანო სამხრეთი.

ამავე დროს საგულისხმო ამბები დატრიალდა სპარსეთში: ძლიერ მოსილ ნადირშაჰის სიკვდილის შემდგომ ეს ქვეყანა უკანუკან იწვედა, ხოლო მეთვრამეტე საუკუნის სამოციან წლების შემდგომ იქ მთლიანობადაც კი მოისპო. გამოყოფილი სახანოები ერთის მხრით ურთიერთშორის იბრძოდნენ, მეორეს მხრით კი თავს იცავდნენ ცენტრალ მთავრობის ცდისაგან გაერთიანებისათვის. დაღუპვის გზაზე შემდგარი სპარსეთი გადაარჩინა და ახალი ძალით შეჰმოსა მამაცმა სარდალმა და დიდათ ნი-

ქიერმა ხელმწიფემ ალა-შაჰმედ-ხან. ყაჯარელმა. უსასტიკესი ზომებით ის სულ მალე გაუმკლავდა განდგომილებს. გაამართელა და განამტკიცა სახელმწიფო აბარატი, გააძლიერა და რკინის დისციპლინით შეკრა ჯარი და 1791 წელს უკვე საქართველოს საზღვრებზე მომდგარმა მეგობრობის განახლება მოსთხოვა ქართლ-კახეთის მეფეს. საქართველოში მიჰხედნენ, თუ რას პნიშნავდა საზღვრიდან გადმომდბილი, ჯარის ყიფინით აგუჯუნებული სურვილი მეგობრობისათვის: ეს იმას მოასწავებდა პირველყოვლისა, რომ საქართველოს უნდა გაეწყვიტა კავშირი რუსეთთან 1783 წლის ხელშეკრულების უარისყოფით და ამავე დროს განეახლებინა ჩვეული მიმართება სპარსეთთან. რუსეთის მოახლოების საშიშროებას ჰგრძნობდნენ ყველა სამაჰმადიანო ქვეყნები და ესევე გარემოება, რა თქმა უნდა, არ გამოუბარებოდა შორსმჭვრეტელ შაჰს.

საქართველოს წინაშე მწვავედ დაისვა ურთულესი საკითხი. ეხლა უნდა ერთხელ და სამუდამოდ გამორკვეულიყო ასე ესთქვათ ორიენტაციის საკითხი. ერეკლე მეფემ იცოდა, რომ ერთი ნაწილი პოლიტიკური მოღვაწეებისა სოლომონ ლეონიძის მეთაურობით აშკარად თანაუგრძნობდა სპარსეთთან კავშირის აღდგენას. ეს ჯგუფი იმ ჰაზრისა იყო, რომ ძველ შერჩეულ მეზობლებთან საერთო ენის გამონახვა და ის, რასაც მოღუს ვიყენდის ეძახიან, ადვილად შესაძლებელია. მით უმეტეს, რომ ერეკლე მეფის საქართველოს ძალაცა და უნარიც შესწევდა თავის ღირსებისა და სამკვიდრებელის დასაცავად. ესევე ჯგუფი თავიდანვე ალმაცერად უტკერდა რუსეთთან დაახლოვებას. 1783 წლის ხელშეკრულების მომდევნო ფაქტებმა კი იგი საბოლოოდ დაარწმუნა იმაში, რომ ჩრდილოეთის ერთმორწმუნე იმპერია ორპირი და გაუტანელია. გარნა მეფე უფრო რუსეთის მომხრეთაყენ იხრებოდა. აქვე უნდა აღინშნოს, რომ რუსოფილური ჯგუფი თანდათან ფეხს იკიდებდა სამეფოში და გავლენასაც ჰპოებდა. მას ნიჭიერად ხელმძღვანელობდა პეტერბურგში თავადი გარსევან ჰავეკავაძე, ხოლო საქართველოში ამავე ჯგუფს მეთაურობდნენ თვით დესპანის სიმამრი ქაიხოსრო ავალიშვილი და უფრო მუსყაითად ტახტის მემკვიდრის სიმამრი გოგია ციციშვილი. ყურადღების ღირსია ის გარემოებაც, რომ ამავე ჯგუფში წარმოიშვა და მეომე უკვე განცალკევებულად მოქმედებდა უკიდურესი მიმართულება, ქნის ერისთავების მიერ ასულდგმულებული, რომელიც აღარც 1783 წლის ტრაქტატი ყაბულდებოდა და რუსეთთან მიერთებას მოითხოვდა. რაინდი მეფე იურიდიულად და ზნეობრივადაც ვალდებულადა სთვლიდა თავისთავს უმწიკვლოდ აღესრულებინა ტრაქტატი და აი სწორედ ეს გარემოება საბედისწერო გამოდგა სამეფოსათვის. მეფემ უარპყო აღამაჰმედხანის წინადადება. საქართველომ ზურგი უტკია სამაჰმადიანო სახელმწიფოებს და ახალ გზების ძიებისათვის მიუთხრობელსა და ქუმ ჩრდილოეთისაყენ იბრუნა პირი. რუბიკონი გადაილახა...

გაუმართლდა ერეკლე მეფეს იმედები? გაამართლა ისტორიამ მისი საგარეო პოლიტიკა? აქ ისეთი საკითხები იზადება, რომელთა კმაყოფილად გარჩევა წერილის ფარგლებიდან გამოვციყვანდა. მისი სირთულე მოითხოვს ცალკე გამოკვლევასა და მცოდნის კალამს.

ერეკლე II-ის საგარეო პოლიტიკის დაფასებაში ქართველი საზოგადოება იმთავითვე ორ სასტიკ მოპირდაპირე ბანაკად იყოფებოდა. არგუმენტები ორივეს საკმარისად მოეპოვებოდათ. ისტორიული მაგალითებიცა და საქართველოზე დამტყდარი მთელი ეს ალიაქოთური ამბებიც საკრიტიკო მასალას ორივე მხარეს აძლევდა. საკითხმა აკრუალური მნიშვნელობა მოიპოვა უკვე ჩვენს დროში.

მეთვრამეტე საუკუნის დამლევისა და მე-19-ის დამდევის მოვლენათა შესწავლას ხელახლა მიჰყვეს ხელი, როცა დიდი ომის შემდგომ ცხოვრების მიმდინარეობამ კიდევ დასვა საერთაშორისო დღის წესრიგში საქართველოს თვითმყოფობის აღდგენის საკითხი. დამოუკიდებლობის პრაქტიკული განაარსება მეცნიერებისა და სწავლულ პოლიტიკოსების პაზრით შესაძლებელი გახდა საერთაშორისო უფლების ძალით, იურიდიულ ნორმებზე დაყრდნობით, ესე იგი სწორედ იმ სახით, როგორათაც დამოუკიდებლობის აკტის შესავალში აღინიშნა (მეტატის მუტანდის ასევე მოიქცა საქართველოს ეკლესიის დროებითი მართველობაც როდესაც მცხეთის (12 მარტი 1917 წ.) საავტოკეფალო აკტი გამოაქვეყნა). თავის თავად იგულისხმება, რომ ერეკლე მეფის პიროვნებაც კვლავ მოექცა შესასწავლ მასალათა ფოქუსში. ჩვენი დამოუკიდებლობის დროს საკმაო ბლომად იწერებოდა იმის შესახებ, ვინც ხალხურმა ეპოსმა ასეთი სიტყვებით დაასურათხატა:

მცხეთას სდგას ოქროს კუმბი,
შიგ ნათობს კელაპტარია,
შიგა წევს მეფე ერეკლე,
ბაგრატიონთა გვარია

გმირს დაუხუქავს თვალეზი,
მაგრამ არ არის მკვდარია!
შვილებს გადუგდო ბეგთარი
ფხა სისხლიანი ხმალია.

სანამდის ვიყავ, კარგ ვიყავ.
მევძარ-მოვძარი ზღვანია,
ეხლა თქვენთ ჩამიბარია
ქართველთ მთა და ტაძარია.

ამავე ხანებში გამოქვეყნდა, თუ არ ეცდები, თურ. „შვიდ მნათობ- ში“ სარგის კაკაბაძის მშვენიერი მონოგრაფია ერეკლე მეფეზე. მკითხველს უეჭველია ეხსოვება ის ხანგრძლივი პოლემიკა ქართულ პრესაში, ისევე მეფე ერეკლეს პიროვნება რომ ჰქონდა საგნად, ხოლო მისი საბაზი კი იყო ამ მეფის სახელის წაშლა ერთ-ერთ საქალაქო სკოლის ალაყაფეზე. საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების ორიოდ კვირის წინ ადგილი ჰქონდა ერთ ეპიზოდს, რომლის გახსენება ინტერესს არ იქნება მოკლებული: ქართულ კლუბის დარბაზში ერეკლე მეფეს „ასამართლებდნენ“; მიზანში ამოღებული იყო საზოგადოთ მისი საერთაშორისო პოლიტიკა, ხოლო თავის თავად იგულისხმება, რომ ბრალმდებელიცა და დამცველებიც მეტწილად 1783 წლის ხელშეკრულების ანალიზზე ჩერდებოდნენ. ამ „სასამართლოში“ ბრალმდებლებმა გაიმარჯვეს და ეს ფსიქოლოგიურადაც ვასაგებია, მაგრამ სახათაბალოდ საქმე იჭამდის მივიდა, რომ პრეზიდენტს საგანგებო ზომებისა და თავდარიგის დაჭერა ჰოუხდა, რათა მეფე ერეკლეს დამნაშავეთა სკამი ასცდენოდა.

როგორ წავიდოდა ჩვენი სამშობლოს ბედი, უკეთუ ერეკლე მეფეს მეორე გზა აერჩია, ძნელი სათქმელია, მაგრამ ერთი რამ კი აშკარაა, სახელდობრ ის, რომ მე-18 საუკუნის მიწურულში სამხრეთით მყოფნი საქართველოს სამტრია ძალები თანდათანობით სუსტდებოდნენ და ქვეითდებოდნენ, საქართველო კი სამაგიეროდ ძლიერებით იმოსებოდა, თანაც ევროპასა და აზიის შორის სულ სხვაგვარი ურთიერთობა მყარდებოდა; წინაბნობის კარჩაკეტილობა ეხლა ხალხთა და სახელმწიფოთა უფრო მჭიდრო კავშირმა შესცვალა, ხოლო სამამაღიანო ქვეყნების აგრესიობას წინააღმდეგ ახალი სულით ამოძრავებული, გამოფხიზლებული ევროპა, რომელიც ბუნობპარტის ძლევამოსილების ნიშნით მონტესკიოს „კანონების სულს“ მიმოაბნევედა და ამ მცნებას ევროპის საზღვრებს იქით ხმელთა-შუა ზღვის სანაპირო ქვეყნებს აწევიდა... სწავლითაცა და, თუ დასკირდებოდა, ძალდატანებითაც, ამ ევროპაში ერეკლე მეფეს კარგა იცნობდნენ. იქ განცვიფრებას იწვევდა „გეორგიანთა“ ხელმწიფის ჭკუამახვილობა, სახელმწიფოებრივი სიბრძნე, სათნოებითი მოპყრობა ქვეშევრდომებისადმი და რაც თავიდათავეი მისი საოცარი მამაცობა და გენიოსური მხედართმთავრობა. გვირგვინოსან სარდლის უნიჭიერესად წარმოებულ აღრიცხვაგადასულ ომების აშმაგი რომ მოისმინა, პრუსიის მეფემ ფრიდრიხ დიდმა, წარმოსთქვა: მე პირველი ევროპაში ვარ, ხოლო აზიაში გეორგიანთა მეფე ერეკლეო.

საქართველოს ხელმწიფეც იცნობდა ევროპას და კიდევაც სცილობდა გადაჰმოდა მას კავშირითა, თუ სპეციალი საგნის ხელშეკრულებებით, გარნა ევროპასთან ურთიერთობის გაბმა ნორმალურად საქართველოსათვის ბიზანტიის დაღუპვის შემდგომ (1453 წ.) გაძნელებული გახდა, რომ არა ესთქვათ, მთლად შეუძლებელი, და როდესაც

ასეთი დამოკიდებულების შესაძლებლობა მეტნაკლებობით მოსახერხებელი შეიქმნა, ერეკლე მეფის ცდანიც სწორედ იქითკენ მიიმართნენ და შეთანხმებისათვის ნიადაგის სინჯვაც იქიდანვე დაიწყო (ვენა, პარიზი, სარდინია, ნეაპოლი, ვენეცია), მაგრამ იმ-დროინდელი დასავლეთი ჯერ კიდევ მთლად არ იყო მომარჯვებული წინააზიის საქმეებში აქტიურად ჩარევისათვის.

ისტორიულ ფაქტებზე დამყარებით საფუძველი გვეძლევა მაშასადამე ვსთქვათ, რომ რუსეთთან დაახლოების სურვილს ერეკლე მეფის საგარეო პოლიტიკაში თურმე უკანასკნელი ადგილი სჭერია. სულ სხვა არის საკითხი, იყო კი საზოგადოთ საქირო და აუცილებელი ასენაირად გარდახრა საგარეო მიმართულებისა; ვგრძნობ კი, რომ ეს უკვე ისტორიკოსებისა და მეცნიერების კვლევის საგანს შეადგენს. ჩემის მხრით მე მხოლოდ განცვიფრება შემიძლიან გამოვთქვა, როგორ მოხდა, რომ მეფე ერეკლემ, რომელსაც სამაჰმადიანო ერები და სპარსეთი პრაქტიკულადაცა და თეორიულადაც შესწავლილი და აწონდაწონილი ჰქონდა, ალღო ვერ აუღო ახალ ვითარებათა დამკვიდრებას ევროპასა და მცირე აზიაში? ის მიმართავდა რუსეთს კავშირისათვის, როდესაც ხელთა ჰქონდა საკმაო საბუთები ამ ქვეყნის ცვალებადი და ორპირი პოლიტიკისა (ასპინძის ომი და სხვ.), ის გაურბოდა სპარსეთს, როდესაც სულ მარტივი და ზერელე დაკვირვება იყო საკმარისი იმის შესამოწმებლად, რომ ეს ქვეყანა, მიუხედავად მისი ახალი აღორძინების ხანისა, არსებითად აღმოსულიად უნდა ჩათვლილიყო ძველ მრისხანე იმპერიულ სახელმწიფოთა სიდიდან. სხვაგან აბა სადღაა საძებნელი ერეკლე მეფის დიპლომატიის მამოძრავებელი ფაქტორები?!

ყველა ამას ზედდაერთო შოვნით, თვით საქართველოში არსებულ მოუწყობლობა, რამაც ერთიანად ხელი შეუწყო მის საზარალოდ აჩენილ გარემოებათა მოახლოებას. შემონაწერთან წინააღმდეგობაში ნუ ჩამოერთმევა ეს ნაფიქრი: საქმე იმაშია, რომ ერეკლე მეფემ მომეტებული ნაწილი თავის ხანგრძლივი მეფობისა ომებში დაჰყო. მის აღურიცხველ ლაშქრობათა თუნდაც ზოგადი აღნიშვნაც კი მთელ შრომას მოითხოვს. პატარა კახი გაანჩხლებულ კრუხივით თავს ევლებოდა მტერთაგან გარემოცულ საქართველოს — ხან იგერიებდა მათ, უფრო ხშირად კი ჰდევნიდა და მუსრს ავლებდა, მაგრამ მტრების წინაშე ერთბედაც არ დახრილა მისი აელვარებული მახვილი!... გულეხები რომ გაიგებდნენ ერეკლე საომრად გაიჭრაო, ყანებსა და მიწდერებში ლალად ვადიოდნენ: პატარა კახი ვის გააკარებდა ახლო?!

ერეკლემ დასცა ყაენი,
მეფეა ქართველისაო,
პატარა კახი მუდამ ეამს
გამძლები არის მტრისაო.

სათაყ მიდის და მოდის,
ლურჯაზე კობტად ზისაო,
თოფი და ხმალი მხარს აკრავს,
მტერსა დაპხოცავს ლეთისაო...

და კიდევ:

ყარსიდან დარუბანდამდინ
მტერი ჰყავს დამონებული;
სხვა არა თქმულა მეფეი
მისებრივ თავდადებული...

ერთი:

უძლიერესი მეფეთა,
შემკული ყოვლისფრითაო,
წმიდა ნინოი შემწედ ჰყავს,
დაღესტანს ებრძვის ხმლითაო...

შინაცხოვრების მოწესრიგებაზე სათანადო ზრუნვა მეფეს არ დასცალდა; სახელმწიფოს ძირითადი კანონები ველარ აკმაყოფილებდნენ წინწასულ მოთხოვნილებებს; მიზანშეწონილება რიგში ჰსევამდა 1792 წლის შემკვიდრეობის კანონის შეცვლასაც: ამ კანონის მავნებლობამ ჯერ კიდევ ერეკლე II-ის სიცოცხლეში იჩინა თავი, ხოლო მის განსაკუთრებულ სიმწვავეს მეფის მრავალძეობა აღვიებდა; სახელმწიფოს ეკთილდღობას არა ნაკლები ენება მიაყენა უმაღლესმა განკარგულება-მაც, რომლის ძალით ბატონიშვილებს საუფლისწულოები ჩამოუროგდეთ: ამ ზომით მეფე, საფიქრებელია, ცდილობდა ხელისუფლების განმტკიცებას, რა კი თვით გარეყოფნა უზშირდებოდა. სულ ახლო წლებმა ნათელჰყვეს ამ სისტემის მთელი დამლუპველობა სამეფოისათვის: საუფლისწულოებში მოკალათებულ ბატონიშვილების უმეტესობამ თავი სუვერენებად მიიმჩნიეს და ხშირად ცენტრის განკარგულებებს კიდევაც უგულვებელჰყოფდნენ.

ამასობაში ტფილისს მოადგა ალა-მაჰმედ-ხანი 70.000 ჯარით. რუსეთმა, როგორც მოსალოდნელი იყო, უმუხთლა საქართველოს და თავის ჯარის ნაწილებით ჩრდილოეთისაკენ გაჰკურცლა. აი, ამ განწირვის ეამს გამოიჩრკვა საუფლისწულოების შექმნის მწარე შედეგები: 87 წლის მცხოვანი მეფე ერთმუქა მხედრობით ჰმუსრავდა სოღანლულში გამაგრებულ სპარსელებს, მაგრამ უსწორო ბრძოლაში ქართველთა რაზმები თხელდებოდნენ. მეფემ აფრინა შიკრიკები საუფლისწულოებში, გარნა მეფის ძეთ ყურიც არ გაიბერტყეს... ამის მიუხედავად „გამარჯეობა“ ისეთის ჯურისა ჰხვდა ალა-მაჰმედ-ხანს, რომ მან სასწრაფოდ უკან წასვლა ამჯობინა. რუსეთმა კი 1795 წლის კატასტროფა ხელზედაიხეცა და ფარულ ზრახვების განაღდებას შეუდგა. საქართველოს ლამპარი სოღანლულში ჩაქრა...

მტვრადქცეულ დედაქალაქს თვალი ააშორა მეფემ და თავის ძველ თელავისაკენ გაეშურა. აქვე ნადიკვარზე გადამყურ სასახლეში 11 იანვარს 1798 წელს სამუდამოდ განისვენა ხალხზე გაცემულ ამაგიტა და ღვაწლით დამაშვრალმა მეფემ. მოკვდა საქართველოს სიციცხლე, ჩაესვენა მისი მზე, დაიხურა საზღაპრო ამბავთა მომთხრობი წიგნი! სვედითმოკულ ხალხს ასე უსამძიმრეს მიჰლარის საძოვრიდან თუშებმა:

მეფე ერეკლე აღარ გყავთ
ბაგრატიონთა გვარიო,
აღარ გაქვს ბაირალები
აღარ სჭექს ზარბაზანიო...

გახსენებულ მოვლენათა შემდგომ საქართველოს ბედი, როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფოსი, გადიჭრა: რუსეთი მხოლოდ მომარჯვებულ პირობებს და უტედიდა, რომ მისი სრული ანექსია მოეხდინა. თვალი მიმოვავლოთ უკანასკნელ ღონისძიებათ, რომელთა მიზანს სამეფოსის სუვერენიტეტის დაცვა შეადგენდა.

ტახტზე ასულ გორგი XII-ს ბატონიშვილები ოპოზიციაში ჩაუდგნენ. გერი წვილის წინააღმდეგ მათ აქეზებდა ქვრივი დედოფალი დარეჯანიც, რომელმაც იცოდა გიორგი მეფის უარყოფითი შეხედულება არსებულ მემკვიდრეობითი კანონისადმი, იცოდა ისიც, რომ განსვენებულ მეფესაც ბოლო წლებში შეეცვალა ჰაზრი ამ კანონის საარგებლიანობაში. ამიტომ იყო, რომ მეფე ერეკლე ბეჯითად თვალყურს ადევნებდა თავის შვილისშვილის — გიორგის პირშოს — ბატონიშვილ დავითის სწავლისა და აღზრდის საქმეს. მეფისავე სურვილით დავითი პეტერბურგში გაიგზავნა სამხედრო ხელობის ახალი წესების შესასწავლად (ე. წ. პრუსიის სისტემა); საზოგადოთ მიღებული იყო ყველა საქირო ზომები, რომ მომავალი მემკვიდრე დროის მოთხოვნილების მიხედვით ღირსეულად დამჯდარიყო ბაგრატიონთა ტახტზე. თადარიგის დაქერა თავიდანვე საქირო გახდა, რადგანაც ტახტის მემკვიდრე გიორგის წყალმანკის ნიშნები აღმოაჩნდა. ბატონიშვილთა აურზაურმა ისენაირად გაართულა მდგომარეობა, რომ გიორგი მეფემ თავის სურვილის წინააღმდეგ დამტკიცა შემოხსენებული წესი ტახტის მემკვიდრეობის შესახებ, ესე იგი მეფობა უნდა გადასულიყო არა უფროსს შვილზე, არამედ უფროს-უმცროსობის მიხედვით ძმებზე.

საქართველოს თავგადასავლიან ისტორიაში გიორგი XII-ის მეფობის დრო ერთ-ერთ უმძიმეს ხანად უნდა ჩაითვალოს. გავრცელებული ჰაზრია, რომ ჩვენი ქვეყნის ბედი სულ სხვა გზით წავიდოდა, უკეთეს ხელმწიფება უფრო ძლიერი ნებისყოფის, ნიჭიერსა და მომქმედ პიროვნებას ჰქეროდა. ზოგნი კიდევ შორსაც მიდიან და პირდაპირ აცხადებენ, რომ თუ არა მეფე გიორგი, საქართველო რუსეთს არ ჩაუტვარდებოდა

ხელმო. მოკლედ, უკანასკნელი მეფე მოძულებულია ბევრთაგან და არამც თუ ამ ჭამად შეცვლილი არ არის მისდამი ასეთი ველისწყობა, არც ქართველი მწერლები სწყალობენ მას (პლატონ იოსელიანის გამოკლებით).

გიორგი მეფის პირველი უბედურება იმაში იყო, რომ მას მეფობა წილად ჰხდა ერეკლე მეფის შემდგომ. მზე მთვარესა ჰჩრდილავს და ბუმბერაზ მთასთან ბორცვი ბუზათა სჩანს. ჩვენს სამშობლოს ამერ-იმერეთში ბევრი კარგი მეფე დაეთვლება, მაგრამ ვახტანგ გორგასლანს, დავით აღმაშენებელს, თამარ დედოფალს, მაგრამ III-ს, ერეკლე II-ს საუკუნოებით ლოდინი უნდა! მეფე გიორგის სახე მისმა შეუღარებელმა მამამ დაჩრდილა. მათი ქრონოლოგიური სიახლოვე უნებურად შედარებებს ითხოვს და სწორედ აი ამ ფსიქოლოგიური ხასიათის გარემოებას წააკოჭლა ზოგიერთ მკვლევარის ნაფიქრნი და დაკვირვებანი. განათლებითა და ერუდიციით მეფე გიორგი გაცილებით მაღლა იდგა თავის მამაზე, ხოლო მისი შედარება ძმებთან (ანტონ II კათალიკოზის გარდა) პირდაპირ შეუძლებელია. გიორგი მეფე საუცხოოდ განსწავლული იყო ისეთ დისციპლინებში, როგორც მსოფლიო ისტორია, ფილოსოფია, სამხედრო მეცნიერება, რიტორიკა (მეფეს მჭერმეტყველებაში მთელს საქართველოში სოლომონ ლეონიძე თუ შეედრებოდა), ლიტერატურა, ხოლო რაიცა შეეხება საღმრთო წერილსა და სხვადასხვა აღსარებათა სწავლებასა. ამ დარგში გიორგი XII განსაკვიფრებული მცოდნე იყო. მას ეხალისებოდა დარბაისლური დალაგებული პაექრობა მცოდნე პირებთან და ამ მიზნით დროგამოშვებით მოგზაურობდა ჩან ბერთებანში, ხან დავითგარეჯში, ხან ყაზახში და ხან ბორჩალოს იმერში (უკანასკნელ პროვინციებში მეფე-მთავარი სწავლულ მოღვაწეთან ეწეოდა მასლათს ზედმიწევნლი თათრული ენით; ისიც აღსანიშნავია, რომ აქეთ მოგზაურობისას მეფის ამაღლს შეადგენდნენ მხოლოდ თათრები და თარაქამები).

ქართულ საისტორიო ლიტერატურაში იშვიათად გამოინახება ნაწერი გიორგი მეფის შესახებ, რომ არ იყოს მოხსენებული მისი სპეციალად კონდა, თუ ინტერესი საღვთისმეტყველო მეცნიერებისადმი. ხოლო ამ საგანზე ასევე თითქმის ყველანი დაცინვის კილოთი სწერენ; ზოგმა დაიწუნა გიორგი მეფის ეკლესიური განწყობილება და ზედ მიაყოლეს ბრალდება. თითქოს მეფე გიორგი სახელმწიფოს საქმეთა თაობაზე უბრალო ფიქრსაც კი გაუბრუნდა და მხარეთმცოდნე წამოწოლილი საეკლესიო ოშით იბრუნებდა თავს. მართალი ამ საქმისაში მხოლოდ ის არის, რომ გიორგი მეფე ხშირად იწეა მუთაქებით გარშემოლაგებული, მაგრამ წოლა უხდებოდა სწავლებისა გამო (ნუ დავივიწყებთ, რომ გიორგი XII-მ სამ წელიწადს ძლივს იმეფა († 28 ქრისტეშობისთვის 1800 წ.). სამეფელის ბოლიც მის ოთახში ამავე გარემოებით აიხსნება:

წირვა-ლოცვა ავადმყოფობის გაარჯღებისას მეფის საწოლ ოთახში სრულდებოდა, მაგრამ ყველას ხომ უნდა მოეხსენებოდეს, რომ საქართველოს საუკეთესო მეფეები არც ლიბრ-პანსიორები იყვნენ და არც ილიფტრენტები ეკლესიურ საქმეთათვის. მაგალითისათვის შორს გადახედვაც არ არის საჭირო; თვით მეფე ერეკლეს წირვისა და ლოცვისათვის დღეში სამჯერა ჰქონდა მომარაგებული დრო; ბრძოლის ველზედაც, უკეთეს გარემოება მიუხედავად, მეფე უზენაესთან სავედრებელ საუბარს ეძლეოდა.

საქართველოს მიაქანებდნენ დალუპვისაკენ სულ სხვა ჯურის შიკლენანი, ხოლო მათი დაძლევა გიორგი მეფის ძალასა და შესაძლებლობის აღემატა. სახელმწიფოებრიობის დამშლელ ფაქტორთა შორის არა ნაკლები წილი მიუძღვის განსვენებული მეფის ოჯახში შექმნილ ვითარებას. დროა გამოვითხოვოთ იმ შეხედულებას, თითქოს გიორგი XII რუსეთისაკენ მიაშურებდა თავის სამეფოს და ისიც ყოველ პირობათა გარეშე, ბატონიშვილები კი ამგვართვე იმის ცდასა და ძიებაში ყოფილიყვნენ, რომ საქართველოსათვის თვითარსებობა შეენარჩუნებინათ. ეს სიყალბე უნდა ჩამოვაშოროთ საქართველოს ისტორიის ახლო განვილილ ეპოს — ამისათვის საკმარისი დროც გავიდა და სხვაგვარ მასალებით ხელმძღვანელობის შესაძლებლობაც გამოინახა. იმათ კი, ვისაც ჩვეულ სულისკვეთებისაგან თავი ვერ დაუღწევიათ, ის-ღა დარჩენილია, რომ საქართველოს უკანასკნელი მეფე სახელმწიფო მოღალატედ გამოაცხადონ: მაშ რა სახელწოდება უნდა მიეკუთვნოს გვირგვინოსანს, ქვეყნის სუვერენობას რომ სხვებს უთმობს, თუ ჰყიდის?!

მე განვებ დავასახელებ მეფის საგვარეულოში არსებული განწყობილება, ვინაიდან ამ გარემოებას გადამწყვეტი მნიშვნელობა მიეცა სამეფოს არსებობის უკანასკნელ ეპოქაში. ექვშეუბარებელი ფაქტია, რომ გიორგი XII-ის გამეფების დღიდანვე ბატონიშვილების უძრავლესობა არ ერიდებოდა უკიდურეს საშუალებებსაც კი გერი ძმის ტახტიდან ჩამოსაგდებად. თავთავიანთ საუფლისწულოებში ისინი დემაგოგიურ აგიტაციას ეწეოდნენ მეფის სახელის გასატეხად; გაიძახოდნენ, რომ რუსის ჯარი მოწვეული არის იმ მიზნით, რომ ქართველთა მიწა-წყალი უცხოელებს მიეფუჭაშოს, რომ მეფე ქვეყნის გამცემია, რომ ის ქართველებს არ ენდობა და ტფილისი ლეკის რაზმებით გაავსო, რომ სპარსელები პირიქით დიდ შემწეობას აღუთქვამდნენ საქართველოს და საზღვრების გაფართოების პირობასაც კი იძლეოდნენ; მოკლედ, თავზე დამტყდარ ყველა უბედურებათა მიზეზად მეფე გიორგი გამოჰყავდათ. დარბაისელი და აუჩქარებელი მეფე ბევრხანს ითმენდა ამ უნახავ თავხედობას და ბოლოს თავმომბრებულმა თავის დედინაცვალს, ინტრიგების სულის ჩამდგმელს დარეჯან დედოფალს ტფილისიდან გასვლა აღუტკბიალა. აი მაშინ მოხდა ყველას-მიერ ცნობილი საძაველო ამბავი,

როცა ბატონიშვილებმა ისარგებლეს მეფის მიძიმე სწეულებად ჩავარდნით და იარაღით დედაქალაქს მიაღწენ დედის განსათავისუფლებლად.

ამასობაში გამოქვეყნდა მეფის რესკრიპტი მემკვიდრეობის წესის შეცვლისათვის იმ სახით, რომ ამიერიდგან მემკვიდრეთ ირიცხებოდა ხელმწიფის უფროსი ძე. ამ რესკრიპტის ძალით ბატონიშვილი დავითი გამოცხადდა ტახტის მემკვიდრეთ (აქ კერძოდ შეენიშნავ, რომ რუსეთიდან დაბრუნებულმა დავით ბატონიშვილმა თავისი ყოფაქცევით სრულებით გააერთა მამის იმედები: ლენერალ-ლეიტენანტის ხარისხმიღებულო, მემკვიდრე მომეტებულ ნაწილად ტფილისში მყოფ რუსის ოფიცრებთან ატარებდა დროს და საზოგადოთ არღვევდა სასახლის ეთიკეტს, თანაც პირწავარდნილი ვოლტერიანიელი ვახლა ელდანიკრავ მამის. ტფილისში დიდი მითქმამოთქმა იყო სასახლეში მომხდარ ინციდენტისა ვაშო: ბატონიშვილმა პეტერბურგიდან ვოლტერის სურათი ჩამოიტანა და თავის სამუშაო ოთახში ჩამოკიდა- მეფემ სახლთუხუცეს ელიზბარ ფავლენიშვილის პირით უბრძანა შეიღს ჩამოეხსნა „უღვთო ნიჰილისტს“ ხატი და როცა მემკვიდრემ უარი შემოუთვალა, მეფემ თვითონ ჯოხით ჩამოავდო კედლიდან სურათი და აგუზგუზებულ ბუხარში უკრა თავი).

1792 წლის კანონის გაუქმებამ მეფის ძმებში უზომო აღშფოთება გამოიწვია. დაიწყო ახალი მოძრაობა და რაკი გამოირკვა, რომ ძველი მემკვიდრეობის წესით ტახტის მემკვიდრე ერეკლე მეფის უფროსი ძე იულონი ხასიათის სისუსტისა გამო უმოქმედობდა, მოძრაობას სათავეში მეფის ძე ენერგული ვახტანგი ამოუდგა. ურთიერთობა შემდგომ ძმებშიაც გამწვავდა. სახელმწიფო ქაოსმა მოიცვა!

ამავე დროს მეფე ერეკლეს უფროსი ძე ალექსანდრე ბატონიშვილი ყარსის გზით სპარსეთში გადავიდა, გარნა არა საქართველოს სახსნელად, როგორც ზოგსა ჰგონია: ის მაშინ ნაწყენი იყო, რომ თავის საუფლისწულოს სიმციროსა გამო მეფისაგან გამოითხოვა ყაზახი, მაგრამ უარი შემოეთვალა.

სპარსეთის შავ-ბაბა-ხანმა ისარგებლა ალექსანდრე ბატონიშვილის მუნ ყოფნით და ხელმოკრედ შემოუთვალა გიორგი მეფეს რუსეთთან კავშირზე ხელი აეღო; მიუხედავით ამისა სპარსეთი მაინც ვერ გადავიდა შეტევაზე, რადგანაც მისი ძალა, როგორც ზემოდ მქონდა მოხსენებულნი, ამ ხანებში მისუსტებული იყო რთულ სამხედრო ოპერაციების მოსახდენად. ამას ზედდაერთო სამხრეთკავკასიის სახანოებში ამტყდარი არეგ დარევა, ბევრ შემთხვევაში სპარსეთის წინააღმდეგ მიმართული. ალექსანდრემ დაატყო, რომ სპარსის ჯარი ველარ დაიძვროდა ჩრდილოეთისაკენ, ამიტომ ისეც გადმოვიდა სამშობლოში, ხოლო იმ განზრახვით, რომ შეერთებოდა ტფილისზე წამოსულ ავარის მფლობელ ომარ-ხანს! ნიახურასთან, გარეთკახეთში, ქართულ სამათასიანმა მხედრობამ ბატონიშვილების ითანე და ბაგრატის წინამძღოლობით (რუსის რაზმები მკი-

რეწილად ერივნენ ამ ჯარში) 7 გიორგობისთვის 1800 წელს ბრძოლა მისცა ომარხანის ჩვიდმეტათსიან ჯარს. შემუსვრილი ლეკთა ბრბო უთავბოლოდ უკუიქცა... ნიახურაში დაიწერა უკანასკნელი ამბავი ქართული სამხედრო ნიჭისა; ეს იყო, შეიძლება ითქვას, გამომშვიდებია ძღვევის ალღუში, აღმოსავლეთ საქართველოს სუვერენის ბრძანებით შესრულებული. აქ უკანასკნელად აელვარდა ქართული ღონიერი ხმალი, ხოლო ქართულ ზარბაზნის უკანასკნელმა გრაილმა ისევ ამცნო მტრებსაცა და მოყვრებსაც, რომ საქართველო ეამის მოწვევისას კიდევ იტყვის თავის სათქმელს...

ჩემდაუნებურად მომიხდა ისე, რომ წერილის ერთმა ნაწილმა გიორგი მეფისათვის საოპოლოგიო ხასიათი მიიღო და ამან ერთგვარად დაარღვია პაზრთა, თუ შეიძლება ასე ითქვას, არქიტექტონიკა: მინდოდა ორიოდ სიტყვა მიმეძღვნა მეფისათვის, რომლის აღსრულებასთან ერთად შესწყდა სამეფოს სიცოცხლეც 117 წლით.

როგორი იყო მაინც გიორგი XII-ის საგარეო პოლიტიკა? პასუხი იქნება მოკლე და მარტივი: მეფე გიორგის არ უთქვამს ახალი სიტყვა საგარეო მიმართებაში და არც გადაუხრია წინამეფობაში აღებული გეზი. მეზობლებთან ურთიერთობის საქმეში ის მხოლოდ აღმასრულებელი და გამგებობი იყო თავისი მამის არსებითად შემცდარი პოლიტიკისა. ამ პოლიტიკას კი ასახარდობდა ის მოსაზრება, რომ სამაჰმადიანო ქვეყნებზე „ქართლის ბედის“ გადაბმამ ზარალის მეტი არაფერი მოიცა. პორიზონტზე გამოჩნდა ჩრდილოეთის ევება იმპერია, რომლის ზვირთები უკვე სცემდნენ საქართველოს სანაპიროებს. ერთმორწმუნე რუსეთთან შეკავშირებით ერეკლე მეფისა და გიორგი მეფის რწმენით, საქართველოს უნდა გაჰხსნოდა ხელშეუშლელი მშვიდობიანი განვითარების სარბიელი. პეტერბურგში მეფე გიორგიმ იგივე თ. გარსევან ქაეჭავაძე დასტოვა, იმავე უფლებებითა და იმავე დირექტივებით. ამ მხრივ არაერთი ცელილება არ მომხდარა. გადასხვაფერდა და აიწეწა მხოლოდ საქართველოს შინა საქმეები და აქ მეფე გიორგი არაფერ შუაშია!

თავის ელჩთან მიწერომოწერაში ხელმწიფე უცვლელად იმის ცდაში იყო, რომ შეძლებისამებრ განემტკიცებინა ქართული სახელმწიფოებრობაცა და სამეფო პრეროგატივებიცა. ეს არ მოხდა მრავალ მიზეზთა გამო და პირველი მათ შორის არის ის, რომ პატარა საქართველო დიდმა რუსეთმა მოატყუა! როგორ — მეტყვიან — მაშ გიორგი მეფის წერილი გარსევან ქაეჭავაძის სახელზე, რომელშიაც მეფე დაჟინებით მოითხოვს საქართველოს მიერთებას რუსეთთან უბრალო პროვინციის სახით? ეს წერილი არის. ხოლო მას უნდა თავიდან ბოლომდის გულდასმით გადაეკითხვა და... ვაგება. ამოკრეფილ ფრაზებით ბრალდების წარდგენა საკითხს როდი გააშუქებს. აღნიშნულ წერილის ზოგი ადგილი მხოლოდ იმის მაჩვენებელია, რომ მეფე გიორგიცა და მის ახლო მდგომნიც კმა-

საყოფელად ვერა ყოფილან დახელოვნებულნი საერთაშორისო უფლებების ნომენკლატურაში: წერილის წინა ნაწილში, სადაც მიერთებაზეა ლაპარაკი, გარკვეულად და ეკვის დაუბადებლად ებრძანება ელჩს, ყოველივე პირობის გარე, უდავოდ გამოაცხადოს, როგორც საქართველოს სამეფოს ზელუხუბლობის საკითხი, აგრეთვე სამეფო ტახტის მემკვიდრეობით ბაგრატიონთა გვარში დაშთენის შესახებ. წერილს მეფე მუქარითაც კი ამთავრებს: უკეთუ ამის შესრულებას იმპერატორი არ ინებებს, მაშინ დახსნილიქმნას ყოველივე დამოკიდებულება რუსეთთან თვინიერ ჩვეულებრივ მეზობლურ ურთიერთობისა...

პეტერბურგში სხვანაირად ფიქრობდნენ: იქ იცოდნენ, რომ საქართველოს მეფის დღეები დათვლილია და უკვე გამოიმუშავებინათ თადარიგი, თუ რა ზომები უნდა მიეღო ადგილობრივ რუსის სარდლობას მეფის სიკვდილის უმაღვე.

ყველაფერი ასეც შესრულდა: გენერალ ლაზარევის წინააღმდეგობისა გამო, ტახტის მემკვიდრე დავითი ვერ გამოცხადდა მეფედ. სამეფოში შემოვიდა მრავალრიცხოვანი რუსის ჯარი. მართვაგამგეობაში ამუშავდა რუსული ყაიდა. იმპერატორი ალექსანდრე I-ის 1801 წლის 12 ენკენისთვის მანიფესტი მხოლოდ დადასტურება-ლა იყო მომხდარი ოკუპაციისა...

მასუკან დაიწყო თვით ქართველი ერის მასსიური წინააღმდეგობა უცხო ბატონობისაგან თავის დასაღწევად. ყველანი მიჰხვდნენ, რომ მოსულმა ტლანჭი ძალის საშუალებით შესწყვიტა ქართული სახელმწიფოებრიობა. ამოქმედდენ მამულიშვილურ გრძნობებით ვატაცებულის პატრიოტები. გაჩაღდა ბრძოლა საქართველოს აღსადგენად. შთაიწერნენ სახელოვანი თარიღები...

1832 წლის შეთქმულება ერთი ასეთთაგანი იყო.

ი მანუკა

1801-02 წლების მანძილზე

(მიმოხილვა)

„არა ნივთთვისა, არა განვრცელებისათვის საზღვართა და ესრეთ-ცე უკვე ვრცელისა ქვეყანასა ზედა იმპერიასა შინა, მივიღებთ ჩვენთ-ვის ზედა ტვირთსა საქართველოს სამეფოსა მართელობისასა. მხოლოდ პატივი და კაცობრიობა სდებენ ჩვენზედა სამღვთო ვალსა“

ასე იწყება ალექსანდრე პირველის ცნობილი მანიფესტი, რომელიც გამოცხადდა 1801 წლის 12 სექტემბერს. ეს ნიშნავდა საქართველოს სახელმწიფოებრიობის მოსპობას. ახალმა მფარველმა მეგობრობის სამოსელი ნაჩქარევად მოიხსნა. დამპყრობის მახვილი, მთელი საუკუნე რომ მოხერხებულად მალავდა, საქვეყნოდა გააშიშვლა. და გააშიშვლა სწორედ მაშინ, როცა ჩვენი ეროვნული სხეულის სასიცოცხლო ძარღვები ვადაჭრილი იყო... ალა-მაჰმად-ხანის თავდასხმით და სამეფო ვეარეულობაში შექმნილი ინტრიგებით; მაგრამ ანექსია-გამოცხადებული ქვეყანა არ ნებდებოდა გუშინდელი მეგობარისა და მოკავშირის ზრახვებს. იგი აგრძელებდა წინააღმდეგობას... ამ წინააღმდეგობებს, მართალია, ჰქონდა შიგადაშიგ კუთხური და ზოგჯერ წოდებრივი ხასიათიც. მაგრამ ყველა მღელვარებათა და აჯანყებათა ძირი ერთ კალაპოტში იყრიდა თავს. ეს იყო ეროვნული თავდაცვის ღრმა ინსტიკტი. აქ მოხდა ორი სხვა და სხვა ერის, ზნე-ჩვეულებათა-ადათის, ხასიათის და კულტურულ თავისებურებათა დაპირისპირება. დაბალი კულტურის საფეხურზე მდგომი რუსეთი პოლიციური საშუალებებით ცდილობდა მოეთურგნა ჩვენი ეროვნული აღნაგობის ყველა ნიშნები.. ერთი მოჭნევით, ერთი დარტყმით.

ჩვენს ხალხს საუკუნეთა განმავლობაში მუდამ ესმოდა, რომ რუსეთი ქრისტიანული ქვეყანაა... ჩვენი კეთილის მსურველი, ჩვენი მეგობარი, ურჯულოების მტერი და მოძულე... და როცა ეს ქრისტიანი მეგობარი მოვიდა, მეგობრული მის მოსვლაში ვერაფერი დაინახა. პირიქით, ეს იმ ურჯულოებს ჰგავდა, გუშინ რომ სულს გვხდიდენ. იმ განსხვავებით, რომ ამ უკანასკნელს ქრისტეს ჯვარით ჰქონდა გულმკერდი მოკაზმული.

ფსიქოლოგიურად ამ გარემოებას ჰქონდა დიდი მნიშვნელობა შეურიგებლობის განწყობილებათა გაღვივებაში. ამ აზრის დასამტკიცებლად მეტად საყურადღებოა ერთი საბუთი, რომელიც კახეთის მეამბოხეებმა თელავის კომენდანტს მისწერეს:

„გაუწყებთ, რომ ჩვენ ბარის და მთის კახელები წერაში გამოცდილები არა ვართ. და თქვენი მოწერილი ვერ გავგივია. და გიცხადებთ, რომ ქრისტეზე ხელი არ აგვიღია, არც ხელმწიფესათვის გვიღალატნა. თქვენ მოგვეცი თ საბაბი. რაც ყოვლად მოწყალე ხელმწიფე იმპერატორის მანიფესტით იყო გამოცხადებული, თქვენ არ ასარულეთ. თქვენ დაიწყეთ და ბრალიანსა და უბრალოსა აღრჩობლით ბაწარზე. მაგრამ ამა-საც ვითმენდით, რაკი ფიცი მივეცი თ ხელმწიფეს. თქვენ კი, რაც არა გვქონდა, იმას ეგზეკუციებით და ხიშტებით გვართმევდით. გვიხოცავდით და გვეუბნებოდით: ბალაბი სძოვეთო. მაგრამ ბალაბით როგორ გამოგვეკება ბავშვები? მძიმე ბეგარისგან საქონელი დაგვეხოცა და შეშაც გამოილია ტყეში ურმების საკეთებლად. ამისთანა შეურაცყოფა ველარ მოვითმინეთ და ჩვენი ცოლშვილის დახოცვას, ისეც თქვენ დაიხოცენით“.

რუსეთი რომ კულტურული ქვეყანა ყოფილიყო, შესაძლებელია ასეთი დიდი ტკივილები ამდენი მსხვერპლი არ მოყოლოდა მის საქართველოში შემოსვლას, — რუსეთი აგდებით და უზრდელად მოეპყრა ჩვენს ადამიანურ ღირსებას, ჩვენს ეროვნულ ვინაობას და კიდევ უკვირდა, როგორ ბედავდა ეს ერთი მუჭა-ხალხი წინააღმდეგობის გაწევას.

რუსი მთავარმართებელი მარკიზ პაულიჩი კახეთის აჯანყებულებს ასე მიმართავდა:

„რას სჩადიხართ! რამ დაგაბრმავათ და რა მოიწადინეთ! ნუ თუ თქვენ განრისხებაში დაგავიწყდათ ძალა და დიდება რუსეთის მამაციის მხედრობისა! ნუ თუ სარწმუნოება დაივიწყეთ? შეეკრიბე დიდი ლაშქარი და მოვდივარ კახეთში“.

მეამბოხენი უპასუხებდნენ:
 „დარწმუნებული იყავით, რომ არამც თუ ჩვენ ვართ თქვენს წინააღმდეგ, ყველა ჩვენი ძმები, მთელი კახეთი და ქართლი თქვენი მხეცობის წინააღმდეგ გაესდგა. თქვენ ველარ შეგირიგდებით. კმარა! ველარ მოესტყუდებით“.

რუსი მოხელე უბრალოდ არ იქადა. მართლაც მაშინვე გაგზავნა ჯარი კახეთისაკენ. მეამბოხენიც გულზელ დაკრფილი არ იყვნენ ამ ხნის განმავლობაში. მათ მეფედ აირჩიეს ბატონიშვილი გრიგოლ, რომელიც, როგორც სწერდა პაულიჩი. საშინელ მოწოდებებს აერცვლებდა ხალხში, საყდრებში მის სახელს, როგორც საქართველოს მეფის სახელს იხსენიებდნენ... ქაღილი ორივე მხარემ ასარულა. მაგრამ გამარჯვებუ-

ლი რუსი მოხელე აღმოჩნდა. კახეთის აჯანყება სისხლში იქმნა ჩახჩობილი.

მაშინდელი საქართველო ისეთ შიმშილში იმყოფებოდა, რომ ყოველგვარი მსხვერპლი ისტორიისათვის უანგარიშო აენსის მოცემა იყო. ჯერ ერთი საგარეო ვითარებათა სირთულე რომ არ ეიანგარიშოთ, შიგნით ჩვენი მდგომარეობა იმდენად დასუსტებული და აწეწილი იყო, რომ ძნელი საგარეოდოა, ჩვენს პირობებში რომელი ერთიც არ უნდა ყოფილიყო. შესძლებდა თუ არა თავის გადარჩენას.

იმ-დროინდელი ჩვენი საზოგადოებრიობა ორ ძირითად სოციალურ ფენისაგან შედგებოდა: გლეხობა და თავადაზნაურობა. ეს ორი წოდება კი ხშირად მტრულად იყო განწყობილი ერთმანეთისადმი. საერთო ეროვნულმა უბედურებამ არამც თუ გაანელა, კიდევ უფრო გაამწვავა ეს დამოკიდებულება. გლეხებისა და მებატონეების ინტერესთა მწვეველ დაპირისპირებას ხელი შეუწყო რუსეთის შემოჭრამ, რომელსაც ყმათა მდგომარეობის გაუარესება მოჰყვა.

უწინ თუ თავადაზნაურობა ქვეყნის მართვა-გამგეობის საქმეს ხელმძღვანელობდა და საგარეო თავდასხმების დროს პირველ რიგებში იბრძოდა, დღეს ორივე ეს მოვალეობა ჩამოშორდა მას. ესლა ქვეყანას რუსი მოხელეები განუგებდენ და საგარო საფრთხეს მისივე საზღვდრო ძლიერება ედგა დარაჯად. ამ გარემოებამ თავადაზნაურობა ამოაგდო თვის ისტორიულ კალაპოტიდან. მას არ შეეძლო არც პოლიტიკულად, არც ფსიქოლოგიურად მთლიანად ქართულ ნიადაგზე გამაგრებულიყო და დადებითი მუშაობისათვის მოეკიდა ხელი. იგი მოკლებული იყო საკუთარ რწმენას, გარკვეულ იდეას და სოფლმხედველობას. უფლებრივი მდგომარეობის დაკარგვით და მატერიალურ შესაძლებლობათა შერყევით, მას ეჭრებოდა მომავლის ყველა მაჩვენებელი გზები, რომლითაც აწმყოში გზა უნდა გაეკვლია. და ეს აწმყო ზომ საშინელი იყო. მაშინდელი ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრება შეუბრალებელ მსხვერველს განიცდიდა რუსეთისაგან. ამას ზედ ერთოდა შინაგანი სენი — ბატონყმობა — ძველმა საქართველომ რომ შემოიყოლა მე-19 საუკუნის ახალ პირობებში. კარჩაკეტილი კულტურული ტრადიციები და ნატურალური მელრნეობის ფორმები, კუთხური განაპირება და საერთო ინტერესების უქმონლობა, წოდებრივი ინტერესების დაპირისპირება — ასეა იყო ძველი საქართველო. ყველა ეს ელემენტები ეროვნულად დამსლელ როლს თამაშობდა. ამას ისიც უნდა დაეუმატოთ, რომ თუ სპარსეთში გახიზნული ემიგრანტები ალექსანდრე ბატონიშვილის მეთაურობით, შეურიგებლობისა და აჯანყებისაკენ უბმობდენ ქვეყანას, რუსეთიდან ვახტანგ მე-VI-ეს ემიგრაციის ნარჩენი და გადაგვარებული ქართველობა, რუსული ბატონობის განმტკიცებას უწყობდა ხელს. ბაგრატიონთა

დინასტიური შუღლი აქაც ერთ ზედ-მეტ კრილობად დაიწდა ჩვენ ეროვნულ სხეულს.

მაგრამ მიუხედავად ყველა ამ მიზეზებისა, თავადაზნაურობის საუკეთესო ნაწილისათვის მაინც ძნელი იყო რუსეთთან შერიგება პირველ ხანებში.

როგორც უკვე აღვნიშნე, რუსეთის შემოჭრის დროს საქართველო პოლიტიკურად და სოციალურად დაცალკეებულ ერთეულს წარმოადგენდა. ასე რომ მთლიანი წინააღმდეგობის მომზადება ასეთ პირობებში შეუძლებელი იყო. თუმცა არც მთლიან დარაზმულობას შეეძლო გამარჯვების უზრუნველყოფა. რადგან თვით რუსეთის ჩამოშორებაც რომ შეეცდებოდა, სპარსეთ-ოსმალეთის საფრთხე ყოველთვის მოსალოდნელი იყო. ამ პირობებში ყოველგვარი აჯანყება დამარცხდებოდა. მაგრამ ძველ საქართველოს მაინც არ შეეძლო სისხლის გაუღებლად საცდელი. აღმოსავლეთის ონაფრებთან ომში გაკერპებული ქართველი ადამიანი წაგებულ ბრძოლასაც კი არ ეშვებოდა. თუ მაშინდელ აჯანყებებს საღი ეროვნული შეგნება და გარკვეული პოლიტიკური იდეალი არ ამოძრავებდა, ღრმა ეროვნული ინსტიგტი აბორგენდა კი და პატარა მიზეზიც საკმაო იყო მის ასაფეთქებლად.

რუსეთი ველური სიტლანჭითა და უცნაური უხეშობით ამსხვრევდა ყველაფერს, რასაც ეროვნული ნიშანი ჰქონდა ჩვენში. ამას ზედ ერთოდა რუსი მოხელეების დაბალი კულტურული დონე, უპასუხისმგებლობა და ბოროტმოქმედება, რომელმაც მაშინ ყოველ საზღვარს გადააჭარბა. სამოქალაქო წყობის რუსულ ყაიდაზე გადაკეთება, დაწესებულებებსა და სასამართლოებში რუსული ენის გაბატონება, უზომო ფულადი და სასურსათო გადასახადებით დაბეგვრა, ბაგრატიონთა გვარეულობის ძალით გადასახლება, ეკლესიის დამოუკიდებლობის გაუქმება და სამღვდელოების დევნა, — ყველაფერი ეს რუსული უხეშობით გატარებული — ადვილი წარმოსადგენია, რანაირ გაბოროტებამდე მიიყვანდა ხალხის მოთმინებას. ჩვენ ვხედავთ, რომ აჯანყება აჯანყებას მოსდევს და მთელი 30 წლის მანძილზე საქართველოს მიწა ქართული სისხლით არ გამშრალა.

ბატონიშვილი დავითი თავის საქართველოს ისტორიის მასალებში ბევრ საინტერესო ცნობებს იძლევა როგორც აჯანყებების, ისე მაშინდელი მდგომარეობის დასახასიათებლად. —

„მაშინ (1812 წ.) იყო შეჭირვებაი ქართველთა მარკიზისაგან ეგრეთ: ართმევდენ ხშირად ურემთა და ხართა, სახმარად მხედრობისა. რომელ კნიწდა დაშთათ ხარი სოფელსა შინა ეგრეც: სადაც გავლიდიან რუსნი ამჭირვებრიან სოფელსა ცემითა, დატაცებითა და რბევითა თეინიერ თეთრისა. და იგი ეგრემცა სიმშლილი, რომელ კოდი პური იყო ექვს მიზანთულადა თეთრ ფულად“.

და შემდეგ: —

„საცა შევედიან (რუსნი) იყო ვაებანი მას ზედა მათ, რამეთუ სცემდინ დედაკაცთა, და ზელს ჰკიდებდის და ართმევდის პურსა ძალითა. ვერ მოითმინეს თიანელთა ესე ვითარი სირცხვილი და იქმნა შფოთი რუსთა და ჭართველთა“. (იხ. საქართველოს ისტორიის მასალები, ბატონიშვილი დავით, გვ. 101-5).

მეტად საყურადღებოა ის ვარემოებაც, რომ 1812 წლის აჯანყება რუსეთის საგარეო ვართულეობასთან აიყო შეკავშირებული. როცა ჩვენამდე მოახწია ცნობამ, რომ ნაპოლეონი რუსეთში შეიჭრა და მისკოვი დაიკავა, ჭართლ-კახეთის მოწინავე პირები იბარებენ ერევნიდან ალექსანდრე ბატონიშვილს აჯანყების სახელმძღვანელოდ.

„წელსა 1812, ქ. კ. ს. ფ. მსმენელთა კახთა შემოსვლისათვის ფრანკულთა მხედრობისა როსიასა შინა და დაპყრობისათვის მოსკოვისა, რეცა ქონეს-ყე განთავისუფლება თვისი რუსთაგან, და მოუწოდეს ერევნით მეფის ირაკლის ძეს ალექსანდრეს... და აღუთქვეს პირი მტკიცე“.

ათ აგვისტოს ბატონიშვილი თიანეთში იყო —

„მუნ მოერიგენ ფშავ-ხევსურნი და კახთ თავადნი სრულიად და გლეხნი, შთავიდა მატანს, მუნით შთავიდა შილდას, მუნ მოერთო სრულიად ვალმა მხარნი და ანწუხელნი ლეკნი და ჭიზიყელნიცა სრულიად. იქნა ბრძოლა ძლიერი, იძლივნენ რუსნი და მოსწდნენ ორასამდე სალდათნი“.

ეს გამარჯვება ხანგრძლივი არ იყო, რუსებმა როგორც კი ძალა მოიკრიბეს, დაამარცხეს მუამზოხენი და მთელი სოფლები გადასწვეს.

როგორც ამ საბუთიდან ირკვევა, 1812 წლის აჯანყება ერთი მხრივ სასურსათო გადასახადისა და მოსახლეობისადმი ველური მოპყრობი: აბართ, ხოლო მეორე მხრივ, რუსეთის საგარეო მდგომარეობის ვართულებით იყო გამოწვეული.

„ხოლო წელსა ამასვე 1810 კვალად ლამობდა მეფე სოლომონ წინა აღდგომასა რუსთასა და იწვევდა არზრუმის სარასკარს, რათა ჩამოვიდეს თურქთა მხედრობითა და დაიპყრას იმერეთი და გაპყარონ რუსნიცა“.

„ხოლო წელსა 1820 იქმნა შფოთი იმერთა შორის შეჭირვებისა გამო რუსთა ზედა. ხოლო ამ ეამს გურიელი ჭიხოსროც უკუდგა რუსთაგან“.

„ხოლო წელსა ამასა (1820) აღადგინეს ამბოხი რაჭველთაცა“.

დასავლეთ საქართველოშიც ზემოდ დასახელებული საბაბი თამაშობდა ვადაწყვეტ როლს აჯანყებათა დაწყების საქმეში. ამის სანიშნოდ საკმაო გავიხსენოთ მთავარმართველის ერმოლოვის მოადგილის ველიამინოვის მხეცური საქციელი; მან შეაპყრობინა მღვდელმთავრები:

ქუთათელი დოსითეოს, გენათელი ეფთვიმე, გურიის ერისთავის ძე და არქიმანდრიტი გიორგი ცქიტიშვილი. თავზე ყელამდე ჩამოაცვეს მათ ტომრები, ხელები შეუტოქეს, სცემეს და ასე რუსეთში გადაასახლეს. ამითში გენათელი სურამში ჩასვლამდე გარდაიცვალა...

ალექსანდრე ორბელიანი თავის მემუარებში მოგვითხრობს:

„კახეთი არ დამორჩილდა ახალ სასამართლოებს და აღელდა. რამდენიმე თავადიშვილი ერევანს გაიქცა ბატონიშვილ ალექსანდრესთან. ამირებდნენ გაქცევას ბორჩალოს თათრებიც. ტფილისში ვაქრებმა დუქნები დაეკეტეს. საქმელ-სასმელი და საღვეელი საშინლად გაძვირდა. ხალხი დრტინავდა“.

ყველა ამ დახასიათებებში გაუზვიადებლად გრძნობთ დაპყრობილ ქვეყნის დაშლილობასა და ფიზიკურ ტკივილების მთელ სიმწვავეს, ძველმა საქართველომ საკუთარი ნერვებით რომ განიცადა ზოგი იზიზნებოდა, ზოგს ციმბირში ასახლებდნენ და ზოგიც ადგილზე აკედებოდა მეგობრულად შემოსულ ქრისტიან მტერს. ჩვენი ისტორიის ამ დროინდელი ქრონიკები ასეთი გულ შემზარავი ცნობებითაა სავსე. და რა გასაკვირველია, რომ საუკუნის საგარეო მშვიდობამ ეს მძიმე შინაგანი ტკივილები ვერ შეადულა და შეახორცა ისე, რომ ახალ საქართველოს საკმაო სიმაგრით შესძლებოდა საკუთარ ნიადაგზე გამაგრება და გაზრდა. არ დარჩა საქართველოს არც ერთი კუთხე, სადაც რუსეთის ბატონობა თანდათან ვრცელდებოდა, რომ მღელეარება არ გამოეწვიოს. არ დარჩა არც ერთი სოციალური წრე, რომ არ ეგრძნო შეიწროება და მოქალაქეობრივი უფლების აყრა. გლეხობიდან ითხოვდნენ ფელსა და სურსათს, თავადაზნაურობისა და სამღველოებისაგან სამსახურს, მორჩილებას და სიყვარულს... ცლ-ცალკე და ერთად არც ერთი და არც მეორე არ ნებდებოდა.

ყველა ამ აჯანყებებსა და მღელეარებებს ორი ძირითადი ელემენტი ამოძრავებდა: — ეროვნული და სოციალ-პოლიტიკური. და დღეს საესებით მცდარათ უნდა იქნეს აღიარებული ის შეხედულება, თითქო რუსეთის საწინააღმდეგო მაშინდელი მოძრაობანი მოკლებული იყვნენ ეროვნულ შინაარსს...

მართალია, დამორჩილებას ძველი საქართველო დაშლილი, დაუსტებელი, დაცალკევებული შეხვდა და დაცხრილულ გულიდან უკანასკნელი სისხლის მარავი გამოწურა თავდაცვისათვის. მაგრამ ამ რაინდულ თავდადებასა და უანგარო მსხვერპლთან ისიც არ უნდა დავივიწყოთ, რომ თავადაზნაურობის ერთი ნაწილი რუსებთან ერთად ებრძოდა წაგებულ ბრძოლის ველზე დაშლილად დარჩენილ ქართველ ხალხს.

გორის მაზრის თავადაზნაურთა მარშალი კახეთის ამბების შესახებ შემდეგნაირ ცნობას აწვდიდა ტფილისის გუბერნატორს: —

„თქვენის აღმატებულების თებერვლის 28-დამ ნომერსა ქვეშე 367 -თა დამარცხებათა ზედა მობუნტე კახელთ და რაგველთ ხალხისა, მაქვს პატივი მოგახსენოთ მე ფრიად მოხარულმან ესე ვითარის გამარჯვებისა, მივეცი მყის ცნობა გორის უეზდის საზოგადო თავადაზნაურთა, მსმენელნი რომლისაც, სიხარულითა დიდითა ერთს ხმად შესწირვენ ღვთისადმი მადლობასა და სთხოვენ კეალადცა, რომელ როსიის მხედრობისა პირისპირ მბრძოლველნი იქმნებოდენცა უმეტეს ძლეულ შერცხვენასა ქვეშ ან თანა ამისა ვალად დაგვირდგენ რათა მოვახსენო თქვენ აღმატებულებას, ვითარცა თავად აზნაურნი გორის უეზდისა ვგ სახედვე მთის ხალხნიცა წარმოებენ უკლებლობის მდგომარეობასა შინა. თავადი შანშე ერისთავი, მარტი 12 დღესა 1812 წ. (იხ. საჭ. ცენტრ. არქივის სა-ქმე, % 61, ფურცელი № 146).

ამავე შინაარსისაა ქსნის ერისთავის რევაზის მოხსენება გუბერნატორისადმი. ამ მოხსენებებიდან ყველაზე უფრო საინტერესოა ვეჯინის ექვსი თავადის თხოვნა: —

„თელავის ხალხის აჯანყება რომ შეიტყვეს ჩვენმა სოფლის ხალხმა ესენიც აირივნენ და თავი ველარ დაუჭირეთ და ჩვენს აკლებას და დაწვეას გვიპირობენ, რომ ჩვენთან მოდიოთ. თუ რომ ამ ცოტა ხანში შემწეობა არა მოგვეცა რა ავად მოგვებყრობიან. ეს არის ჩვენი ვედრება, რომ ჩქარა დაგვიხსნათ ამ შეჭირვებისაგან. 6 თებერვალი ჩ. ყ. ი. ბ. წელსა (1812)“

ამგვარი საბუთების ამოწერა ბლომად შეიძლება, მაგრამ რაც ამოვწერეთ, ესეც საკმაოა ჩვენი თავადაზნაურობის ერთი ნაწილის პოლიტიკურ და მორალურ დონეს დასახასიათებლად.

თავადაზნაურობის ეს ნაწილი საკუთარი წოდებრივი უპირატესობანი რომ შეენარჩუნებია, უყოყმანოდ რუსეთის მხარეზე დადგა. აქ ვასაკვირი არაფერია. თავადაზნაურობის ეს ნაწილი ნაჩვევი იყო ამ ხელობას წარსულში. როცა აღმოსავლეთის ონავარები იჭრებოდნენ ჩვენს ქვეყანაში, ისინი ხშირად წინდაწინ იჭერდნენ კავშირს მათთან. შემოჭრის შემდგე კი მათი პოლიტიკის ერთგული გამტარებელი იყვნენ. მაგრამ შესაძლებელია ამ შემთხვევაში თავადაზნაურობის ამ ნაწილს მეორე ხარისხოვანი მოტივიც ამოძრავებდა. ეს უნდა ყოფილიყო წმინდა პოლიტიკური მოსაზრება — ორიენტაციის საკითხი.

ცნობილია, რომ ამ დროს თავადაზნაურობაში სამი მიმართულება იბრძოდა: — 1. რუსეთთან სრული შეერთების მომხრე შინაური თვით მართველობის შენარჩუნების უფლებით. 2. 1783 წ. ხელშეკრულების უკლებლივ დაცვის ნიადაგზე მდგომნი. 3. რუსეთთან კავშირის გაწყვეტის და სრული დამოუკიდებლობის მომხრენი (იხილეთ პროფესორ ჯავახიშვილის წერილი გრანატის ენციკლ. ლექსიკონში. ტ. VII).

თავადაზნაურობის ეს ნაწილი, რომელიც 1832 წლამდე მომხდარ აჯანყებებში დამპყრობელის მხარეზე დადგა, ალბად ეკუთვნოდა იმ მიმართულებას, რომელიც რუსეთთან სრული შეერთების საზრისზე იდგა. უდავოა, ეს წრე საკმაოდ ძლიერი უნდა ყოფილიყო

აჯანყებათა განუწყვეტელმა ჯაქემმა, როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასველეთ საქართველოში საშინლად მოქანცა ჩვენი ხალხი, ამოაშრო ჩვენი ეროვნული ენერჯიის თითქმის უკანასკნელი მარაგი. სიკვდილის პირზე დაგვაყენა, მაგრამ მიუხედავად ასეთი მძიმე პირობებისა, თავად აზნაურობის მეორე და მესამე ნაწილი ე. ი. 1783 წლის ხელშეკრულების დამცველნი და სრული დამოუკიდებლობის მომხრენი შეუდგენ შეთქმულების მოწყობას რუსეთის წინააღმდეგ.

მათ მესხიერებაში ჯერ კიდევ ძლიერი იყო ხსოვნა დაკარგულ თავისუფლებისა და იმ ვერაგულ საქციელისა, რომელიც რუსეთმა ჩვენში ჩაიდინა. საუკუნეთა კულტურული მემკვიდრეობა და ერეკლეს დროის ლეგენდარული ბრძოლები ახელებდა მათ გრძნობებს, მათ შინაგან არსებას. შექმნილი ვითარების საშინელება ამღვრევდა მათ სისხლს. და ამ ხალხს გულწრფელად უნდოდა ან გამარჯვება ან სახელოვანი სიკვდილი ისე, როგორც ეს მისმა წინაპრებმა იცოდნენ...

პარიზი, 1932 წ.

კახაბერი

1882 წლის შეთქმულების

შესწავლისათვის

ერთმა საუკუნემ განვლო იმ ისტორიულ დატის შემდეგ, რაც ქართველი საუკეთესო მამულიშვილები შეეცადნენ ბაგრატიონთა მეთაურობით კიდევ ერთი თავგანწირული შებრძოლება მოეხდინათ დიდ რუსეთთან საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღსადგენად — და ეს უკვე დიდი პერიოდია იმისათვის, რომ ამ ამბებს სრულის ობიექტივობით და ხელში მტის მასალით ერთხელ კიდევ თვალი გადავაგვლოთ. ამას ჩვენ ის გარემოებაც გვაგვალებს, რომ ახლად აღმოჩენილ ოფიციალურ მასალის ზერეულ გაცნობაც კი, ერთგვარ რევიზიას მოითხოვს იმ შეფასებისას, რაც ქართულს მოწინავე საზოგადოებაში იმ თავითვე გაბატონებული იყო 1832 წლის შეთქმულების მიმართ.

ქართულმა მწერლობამ, სამწუხაროდ, უკრიტიკოდ შეითვისა ბარონ როზენის და მისი გარემოცვის შეხედულება შეთქმულთა შესახებ, რომ თითქოს ამ უჯარო სარდლებს და ქართულ სინამდვილეს მოწყვეტილ ვიწრო წრეს, არავითარ გამომხატურების პოვნა არ შეეძლო და მოედული ეს „საქმიანობა“ მათ ფანტაზიას მაინც ვერ გასცილდებოდა: შეხედულება, რომელიც ოფიციალურ რუსეთის ინტერესით იყო ნაკარნახევი და სავამომძიებლო მასალაში ტენდენციურად გატარებული. ამის გამო ჩვენს ისტორიაში ეს თაობა უფრო „პოლიტიკურ რომანტიზმით“ გატაცებულად იყო ცნობილი, ვიდრე პოზიტიურ მოღვაწეებად.

ახალ მასალათა დაკვირვებამ ეს აზრი თუ მთლიანად ვერ გააბათილა, ბევრ რამეში მაინც საეჭვოდ გახადა და, უნდა ვიფიქროთ, რომ შემდეგი უფრო გულდასმითი კვლევა-ძიება მას საცხებით ბოლოს მოუღებს და ამ ღირსეულ მამულიშვილთა დამსახურებასაც ახალის სახით გამოაჩენს.

თუ ჩვენ ცოტა უფრო მტის ყურადღებით შევიჩერდით იმ პოლიტიკურ და სოციალურ ვითარებებზე, იმ დიდ საზოგადოებრივ აზვითებებზე, რომელიც ვეროპას იმ ხანებში ფლობდა, იმ ინტერესთა დაჯახებებზე, რომელიც ელობებოდა დიდ რუსეთის ექსპანსიას აღმოსავლეთ-

თისაკენ და კერძოდ მაშინდელ საქართველოს შინაურ მდგომარეობაზე, ჩვენთვის აშკარა გახდება, რომ 1832 წლის ამბები, მარტო „განწირული სულის კვეთება“ არ უნდა ყოფილიყო, რომ მიზეზები ღრმად იყო ჩამარბული ჩვენს სინამდვილეში და პაერიც ელექტროთი გაელენთილი...

1832 წ. შეთქმულების წონა და თვით შეთქმულთა საინტერესო პორტრეტები უფრო ნათლად გამოჩნდებიან ჩვენში (და საერთოდ კავკასიაში) სახელმწიფოთა ინტერესების შეხლის და შინაურ სოც.-პოლიტიკურ რაობის ფონზე. ეს დაგვარწმუნებს, რომ ამ ისტორიული აქტის შეფასებაში ჩვენ სამართლიანი არ ვიყავით. შეიძლება ჩვენ ზოგი დეტალის აღნიშვნა დაგვიჩირდეს, ზოგი ნაცნობი ამბების გახსენებაც, მაგრამ ამ შემთხვევაში, სწორი დიაგნოზის დასმის წადილით „შეპყრობილთ“ ეს ზედმეტად არ უნდა ჩაგვეთვალოს...

X

უწინარეს ყოვლისა ჩვენ გვმართებს უფრო ზედმიწევნით გამოვარკვიოთ ის წლები, რომელთა მანძილზე ვითარდებოდა 1832 წლის შეთქმულება, რომ ამით გზა და გზა მის პირდაპირ და მეშვეურ დამხმარე ძალებს და პირებს გავეცნოთ. სამწუხაროდ, ამოცანა გართულებულია სავაიმომძიებლო მასალის ტენდენციურობით; რუსეთის მთავრობა, როგორც აღვნიშნეთ, ცდილობდა ამ საქმის მასებიდან სრული მოწყვეტა დამტკიცებინა და შეთქმულება მის მეთაურთა „შემთხვევითი აფეთქებისათვის“ მიეწერა, რაც თითქოს არც ჩვენი ჭკეყნის წარსულ ვითარებასთან ყოფილიყოს რითიმე დაკავშირებული.

მიუხედავად ამისა, მაინც არის ამის ზოგი დატების დადგენის შესაძლებლობა

ჩვენი მკვლევარი ამ შეთქმულების ჩასახვას სხვა და სხვა დროს მიაწერენ. პრ. პოლიევქტოვი, რომელმაც 32 წლის შეთქმულების ახალ მასალებს პირველმა ახსნა საუკუნის ლუქის ბეჭედი და ეს ეპოქა გულდასმით შეისწავლა, ფიქრობს, რომ „მისი ჩასახვა ჯერ კიდევ ოციან წლების ბოლოს უნდა მიეწეროს“-ო (იხ. „საქართველოს არქივი“ 26 წ. გვ. 111); პ. ინგოროვსკას კი ჰგონია, რომ შეთქმულების ემბრიონი 1826 წელს ჩაისახა (დეკაბრისტების აჯანყების შემდეგ და ალბად ამათი კავლენით გაჩნდა პირველად ქართველ შეთქმულთა წრე რუსეთშიო (იხ. „ქართული მწერლობა“ 1928 წ. №6,7); დაახლოვებით ამავე აზრს იწვევს ჩვენი პ. გუგუშვილის საინტერესო გამოკვლევის ერთი ადგილიც (იხ. მისი „ქართული წიგნი“), საცა ნათქვამია, რომ „დოდაშვილმა ბატონიშვილთა და ბერ იოანე ხელაშვილის დახმარებით ტფილისში გახსნა ქართული სტამბა 1827 წელს“-ო; ზაქარია ჭიჭინაძის მოწმობით იოანე ხელაშვილს ამ საქმის მოსაწყობად ს. დოდაშვილისათვის 6.000 მანეთი მიუცია; მაშინდელ პირობებში ეს დიდი თანხა შეთქმულ ბატონიშვილთა გულუხვ შემოწირულებას თუ მიეწერება („ქართული

წიგნი“, გვ. 103); როგორც ვიცით, ამ სტამბაში იბეჭდებოდა შემდეგ წლებში შეთქმულთა ორგანო „ტფილისის უწყებანი“ სპეციალურ „სალიტერატურო დამატებანი“-თ. პრ. ალექსანდრე ხახანაშვილის შემოწმებით კი „ფართლი საზოგადოება“ 1829 წელს უნდა დაარსებულყოფის (იხ. ქართული სიტყვ. ისტორია“ გვ. 13); ამ აზრს ს. გორგაძეც იზიარებს (იხ. „ახალი მწერლობა“); ეს ორი უკანასკნელნი მკვლევარნი ვერდნობიან „არქეოგრაფიული კომისიის აქტებს“ (ტომი VIII), რომელიც ბოლო წლებამდე ერთადერთ ოფიციალურ წყაროს წადმოადგენდა შეთქმულებაზე. აქედან ქართული ლიტერატურის ყველა საყურადღებო მიმოხილვებში (კ. აბაშიძის „ეტიუდები“, ვ. კოტეტიშვილის „ქართული ლიტერატურის ისტორია“ და სხვა) დადგენილად მიაჩნიათ შეთქმულების დასაწყისად 1829 წ.

აქტების მასალის დაწვრილებით განხილვა იმ დასკვნამდე მივყავანს, რომ 1829 წ. ერგვარი გარდატეხა იყო იმ სამზადისში, რომელსაც შეთქმულნი წინადადე ეწეოდნენ. აქ იყო გარდასვლა პრაქტიკულ საქმიანობაზე და ტფილისის „ცენტრის“ შექმნა. შეთქმულების პრაქტიკული ხელმძღვანელები ძმ. ელიზბარ და დიმიტრი ერისთავნი თავიანთ ჩვენებაში აღნიშნავენ, რომ ჯერ კიდევ მათი სიყრმის წლებში, როცა ისინი პეტერბურგში სწავლობდნენ, შთაუწერგეს მათ ეს იდეები დიმიტრი იულონის-ძე ბატონიშვილმა (მოძრაობის პეტერბურგის ცენტრის მეთაურმა). აქვე ნათქვამია, რომ ამ ბატონიშვილთან იკრებებოდნენ იქ მყოფნი ქართველი ახალგაზრდები და საქართველოს წარსულზე და მომავალზე ჰქონდათ ბეჭობა. აქტების მოწმობით მაშინ პეტერბურგში მრავალრიცხოვანი და წარჩინებული ქართველი ახალგაზრდობა იმყოფებოდა და სიანს ამ კოლონიას სისტემატიური კრებებიც ჰქონია დიმიტრი ბატონიშვილისას, რომელიც „მათ უწერგავდა „მჩატე“ და „ელმაშფოთებელ“ აზრებს რუსეთის ბატონობის მოსპობაზე საქართველოში“. (იხ. აქტები, ტ. VIII, გვ. 398). ხოლო 1829 წ. ელიზბარ ერისთავს უკვე ტფილისში ვხედავთ სამოქმედოთ წარმოვლინებულს. აშკარაა, ეს მისი და დანარჩენ ახალგაზრდების შემზადება ბატონიშვილ დიმიტრის მიერ წინა წლების მანძილზე ხდებოდა (დიმიტრი ბატონიშვილმა ელიზბარს სათანადო ინსტრუქციები და შიფრიც თან გაატანა ტფილისს).

მეორე ცენტრი შეთქმულებისა იყო მოსკოვში და მას ბატონი—ი ოქროპირ გიორგის ძე ხელმძღვანელობდა. მოსკოვშიც ამ ხანად დიდძალი ქართველი ახალგაზრდობა იმყოფებოდა, რომელიც ოქროპირ ბატონი—ის ორგვლივ იყრიდა თავს. აი, აქ ვხედავთ ბერ ფილადელფოს კიკნაძეს 1826—7 წლებში, მას შემდეგ რაც ის ნავგაოროდში შეხვდა გადასახლებულ ანტონ II კათოლიკოსსაც (ერეკლე მეფის შვილს).

ფილადელფოს კიკნაძე საქართველოს შეთქმულების ყველაზე უფრო საინტერესო ფიგურაა და ჯგუფის იდეური ხელმძღვანელი და მას

ამ ხანად სხანს ბაასი ჰქონია ოქრობირ ბა—თან და დოდაშვილთან, (რომელსაც ამავე წლებში აქ ვხედავთ). მოსკოვში და ნიჟნი ნოვგოროდში ყოფნის შემდეგ ფილადელფოსი ბრუნდება საქართველოში და შუამთის მონასტრიდან (რაც ალბად მისთვის საფარი იყო) ეწევა საქმის ხელმძღვანელობას.

ამას გარდა, ჩვენ ზევით ვნახეთ პ. გუგუშვილის ცნობა, რომ შეთქმულთა დავალებით ს. დოდაშვილის მიერ 1827 წ. დაარსდა სტამბა ტფილისში; საამისო სამზადისი წინადადე უნდა მომხდარიყო პატერბურგისა და მოსკოვის წრეებში. ს. დოდაშვილის საეკცო მოღვაწეობა მისი საქართველოში დაბრუნების წინ სხანს არც გამოძიებას გამოპარვია და აქტებში მოყვანილია რუსული ტექსტის ის „მილოცვა“, რომელიც ჯერ კიდევ 1826 წელს უძღვნა ს. დოდაშვილმა ბატონ—ს დავითს ბაგრატიის (გიორგი XII შეილის) ძეს, რომელსაც მაშინ 7 წელი შეუსრულდა.

ეს მილოცვა საკმაოდ ახასიათებს ს. დოდაშვილს, შეთქმულების მთავარ იდეოლოგს და ამიტომ ზედმეტი არ იქნება მისი ამ ადგილას გახსენება (მოგვეყვას პრ. ა. ხაზანაშვილის წიგნიდან „ქართული სიტყვისტ.“ გვ. 16, საცა სამწუხაროდ ავტორს არ აღუნიშნავს: ორიგინალია ეს, თუ აქტის მე-VIII ტ. მოყვანილ რუსულ ტექსტის თარგმანი მის მიერ.)

„უუკეთილშობილესი სისხლი შენი“, მიმართავს ს. დოდაშვილი დავით ბაგრატიის ძეს, „განვლის ღირსების ყველა ხარისხს, თუ სარწმუნოების კეთილ წესებს დაიცავ და ერთგულად და ყურადღებით შეასრულე ყოველსავე იმას, რასაც აღმზრდელი გასწავლის. მიხედუ შენს მოსახლე დავითს, რომელიც უწინ ხალხთან იყო და ახლა კი ღმერთთან არის. მისავეით მტკიცედ დაიკე სარწმუნოების კანონი, რომ მოგვეცეს სული და შეიმოსო იგი. ისმინე ლეთისა, რომ განგიახლდეს წარსული იგი სიხარული და ნათელი და იდიდო ისევ დღესა მას შენსა, რომ გლოვა და ურვა სიხარულად შეგვეცვალოს, ხოლო ბნელი ივერიისა სინათლედ. მეცა და ივერიის დანარჩენი ხალხიც ვითხოვთ ერთხმად, რომ ძველის ძველი მეფობა თქვენი განახლებულ იქმნეს თქვენითა და ამიერიდგან უკუნისამდე კურთხეული“.

ს. დოდაშვილის განჩრეკის დროს ამ ნაწარმოებთან სხვა ბევრი „აღმაშფოთებელი“-ც იქმნა აღმოჩენილი და მათში ზოგი ამავე პერიოდიდან (1826—7 წლ.), როცა ის რუსეთში იმყოფებოდა ზემოდ მოყვანილ „მილოცვაში“ გარკვეული პროგრამაა მოცემული საქართველოს დამოუკიდებელ სახელმწიფოს და ტახტის აღდგენისათვის და ს. დოდაშვილთან მაშინ ახლოს მდგომი წრეც, ალბად ამავე იზიარებდა („მეცა და ივერიის დანარჩენი ხალხიც ამას ვითხოვთ ერთხმად“-ო, ამბობს ს. დოდაშვილი).

X

ყველა ნათქვამიდან შეიძლება სამართლიანად ჩაითვალოს ის აზრი,

რომ შეთქმულების წრის მთავარი იდეები და ორგანიზაცია — რუსეთში მაინც — 26—27 წლებში ჩასახულა დეკაბრისტების გამოსვლის შემდეგ, რასაც არ შეიძლება რუსეთში მყოფ მაშინდელ მოწინავე ახალგაზრდობაზე დიდი გავლენა არ მოეხდინა.

მეორეს მხრივ, საფიქრებელია, რომ ამ ორგანიზაციამ ჩვენში პრაქტიკული მოქმედება მართლაც 1829 წლიდან დაიწყო და ტფილისის მთავარი ცენტრიც ალბად მაშინ თუ დაარსდებოდა.

ამის საბუთს ვხვდებით აქტუაშიც, საცა ნათქვამია, რომ ბატონ—ს ოქროპირის მოსკოვის გუბერნატორისაგან ნება უთხოვია კავკასიის წყლებზე საექიმოდ წასვლისათვის; ცოტა ხნის შემდეგ ეს „მკურნალობა“ შეუწყვეტინა და იქედან ტფილისში ჩასულა, მითომდა საზამთროდ, რომ მომავალ სეზონში ხელახლა გაეგრძელებინა წყლებზე ექიმობა. ეს ხდება 1829 წელს და სწანს ბატონ. ოქროპირის იმდენად წყლებზე ექიმობა არ აინტერესებდა, რამდენადაც შეთქმულთა ორგანიზაციის მოწყობა და რუსეთიდან წინასწარ გამოგზავნილ შეთქმულებთან დაკავშირება. და მართლაც, ოქროპირი დარჩენილა საქართველოში 1830 წლის ივნისამდე და ამ ხანებში მუდმივი მოლაპარაკებანი ჰქონია ფ. კიკნაძესთან, ს. დოდაშვილთან, ელიზბარ ერისთავთან, ალექსანდრე ორბელიანთან, გ. ერისთავთან და სხვებთან. (იხ. აქტი VIII, გვ. 399). ფილ. კიკნაძის ჩვენებიდან სწანს, რომ „სჯულნი გონიურისა აქტისანი“ მას ბატონ. ოქროპირის შთავგონებით შეუდგენია. თუმცა მეორე ადგილს ის იმასაც უჩვენებს, რომ ეს აქტი მას მეორე ბერმა, სახელდობრ პორფირემ, შთავგონა— ეს პორფირეც, რომელიც ფილადელფოსის მასწავლებელი იყო, უფრო ადრიდევ ყოფილა რუსეთში ბატონიშვილებთან და ერთხანს ბატონ. ოქროპირის კარის მოძღვრადაც ითვლებოდა. (აქტი გვ. 403). საქმის ვითარებას ეს გარემოება არა სცვლის, რადგან ბატონ. ოქროპირის საქართველოში ყოფნისას ამ პორფირე ბერთანაც ჰქონია ლაპარაკი და შესაძლოა მათ ორთავეთ ერთად მისცა იდეა ამ „სჯულნი გონიერულისნი აქტისანი“-ს დასაწერად. როგორც საქმიდანა სწანს, პორფირე ბერი ჯერ კიდევ 1830 წელს გარდაცვლილა ხოლერიით და ამის გამო შესაძლოა ფილად. კიკნაძემ დაამთავრა მასთან ერთად დაწყებული შრომა.

საბოლოო სრული ტექსტი ამ აქტისა კი, რომელსაც ჩვენ დღეს ვიცნობთ (გამოაქვეყნა გოზალიშვილმა „საქართველოს არქივში“ 1926 წელს), არის უეჭვოდ ფილადელფოსის მიერ შედგენილი, თანახმად იმ ინსტრუქციებისა, რომელიც მას მისცა ბატონ—მა ოქროპირმა 1829 წ. ტფილისში ყოფნისას,

ამ გეგმაში, რაც ბატონ—მა ტფილისის წრეს გააცნო, დაწერილებით ყოფილა გათვალისწინებული არა მარტო საორგანიზაციო საკითხები, ცენტრის შექმნის, წევრთა მოპოვება-დაფიცების, საერთო ხასია-

თის ეროვნულ პროპაგანდის, რუსთა აძაგების და სხვა, არამედ თერე აჯანყების მოწყობის და საყურადღებო პუნქტების ხელში ჩაგდებისა (სხვათა შორის დარიალის კარების დაკეტის და იქ გამაგრების საკითხიც ესე იგი წმინდა სამხედრო-სტრატეგიული ხასიათის კითხვებიც.

ამ რიგად ვხედავთ, რომ ის მოძრაობა, რომელიც ბატონ. დიმიტრის და ოქროპირის მეთაურობით რუსეთში 26—27 წლებში დაიწყო, პრაქტიკულად და ორგანიზაციულად ჩვენში 1829 წელს ჩაინერგა და მალე პოლონეთის აჯანყების ცნობის მიღებისათანავე გაღრმავდა და გაძლიერდა. ასე დაწერილებით ჩვენ დატის საკითხზე იმიტომ შეეჩერდით, რომ გზა-და-გზა მოკლედ თვით შეთქმულთა მოძრაობის განვითარებასაც ვაეცნობოდით 1826-დან 1829 წლამდე..

რუსეთში არსებულ წრეს შეთქმულებისას ტყვილად არ ამოურჩევია 1829 წელი საქართველოში პრაქტიკულ მოქმედების დასაწყებად. ოქროპირ ბატონ—ი, პეტერბურგ-მოსკოვის ცენტრების დავალებით რომ საქართველოსაკენ გამოეშურა, ამას ალბად რუსეთიდან წინასწარ წარმოგზავნილი ემისარები მოითხოვდენ იმ ამბებისა გამო, რაც შიგ საქართველოში და მის პერიფერიებში ამ ხანად ხდებოდა და რაც შეიძლებოდა დიდი ამბების წინამორბენი გამხდარიყვნენ.

საერთოდ რუსეთში მცხოვრები ქართველობა და განსაკუთრებით ბატონიშვილები უსასტიკეს თვალყურის დევნაში იმყოფებოდენ და ნიკოლოზ I-ის აშკარა და საიდუმლო პოლიცია ყოველ მათ ნაბიჯს ფხიზლად უთვალთვალებდა. სახელი მათ კარგა ხნით აღრე ჰქონდა გატეხილი და იცოდენ რუსის მოხელეებმა, რომ საქართველოს აღდგენაზე ოცნება მათ კიდევ არ დაეგდოთ. ამიტომ საფიქრებელია, რომ ოქროპირი აღრევე (გაზაფხულზე) ცდილობდა მოსკოვიდან თავის დახწევას, მაგრამ ვერას გახდა და ბოლოს ავადმყოფობის მომიზეზებით და ალბად ხანგრძლივის ვახვაგლახის შემდეგ, დიდის დაგვიანებით, ნებართვა მიიღო ჩრდილო კავკასიის „წყლებზე“ წასასვლელად. ჩვენ არ ვიცით — რა ხერხით შესძლო მან იქედან ტფილისს გადასვლა, მაგრამ თვით ჩრდილო კავკასიის წყლებზე ყოფნისასაც აშკარაა ის ტფილისის ემისრებთან მუდმივ კავშირში უნდა ყოფილიყო.

საქართველოში კი ამ ხანად სტიქიურად ვითარდებოდა დიდი სახალხო მოძრაობა, რომელსაც თუმცა სულ სხვა შემთხვევითი საბაბი ჰქონდა, მაგრამ შეთქმულთ შეეძლოთ მისი საერთო ამბოხებად გარდაქცევა და დიდ ეროვნულ-პოლიტიკურ მიზნისათვის გამოყენება.

1829 წლის გაზაფხული მართლაც შეიძლებოდა საქართველოს გაზაფხულად გარდაქცეულიყო და მისი პირველი შერცხლებიც მოედენ ქართლ-კახეთს.

ჯერ კიდევ 30-I-29 წ. მოვიდა ქართველ პატრიოტებისათვის ამაღლებებელი ამბები: თეირანში რუსთა მისია დაარბიეს, გრიბოედოვი

მოპკლეს, სხვებიც (მისიიდან) დახოცილ იქმნენ და რუსეთ-სპარსეთის მდგომარეობა ხელახლა გართულდა; ღრუბლები ისევ ჩამოწყვენ და ირანიც ინგლისის აგულაიანებით ხმლის ლესეას შეუღდა. რის დიდი ვიცივგლახით 1828 წელს შეკრული „თურქმენჩაის ხავი“ ხელახლა გაიზარა და ყველა მონაპოვარს საფრთხეში აგდებდა და საქართველოს საზღვარი შორეუ შირიდანაც შეიძლებოდა (ოსმალეთთან ზომ ამ დროს ომი იყო და მათი ჯარები ახალციხესთან და ქობულეთთან იდგენ) ბრძოლის ასპარეზი გამხდარიყო და ეს მაშინ, როდესაც შიგ საქართველოში აუარებელი ასაფეთქებელი მასალა იყო დაგროვილი პასკევიჩის და მისი მოხელეების უხეშ და ჯანდარმულ პოლიტიკის წარმოების გამო.

მაგრამ ამაზე უფრო ჭკვევით გვექნება საუბარი.

რუსეთის ექსპანსია აღმოსავლეთისაკენ და მისი გამაგრება სპარსეთის პროვინციებში და ამიერ-კავკასიაში პირდაპირ ეჯვარადინებოდა ინგლისის ხანგრძლივ ბატონობას აღმოსავლეთის ბაზრებზე და მის ტრადიციულ გზებს. საჭირო იყო როგორმე რუსეთის კავკასიის მთების იქით გადაარეკა, რათა ამით გზა მოეჭრათ ევროპისათვის ამიერ-კავკასიით ვაჭრობის საშუალებისა. „აღმოსავლეთ-ინდოეთის კომპანიის“ ინტერესები აჩქარებდნენ ინგლისს და ალბად ამან თუ მისცა საბაბი რუსეთის ოფიციალურ წრეებს თეირანის სისხლიანი ამბები ინგლისელებისათვის გადაებრალენათ (იხ. პასკევიჩის მოხსენება მინისტრისადმი, პოტტო, II), ამ მოხსენებაში პასკევიჩი განსაკუთრებით იმ გარემოებას უსვამს ხაზს, რომ ინგლისის ელჩი მაკდონალდი სწორედ გრიბოედოვის მოკვლის წინა დღეებში თეირანიდან გავიდა.

პასკევიჩის მოხსენებაში შეიძლება ბევრი რამ გადაპარბებული იყოს, მაგრამ წყაროებიდან უდავოდა სჩანს, რომ ბრიტანეთი არას ერიდებოდა სპარსეთის კარის პორტასთან დასაახლოებლად, რათა ის შეეშარ ოსმალეთის მოკავშირედ გაეზადა და რუსეთისათვის ახალი ომის ცეცხლი დაენთო სპარსეთის ხაზით. ინგლისის ბრძოლა სპარსეთში რუსეთის ჰეგემონიის წინააღმდეგ ამ ხანებში დიდი საერთაშორისო ფაქტორი იყო, რის გამო შეთქმულებიც ერთგვარ იმედებს ამყარებდნენ ინგლისის მისიის მუშაობაზე სპარსეთში. ალექსანდრე ბატონიშვილის მოღვაწეობა სპარსეთის მაღალ წრეებში ზომ მეტ საბუთს აძლევდა ქართველ შეთქმულთ ეს იმედი არ დაეგდოთ. ეს კაცი — ხანგრძლივ გარდახვეწილობაში და სპარსეთ-ოსმალეთში მუშაობის პროცესში დიდ გამოცდილებასთან ერთად დიდ გავლენასაც იქნადა და ქართველობაც ყოველ აჯანყების დასაწყისში მისკენ აპყრობდა იმედიან თვალებს და მის დახმარებას ისე ელოდა, როგორც მესიას.

თუ ქართველ შეთქმულთ სპარსეთის ხაზზე ომი სანატრელად გახდომოდათ, სამაგიეროდ ოსმალეთის ხაზით ომი უკვე გაჩაღებული იყო. ეს ომი ჯერ კიდევ 28-IV-1828 წელს დაიწყო და რუსეთისათვის აიცი

თუ სასახელოდ მიმდინარეობდა. მართალია, რუსეთმა შესძლო ყარსის აღება, მაგრამ სამხავეროდ ევროპაში მდგომარეობა გაუართულდა და ვარსის აღების შემდეგ მისი უკან დახევა დაიწყო.

საქმე უნდა ახლად დანიშნულ მთავარსარდალს ლენ. დიბინს გამოეწვორებინა, მაგრამ საქართველოს საზღვრებზე კი ოსმალეთის მდგომარეობა უფრო მეტად უმჯობესდებოდა. აქარის ბეგმა ახმედ ფაშამ პასკევიჩიდან მრავალ ოქროთა მიღების შემდეგ, როცა დარწმუნდა, რომ რუსეთის მეტს ველარას გამოსტყოვდა, დახმარების მაგიერ ზურგი უჩვენა მათ, თავს დაესხა რუსეთის ჯარს ახალციხის მხრით და ციხეს ალყა შემოარტყა. მისი შშის რაზმებმა კი ბოჯჯომის ხეობა დაიკავეს და რუსთ ქართლიდან გზა მოუჭრეს. ეს მოხდა თებერვალ-მარტში 1829 წელს. მართალია, ახმედ ფაშამ ახალციხეს მალე მოხსნა ალყა, მაგრამ სწორედ ამავე დროს მეორე უფრო დიდი საფრთხე გამოჩნდა.

თურქეთის ჯარი ამ დროს ბათუმით გურიისაკენ მოიწვედა და ელოდა გურიის უკანასკნელ დედოფალს სოფიოს, რომელიც რუსთაგან პატივ-აყრილი და დევნილი ადრევე იყო გადასული ტრაპეზუნდს მემკვიდრე დავითის, სახლთუხუცესის მაქუტაძეთი და გურიის სხვა წარჩინებულთა თანხლებით.

ოსმალეთში ყოფნისას სოფიოს არ შეუწყვეტია კავშირი გურიის უკმაყოფილო ელემენტებთან და მარჯვე დროს ელოდა, რუსეთის განდევნისათვის და სამთავროს (რაც ფორმალურად კიდევ ითვლებოდა, მაგრამ აქტიურად უკვე გაუქმებული იყო) აღდგენისათვის.

ბოლოს ასეთი დროც დაუდგა გურიას; სოფიომ არ დააყოვნა და უკვე მარტში მას ვხედავთ კინტრიშის ციხეში გამაგრებულს. რუსის ლენერალი გესსე საფრთხეს კარგად ხედავდა და მთელი ძალებით იერიში იერიშზე მიაჭეს ქობულეთზე და კინტრიშზე. აქ მას ზურგს უმაგრებს სამეგრელოს მილიცია და რუსეთზე მინდობილი გურულების ნაწილის რაზმი.. მაგრამ ეს შეტევაც უშედეგოდ თავდება და სოფიო ისევ კინტრიშის ციხეში რჩება, ხოლო ოსმალნი მთელს ქობულეთში. ამ დროს ქობულეთში ვხედავთ ალექსანდრე ბატონიშვილს და მის გვერდით ბატონიშვილ ვახტანგსაც. ბატონიშვილები კავშირში არიან სოფიო დედოფალთან და იმედი აქვთ, რომ გურიის დაპყრობას მოჰყვება სამეგრელოს და იმერეთის დაცემაც და ამ გზით შესაძლოა მთელი დასავლეთი საქართველო რუსთაგან გაიწმინდოს.

სწორედ ამ დროს საქართველოში უკვე მოქმედებდნენ რუსეთიდან ჩამოსული შეთქმულთა წევრები (ერისთავი, დოდაშვილი, კიკნაძე და სხვ.) და არ შეიძლებოდა ალექსანდრე ბატონიშვილს მათი ამბები არ სცოდნოდა. მით უმეტეს, რომ მას კავშირი არ გაეწყვიტა თავის დისშვილებთან. თეკლა ბატონიშვილის ვაჟებთან (ალექსანდრე და დიმიტრი ორბელიანებთან), რომლებიც თავიდანვე შეთქმულთა აქტიური წევ-

ერები იყვნენ. მაგრამ არა მარტო საქართველო — ოსმალეთის საზღვრიდან ელოდა რუსეთის გართულებანი, მთელი ამიერ-კავკასიის სამაჰმადიანო ნაწილი შედრკა, ატორტმანდა და თითქოს ერთ მაგარ შეძახებას ელოდა.

აირ-დაირია თალიშის სახანო, ამოძრავდა შექი და ყარაბახი, გამწვევდა მდგომარეობა ერევანში და რუსებზე მინდობილი სომხობა პანიკამ მოიკო და არაქსს იქეთ გარბოდა გადასახიზნად.

თითქოს აქ ყველანი ელოდნენ სპარსეთის გამოსვლას და რუსეთის წამოჩოქებას, რომ ზურგში მახელილი ჩაეცათ და დიდი ხნით დაგროვილი შურის ძიება ამოეყარათ.

მდგომარეობა კიდევ უფრო იმით იყო ტრალიკული, რომ პასკევიჩი მაშინ ისე ადვილად და ჩქარა, როგორც საჭირო იყო, რუსეთიდან ჯარებს ვერ მიიღებდა. ფლოტი კი ოსმალეთთან ომში იყო დაბანდებული და შავი ზღვის ნაპირების დაცვის საქმეც ხიფათში იყო ჩაფარდნილი.

ასეთი იყო 1829 წლის საქართველოს „საგარეო“ ვითარება, რაც რუსეთს, აშკარაა, საგონებელში ჩააგდებდა და შეთქმულებს ზომ იმედებს ვაუღლებდა.

×

მაგრამ უფრო საბედისწერო შეიქმნა რუსთა ყოფა თვით საქართველოში ამ ხანად დატრიალეზულ ამბებით, რაიც რამდენიმედ მაინც ამ საგარეო გართულებას ანარეკლი უნდა ყოფილიყო. პასკევიჩის ჯარები სჭიროდა და რუსეთიდან ახალ ძალათა მიღება, როგორც ესთქვია, ფრიად საძნელო იყო, ხოლო მარტო მეგრულ-გურული მილიციის დანდობაც არ იქნებოდა; მით უმეტეს, გურიის დიდი ნაწილი საეჭვო ქსელეში იყო გაბმული გამჭირიან და მამაც მავტუბადის და ვახტანგ გურიელის წყალობით და დედოფალ სოფიოს დაუღალავ მეცადინეობით, სამშობლოს რუსთა კლანჭებიდან დასახსნელად რომ იყო მიმართული. მეტი გზა არ იყო, უნდა ქართლ-კახეთისათვის მიემართათ მისაშველებლად და პასკევიჩი თებერვლის დამლევს 1829 წ. მოიწვია გუბერნიის და ყველა მაზრების წინამძღოლნი და განუცხადა ქართული მილიციის შედგენის სურვილი, როგორც მაღალ ტანტის „დიდი წყალობა“.

მას კარგად ახსოვდა ქართველ მეომართა შეუდარებელი მამაცობა მთა რომ რამოდენჯერმე დააწყნარებინა, სპარსეთზე გამარჯვება არ გუნა, თავიოზი ჩააბარა, „ერევნის გრაფობა“ მისცა და თვით სასახელო „თურქმენ-ჩაის ზავი“ შეაკერვეინა. ერთი რაზმი ამ ქართულ მილიციისა, რუსეთის პოლკებს უდრიდა და მას რომ რუსული არტილერიაც ჰქონოდა, თავიდანვე რუსულ-ქართული ტრაქტატების მომდევნო „პანიფესტები“ ყინულზე დაწერილ ამბებად დარჩებოდნენ...

პასკევიჩი ქართველთაგან 10 „დრუტინის“ გამოყვანას მოითხოვდა. მაგრამ ამ შემთხვევაში საქმე როგორღაც ისე უმტკივნეულოდ აღარ

მიდიოდა, როგორც წინა წლებში. ქართველთა მხედრებმა კარგად იწყინეს რუსული „მადლობა“ და იმასაც უფრო კარგად ხედავდნენ, რაც საქართველოში ხდებოდა: რუსული ადმინისტრაცია ეხლა ერთმორწმუნე მფარველის ქურქშიაც აღარ ეხვეოდა, უკვე საჭირო აღარ იყო ნიღაბი და პირდაპირ შეუღლა ქართველთა დარბევას და გარუსებას.

აუტანელი ბეგარა, ვადასახადები, გაუთავებელი საჩივრები რუსულ ენაზე და რუსულის კანონებით, ძველ საბუთების სადაოდ გამოცხადება და საერთოდ ძველ სოციალურ-ეკონომიურ ურთიერთობის მოშლა და მის მაგიერ ცარიელ ადგილის და მოხელეთა უზურპაციის გამეფება.

ტფილისის „ყაბახს“ კიდევ უნდა ეთქვა ისტორიული სიტყვა და 9-III-29 წ. მან ის სიტყვა კიდევ. შეიკრიბენ მთავრობის მოწოდებით თავად-აზნაურობა, ვაჭრობა, ხელოსნობა და უბრალო მოქალაქენი და მოსიძინეს მოკლე რუსული „პრიკაზი“ პოლიცემისტერის მიერ რუსულადვე გამოცხადებული მილიციის შედგენის შესახებ, და კარგა ხნის პაუზის შემდეგ, როცა თავად-აზნაურობა უკვე დარწმუნდა, რომ ნიკოლოზ I არაფრით არ სჯობდა მის მოხელეებს და არც მასთან „მიღწეულ“ საჩივრებიდან გამოდიოდა რაიმე, ამ კრებამ ერთიანად უარი უთხრა „პრიკაზს“... რუსული წყაროები გვეუბნებიან (პოტტო, III), რომ აქ ბოროტი ხელი მოქმედებდა და ხალხში უკმაყოფილონი დაძრწოდნენ და აქეზებდნენ მას სამოქმედოთ. ამ შემთხვევაში წყაროების ცნობებს უნდა დავუჯეროთ, რადგან საფიქრებელია, რომ აქ ორგანიზაციული ხელი მართლაც ტრიალებდა და ჩვენ გვგონია, რომ ეს ხელი შეთქმულებებისა იყო. რუსეთმა ნაცადი „უურადლება“ გამოიჩინა და მაშინვე ამ „ბუნტის“ მეთაურები ციხეში ჩაპყარა. ამან უფრო გააბრაზა ხალხი და ისიც შეესია პოლიცემისტერის სახლს და დარბევას ემუქრებოდა, თუ პატიმართ დაუყონებლივ არ გაანთავისუფლებდნენ... „არ მიცემ რუსთ სალდათსა“-ო იძახდნენ ყველანი და ამბავი არც თუ სახუმრო ხასიათს იღებდა. სამხედრო გუბერნატორმა სტრეკალოვმა ფიცხლავ რუსის ჯარს გამოუძახა და უიარაღო ხალხს დაესია და გაჰფანტა, ხოლო წინააღმდეგობის გამწვენი დაიპირა და პატიმართა დასი „გააძლიერა“... ეს იყო სიგნალი, გამოწვევა ქართველი ხალხისა და რუსეთს იმედი ჰქონდა, რომ სამ ათეულ წლებს მის ბატონობისას ტყვილად არ უნდა ჩაეგლო და წინააღმდეგობის ძალა ქართველი ერისა ამოწურულად მიაჩნდა. მაგრამ საქმემ მალე სულ სხვა დაანახა.

ელვის სისწრაფით მოედვენ შიკრიკნი სოფლებს, მოჰფინეს აღმწოთებელი ამბები 9 მარტისა ყაბახზე რომ მოხდა და 10 მარტს სოფელ კოკიდან გლეხობა (ორბელიანთა) დაიძრა და ტფილისზე წამოვიდა. ეს იყო მაშინ პირველი სახალხო გამოსვლა, სტიქიური, რომელსაც მსწრაფლ გამოცდილი ხელი ჩაუდგა სათავეში... აწვირთებული შეიარაღებული ხალხი ავლაბრის ხიდს მოადგა და ტფილისში შემოქრას ლამობდა, მაგ-

რამ ხიდთან მას დიდ ძალმა რუსის ჯარმა გზა მოუჭრა და აჯანყებულებს ბრძოლით უკან დაახევინა...

მაგრამ საქმე ამით არ გათავდა; შიკრიკები და ორგანიზატორები დატრიალდნ და მოედვენ სოფლებს: გორის, ტფილისის და თელავის მაზრებს, თვით განჯის რაიონის გლეხობაც ფეხზე დადგა და ყველაგან ერთი და იგივე გაისმოდა: „აბა მხნედ, არ დანებდეთ მტერს, არ მისცეთ რუსს სალდათი“-ო...

იმართებოდა კრებები, საგანგებო წირვა, აღთქმათა დადება; დატრიალდა სამღვდელეობაც; გაისმოდა შეურაცყოფილ და მოტყუებულ ქართველთა ცხარე და ცეცხლიანი სიტყვები... და იდებოდა ფიცი მშობისა და თავდადებისა ქართველთა ღირსების დასაცავად.

პასკევიჩი მწარე ფიქრებში მოიყო და პანიკურ მოხსენებებს გზავნიდა რუსეთში და დახმარებას სასწრაფოდ მოითხოვდა. მას უკვე გარდაწყვეტილად მიაჩნდა, რომ მთელ ამ საქმეს ალექსანდრე ბატონიშვილი ხელმძღვანელობდა. მაგრამ უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ საქმის უშუალო მეთაური იგივე შეთქმულები იყვნენ და ყველაზე ადრე (სამღვდელეობასთან) ბერები პორფირე და ფილადელფოსი... წყაროებიდან ჩანს, რომ მეთაური, როგორც კი კრებებზე გამოჩნდებოდნ რაღაც საიდუმლო მისტიურ სიტყვებს წარმოსთქვამდნ და მისტიურ მოქმედებასაც თან ატანდნ; ეს რიტუალი ხდებოდა პურითა და ღვინით (ზიარება?), (იხ. პოტტო, III), რის შემდეგ ხალხს ბრძოლის ფიცი უნდა ეთქვა. ეს მოქმედება ბევრად წააგავს ამ ბერთა „აქტის შეფიცვას“, რაც რუსეთში მასონურ ლოკათა გავლენას მიაწერა და ეს გავლენა მართლაც უღაოდ სჩანს.

ყველაზე უფრო დამაფიქრებელი და თავსამტკრვეი რუსთათვის ის გამხდარიყო, რომ ეს ამბოხება ერთსა და იმავე დროს იწყებოდა სხვა და სხვა ადგილებში, რომელნიც დიდის მანძილით იყვნენ ურთი-ერთზე დაშორებულნი. როგორ შეეძლოთ ერთ და იმავე დღეს აჯანყებულთ ინფორმაციის მიღება: თელავში, გორში, განჯაში და სხვ. და დასძენენ: „აშკარაა ეს იყო წინასწარ მოზომილი და მოწყობილი საქმე მეთაურთა მიერ, რომ შემთხვევითი უკმაყოფილება ხალხისა ფართოდ გამოეყენებინათ, სულ ერთი იყო ამ მეთაურთათვის — რა საბუთსაც არ იშოვნდნენ საამისოდ“-ო. ალბად დეკაბრისტების მწვავე მაგალითი უფრო მეტად არწმუნებდა პასკევიჩს ამაში. „აშკარა იყო“, დასძენს ისტორიკოსი პოტტო, „რომ ამ მოძრაობის უკან იმალებოდნ ქართული დინასტიის ინტერესები“-ო.

აქედან სჩანს, რომ ხელმძღვანელთ მართლაც სურდათ სტიქიური მოძრაობის გაშლა-გამოყენება და საქართველოს განთავისუფლების საკითხთან დაკავშირება, რასაც რუსული ვერსიით მარტო „დინასტიის საკითხი“ ჰქვიადა. ასეთი იყო შეთქმულების პროგრამა, მაგრამ ის ამო-

ეგარა ხალხის საერთო აღშფოთებას ჯარის გაყვანის გამო და ამ ეამად თავის დროშას მანაც იგვიე: „არ მიცეთ რუსთ სალდათი“-ო დააწეოა. ამაშივე იყო სწორედ მისი ტაქტიკური მარცხი.

ბრძოლა მტკიცედ ვითარდება, გორის მაზრაში გლეხობა ფეხზე აყენებს 14 სოფელს, რომლებიც იარაღით ხელში დარაზმულნი გამოდიან. დასაწყისს ქარელში ერთგვარი მერყეობა არის და ნაწილი მართლაც ახერხებს მილიციის შედგენას, მაგრამ საკმარისია აქაც გამოჩნდეს ორი „შეფიცული“ რომელნიც იმვე უცნურ რიტუალს პურით და ღვინით ახდენენ შეკრებილთა წინაშე, რომ ხალხმა მათ წინაშე ფიცი დასდოს და აჯანყებულთ მიემხროს. (პოტტო, ტ.III).

კავთისხევეში თავადნი ციციშვილი და თარხნიშვილი აჯანყებულ გლეხობას სათავეში უდგებიან. გორის მაზრის გლეხობა ტფილისისაკენ იწევეს, ასევე მოდიან აჯანყებულები კახეთიდან და ეს რაზმები დილომის მიდამოებში ბანაკდებიან. რუსობა მართლაც მწარე განსაკდელშია: ტფილისს საფრთხე მოელის, პასკევიჩი შიშით ცახცახებს... მოსალოდნელია ამ რაზმების ტფილისში შემოჭრა და ეინ იცის, ამ ხელად რაღა გითავადება საქმე... და პასკევიჩი მიმართავს თავადაზნაურთა წინამძღოლს მუხრანს და დახმარებასა და შევლას სთხოვეს. პაგრ. მუხრანი გარანტიებს ითხოვეს, რომ რუსეთი საქართველოდან ჯარს არ გაიყვანს, რომ ქართული მილიციის შედგენა არ მოხდება და რუსები, რომლებიც ქართველთა დასაცავად არიან მოსულნი, ყოველ შემთხვევაში, ქართველთა მიერ თავის თავის დაცვას აღარ მოიწადინებენ. პასკევიჩის სხვა გამოსავალი არა აქვს: ოსმალეთი დღე დღეზე დასავლეთ საქართველოში შემოიჭრება, სპარსეთიც ეხლა საიმედო არაა და რაღა დარჩენია — აუ არა სრული კაპიტულიაცია ამ „ბრბოთა“ წინაშე...

მზადდება პროკლამაცია ხალხთა დასაშოშვინებლად, რომ თითქოს ყველაფერი უკვე მშვიდობით გათავდა, ოსმალეთი განადგურებულია, უამრავი რუსეთის ჯარი უკვე მოდის და ეხლა მილიცია რუსეთისათვის საჭირო აღარ არის; ხალხს შეუძლია დამშვიდებით იყოს, რომ შემდეგში მას არავინ შეაწუხებს და შეუძლია განაგრძოს მშვიდობიანი მუშაობა... ბაგრატიონ მუხრანი, ამ პოლიტიკური „გამარჯვებით“ კმაყოფილია, დილომის ბანაკს ამშვიდებს, ხალხს მამაშვილურ სიტყვებს ეუბნება, დაპირებებს აძლევს და მშვიდობიან და ტკბილ შრომისაკენ მოუწოდებს, რასაც აწი ვერა რა დაარღვევს...

მას ზურგს უმაგრებს ქალაქის დელეგაცია (შეწინებული სომხობა და ვაჭრობა-ხელოსნობა, რომ საქმე შესაძლოა დიდათ გამწვავდეს და ქალაქში დარბევანი მოხდეს), და უმეორებს პასკევიჩის „მტკიცე“ დაპირებებს. ხალხის გულს ეს ცნობა მაღამოდ ხედება; ის ხედავეს, რომ განმარჯვება მას დარჩა, პასკევიჩმა ბრძანება უკან წაიღო და ამ ხელად ესეც ბევრია... მისი ლოზუნგი: „სალდათს არ მოგცემთ“-ო, დღეს ფი-

კით არის დადასტურებული ხელშეწყობის სახელით. სხვა რაღა უნდოდა მას? ტალღა კალაპოტში დგებოდა, ვნება ცხრებოდა...

და მეთათურებმა ველარ შესძლეს მუხრანის დარბაზისლურ რჩევა-დაპირებათა გაბათილება; მათ დაკარგეს ნელ-ნელა სადავე და არჩიეს ამ სახიფათო წუთს ხალხის წადილს არ გადალობებოდენ... აი, აქ იყო მარცხი შეთქმულთა, რის გათვალისწინებაც, რა თქმა უნდა, არავის შეეძლო. ბრძოლის პირველი ეტაპი მოგებული იყო, პასკევიჩი და რუსის მთავრობა დიდ დათმობებზე წავიდნენ, ხოლო მეორე და მთავარ ეტაპისათვის ბრძოლა ხალხს ამ ხანად არ უნდოდა. იგი საამისოდ არავის შეუმზადებია და მეთაურთ აღარ გაჰყვებოდა... აქ მათი გონიერება დასეუვას ითხოვდა და მთავარ ბრძოლის მოხერხებულ დროისათვის გადადებას და მათაც დაიხიეს...

ასე დამთავრდა ეს დიდი, სახალხო მოძრაობა 1829 წლისა, რომელშიაც ქართველი ერი გაერთიანებული გამოვიდა (თავადაზნაურობა, გლეხობა, სამღვდელოება) და გაიმარჯვა კიდევ; მაგრამ ეს გამარჯვება მხოლოდ ილიუზია იყო, წუთიერი, რადგან ბრძოლა - გამარჯვება პატარა, შეცვეცილის პროგრამით მოხდა. ამ მოძრაობას მართავდა გამოცდილი, ორგანიზატორული ხელი, რომელიც სცილილობდა სტიქიური ამბობოჭრება მთელ ქართლ-კახეთისათვის მოედო, ერთგვარ სალტეებში ჩაეგდო და სასურველი გზით მიემართა: ჩვენ ვნახეთ, რომ მათ მეთაურობას აჯანყება მართლაც წარმატებით მიჰყავდა...

რუსეთის მთავრობასაც არ გამოპარვია, რომ ერთი რომელიღაც ორგანო მართავდა სიდიულმო ძაფებით ხალხის აზვირთებულ ნებას.

და ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ეს მეთაური სწორედ პირველი შეთქმულნი იყვნენ, რუსეთიდან რომ სამოქმედოთ ჩამოვიდნენ ამის წინ; ისიც უნდა ვიფიქროთ, რომ „დინასტიური ინტერესები“ მართლაც საკმარისად გამოამყვანეს მათ და ოქროპირ ბატონიშვილის ჩამოსვლაც 1829 წ. (თუმცა დაგვიანებული) ამ მიზეზით უნდა მომხდარიყო...

კიდევ ერთი გარემოება გვარწმუნებს ამაში: აჯანყების შემდეგ, მიუხედავად რეალურ დაპირებათა, რუსებმა შოგი მეთაური მაინც დაიჭირეს და სამხედრო სამართალში მისცეს. და დაპატიმრებულთა შორის პირველნი იყვნენ მამუკა და ლუარსაბ ორბელიანი და თარხნიშვილი; ხოლო მამუკა და ლუარსაბს და თარხნიშვილსაც ჩვენ ვხედავთ 1832 წლის შეთქმულთა წრეში და იქაც არ ასცდა მათ სასჯელი. ამიტომ ვფიქრობთ, რომ მამუკა ორბელიანი. ლ. თარხნიშვილი, ლუარსაბ ორბელიანი და შესაძლოა მრავალნი სხვანიც, 1829 წლის აჯანყებაში რომ ერივნენ, იმავ დროს შეთქმულების წევრნიც უნდა ყოფილიყვნენ (რადგან ისინი ახლოს იდგნენ ალ. ორბელიანთან, ელიზ. ერისთავთან და სხვ.), რომელნიც 29 წელს უკვე შეთქმულების ორგანიზაციულად ჩამოყალიბებისათვის იდგნოდნენ. შესაძლოა შეთქმულთა სხვა წევრნიც ერი-

ენენ 29 წლის ამბებში, მაგრამ საამისოდ მტკიცე საბუთი ამ ხანად ხელთ არა გვაქვს...

ჩვენი მიზანი იყო 1829 წლის ამბები, რომლის მსვლელობა და ტიქნიკა სხვაგვარად აღხსნელი უნდა იყოს, შეთქმულთა პირველ პრაქტიკულ მოქმედებასთან დაგვეკავშირებინა და ვფიქრობთ, რომ ბევრი რამ სხვაეც ლაპარაკობს ამ მოსაზრების დასადასტურებლად...

ეს იყო მათი პირველი გამოცდა, მაგრამ საუბედუროდ, მთავარი „გამოცდის“ გადაღება ვერ იყო კარგი დივერსია. ამ დიდ ცდისათვისაც 29 წელი, აშკარაა, უფრო ხელსაყრელი უნდა ყოფილიყო.

1829 წლის შემოდგომიდან, როცა ბატონ—მა ოქროპირმა ჩრდილო-კავკასიიდან თავის დახწევა მოახერხა და ტფილისს ჩაეიდა, შეთქმულთათვის სამოქმედო გეგმის შესამუშავებლად, რუსეთის მდგომარეობამ ამიერ-კავკასიაში სწრაფი გაუმჯობესება იწყო...

ამ ხანად „სამილიციო აჯანყება“ ჩამქრალი იყო, მისი მეთაურნი ციხეებში იხსდნენ და, რაც მთავარია, საგარეო ურთიერთობაც რუსთა სასარგებლოდ შეტრიალდა.

სპარსეთმა ორ ფრონტზე ითამაშა და ბოლოს ოსმალეთს მაინც არაფრით მიეხმარა, ხოლო პეტერბურგს მეფესთან მისია გაგზავნა დიდი ფეშქაშებით... ამ რიგად ომის საფრთხე ამ მხრიდან ვაპქრა და პასკევიჩმაეც სული მოიბრუნა.

მაგრამ ეს კიდევ არ იყო ყველაფერი; შეთქმულთ იმედი მაინც არ ეკარგებოდათ, ვიდრე ბათუმ - ქობულეთის ფრონტზე ომი კიდევ გრძელდებოდა ოსმალეთთან და სოფიო დედოფალის აგენტები გურიას ცეცხლს უნთებდნენ... მართალია, აგვისტოში რუსებმა სამეგრელოს მოლიციის დახმარებით სიმაგრე კინტრიში აიღეს, მაგრამ გენ. გესსეს შემდეგი შეტევა აქარაზე და ბათუმზე (ციხის ძირთან) სასირცხო დამარცხებით დამთავრდა; რუსებმა უსისტემოდ უკან დაიხიეს, და აქარლებმა მტერი ყელში მოიმწყვდიეს. მარტო ერთ ბრძოლაში დაჰკარგა რუსეთმა 10 ოფიცერი და 650 ჯარისკაცი და დაჭრილები ზომ ურიცხვი იყო... ამავე დროს გესსეს მისაშველებლად პასკევიჩის მიერ გაგზავნილი რაზმში ოსტენ-ზაქენის მეთაურობით, მეორე ადგილას ჩაეარდა და სატიკად დამარცხდა. აქ რუსეთს და მის დამხმარე მეგრულ-გურულ მილიციას არავითარი წინააღმდეგობის გაწევა აღარ შეეძლო და ამ გარემოებამ მთელი ქობულეთი და აქარა ფეხზე დააყენა.

რუსის ჯარი მთავარ ბაზას მოსწყდა; თურქებმა მოზიდეს გემებით აღარბელო სურსათ-იარაღი და მზადდებოდა გურიანზე ახალი დიდი შეტევა, რის შედეგი უკვე წინასწარ გამორკვეულად ჩნდა. „ეხლა კი აშკარა იყო ყველასათვის, რომ გურია საშინელ საფრთხის წინ იდგა და მისი ხსნა არავის აღარ შეეძლო“, დასძენს ისტორიკოსი პოტტო (IV). და ეს შემოდგომა რუსეთის ოკუპაციის ნამდვილ „შემოდგომას“ აშზა-

დებდა დასავლეთ საქართველოში, მაგრამ მოულოდნელად ზავის ამბები მოვიდა.

ოსმალეთს დანარჩენ ფრონტებზე მდგომარეობა მტკიცე არ ჰქონდა და მან ზავის წინადადება სიამოვნებით მიიღო და სექტემბერში 1829 წელს „ადრიანოპოლის ზავს“ ორივე მხარემ ხელი მოაწერა...

ასე ვათავდა გურიის უკანასკნელი ცდაც, რომელზედაც სოფიო დედოფალთან ერთად „შეთქმულებიც“ დიდ იმედებს ამყარებდნენ და რუსებმა ამ „გამარჯვების“ შემდეგ გურიის სამთავრო ფორმალურადაც გააუქმეს და რუსეთის უბრალო პროვინციად აქციეს... რამდენიმე დღის შემდეგ სოფიო დედოფალიც, რომელიც თავის ერთგულებით ხელახლა ოსმალეთში გადავიდა თავის შესაფარებლად, უცეროვ გაარდაიცვალა და საფიჭრებელია, რომ მისმა გულმა ამდენ ღელვას ვეღარ გაუძლო და საყვარელ გურიის დამოუცილებელი ცხოვრების შეჩერებასთან მისი ძველაც შეჩერდა...

X

ასე ერთბაშად შეცვლილ ვითარებაში ოქროპირ ბატონიშვილის ჩამოსვლა ცეცხლს ვეღარ გააღვივებდა, მაგრამ საქმიდანა სჩანს, რომ ნამდვილი, მტკიცე საორგანიზაციო მუშაობა ვიწრო წრეში, სწორედ აქედან დაიწყო.

ეს იყო ახალი სამზადისი მომავალ გართულებათათვის, რომელიც რუსეთის ამიერ-კავკასიაში არ უნდა ასცდენოდა. და თუ ეს არ მოხდებოდა, განა საქმარისი არ იყო ის ასაფეთქებელი მასალა, რაც თვით საქართველოში იყო იმ ხანად დაგროვილი?

რუსის მთავრობამ ყველა ქართველ და არა-ქართველ წრეებში საკმაოდ გაიტება სახელი; ხალხი დრტვინავდა მძიმე ეკონომიურ-პოლიტიკურ და ადმინისტრაციულ უღელ ქვეშ და ადრე თუ გვიან მცირე აზნაბით ისარგებლებდა და ფეხზე დადგებოდა.

აი, ამ დროისათვის იყო საქირო მქიდრო ორგანიზაციის შექმრა, სამოქმედო ცენტრის შექმნა, როლთა განაწილება და სხვა. მაგრამ ნიკოლოზ I-ის რეჟიმი ისე მძიმედ აწეა მთელ ხალხს, ისეთი შეუზღუდელი და უსასტიკესი რეაქცია მეფობდა ირგვლივ, რომ რაიმე ფართო დარაზმვაზე ოცნებაც არ შეიძლებოდა. შეთქმულთ ჯერ-ჯერობით ეს საქიროდაც არ მიაჩნდათ; უმთავრესი იყო „შტაბის“ შექმნა საიმედო და მომქმედ პირთაგან და ხალხი, როგორც ეს წარსულში მუდამ ხდებოდა, დიდ უკმაყოფილების ნიადაგზე, ერთბაშად ამოუდგებოდა მათ მხარში...

ყველაფრიდან სჩანს (იხ. აქტები, VIII ტ. დ. ყიფიანის „მემუარები“, პრ. პოლიეგეტოვის მიერ ახლად აღმოჩენილი და სხვა მასალები), რომ შეთქმულების მეთაურნი უდიდესი სიფრთხილით მოქმედებდნენ და თვითოფულ წევრის მიღებას (სხვა გვარად არც იყო შესაძლებელი) დიდი და ყოველმხრივი წინასწარი გამოცდების შემდეგ ახდენდნენ. თი-

თოველი წევრი სდებდა ცნობილ ფიცს თანახმად „სჯელისა გონიერულისა აქტისა“... თვითთოვულმა წევრმა იცოდა ვინაობა მარტო მისი, ვინც იგი მიიყვანა წევრად და იმათი (2-3 კაცისა), რომელთაც ის შემატებდა შეთქმულთ. (იხ. „სჯ. გონივ. აქტისანი“ გამოქვეყნებული გოზალიშვილის მიერ „საჭარბოვლოს არქივში“). როგორც ვხედავთ, მასონურ ლოჯების პრინციპი მართლაც სასტიკადაა დაცული და იგი ალბად საფხებურების მთელი წყებით პეტერბურგში აღწევდა დიმიტრი ბატონიშვილამდე.

მაშინდელი ევროპის რევოლუციებიც ხომ მასსონთა ლოჯების მონაწილეობით და მათი პრინციპების თანახმად ხდებოდა (ოციანი და ოცდაათიანი წლების კარბონარების რევოლუციები იტალიაში) და თვით დეკაბრისტების ორგანიზაციაც ამ წესზე იყო აგებული. ამიტომ ვასაგებია, რომ ქართველმა შეთქმულებმა ჩვენშიც ეს წესი გადმოიღეს; მით უმეტეს, რომ ნიკოლოზ I-ის სუსხიან ეპოქაში რაიმე სხვა ტიპის მასონურ ორგანიზაციაზე ფიქრიც არ შეიძლებოდა.

მაგრამ აქედან იმის დასკვნა, როგორც ოფიციალური გამოძიება გვეუბნება (და სამწუხაროდ მრავალი მკვლევარიც 32 წლის შეთქმულებისა ამასვე იზიარებს), რომ შეთქმულება ზერელე ხასიათის და მასები-საგან სრულიად მოწყვეტილი იყო და, მაშასადამე, წინასწარ განწირულიო, სრულიად მუღლბელია.

არაფერს არ ამტკიცებს ამ შემთხვევაში არგუმენტაცია დეკაბრისტების მარცხით; იქ ხომ მართლაც უფსკრული იყო გათხრილი შეთქმულების მეთაურ არისტოკრატ ოფიცრებსა და გლეხ ჯარის კაცთა შუა. არ იყო არც ერთი სოციალური, არც ეროვნული და არც პოლიტიკური ბაზა, რომელიც მათ თავს მოუყრიდა და ერთი დროშის ქვეშ დააყენებდა. ამიტომ საჭირო გახდა შეთქმულთათვის უცნაური, მართლაც კერი-ოზული ნიღაბის ქვეშ გამოსვლა და მათი მთავარი ლოზუნგის ასე ვსთქვათ „კონტრბანდი“ გატარება.

ჯარისკაცები ოფიცრებმა არაყით დაათვრეს და აძახებინეს: „ძირს ნიკოლოზ, ვაჟმარჯოს კონსტიტუციას“-ო. ხოლო მათ შეკითხვაზე ამ „მებრძოლთ“ მეთაურნი ჯარის კაცთ ეუბნებოდნენ, რომ „კონსტიტუცია“ არის სახელი შეფის ძმის (პოლონეთის მთავრის) კონსტანტინეს მეუღლისაო. ხოლო მთელი ეს ამბები თითქოს იმისთვის ხდებოდა, რომ აღეჭანდრე I-ის სიკვდილის შემდგომ ნიკოლოზ I-ის ნაცვლად, მისი უფროსი ძმა კონსტანტინე, ხოლო მასთან ერთად მისი ცოლი „კონსტიტუცია“-ც გამეფებულყო... მაგრამ საკმარისი შეიქმნა ღენერალ დიბიჩის მიერ რამდენიმე ზარბაზნის დაცლა, რომ ჯარისკაცებმა ახალ შეფის ძმა კონსტანტინე დაივიწყეს და მისი მეუღლე „კონსტიტუცია“-ც, რომელიც თითქოს მურავიოვ-პესტელებს დედოფლად უნდა გაეხადათ, გასწირეს.

სულ სხვა ვითარება იყო საქართველოში და ჩვენი რილევეები და მურადიანოები აგრე-რიგად არ ყოფილან მასსებისაგან მოწყვეტილნი... ამას დაუმარტეთ ქართველ გლეხთა კულტურული დონე, რომელიც საკმაოდ მაღლა იდგა რუსებისაზე. მართალია, მათ ბევრი რამ სთავადა წარჩინებულ წოდებისაგან და ფეოდალური ურთიერთობა მათ შორის „ჩატეხილი ხიდი“ იყო, მაგრამ ბევრი რამ შემავაქმირებელი და საერთო შეიქმნა ქართველ ფეოდალთა და გლეხთა შორის...

ამისი ბაზა თვითონ რუსეთის მოუქნელმა და უხეშმა იმპერიალისტურმა პოლიტიკამ განამტკიცა ჩვენში.

გადავივლოთ მაშინდელ ვითარებას ამ მხრივ მოკლედ მაინც თვალი და ჩვენ დავრწმუნდებით, რომ „ხიდი“ არც თუ მთლად ყოფილა ჩატეხილი და შეთქმულეს მართლაც საბუთი ჰქონდათ ეფექტათ, რომ პირველი სოციალისთაიანევე გაერთიანებული ქართველობა მის მხარეზე დადგებოდა.

შესაძლებელია მართალია ის მოსაზრება, რომ საქართველოს ოკუპაციას რუსთა მიერ და სამეფოს მოსპობას, მაშინდელი გლეხობა ერთგვარი ინდეფერენტისმით შეხვდა; მრავალ ომის და დარბევების შემდეგ ფიზიკურად დასუსტებული და ეკონომიურად მთლად მოშლილი, იგი მართლაც ატარებდა ერთგვარ ილიუზიებს, რომ ახალი ხელისუფლება მას მშვიდობიანობას მოუტანდა და ბატონის უღელისაგან იისნიდა. ამიტომაც მოხდა ალბად, რომ კახეთის პირველი აჯანყება 1802 წელს (ბატონიშვილი ვახტანგის მეთაურობით) სახალხოდ ვერ იქცა და მასში მარტო თავად-აზნაურობის ანტი-რუსული ელემენტები ჩაებნენ. (იხ. პრ. ივ. ჯავახიშვილის „პოლიტიკური და სოციალური მოძრაობა საქართველოში მეცხრამეტე საუკუნეში“, რომლითაც ჩვენ უმთავრესად ვიხელმძღვანელებთ ამ საკითხის გარკვევის დროს). მაგრამ სინამდვილემ მალე სულ სხვა დაანახვა ქართველ გლეხობას. მალე მან ახალი რეჟიმისაგან ბევრად უფრო მწვავე მათრახები იწვნია და ეს — გამდგარ ანტი-რუსულ თავად-აზნაურობასთან ერთად მოქმედებდა, რამაც ის ფსიქიურად დაახლოვა თავად-აზნაურობასთან და აგრძნობინა, რომ ქართველობას დღეს ერთი მტერი ჰყავდა. ამის შემდეგ სულ რაღაც ორი წელი გავიდა, რომ მთიულეთი ფეხზე დადგა და ფარნაოზ ბატონიშვილთან, ქავჭავაძეებთან, თარხნიშვილებთან, ანდრონიკაშვილებთან, ვახვახიშვილებთან ერთად ჩვენ ვხედავთ უბრალო ხალხს, გლეხობას, რომელიც თავს მწარედ მოტყუილებულად გრძნობს და გააფთრებით შეებმება რუსეთის მხედრობას... (იხ. ალ. ფრონელის „მთიულეთი“, საკვა ბრძოლათა გმირული ეპიზოდებია გადმოცემული სწორედ უბრალო ხალხისა, რომელსაც ფეოდალური უღელის ზევით რუსეთმა კიდევ მეორე დაადგა, უფრო მძიმე და შეურაცმყოფელი... გლეხიკაცის ქალს სცემდენ და ურემში აბამდენ, აუბატიურებდენ და მის ოჯახს არბედენ).

აჯანყება აჯანყებას სცვლიდა, ხოლო რუსეთის მთავრობას კი აქედან არავითარი დასკვნების გამოტანა არა სურდა; მან იცოდა ერთი რამ: — ხარბაზნების დაშენა, ცეცხლით გადაბუგვა სოფლებისა, მამულების ჩამორთმევა თავადაზნაურთაგან და მათი რუსეთის ხაზინის საკუთრებად გამოცხადება და ბოლოს — დაუსრულებელი ეგზეკუციები...

გლებობა წელში სწყდებოდა არ გაგონილ ბევარს ქვეშ და არ იყო არც ძველებური მოურავი, არც მდივან-ბეგი, არც სასამართლო და არც მეფე, რომ ვისმესთან შეეჩივლა და სამართალი ეპოვნა...

და დამახასიათებელია, რომ სწორედ ქართველმა თავადაზნაურობამ თვით მიმართა რუსეთის მთავრობას — პირდაპირ ხელმწიფეს, თხოვნით: ბოლო მოეღოთ გლებთა უწყალო რბევისათვის და აუტანელი ბეგარა მოეხსნათ. ისინი შოითხოვდნენ, რათა გლებთათვის საშუალება მიეცათ საკუთარი მეურნეობის წარმოებისათვის და მთელი დრო რუსის ჯარის ბეგარაზე არ ყოფილიყვნენ გამოყვანილნი... (იხ. აქტები, IV, 22)

ასეთსავე უნუგეშო დასკვნებს იძლეოდნენ გლებთა საერთო მდგომარეობის შესახებ კახეთის ამბოხების დროს 1812 წელს საგანგებო კომისიის მიერ დაკითხულნი თავადნი, აზნაურნი და სამღვდელეობაც. ამ აჯანყების დროს კი გლებობა ერთთავად მიემზრო ალექსანდრე ბატონი-შვილის ირგვლივ დარაზმულ თავად-აზნაურობას და მოძრაობა გადავიდა კახეთიდან ქიზიყზე, შემდეგ ქართლზე და ბოლოს სამაჰმადიანო ქვეყნებშიც აღიბრუნ (დალესტანი, შირვანი, ყაზახ-შამშადილი...) და ამ გზით დაიბადა დიდი პოლიტიკური გეგმა რუსეთიდან ამიერ-კავკასიის სრული დახსნისა...

აჯანყებას, როგორც ვიცით, დიდი რეაქცია მოჰყვა და ამ რეპრესიების ქვეშ ერთგვარად დრტყინავდა თავადი და გლეხი, სამღვდელეობა და ერის კაცი...

1819 და 20 წლებში დასავლეთ საქართველოს აჯანყებაც (ეგრედ წოდებული „საეკლესიო ბუნტი“, რომელმაც თანდათან პოლიტიკური სახე მიიღო და საქართველოს სუვერენობის აღდგენისათვის ბრძოლაი გაიშალა) ხომ წმინდა ხალხური აჯანყება იყო და მაშინდელ ვითარების აღმწერი დებეცკოი პირდაპირ ამბობს, რომ რუსთა ბატონობის წინააღმდეგ ერთად დაიარაზმენ „თავადაზნაურობა, სამღვდელეობა და რამდენიმე ათასი გლეხობა; იარაღი აისხეს და ერთმანეთს შეჭფიცეს იბრძოლონ საქართველოს სრულ განთავისუფლებამდე“—ო.

ჩვენ ზევით უკვე გვქონდა შემთხვევა დაგვეჩახა, რომ ქართლ-კახეთის 1829 წლის აჯანყება ნამდვილი ხალხური აჯანყება იყო, საცა ყველაზე აქტიურად სწორედ გლებობა სჩანდა (სოფ. კოდის გლებობამ 14 სოფელი დააყენა 2-3 დღეში ფეხზე, საგარეჯოში გლებობამ ხატეპის წინ ფიცი დასდო და მოედანზე აუარებელი ქვა მოზიდა — „ჩასაქოლავი“ გამცემ-მოლაღატესათვის, თანახმად ძველი ადათისა (იხ. პოტტო,

ტ. IV). რუსეთმა და მისმა ახალმა ეროვნულ-პოლიტიკურმა და ეკონომიურმა უღელმა დაჩრდილა ფეოდალურ კლასთა წინააღმდეგობანი; ამ მოწინააღმდეგეთ მან ერთნაირი სისასტიკით დაუწყო რბევა და ქართველი ერი ამით გააერთიანა, მიუხედავად წოდებრივ და ქონებრივ სხვაობისა.

ჯერ კიდევ მისში, 1829 წელს, პასკევიჩი მოახსენებდა პეტერბურგს: „მთელი მართვა-გამგეობა საქართველოში დაავადებულია და გარეგანი წესიერება მალავს აუარებელ ბოროტმოქმედება, არევე-და-რევას“-ო... მთელი სამოქალაქო ცხოვრების წესი მოშლილი იყო და მოხელეთა უკონტროლო თავგასულობა მეფობდა ყველგან. ამიტომ ითხოვდა პასკევიჩი დაუყონებლივ სენატორების რევიზიას. „მთელ საქართველოში არავინ არ არსებობს ისეთი, რომელსაც შეეძლოს დაეყრდნოს რუსეთის მთავრობას, გარდა მარტო რუსის ჯარის კაცთა... თავდა-ახუნაურობა არაფრით არ გამოეხმაურა ჩვენს მოწოდებას მილიციის გამოყვანაზე; წინააღმდეგ, გლეხებს გვერდში უდგენ და აქეზებდენ (ორბულიანები და სხვ.) და თვით გუბერნიის მარშალის სამფლობელოდან არც ერთი კაცი არ გამოსულა“-ო. (პოტტო, ტ. IV, გვ. 221).

მალე სენატორებიც (კუტაისოვი და მეჩნიკოვი) მოველინენ საქართველოს და მათი მოხსენებანი გამანადგურებელნი შეიქმნენ რუსთა მმართველობისათვის: ყველგან ბატონობდა რუს მოხელეთა თავგასულობა, უკონტროლობა, უცილობა და მექრთამეობა... ქართველს, რუსულს გაუფეხარ ენაზე, რუსეთის კანონებით ასამართლებდენ და ეს საშარათალი მუდამ მრავალ წელთა „ეოლოკიტის“ შემდეგ ქართველის უფლების წინააღმდეგ სჯიდა. ჯერ კიდევ 1810 წელში ითხოვდა ქართლ კახეთის თავდაზნაურობა სასამართლოში ქართველთათვის გასაგებ ენაზედ ყოფილიყო ბჭობა და ქართულ ენასთან, ქართული კანონები (ვახტანგ VI-ისა) ყოფილიყო შემოღებული. მაგრამ მის თხოვნაში რუსეთი მარტო „ბუნტს“ ხედავდა და სასტიკ რეპრესიებს კიდევ ახალს უმატებდა. (ენობილია, რომ მთავარ მართებელი ტორმასოვი მოითხოვდა ქართველ აზნაურთა და გლეხთა აყრას საეკლესიო მამულებიდან და ამით დასახლებას სახაზინო მამულებზე, რომ რუსეთის ხაზინა გამხდარიყო მათი უშუალო ბატონ-პატრონი).

რუსეთის ადმინისტრაციამ ზრჩ თავდა-აზნაურობის გულის მოსაგებად იმის მეტი ვერა მოიგონა, რომ მისთვის მამულები ჩამოერთვა და ერთგულებისათვის მიესაკუთრებინა.

საჩივრები კი ძველებურად წლობით უცდიდენ განაჩენს და თაობები გადადიოდენ, ვიდრე თხოვნის პასუხს ეღირსებოდენ.

თვით სამოქალაქო ცხოვრების მთავარი ძარღვი იქმნა მოდუნებულის: ძველი სიგელები ქართველ მეფეთა და ყველა დოკუმენტი იქვის

ქვეშ დააყენეს, სადავოდ გამოაცხადეს და შამულუბის არც ყიდვა, არც გაყიდვა, არც დაგირვება აღარავის შეეძლო. რაკი რამდენიმე ყალბი დოკუმენტი იქმნა აღმოჩენილი, რუსეთმა საჭიროდ დაინახა ყველა საბუთი საეკვოდ გამოცხადებინა და მოინდომა იმის გამორკვევა, თუ ვინ რას ფლობდა 1801 წლამდე და ვინ ეკუთვნოდა ნამდვილად თავად-აზნაურობის წოდებას.

ამიტომ შეუძლებელი შეიქმნა ჩვენი თავად-აზნაურობისათვის არა მარტო რაიმე განკარგულება საკუთრების შესახებ, არამედ იმ სხვა პრავილეგიებით სარგებლობაც, რაც ენიჭებოდათ რუსეთის თავად-აზნაურთ: შვილების სასწავლებელში და სამსახურში მიცემა და სხვ. (იხ. აქტები, VIII).

ამ რიგად, საუკუნოებით შექმნილ ურთიერთობას სამოქალაქო ცხოვრებაში საფუძველი გამოაცალეს და სამაგიეროდ კი არა შეუქმნიათ რა. ერთი სიტყვით, უწყისობა და არეუ-დარევა ცხოვრების ყოველ დარგში მოსჩანდა და ადმინისტრაცია არა თუ ებრძოდა ამას, არამედ ძველ ცოდვებს კიდევ ახალს უმატებდა; მაგ. 1830 წ. გუბერნატორი ხავეილისკი (ბოლო ამასაც დასდეს ბრალი, რომ 1832 წლის შეთქმულებას პასიურად მაინც მხარს უჭერდა) პასკევიჩს მოახსენებდა, რომ ერთი და იგივე ბეგარის ორჯერ აკრეფა ხშირად ხდებოდა საქართველოს სხვა და სხვა ადგილებში, მაგრამ რაკი არავინ არავითარ ანგარიშს არ აწარმოებდა, შეუძლებელი ხდება ყველაფრის სათითაოდ გამოკვლევა (აქტები VII, 33). თუ რომელიმე მოხელე აკრეფილ თანხას გაჰფლანგავდა, ხალხს იმას ხელმოკრედ ახდევინებდენ, რომ ხაზინა არ დაზარალებულიყო (იქვე). ამას დაუმატეთ, რომ პასკევიჩის განკარგულებით ქართველთ სამსახურიდან აძევებდენ და ახლებს სულ არ იღებდენ იმ საბუთით, რომ მათ რუსული ენა არ იცოდენ. (ივ. ჯავახიშვილი, გვ. 24).

სენატორთა რევიზია თუმცა ამ საშინელ ფაქტებს აღნიშნავდა, მაგრამ მათ წინააღმდეგ წმინდა რუსულ წამალს უწერდენ ჩვენს ხალხს, ისე როგორც თვით მთავარმართებელი პასკევიჩი, რომელიც ამბობდა: „საჭიროა საქართველო ყველაფრით დავამსგავსოთ რუსეთს: გუბერნია მზარებად დავყოთ და რუსული კანონები და წესები უკლებლივ შემოვიღოთ. არსად ქართული კანონი არ უნდა ჭაჭანებდეს — (იხ. პოტუკა) მთავრობამ უნდა შეუცვალოს ხალხს ბუნება და ხასიათი (ესე იგი ვა-არუსოსო)“, და აკი ამიტომ სდევნიდა ქართულ ენას და ქართველ მოხელეთ პასკევიჩი.

და სენატორებმაც, აღზად პასკევიჩის გულის მოსაგებად, ამავე ხასიათის „რეფორმის“ შემოღების დაჩქარება მოითხოვეს. ყველაფრით და ყველაფერში საქართველო უნდა რუსეთის ორგანიზული ნაწილი გამხდარიყო. განსაკუთრებით საინტერესოა — რას პირდებოდა ეს პროექტი ქართველ გლეხს...

ცნობილია, რომ რუსეთში ბატონ-ყმური ურთიერთობა უსასტიკესი უყო და რუსეთის მთავრობამ ჩვენშიაც სცადა ამ წესის გადმონერგვა, რამაც თავშივე დიდი წინააღმდეგობანი დაბადა... მეჩნიკოვ-კუტაისოვი ისევ უბრუნდებოდენ ამ საკითხს და თავად-აზნაურთა და გლეხთა ურთიერთობაში რუსეთში არსებულ, ჩვენთვის უცხო ელემენტების შემოტანას ითხოვდენ, სახელდობრ: უნდა მინიჭებოდა თავადს უფლება 1) ურთი გლეხი რუსთათვის სალდათად მიეცა და 2) გლეხის ცომბარში გადასახლება უნდა შესწავლებოდა. ეს ორი უფლება, რომელსაც ჩვენს წარსულში მაგალითი არა ჰქონია, უნდა მინიჭებოდა ეხლა მემამულეთ (აქტები VIII). ასეთი „რეფორმა“, რა თქმა უნდა, ვერ გახდოდა ქართველ გლეხობას რუსეთის ერთგულად და ყველამ აშკარად დაინახა — რის მოცემა შეეძლო რუსეთის მიერ დანიშნულ „რევიზიას“.

გლეხების ყოფაცხოვრებაზე ასეთ „ზრუნვას“ რუსეთი შემდეგშიაც ცდილობდა და ჩვენ ვიცით, რომ ქართველ მეფეთა მიერ და ქართულ ადამით ნაქურთბი უფლება, რომლითაც გლეხთ თავისუფლად შეეძლოთ საძოვრებითა და ტყით სარგებლობა, რუსეთის შემდეგმა „აუმა-ნიურმა“ რეფორმებმა მოსპო და ჩვენი გლეხიც იმე უწყალო მდგომარეობაში ჩააგდო, რომელშიაც ისინი რუსეთში იმყოფებოდენ (იხ. ჯავახიშვილის ზემო-აღნიშნული შრომა). ნათქვამიდან საკმაოდ ირკვევა, რომ რუსეთის მთავრობამ თავის სოციალურ-ეკონომიური და ადმინისტრატულ-სამართლობრივის „რეფორმებით“ ქართველი გლეხობაც ისევე გადაიკიდა, როგორც ქართველი თავად-აზნაურობა.

მაგრამ იყო კიდევ მეორე მომენტი (და ეს იყო სწორედ მთავარი), რაც მთელ ქართველ ხალხს აერთიანებდა — ეს იყო ეროვნულ-პოლიტიკური მომენტი.

ქართველი თავად-აზნაურობა მაშინ კიდევ არ დასდგომოდა დიდ რუსიფიკაციის გზას, რასაც ევროპელების „ლიბერლობამ“ ფართოდ გაუხსნა შემდეგში კარები. ქართველი გლეხობა ხომ სულ მოწყვეტილი იყო ყველაფერს რუსულს და არც სურდა რაიმე საერთო ჰქონოდა მათთან, რომელთაც ეკზეკუციის სახით ჩაუსახლებდენ და ოჯახის დოვლათს უნიავებდენ და ნაშუსს უთახსირებდენ.

ეროვნული დევნა, ქართული ენისთვის დაწესებულება-სასამართლოში კარების დახშვა, წარსულის აბუჩად აგდება, ძველ სახელმწიფოსგან დაშთენილ ადათ-წესების დევნა, ქართულ წირვა-ლოცვის აკრძალვა — აი, ის ტკივილები, რომლებსაც ერთნაირად გრძნობდენ გლეხი და მემამულე, ვაჭარი, მოქალაქე და ძღვედელი...

ყველა ეს უფრო აცხოველებდა წარსულის იდეალიზაციას; ახლად დარღვეულ ქართულ სახელმწიფოს და მის სამეფოს სანატრელად ზღიდა და ქართველი ერის სუვერენობის საკითხს ფართოდ სვამდა.

ყველაფერი უარყოფითი, გასაკიცი მოჰყვა ამ ახალ ძალას და აპი-

ტომ სწორედ მისი დამხობა და ძველის გაცოცხლება იყო საჭირო. არა აერთიანებდა ქართველობას და რა აყენებდა გლეხს მემამულის გვერდით ყველა იმ აჯანყებებში, რომლებზეც ზევით გვქონდა ლაპარაკი. ამიტომ იყვნენ ყველა ეს გამოსვლები მასსიური და საერთო, რასაც რუსეთის წყაროებიც ვეღარ მალავენ.

ამ ეხედავთ იმ მთავარ განსხვავებას, რომელიც ქართველ შეთქმულებსა და რუსეთის დეკაბრისტების შორის იყო. უკანასკნელმა არ იცოდა რა იყო ეროვნული ჩაგვრა, არ ჰქონდა ნაცადი, რომ ეს უღელი ხშირად ფეოდალურ უღელზე უფრო მძიმე იყო. ამის გამო არაფერი გამართიანებელი არ იყო რილევისა და ტამბოვის მუჟიკს შორის და ეს უკანასკნელი „კონსტიტუციას“-აც მართო იმ არაყის გავლენით მოითხოვდა, რომლის ძალა ზარბაზნის პირველ ტყვიას თან გადაჰყვავა... დარჩენ ოფიცრები უჯაროდ და ეს პატარა ჯგუფი მალე განაიფა ნიკოლოზ I-ის სუსხიანმა შურის-ძიებამ.

ამ რიგად, ჩვენ ეხედავთ, რომ ფაქტიურ მხარის გაცნობა სრულიად აქარწყლებს იმ ოფიციალურ ვერსიას, რომ შეთქმულთა ჯგუფი ყოველ ნიჟადაც მოწყვეტილი იდეალისტები იყვნენ და ეს „პოლიტიკური ავანტიურისტები“ ტყვილა ოცნებობდნენ, რომ მათ ვინმე გაჰყვებოდაო. კიდევ მეტიც — რუსეთის მკვლევარნი იმდენად გათავხედდნენ, რომ ამ ტრავედით საესე ფურცელს ჩვენი მათიანესას „რალაც 30 თავქარიან ახალგაზრდების“ უცნაურ სიზმრებს ეძახიან და თითქოს მისი ხელმძღვანელი ბატონიშვილი დიმიტრი ამ აქტით ცდილობდა სამაგიერო გადაეხადა რუსეთისათვის, რომელმაც მას 1) უფლება წაართვა თავისი თავი ბატონიშვილად ეწოდებინა და 2) სამსახურში შესაფერი წარმატება არ მისცა“-ო... (იხ. პოტოტო, ტ. XII, გვ. 192-3).

ჩვენ დავინახეთ, რომ არაფრით არ მართლდება 1832 წლის შეთქმულების „დეკაბრისტებთან“ ერთნაირ დონეზე დაყენება და არც ის მოსაზრება, თითქოს შეთქმულება რომ არ გაცემულიყო, მაინც არა გამოვიდოდა რა, რადგან გლეხობა მას არ მიემხრობოდაო.

სწორედ ეს გლეხობა იყო მთავარი ასაფეთქებელი მასალა რუსთა წინააღმდეგ 3 ათეული წლის მანძილზე და იგივე უნდა გამხდარიყო მთავარ ბაზად 1832 წლის ამბებისა.

ამ ვარემოებამ, როგორც აღვნიშნეთ, შეთქმულთ ისინი პირდაპირ საკუთარ აქტივში ჩაარიცხვინა და ამიტომ ჯერჯერობით საჭირო არ იყო — შეთქმულების საქმის ფართოდ დაყენება; ხოლო საკმარისი იყო საიმედო შტაბის შექმნა, რომელიც საჭირო და ხელსაყრელ მომენტში თავისუფლების ლოზუნგს მთელ ხალხში გადაისროლიდა და ეს ხალხა მყისვე მისცემდა ხმას...

X

დავებრუნდეთ ამ „შტაბის“ მოქმედებას..

1830 წელს იენისში ოქროპირი რუსეთს დაბრუნდა და ტფილისში დასტოვა მტკიცე ორგანიზაცია შეფიცულთა. ფ. კიკნაძე, ს. დოდაშვილი, ელიზბარ და დიმიტრი ერისთავი, ალექსანდრე და ვახტანგ ორბელიანი და სხვები იწყებენ პრაქტიკულ მოქმედებას, რაიც გამოიხატება ახალ წევრთა შექმნის და პეტერბურგთან პერიოდული ინფორმაციის მიწოდებაში. ამავე დროს მუშავდება დაწერილებითი გეგმა აჯანყებისა და მომავალი საქართველოს მართვა-გამგეობისა.

შეთქმულნი შეთანხმდებიან პირველ ხანად, ვიდრე ბატონიშვილები რუსეთიდან ჩამოვიდოდნენ, დიმიტრის უფროსი და, თამარ იულონის ასული იქმნას გამოცხადებული დამოუკიდებელი საქართველოს დედოფლად.

ამ ხანებში თვით საქართველოში და მის საზღვრებზე შედარებითი სიწყნარება, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ დაღესტანში ქაზი-მულას დაუცხრომელ ბრძოლას რუსეთთან.

ოდნავ საქმე გაართულა ქარ-ბელაქანის ტრადიციულმა აჯანყებამ, რაიც დაღესტანის ბრძოლის გამოხმაურება იყო ჩვენს საზღვრებზე. თებერვალში 1830 წელს კახეთი ამის გამო საფრთხეში ჩაყარდა და პასკევიჩმა, რომელსაც ამ ეპოქაში ოსმალეთ-სპარსეთის საზღვრებზე ჯარი აღარ სჭირდება, მთელი სისასტიკით შეასია ჯარი ამ ერთ მუქა მამაც მებრძოლთა და მათი სოფლები გააკამტვერა. ამის შემდეგ მან მოსპო ქარ-ბელაქანის ავტონომიური თემები და ეს ნაწილი რუსეთს შეუერთა. მაგრამ საქმე ამით არ გათავდა და გამზად ბეგის (ქაზი მულას მარჯვენა ხელი) წაქეზებით იმავე წლის ოქტომბერში მოხდა ქარ-ბელაქანის ხელახალი აჯანყება.

პასკევიჩმა ეს ახალი ცდა კიდევ უფრო ძვირად დაუჯინა მებრძოლებს: დიდ-ძალი ჯარებით შეიჭრა შიგ, ცეცხლს მისცა და სრულიად გაანადგურა ქარი, ზაქათალა და გოგამი, მათი მეთაურები უწყალოდ დახვრიტა. მცხოვრებნი კი აპყარა და აღაზნის მარჯვენე გადასახლა. ინგილოს და მულანის გლეხობა ძველ მებატონეთ ჩამოართვა და რუსეთის ხაზინას მიაკუთვნა.

ასე დამთავრდა ჯერ ხანად ამ ერთი მუქა გმირ ხალხის დაუცხრომელი ბრძოლა რუსთა ბატონობის წინააღმდეგ. რა თქმა უნდა, ამ პირობებში, როცა რუსის მხედრობას ხელეები გახსნილი ჰქონდა, შეთქმულებს არ შეეძლოთ რაიმე პრაქტიკულ საქმიანობაზე ოცნება და მათი მუშაობა ძველებურად საორგანიზაციო ხასიათს ატარებდა.

მაგრამ, თუ საქართველოს საზღვრებზე სიწყნარე სუფევდა, იქ, შორს, ევროპაში და კერძოდ პოლონეთში იწყებოდა დიდი ამბები, საკაცობრიო მნიშვნელობის რევოლუციები, რომელთა ტალღები, თუნდაც შორეული, არ შეიძლებოდა საქართველოსაც არ მოხვედროდა... ამ ამბებმა წელში გამართეს ჩვენი შეთქმულნი და ებლა შემდეგ მათ გან-

ვითარებას უცდიდნენ. ივლისის დამლევს საფრანგეთს დაუდგა „დიდი კვირა“, რომელმაც მეტერნიხის მიერ რის ვაივებლახით ხელშეორიერ შექმნილი მონარქია დაამხო. კარლოს მე-X-ს ვერც პარლამენტის დაშლამ და საარჩევნო სისტემის ხელახლა შეცვლამ უშველა რამე, ვერც ალკირის ექსპედიციამ იხსნა მისი ტახტი და ტყველა დასჭირდა ამ დიდი კვირის მანძილზე ახალ რეპრესიების „მომობილზაცია“. ფინალი იყო — მეფე დედოფალმა გაქცევა არჩიეს, ინგლისს თავი შეაფარეს და რევოლუციის გამარჯვება არგუნეს.

მართალია, ამ ხანად კიდევ, რევოლუციამ რესპუბლიკა ვერ ჰშვა, მაგრამ კარლოს მე-X-ს ნაცვლად ტახტზე „ლიბერალი“ ლუი ფილიპე დაჯდა და ჯერ ესეც ეპაროდა, რომ ეს მეფე მოხუც ლაფაიეტის გვერდით იდგა და კონსტიტუციისთვის ფიცსა სდებდა.

სამაგიეროდ საფრანგეთის ივლისის რევოლუციამ სხვა რამ შვა და ეს იყო ახალ „ივლისთა“ წყებანი.

პირველად რევოლუციის ტალღა დაეჯახა ნიდერლანდიის სამეფოს; ამ უდღეურ პირობის მეტერნიხისას, „წმინდა ალიანსის“ საფარით რომ ისარგებლა, დიდი მაკრატელი ხელში დაიჭირა და ევროპის რუკა ისე დასჭრა და ხელახლა შეაწება, როგორც მის თავში ჰქონდა სასურველად დაღვებულნი; ეს მას ესაქიროებოდა გამარჯვებით სარგებლობისათვის და ნაპოლეონის წითელ კვალთა სამუდამოდ წასაშლელად; მისთვის არაფერ სირთულეს არ წარმოადგენდა ის, რომ ახლად შექმნილ ნიდერლანდიის სამეფოში ორი ურთიერთისაგან სრულიად განსხვავებული ერი სცხოვრობდა, ორი სხვა და სხვა ტომი, ენა, საწმუწუნობა, კულტურა და ტრადიციები; მას ჰქონდა წებო და მაკრატელი...

ივლისის რევოლუციამ ეს ხელოვნურად შექმნილი ერთეული ვერ შეიგუა და მთელი ძლიერებით დაემგერა ნიდერლანდურ ტახტს. 24 აგვისტოს დაიწყო ბრიუსელში ეს რევოლუცია და ბრძოლები მეფის ჯარებთან გაგრძელდა 22-26 სექტემბრამდე. მეფე დამარცხდა და ბელგიის დამოუკიდებლობა გამოცხადდა, რომელიც 10-X-30 წელს ეროვნულმა კონგრესმა დაადასტურა. ეს ნოემბერი სხვანაირადაც შეიქმნა დიდ საფრთხედ წმინდა ალიანსისათვის და კერძოდ რუსეთისათვის, ხოლო შეთქმულთათვის ის ბეთლემის ვარსკვლავად აღმობრწყინდა.

ჩვენ აღარ შეეჩერდებით ივლისის რევოლუციის შემდეგ გამომხმავურებაზე და ძლიერ ტალღებზე, რომელთაც დიდი რეფორმები მოჰყვა თითქმის მთელ ევროპაში და პირდაპირ გადავალთ ნოემბრის ამ ამბებზე. რუსეთს რო დიდი ცუცხლი დაუნთო და საქართველოს შეთქმულებს ახალი იმედები აღუძრა და ახალ მოქმედებებისაკენ მოუწოდა.

პოლონეთის საიდუმლო ორგანიზაციამ, რომელსაც კარგა ხნის ისტორია ჰქონდა (შედარებით ქართველ შეთქმულებთან) იგრძნო თავისუფლების ტალღის მოახლოება, საფრანგეთიდან რო მოგორავდა; მი-

ხედა, რომ ეხლა ეგროპას თავსამტერევეად საკუთარი საქმეებიც ეყოფო-
და, რაკი მეტერნიხის მარჯვენით შირონცხებულნი ტახტებზე საფუძ-
ვლიანად ირყოდენ. და გადასწევიტა აჯანყების მოწყობა სამშობლოს
და სამად ვანკვეთილ სხელის გასამრთელებლად და განსათაისულ-
ლებლად. 1830 წლის ნოემბერი უნდა გამხდარიყო პოლონელებისათვის
ისტორიულ დღედ. რომელსაც უნდა მოჰყოლოდა დიდი პოლონეთის
აღდგომა დნებრიდან ვიდრე დვინამდე.

29-XI ლამით სტუდენტების მეთაურობით შეთქმულნი შვესიენ
ვარშავის ცენტრალურ დაწესებულებებს და კერძოდ ბელვედერს, საცა
ნიკოლოზ I-ის უფროსი ძმა, კონსტანტინე (პოლონეთის მთავარი) ჩვე-
ულ განცხრომას მისცემოდა. სრულიად შემთხვევით დაუძვრა ის აჯან-
ყებულთ ხელიდან და რუსის ჯართან ერთად სწრაფლ უკან დაიხია.

რუსეთის მმართველობა ისე მოულოდნელი დახვდა ამ ამბებს, რომ
საგრძნობი წინაღობდგობის გაწევა ველარ შესძლო და ქალაქი შეთქმუ-
ლებს ჩაუვარდათ ხელში.

სწრაფლ ჩაისახა ნაციონალური მთავრობა, რომელსაც სათავეში
ლიუბეკვი, ჩარტორიესკი და ლენ. ხლოპიციკი ჩაუდგენ და ამით რადი-
კალურ ელემენტებს გზა შეუკრეს და ანარქია თავიდან აიციდინეს.

მაგრამ ამ ზომიერებს მეტი ცდა უყვარდათ და საქმეც საკმაოდ ვა-
აიციეს: იმის მაგიერ, რომ აქტიური თავდაცვის საქმე გაერიგებინათ და
თავიდანვე ყოველგვარი ილიტზიები აეცდინათ, მთავარ-სარდალი ხლო-
პიციკი დღეუგაციებს ჰგზავნიდა პეტერბურგს საქმის მშვიდობიან და-
ბოლოვებისათვის. რუსეთის პასუხი ტრადიციული იყო და ისეთი, ნი-
კოლოზ I-ს რომ ახასიათებდა: ის ითხოვდა სრულ კაპიტულიაციას, რა-
შინ როდესაც აჯანყებულნი ფაქტიურად გამარჯვებულნი იყვნენ.

იანვარში 1831 წ. შესდგა სეიმი, რომელმაც თავის ისტორიულ სნდო-
მაზე რომანოვები სამუდამოდ გადაყენებულად გამოაცხადა პოლონეთის
ტახტიდან და გადასწევიტა დაპურობილი თავისუფლება იარაღით დაე-
ცვა. ამ ხანად რუსეთს უკვე მიეცა საშუალება შეტევისათვის მომზადე-
ბულიყო და ლენ. დიბიჩი 100.000 რუსის ჯარით ვარშავისაკენ დაიძრა.
პოლონეთს მაშინ 60.000 ჯარისკაცი ჰყავდა იარაღ ქვეშ და გამარჯვება
მიანიც შეიძლებოდა, რომ საკმაო ერთსულოვნება ყოფილიყო მეთაურთ
შორის.

მრავალ ზრძოლაში პოლონეთის ჯარმა თავი ისახელა, მაგრამ ეა-
ლიციაში საქმე ცუდათ წავიდა და 26 მაისს შეტაკება რუსებთან, ოსტ-
როლენკოსთან რომ მოხდა, საბედისწერო შეიქმნა ახალი პოლონეთი-
სათვის. მალე დიბიჩი ზოლერამ წაიღო, მთავარი კონსტანტინეც გარ-
დაბჰყვა ამ ამბებს და ნიკოლოზმა თვალები კავკასიას მოაპყრო; აქ ეგუ-
ლევბოდა მის კავკასიის ფრონტებზე კარგად ნაცადი პასკევიჩი და ეხლა
მან ეს რეზერვი გამოიყენა სამოქმედოთ... 1831 წლის ივლისში პას-

კევიჩი უკვე პოლონელთა პირის პირ სდგას და მის ახალ მთავარ-სარდალს დემბინსკის უტევს.

თითქოს მდგომარეობა პოლონეთისა ფრონტზე უიმედო არაა, მაგრამ აგვისტოში, პოლონეთის შიგნითი მდგომარეობა მწვავედება, უთანხმოება იზრდება და ჩარტორიესკი იძულებულია მართვა-გამგეობა უკიდურესთ დაუთმოს, რომელნიც კრუკოვიაკს დიქტატორად აცხადებენ.

პასკევიჩი ამითი გულს აკეთებს; 6 სექტემბერს ხდება სასტიკი ბრძოლა ვარშავასთან და დამარცხებული ჯარი პოლონეთისა უკან იხევს... ამას კიდევ მოსდევს მრავალი გმირული ეპიზოდები პოლონელთა ბრძოლებიდან სხვა და სხვა ადგილებზე, მაგრამ ეს საქმეს ვეღარ ასწორებს და 17 სექტემბერს დიდი ნაწილი პოლონეთის ჯარისა გადადის ავსტრიაში, ხოლო მეორე და მთავარი ნაწილი კი პრუსიაში, საცა მათ განაიარალებენ. გამარჯვებული პასკევიჩი კი ვარშავაში შედის.

ასე ტრალიკულად გათავდა ეს ამბები, რომლებმაც თითქმის ერთი წლის მანძილზე რუსეთს ბევრი ციებ-ცხელება აჩვენა და პოლონეთის ხალხის გმირული თავდადება ქვეყანას მოჰფინა. 1 ნოემბერს ნიკოლოზ I-მა ამ აჯანყებას პანაშვიდი გადაუხადა და პოლონეთის ერს ახალი „ანნიფესტი“-თ გაუმასპინძლდა. ალექსანდრე I-ის მიერ შექმნილი კონსტიტუცია პოლონეთისა გააუქმა და ჯარი პოლონეთისა სამუდამოდ დაშლილად გამოაცხადა. 26-II-32 წელს კი გამოცხადდა პოლონეთში „ორგანიული სტატუტი“, რომელმაც პოლონეთი რუსეთის განუყოფელ ნაწილად აღიარა და ყოველი კვალი ავტონომიურ მმართველობისა წაშალა. აჯანყებულთ კი მამულები ჩამოართვეს და რუსეთის ხაზინას მიასაკუთრეს; პასკევიჩმა საჩუქრად ამ ხელახლად დაპყრობილ პოლონეთის მმართველობა მიიღო...

X

მთელ ამ დრამატუზმით სავეს ამბებს გულის ფანცკალით ადგენებდა თვალ-ყურს მაშინდელი საქართველო. ყოველი გამარჯვების ამბები აჯანყებულ პოლონელთა იმედებით უვსებდა გულს შეთქმულთ; ეხლა ისინი უფრო მეტი ხალხისით და ვენერგიით აჩაღებენ საორგანიზაციო მუშაობას და უცდიან ახალ, დიდ ამბავს პასკევიჩის სრულ დამარცხებისას. ელიზბარ ერისთავი, ალბად დიმიტრი ბატონიშვილის რჩევით, აჩქარებს და ავულიანებს შეთქმულთ... ის ამ ხანებში (1831 წ. ზაფხულზე) გაუმჯლავნებს შეფიცულთ, რომ უკვე დროა ჩვენშიაც განიმეორონ ის ამბები, რაც პოლონეთში მოხდა, რათა რუსეთის ბატონობას სწრაფად მოეღოს ბოლო; ალექსანდრე ორბელიანიც მის მხარეზეა და ამ გეგმას უზიარებენ იესე ფალავანდიშვილს (აქტები, (VIII, გვ. 400). ამ ხანებში შეთქმულთ ახალი აქტიური წევრებიც ემატებიან და იწყება მზადება საერთო გამოსვლისათვის.

დიმიტრი ყიფიანის ჩვენების დამატებიდანაც („მემუარები“. გვ.

147) ირკვევა, რომ, როგორც კი მოხდა პოლონეთის რევოლუცია, პი-
შინ აქაც მზად იყვნენ დაეწყოთ აჯანყება, მაგრამ ვერ შეასრულეს თა-
ვიანთი განზრახვა სხვა და სხვა მიზეზთა გამო. ეს ცნობა დ. ყიფიანი-
სათვის, რომელიც უფრო დაგვიანებით შევიდა შეთქმულთა წრეში, აე-
თანდილოვს (პირველ შეთქმულთაგანს) მიუწოდებია.

ამასთან დაკავშირებით უნდა მოვიხსენიოთ ერთი ადგილიც გრი-
გოლ ორბელიანის ახლად აღმოჩენილ მასალებიდან, სახელდობრ მისი
„მგზავრობა“. აქედან, როგორც პ. ინგოროყვას სამართლიანად ჰგონია,
ირკვევა, რომ გრ. ორბელიანი შეთქმულთა მიერ დავალებით მოგზაუ-
რობდა ტფილისიდან ჩრდილო კავკასიის ხაზზე და შემდეგ რუსეთში.
1831 წლის 9 ივნისიდან 7 აგვისტომდე უმოგზაურნია აეტორის ჩრდილო
კავკასიამდე და დაწვრილებით აღუნიშნავს: სად, რამდენი რევოლუცია-
რული ჯარი ჰყავდა რუსეთს დაბანაკებული, რა იარაღი ჰქონდა ამ ნა-
წილებს და სხვა. ამას გარდა ის აღნიშნავს დარიალის ზეობის სტრატე-
გიულ მნიშვნელობასაც. „გრ. ორბელიანს გარკვევით აინტერესებს ჯა-
რის დისლოკაცია სწორედ საქართველოს სამხედრო გზაზე და ჩრდილო
კავკასიის იმ რაიონებში, რომლებთაც უშუალო მნიშვნელობა ექმნებო-
დათ აჯანყების დაწყების დროს. ამ ცნობებს გრ. ორბელიანი სჩანს აწე-
დიდა ტფილისში შეთქმულთა კომიტეტს სანდო პირთა საშუალებით“ (პ.
ინგოროყვა, „დოკუმენტები“, იხ. „საქართველოს მწერლობა“ 28 წ.).

ამ დროს შეთქმულთა წრეს ემატება ახალგაზრდა, ენერგიული და
ნიჭიერი პოეტი გიორგი ერისთავი („გლუხარიჩი“), რომელსაც ჯერ
კიდევ სიყრმისას ჰქონდა რუსეთში კავშირი ოქროპორ ბატონ—თან.
ელიზბარი და გიორგი ერისთავი აწარმოებენ მოლაპარაკებას მამუკა
ორბელიანთან, რომელიც დიდი მემამულე იყო და ჯერ კიდევ 29 წელ-
ში აჯანყებაში ისახელა თავი რადიკალიზმით. საჭიროა, რომ მისგანაც
ჰქონდეს შეთქმულთ დაპირება, რომ ის გლუხობას ასაჯანყებლად გამო-
იყვანს, და ისიც აღუთქვამს, მაგრამ დრო ხელსაყრელად არ მიაჩნია,
ვიდრე რთველი არ მოთავდებდა. ამ აზრისა იქნებოდენ ალბად ბევრი სხვა-
ნიც (იხ. აქტი, VIII, გვ. 400), რის გამო უმჯობესად თუ დაინახეს ჯერ
კიდევ დაეცადათ.

აი, პირველად ამ დროს დაიბადა აზრი სისხლიან ღამის მოწყობი-
ა.

როცა გლეხებს შეიარაღებდნენ და განსაკუთრებულ ჰუნქტების ახ-
ლოს დაბანაკებდნენ, უნდა გაემართათ დიდი ბალი, საცა მოწყვეულ იქ-
ნებოდენ ყველა დიდი მოხელე და სამხედრო პირნი და მოულოდნელად
ამოეცლიათ ისინი და ზარების ხმით ეველსათვის ეცნოთ, რომ აჯან-
ყება დაიწყო... შეიარაღებულნი კი დაიკავებდნენ არსენალს, სამხედრო
მალაზიებს, ხაზინას და სხვა საყურადღებო დაწესებულებებს. არა სჩანს,
რომ დაწვრილებით ყოფილიყოს ამ ღამის გეგმა იმ ეამად შემუშავებუ-
ლი (როგორც ეს მოხდა შემდეგ 32 წელში), მაგრამ მისი იდეა, ალბად

პოლონეთის „ნოემბრის ღამის“ გავლენით მეტად ატყვევებდა შეთქმულებს (აქტები, VIII, 401). საერთოდ უნდა ვიფიქროთ, რომ ჩვენსაც ფიქრობდნენ ყველაფერში წაებაძათ პოლონელთათვის და აჯანყებაც ოქტომბერში ან ნოემბერში დაეწყით, როცა მართლა შესაძლო იქნებოდა გლეხების უმრავლესობის დარაზმვა და გამოყვანა.

აქტებიდანვე სჩანს, რომ ალექსანდრე ორბელიანისათვის და ელზაბარ ერისთავისათვის მიუწვდევიათ შეეტყობინებინათ ბატონ—ლ დიმიტრისათვის სასწრაფოდ ჩამოსვლა საქართველოში, ვიდრე აჯანყება დაიწყებოდა; მაგრამ სჩანს, ეს ცნობა დაგვიანებით უნდა მიეღოს დიმიტრის პეტერბურგში, როცა 26-V უკვე საკმაოდ გამოარკვია ოსტროლენკოს ბრძოლამ, რომ პოლონეთის საქმე განწირული იყო. სწორედ ამიტომ დიმიტრამ გაჩუმება არჩია და პოლონეთის აჯანყების შემდგომ განვითარების დაცდა, ვიდრე რასმეს უპასუხებდა შეთქმულთა ცენტრს

აქვე იქმნა გარდადგმული ნაბიჯი ალექსანდრე ჭავჭავაძის ჩასარეველ შეთქმულთა წრეში. ისეთ დიდ გავლენის კაცს, როგორც იყო ალექსანდრე ჭავჭავაძე, რა თქმა უნდა, დიდი როლის თამაში შეეძლო ამ საქმეში და მას მთელი კახეთი და ყაზახ-ბორჩალოც მხარს მისცემდა.

საერთოდ ალექსანდრე ჭავჭავაძეს დიდი სიფრთხილე გამოუჩენია ამ საქმეში. მაგრამ ეხლა ჩვენთვის უკვე აშკარაა, რომ მისი როლი ამ შეთქმულებაში და ავტორიტეტიც ძალიან დიდი უნდა ყოფილიყო. ის არ შედიოდა პირდაპირ შეთქმულთა წრეში, მაგრამ თავის ცოლის ძმის საშუალებით (ლუარსაბ ორბელიანის, რომელიც, როგორც ვსთქვით, ჯერ კიდევ 1829 წლის აჯანყებაში ერია და შეთქმულად ითვლებოდა) მთავარ კომიტეტს დახმარებას უწყევდა და დარიგებას აძლევდა. მან იცოდა, რომ აჯანყების საქმეს ყველაზე მეტ სამსახურს ალექსანდრე ბატონიშვილი თუ გაუწყევდა და ურჩია ცენტრს მიეწერათ მისთვის: „შემოსულიყო კახეთში და აჯანყების დაწყებისათანავე ეს მხარე ფეხზე დაეყენებინა; აქ მას იმედი ჰქონდა, რომ კახეთი, ქიზიყი, თუშ-ფშავ-ხევსურჩი თავის ძველ და ნაცად ბელადის დაძახებაზე იარაღს აიღებდა. ალექს. ორბელიანს მართლაც შეუდგენია ეს წერილი კომიტეტის დავალებით და შეთქმულთა ერთი წევრის, ბორჩალოელ თათრის, მოლა ზამანის ხელით გაუგზავნია ალექსანდრე ბატონიშვილისათვის, რომელიც მისი მკვიდრი ბიძა იყო (იხ. აქტები, VIII, 401).

ამ ხანად ალ. ორბელიანის ოჯახში (ხშირად მის ბაღში) იმართებოდა შეთქმულთა კრებები, საცა ყველა ეს კითხვები ირჩეოდა და ალბად პოლონეთის შესახებ ამბებსაც ერთმანეთს აცნობდნენ, იქნებ იესე ფალავანიშვილის საშუალებითაც. რომელიც იყო ძმა ტფილისის ვიცე გუბერნატორისა, ან თვითონ ზავილეისკის საშუალებით. ზავილეისკი მაშინ ტფილისის გუბერნატორი იყო და როგორც სჩანს, შეთქმულთ მოახერხეს მასთან კავშირის დაჭერა და თავის წრეში ჩაირევა (იხ. აქტები,

VIII, 402; შენიშვნა 44). დიმიტრი ყიფიანის ჩვენებიდან ირკვევა (იხ. დ. ყ—ის „მემუარები“, გვ. 135), რომ ზავილეისკი ახლო მეგობარი ყოფილა ალექსანდრე ქავკაეაძისა და ამიტომ გასაგებია, რომ პოეტს მოეხერხებინოს მისი გადმობირება შეთქმულთა სასარგებლოდ.

როგორც სწინს, ალექსანდრე ბატონიშვილიდან არ მოსულა დამაკმაყოფილებელი პასუხი (აქტები VII, 401), ან იქნებ ბატონიშვილი არ უჩქაროდა საქმეს, რადგან აჯანყებებში ბევრი და შწარი გამოცდილება ჰქონდა მიღებული და უცდიდა დაწერილებით ცნობებს, როგორც მას საერთოდ სჩვეოდა (1820 წ. იმერეთის აჯანყებულებმა მას მეფობა შესთავაზეს, მაგრამ მან ჯერ დელეგაცია მოითხოვა დასარწმუნებლად, რომ მართლა მთელ ხალხს სურდა ის მეფედ და აგრეთვე უნდოდა გამოერკვია, რამდენად ძლიერი იყო თვით ეს აჯანყება; იხ. პოტტო).

ამიტომ აჯანყების კომიტეტმა გადასწყვიტა მის დასაყოფიებლად (ან შეიძლება სხვა მიზნითაც) ბატონიშვილი თამარი გაემგზავრებინა მასთან. თამარიც საჭირო მზადებას შეუდგა. მაგრამ რალაცამ შეუშალა და აღარ წასულა. იქნებ ამ დროს უკვე მოდიოდა პოლონეთიდან დამაფიჭრებელი ამბები...

ამავე დროს შეთქმულნი ცდილობდნენ ცენტრის განყოფილება დასავლეთ საქართველოშიც გარდაიტანონ და ამ მიზნით შეჰყავთ მთავარ კომიტეტში თეიმურაზ ლორთქიფანიძე, როგორც წარმომადგენელი იმერეთისა.

შეთქმულებამაში ყველაზე უფრო დიდი ენტუზიასტი ალ. ორბელიანი და ელიზბარ ერისთავი იყვნენ და როგორც ჰგავს, იმათ ალლო არ ატყვილებდა, როცა აჯანყებას აჩქარებდნენ. პოლონეთის აჯანყებულთა მიერ ხანგრძლივად წარმოებულმა მამაცურმა წინააღმდეგობამ ისინი დაარწმუნა, რომ დრო მართლაც ხელსაყრელი იყო და რუსის ჯარს ევროპის საზღვარზე დიდი ხიფათი ელოდა.

მაგრამ პოლონეთს ამ აჯანყების წინააღმდეგ ჰყავდა თავისი ჯარი, რომელიც მთავარი დასაყრდენი გახდა ძალა-უფლების რევოლუციონურად ხელში ჩაგდებისათვის.

საქართველოში კი რუსული ჯარი იღვა და წმინდა ქართული რაზმები მარტო დასავლეთ საქართველოში (სამეგრელო-გურიაში) მოიპოვებოდა და ისიც ოსმალეთთან ზავის შეკერვის შემდეგ დაშლილი იყო. ეს, რა თქმა უნდა, საქმეს ვერ უშველიდა, ხოლო მარტო არა რეგულიარულ, ნაუცბათევად გლენთა და მოჭალაქეთაგან შექმნილი რაზმები პირველ ხანად მაინც დიდათ ვერ გამოდგებოდა. ამიტომ ერთად ერთი შესაძლებლობა იმ ხანად მაინც ტფილისში მდგომ სასწავლო ბათალიონთან კავშირის დაჭერა იყო; ამ ბათალიონში მომეტებულად ქართველი ოფიცრობა უნდა ყოფილიყო. შეთქმულებმა მოახერხეს ამ ბათალიონის ოფიცრობთან კავშირის დაჭერა და მალე ისინი თავის წრეში შემოიყვან-

ნეს; გამოძიებამ რამდენიმე იმათგანი აღმოაჩინა — აი მათი გვარები: — ნათალაშვილი, ჯორჯაძე, მამაცაშვილი და წერეთელი... უნდა ვიფიქროთ, რომ სხვა ოფიცრებიც ერივნენ ამ საქმეში, მაგრამ შეთქმულების ცენტრთან მარტო ამ სამხედრო პირთ ჰქონდათ უშუალოდ კავშირი.

აჯანყების დამისათვის ასეთი გეგმა იყო შემუშავებული (იხ. აქტები, VII, 402): — შეთქმულთა რაზმელები გადაიცვამდნენ სამხედრო ტანთსაცმელს და ასე შეუმჩნეველად შევიდოდნენ დამით, როცა ჯარისკაცები შუა ძილში იქნებოდნენ, ყაზარმებში. მაშინვე ისინი იარაღს უნდა დაპატრონებოდნენ და შემდეგ წინადადებით მიემართათ ჯარისკაცთათვის, რათა აჯანყებას ისინიც მიმხრობოდნენ. აშკარაა, ჭარბეულ ოფიცრების სამხედრო ცენტრს წინასწარ გათვალისწინებული ჰქონდა ყოველივე და ჯარისკაცებშიაც საიდუმლოდ მომხრეებიც ჰყავდა.

აქტებში კიდევ მოხსენებულია, რომ შეთქმულები ცდილობდნენ ესარგებლათ ტფილისის მოედნებზე გამართულ საჯარო კრივეებით, რომელსაც აუარებული ხალხი აწყდებოდა თურმე. (აქტები, VII, 402). იმ პირობებში ალბად ამგვარი გზით თუ შეიძლებოდა დიდ-ძალი ხალხის დაუსჯელად შეკრება და ალბად ეს სანახავობანი შეთქმულთა მონაწილეობით და დახმარებით იმართებოდნენ. აქ, ზღვა-ხალხში ადგილი იყო შეუმჩნეველად გარევა და ურთი-ერთისათვის ცნობების მიწოდება, ახალ თანამგრძობობთა შექმნა და უცმაყოფილების დათესვა მთავრობისადმი, ძველი ადათებისა და დროის მოგონება და სხვა. ერთი სიტყვით, აგიტაციას აქ უძვეველად უნდა ჰქონოდა დიდი ადგილი და ხალხიც შეიძლება უფრო ამისათვის ეტანებოდა მას. შეთქმულთა წინადადებით გუბერნატორ ზავეილეისკის დაურთავს ასეთ „კრივობის“ გამართვის ნება და სჩანს, ბოლოს ამგვარ საჯარო კრებებს მთავრობისათვის არა სასურველი მსვლელობა მიუღიათ, რის გამო გენ. პანკრატიევს ისინი აუკრძალავეს.

ამგვარად ვხედავთ, რომ პოლონეთის ამბებმა შეთქმულების ვიწრო წრე გააჩლივია და ესლა ისინი უშუალოდ არიან დაკავშირებული ტფილისში მდგომ სამხედრო ძალასთან და უბრალო მოქალაქეებთან, ხოლო კახეთის და ბორჩალოს მაზრის გლეხობასთან მათი შემამულებების, შეთქმულების წევრების, საშუალებით; აგრეთვე ფილიალი იქმნება დასავლეთ საქართველოშიაც. ამ ხანებში მართლაც მრავალი თანამგრძობი უნდა ჰყოლოდათ შეთქმულთ და თვით მათი ორგანიზაციაც გაძლიერებული უნდა ყოფილიყო რიცხოზობრივ.

ეს სხვათა შორის სჩანს იმ წერილიდან, რომელიც მაშინ გაუფხავნიათ შეთქმულთ ბატონიშვილ ოჭროპირისათვის (უკვე პეტერბურგში, საცა ალბად გადატანილი იქნა მოსკოვის ცენტრის მოქმედებაც, მეტი ელასტიურობისათვის და პოლონეთის ამბებთან დაკავშირებით), საცა ნათქვამია, რომ „...ეხლა მათ უკვე დიდ-ძალი წევრები ჰყავთ“ (იხ. აქტ. VIII, 402). ეს წერილი გაუტანებიათ შეთქმულთ თალიაშვილისათვის,

რომელიც ფრიად ენერგიული წევრი უნდა ყოფილიყო. ზედმეტი არ იქნება აქვე აღენიშნოთ, რომ თალიაშვილის მამა (მოძღვარი, რომელიც წინა დ. ს. დოდაშვილის მასწავლებელი ყოფილა) სპარსეთში გადასულა და იქ ალექსანდრე ბატონიშვილს ხლებია. ეს მღვდელი ალ. ბატონიშვილს, სჩანს, „კავშირად“ ჰყოლია საქართველოსთან, ალბად მისი შეილის საშუალებით, რომელიც ჯერ კიდევ სემინარიაში სწავლობდა და შეთქმულთა წევრი გახდა.

ამიტომ უნდა ვიფიქროთ, რომ თალიაშვილს მარტო შეთქმულთა წერილი არ წაუღია პეტერბურგის ცენტრთან, არამედ მას ალექს. ბატონიშვილისაგანაც ექმნებოდა სხვა დავალებანი. როგორც ჰგავს, თალიაშვილს უნდა მოეტანა ინსტრუქციები აჯანყებისათვის პეტერბურგის ცენტრიდან, მაგრამ იმ ხანად პოლონეთის მდგომარეობა საკმაოდ შერყეული იყო და მას ალბად მოუხდა დაცვა მდგომარეობის გამორეწვინებად. ვარშავის დაცემის შემდეგ კი, საქმე თავის თავად გადიდო და თალიაშვილიც პეტერბურგში დარჩა, საცა ის შეთქმულების ვაცემის შემდეგ დააპატიმრეს და ტფილისში ჩამოიყვანეს. საინტერესოა, რომ პატიმრობიდან (ყაზარშობა 1833 წელში) მარტო ორმა პირმა შესძლია გაქცევა; თალიაშვილმა და მოლა ზამანმა (შიკრიკად რო ვაგზანენს შეთქმულებმა ალექს. ბატონიშვილთან), მაგრამ დეკემბერში (1833 წელ.) ორივე დაიჭირეს ბორჩალოში. თალიაშვილმა ვაჟაკურად აიტანა ყოველი წამება და არაფერში არ გამოტეხილა. ცოდნით მან კი სხვებზე მეტი იცოდა, რადგან პეტერბურგის დ ტფილისის წრეებთან ერთნაირად იყო დაახლოებული. ალბად ამას უნდა მივაწეროთ ის გარემოება, რომ პეტერბურგის ცენტრის ვინაობა ნაკლებ იქნა გამოძიებული და მათში შედარებით ვიწრო წრეს ზედა სასჯელი.

საქართველოში დაგვიანებით მიაღწევდა ამბები პოლონეთის ბედის შეტრიალების შესახებ და ამიტომ შემოდგომაზე აჯანყების მოწყობისათვის მუშაობა არ დამცხრალა. აგვისტოში, როგორც აქტებიდან სჩანს, ქართლში დიდ დღესასწაულზე მოუწვევიათ სხვა და სხვა სოფლის თავადნი, რათა მათ ქართლის გლეხობა დაემზადებინათ გამოსსვლისათვის. აქ მთავარ კომიტეტის დელეგატებად ყოფილან: ელიზბარ ერისთავი და მამუკა ორბელიანი. დამსწრეთ თანხმობა მიუციათ და სამზადისს შედგომიან.

ამ დროს ხალხის მეტ გასამხნეებლად შეთქმულთ, ეტყობა, ხმაც დაურზევიათ, თითქოს სპარსეთს ომიც გამოეცხადოს რუსეთისათვის და ჯარები საქართველოს საზღვრებს უახლოვდებოდენ. ამ ხმებს, ეტყობა, მთავრობის ადგილობრივ ადმინისტრაციანებაც მოუხდენია დიდი გავლენა, რადგან ტფილისის პეტერბურგიდან სასწრაფოდ ჯარების გამოგზავნა მოუთხოვია სპარსეთის წინააღმდეგ.

საბუთებიდან სჩანს, რომ გუბერნატორ ზავილეისკის, რომლის სიმ-

პატიები შეთქმულთა მხარეს ყოფილა, არაფრით არ დაურღვევია ეს ხმები და საერთოდ ხელოვნურად დიდი ნერვიულობისა და არეუ-დარღ-ვის ატმოსფერას ქმნიდა.

სექტემბერშიც მოაღწია და როცა დიდი სახალხო აჯანყებისათვის ყველაფერი მზად იყო, რუსეთიდან გულის გამგმირავი ამბები ჩამოუტანეს შეთქმულთ: ვარშავა დაეცა, პოლონეთი დამარცხდა და პასკევიჩი იქ ქვას ქვაზე აღარ სტოვებსო... არა მარტო პოლონეთში, არამედ მთელს რუსეთში და კერძოდ კავკასიაში წამოვიდა ახალი სასტიკი სუ-სხი რეაქციისა და ზოგიერთ შეთქმულთ მალე შეეძლოთ თვალით ენა-ხათ კავკასიაში გადმოსახლებული და დასჯილი პოლონელი ინსურგენ-ტები.

X

ამრიგად დაცხრა ივლისის რევოლუციის ტალღის უძლიერესი გა-შონატყორცნი, რომელსაც ქართლის ბედის შეტრიალებაც შეეძლო.

დაიშხვრენ დიდი იმედები და ეხლა საქართველოში რისამე წამო-წყება, რა თქმა უნდა, წინასწარ განწირული უნდა ყოფილიყო და ქარ-თველ ხალხის უაზრო სისხლის ღერას შეთქმულნი მოერიდენ. ტყვილა ამჩარებდა ამ დროს ალექსანდრე ბატონიშვილი მთავარ კომიტეტს, შიკ-რიკს შიკრიკზე უგზავნიდა: ნულარ აგვიანებთ, გამოდით და მეც მზადა ვარო. მომენტი უკვე გაშვებული იყო და რუსეთს შეეძლო უსაშინელესი შურის ძიება, როგორც ერთი წლის წინად პასკევიჩმა ჰარ-ბელაქანს უყო და ეხლა პოლონეთს უშზადებდა.

ნიკოლოზ I-ის რუსეთმა სხვაგვარი პასუხი არ იცოდა და შეთქმუ-ლებს კარგად ესმოდათ, რომ საჭირო იყო ახალ მაგისტრალზე გადასვლა, დროზე ძალების დემობილიზაცია და ხალხში მომავალისათვის სიმტკი-ვის და ახალ იმედების აღძვრა.

ამიტომ იყო, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილს ეცნობა: ეხლა დრო ხელსაყრელი არაა და საჭიროა დაცდაო (იხ. აქტები, VIII).

მართლაც გასაოცარი გამოცდილებით და წინდახედულებით შეს-ძლეს შეთქმულებმა აზვითებულ და უკვე აშკარად აღშფოთებულ ძა-ლების ხელახლა კალაპოტში მომწყვდევა და მისი დამორჩილება.

მიუხედავად პოლონეთის მაგალითისა, მათ, როგორც სჩანს, გული არ გატეხიათ, მოქმედების წრე ვიწროდ შემოურკალავეთ და უფრო მეტი ენერგიით შესდგომიან ახალ გართულებისათვის მზადებას. ამ ხანებში, შეთქმულთა პროგრამა ისეთი რადიკალიზმით არ გამოდიოდა ამ ვიწრო წრიდან და ამ გარემოებას უნდა მივაწეროთ, რომ ამ დროში შეთქმულე-ბის წევრებად ხდებიან უფრო ზომიერი და თავდაპირველი პატრიოტები, როგორიც იყვნენ: დიმიტრი ყიფიანი, მამაცაშვილი და სხ. ამ ხანიდან ელ-ერისთავი იზრდილება უფრო ღრმა და წინდახედულ მებრძოლით, რო-გორიც იყო ს. დოდაშვილი.

აღექსანდრე ბატონიშვილის რჩევებს სოლომონ დოდაშვილი ცივ ანალიზის ქვეშ ატარებდა და ფიქრობდა, რომ პოლონეთის დაცემის შედეგად საქარო იყო უფრო დიდი ინტერვალი, ვინების მოკრეფა და ფართო მასსებში დამოუკიდებლობის აზრების გავრცელება- მაგრამ აღექსანდრე ბატონიშვილი მთელი თავის არსებით აღმოსავლეთის შვილი იყო და მას დასავლეთიდან მოტანილის თავიდანვე არა სჯეროდა; მას თავისი მიდგომა ჰქონდა ამ საკითხებთან და პოლონეთის ამბებს, ეტყობა, იმდენ ანგარიშს არასოდეს არ უწევდა. მას უფრო აინტერესებდა ის, რაც ხდებოდა ამიერ-კავკასიაში, საქართველოს მახლობლად, ან ოსმალეთ-სპარსეთის გავლენის ქვეშ მოქცეულ ტერიტორიებზე.

დალესტანი ამ დროს ქაზი-მულას დამახებაზე ფეხზე იდგა და რუსეთის ძლიერებას კავკასიაში დიდ საფრთხეს უმზადებდა. მაგრამ ამ ერთ მუქა ხალხს დიდი რუსეთის დამხობა არ შეეძლო და ამიტომაც საქარო იყო მისი გადაბმა რომელიმე დიდ სამუსლიმანო სახელმწიფოსთან. ხოლო სპარსეთი ამ დროს ომისათვის მზად არ იყო და ისევე დაყვავებით ფიქრობდა რუსეთთან მეტის მიღწევას. მას კარგად ახსოვდა ერმოლოვის და პასკევიჩის რისხვანი და სასიარცხო „თურქმენჩაის ზავი“ ხომ ახალი ამბავი იყო...

ოსმალეთს კი ეხლა-ხან (1829 წ.) ჰქონდა შეკრული ზავი რუსეთთან და ახალ ომზე ოცნებაც კი არ შეეძლო, მას შემდეგ, რაც თავისი ჯიუტობით საბერძნეთი მთლად დაჰკარგა და იძულებული გახდა მისი დამოუკიდებლობა ეცნო, და ბალკანეთზეც საქმე უკუღმა წაუვიდა. მაგრამ აღმოსავლეთის დიპლომატიის და ვინაობის კარგად მცოდნე აღექსანდრე ბატონიშვილი არ სტყუებდებოდა და მის მიერ ქაზი-მულასათვის მოკავშირის ძიება არც თუ მთლად უიმედო იყო.

საქმე შეეხებოდა ეგვიპტე და ოსმალეთის ომს.

ჩვენ პირველად გვაოცებდა ზოგი ადგილი გრ. ორბელიანის რუსეთში დაპატიმრების დროს წარმოებულ დაკითხვიდან, რომელიც ი. შეუნარგიას ჩაუწერია შემდეგში გრ. ორბელიანის კარნახით, სიტყვა-სიტყვით (მოამბე“ 1904 წ. IX) ეს სიანტერესო დიალოგი რამოდენჯერ იყო აღნიშნული პრესაში და ამიტომ აღარ მოვიყვანთ მას

ამ დაკითხვიდანაც სჩანს ეგვიპტეს ფაშის რალაც კავშირი შეთქმულებთან, რაც ალბად აღექსანდრე ბატონიშვილის მეცადინეობას თუ მიეწერება.

რაკი 1832 წლის შეთქმულების ახალ აზვირთებასთან ამ ამბავს ახლო დამოკიდებულება ჰქონდა, უნდა ცოტათი მაინც გავეცნოთ მას.

×

ეგვიპტეს ფაშად ამ დროს ცნობილი და ზვიადი მაჰმედ ალი იჯდა, რომელმაც შესანიშნავი კარიერა გააკეთა და საფრანგეთიდან გამოწერილ ოფიცრების წყლობით შესანიშნავი, მოდერნული (იმ დროისათ-

ვის) იარაღი შეიძინა და ჯარიც შექმნა. იგი იყო ვასალი ოსმალეთის სულთანის მაჰმუდ II და დიდი სამსახურიც გაუწია მას დამოუკიდებლობისათვის გააფთრებით მებრძოლ საბერძნეთის წინააღმდეგ წარმოებულ გრძელ ომებში. ამან მას საბაზი მიცა თვისი ავტონომიური სამფლობელოს საზღვრები გაედიდებინა. მას უკვე საბერძნეთის ომების დროს მითვისებული ჰქონდა კიპროსი და კანდია და ეხლა ის დამასკოს საფაროსაც ითხოვდა სულთანისაგან, რომ ამნაირად მდიდარი სირია შემოერთებინა და გზა გაეკაფა მცირე აზიის სხვა პროვინციების ხელში ჩასაგდებად.

საფრთხე მართლაც დიდი იყო ბრწყინვალე პორტასათვის და მანაც ცივი უარს შემოუთვალა მაჰმედ ალის.

ამ უკანასკნელმა კარგად იცოდა დროის გამოყენება; ხედავდა, რომ ივლისის რევოლუციამ ევროპის მონარქებს ტახტები დაუმსხვრია და ამ-ხელად აღმოსავლეთის საკითხისათვის მათ არ სცალოდა. ამიტომ მაჰმედ ალიმ მის შეილობილს, მხნე იბრაჰიმს (ბერძნებთან ომებით რომ თავი ისახელა) უბრძანა დაძრულიყო და ჯარებით შეჭრილიყო სირიაში. ოსმალეთი მრავალ ომებისაგან დასუსტებული და ეკონომიურადაც დაუძლეურებული იყო და დიდი წინააღმდეგობის გაწევა არ შეეძლო. იბრაჰიმმა მალე აიღო გაცა, იაფა და იერუსალიმი და აქქას ალყა შემოარტყა. ამრიგად, მთელი სირია საშიშო მდგომარეობაში მოექცა (ოქტომბერ-დეკემბერი 1831 წ.) და ოსმალეთი ეხლა მარტო გარედან ეძიებდა შეველას. მაგრამ ამ ეჰმად აღმოსავლეთში წონასწორობის დაცვისათვის ევროპას, როგორც ვსთქვით, არა სცალოდა და ერთად ერთი ძლიერი სახელმწიფო, რომელიც ივლისის რევოლუციას მშვიდობით გადურჩა და ამჟანად პოლონეთის პროვინციად გამოცხადება შესძლო, რუსეთი იყო; და დაიწყო თურქეთის დიპლომატიამ მუშაობა, რუსეთის ეგვიპტის წინააღმდეგ ომში ჩასაბმელად.

ეგვიპტის ფაშას ეს ამბები, რა თქმა უნდა, არ გამოეპარებოდა და მას მართლაც არ ასვენებდა შიში დიდი რუსეთის ომში ჩარევისა. ამ დროს მისთვის ყოველი ასაფეთქებელი მასალა რუსეთის საზღვრებში დიდი წამალი იყო და მანაც დაუწყო ძიება უახლოეს კავკასიაში და კერძოდ საქართველოში რუსეთის საწინააღმდეგო ძალებს... თუ რუსეთს ერთხელ კიდევ გაუჩნდებოდა პოლონეთის აჯანყების მსგავსი ცეცხლი, ის საგარეო ავანტიურაში ვეღარ ჩაებმებოდა და ოსმალეთი მარტო კი ვერას დააკლებდა მაჰმედ ალი ფაშას.

კავკასიაში ასეთი მასალა ბლომად მოიპოვებოდა, მით უმეტეს, ჩრდილო კავკასიაში ამ დროს გრგვინაედა სახელი ქაზი-მულასი და ვამზად ბეგისა.

და აი, აღექვანდრე ბატონიშვილსაც, სჩანს, ცდა არ დაუკლია ამ სიტუაციის გამოსაყენებლად და მოუწოდებია ქაზი მულასი, რომელთა-

ნაც ის დაახლოებული იყო, და ეგვიპტეს ფაშის დაკავშირება. ამას მართლაც შეეძლო მაჰმედ ფაშის დაინტერესება საქართველოს შეთქმულთა ორგანიზაციით და შესაძლოა შესაფერი მოწოდებით მომართა კიდევ ეგვიპტის ფაშამ საქართველოს განმათავისუფლებელ კომიტეტს: ან მთელ ქართველ ხალხს შესაფერი ფირმანით მიმართა.

აქედან ვასაგები ხდება გრ. ორბელიანისადმი დასმული კითხვა მისი დაპატიმრების წინ: „რა მოიწერა საქართველოში ეგვიპტის ფაშაში...“

მასალებიდან ჩვენ ვტყობილობთ, რომ 1832 წ. დამდევს უკვე გაცხარებული მიწერმოწერა ერთის მხრით შეთქმულთა და ალექსანდრე ბატონიშვილის შორის, ხოლო მეორეს მხრით ბატონ—ალექსანდრესა და ეგვიპტეს ფაშის შორის.

შეთქმულის მოლა ზამანის ჩვენებიდან ირკვევა, რომ ალექსანდრე ბატონ—ის შიკრიკს ბალა მამედს მისთვის უამბნია, რომ ეგვიპტეს ფაშის ორი დელეგატი ხლბია ალექსანდრე ბატონიშვილის სპარსეთში განსაკუთრებული მონდობილობით და ფირმანებით, რის შემდეგ ალექსანდრე ბატონ—ს თავის მხრივ ბალა მამედი და გარსეგან ჩოკაშვილი წარმოუგზავნია სავანგებო მონდობილობის წერილებით ქაზი მულასთან და ლეჟიის თემების ზოგ მამასახლისებთან. უკანასკნელთა ც არ დაუყოვნებიათ და უპასუხნიათ იმავე პირთა საშვალებით ერთი მხრივ ალექსანდრე ბატონი—ის და მეორე მხრით — თვით ეგვიპტეს ფაშისათვის (აქტები, ტ. VIII, გვ. 404). შეგვიძლია ადვილად წარმოვიდგინოთ, თუ რა იყო სავანი ალექსანდრე ბატონი—ის მიწერმოწერისა და რას ავალბნდა მას ეგვიპტის ფაშა, რომელმაც იცოდა ალექსანდრე ბატონის საიდუმლო ძაფები ქაზი მულასთან და საერთოდ დაღესტანთან და იცოდა ისიც — თუ რა დიდი ავტორიტეტი ჰქონდა რუსეთის შერეიგებელ მტერს, სახელოვან მეფის ძეს მთაში..

მაგრამ თუ შეთქმულთა რადიკალური ფრთა (ალ. ორბელიანი, იესე ფალავანდიშვილი, გ. ერისთავი, ელიზბარ ერისთავი), დროს უკვე ხელსაყრელად სცნობდა და ალექსანდრე ბატონიშვილის დამახებაზე ესლავ გამომხატურება სურდა, მეორე ფრთა ს. დოდაშვილის, ფ. კიკნაძის და თვით თამარ ბატონიშვილის მეთაურობით საქმეს ცოტა სხვაფრივ უყურებდა და მდგომარეობის მეტ გართულებას უცდიდა. მანამდის კი ფართო მასისს გათვითცნობიერებას ეწეოდა და ხალხის გულში თავისუფლების წყურვილს აღვიძებდა.

აქ იწყება შეთქმულთა მიერ ინტენსიური სალიტერატურო მოღვაწეობა, რომელსაც პატრიოტიზმის პროპაგანდა დაუსახავს მიზნად და მიუხედავად უმძიმეს საცენზურო პირობებისა, მაინც ბევრს აღწევს.

ერთის თვალის გადავლებით მაინც უნდა გავეცნათ შეთქმულთა მუშაობას ამ დარგში, რითაც მათ ქართულ კულტურულ საქმეს დაუფასებელი ღვაწლი დასდეს. ამ საშუალებით ჩვენ უფრო ახლოს ვაე-

ცნობით შეთქმულთა პირად განცდებს და მათი სურათებიც, დოკუმენტებიდან ასე მკრთალად რომ გამოიყურებიან, უფრო გაცოცხლებიან ჩვენს წინ.

×

ზევით უკვე გვქონდა ნათქვამი, რომ ჯერ კიდევ 1827 წელს, ბერმა იოანე ხელაშვილმა, რომლის ნაწერები დღესაც ქართულ ლიტერატურისათვის დიდ განძეულობას წარმოადგენს, ს. დოდაშვილს დიდი დახმარება გაუწია ტფილისში სტამბის გასახსნელად და საკმაოდ დიდი თანხაც გადასცა.. ამ საქმეში ბატონიშვილებიც ერივნენ, რომელთა მიზანი იყო კულტურულად გაპარტახებული საქართველო როგორც ფეხზე დაეყენებინათ. მათ წინ იყო დიდი ისტორიულ - კულტურული დეაწლის მაგალითი ვახტანგ VI-ს დროის ემიგრაციამ რო დასდო ქართველ ერს და ბუნებრივია — ეს წყურვილი სამშობლოს მწერლობის სამსახურისა — მათაც ჰქონოდათ. ეს მით უმეტეს შესაძლებელი იყო, რომ მ. თ. წრეშიაც უხვად იყვნენ მწიგნობარნი და მწერალნიც, რომელნიც ქართულ ქნარს და კერძოდ ბაგრატიონებისას თავიდანვე დამღეროდნენ. საკმარისია მოვიგონოთ დავით გიორგის ძე, უკანასკნელი პრეტენდენტი, რომელიც თუმცა ადრე მიიცვალა (1819 წ.), მაგრამ მისი ისტორიული ნაწერები და პოეტური მემკვიდრეობა პეტერბურგის კოლონიისათვის უცნობი არ ყოფილან; ბატონიშვილი იოანე, ბატონიშვილი თეიმურაზ (ისტორიკოსი), ბატონ. ფარნაოზ, ვახტანგ, მირიან და მრავალნი სხვ. მართალია, ამ წყებას იმ დიპაზონის მწერლები არ მოუყია ჩვენთვის, როგორც იყვნენ ვახტანგ მეფის დროის პირველ-ხარისხოვანი მგოსნიები, მაგრამ მაინც მრავალმნიშვნელოვანი იყო ჩვენი მწერლობის განვითარების საქმეში ამ უკანასკნელ, ნებით და უნებლიეთ ემიგრანტებად ქცეულ მოღვაწეთა როლი. შორს გარდახევეწილობაში მყოფნი, რომელთა სმენამდე აღწევდა საქართველოს კენესა, ისინი უფრო მწვავედ გრძნობდნენ სამშობლოს, მწუხრს და ყოველ-ნაირად ცდილობდნენ უკანასკნელი ძალები მის სამსხვერპლოზე მტლად დაედოთ.

ერთი ნაწილი ხმალზე ხელს იდებდა და რუსეთის წინააღმდეგ აჯავებაზე ოცნებობდა და ჩვენ ვნახეთ, რომ ესენი იყვნენ პიონერები შეთქმულებისა, მეორე ნაწილი კი კულტურულ-ეროვნულ შრომას ეწეოდა და პატრიოტიზმის გაღვივებას ძველის შესწავლით და დაკვირებით სცდილობდა; და ამ მხრივ ამ მეორე ჯგუფის მოქმედებაც ორგანიულად უკავშირდებოდა შეთქმულთა იმ ახალ გეზს, მათ რომ პოლონეთის დამარცხების შემდგომ აიღეს.

ამხანად პეტერბურგში საკმაო სალიტერატურო მასალა იყო დაგროვილი და საჭირო იყო მათი გამოცემა და ქართველ ხალხში გავრცელება. ამ მიზნით გამოისტუმრეს იონა ხელაშვილმა და იოანე ბატონიშვილმა ს. დოდაშვილი ტფილისს 1827 წ. (ჩვენ ვიცით, რომ დიმი-

ტრი და ოქროპორ ბატონიშვილთაგან ს. დოდაშვილს სხვა, მთავარი დავალებაც ჰქონდა). ამავე დროს სიანს მას პეტერბურგიდანვე გამოატანეს ზოგი დასასტამბავი მასალაც; მაგალ. წყაროებიდან ვიცით, რომ იონა ხელაშვილმა ლექსიკონი გამოატანა თავის გაზრდილ ს. დოდაშვილს ტფილისში დასაბეჭდათ. (იხ. დ. კარიჭაშვილი: „ვინ არის „კალმასობის“ ავტორი?“ საქართველოს არქივი გვ. 39). ირკვევა, რომ იონანე ბატონიშვილის ნაწერები (რომელიც ქვეშაირიტად იმ დროის ქართველ ენციკლოპედისტად უნდა ჩაითვალოს) ს. დოდაშვილს ტფილისში უნდა გამოეცა. ამ ხანებში იონანე ამზადებს ახალ ტექსტებს თვის „კალმასობისას“ და სწერს კერძო შრომებს: არქიტექტურაზე, არტილერიაზე, მკურნალობაზე, ბოტანიკაზე, ნატურალურ ისტორიაზე და სხვ. (იხ. კარიჭაშვილის ზემო დასახელებული შრომა). ამას გარდა აღსანიშნავია მისი „ქართული გრამატიკა“. ეს უკანასკნელი იონა ხელაშვილს შემდეგში გადმოუგზავნია ტფილისში დასასტამბად ს. დოდაშვილისათვის. (1829 წელს) და თან მიუწერია: „აჰა, ესერა შევთხოვე ღრამატიკისა ამის შემზადება მეფის ძეს იონანეს და შეთხზა სიყვარულისათვის ღვთისა და მამულისა“... და სხვ. (იქვე გვ. 44). რომ იონანე ბატონიშვილის ნაწერების დასტამბვა ს. დოდაშვილის გამგზავრების წინადადეგ იყო განზრახული, ეს ირკვევა იონა ხელაშვილის წერილიდან ბატონიშვილ იონანესადმი, რომელიც დათარიღებულია 30 აპრილი 1826 წელი: „თქვენ შორის თორთეკი ფილოსოფიისა და ღვთისმეტყველებისა დაუნჯებულ არიან ხედვითა და პრაქტიკანიცა კეთილშესაზღვრებისა და ხელოვნება მათემატიკური და მხატვრობანი და მკურნალობისაცა ნაწილნი და ფიზიკური ცნობანი, სჯულღვივება და სჯულებთა თხზვანი და ისტორიათა წერანი, და წიგნებთა საკუთარნი თქვენნი სწამებენ სარგებლობასა მამულისასა, უკეთუ გამრავლდნენ საბეჭდავებითა, რომელ დღე და ღამე ათევეთ წერითა, რათამცა სარგებლობანი შესძინოთ ერსა, სიბრძნისა და მამულისა მოყვარეთა“. (იქვე გვ. 46). მაგრამ სამწუხაროდ, ს. დოდაშვილმა ვერ მოახერხა ამ ღირსეულ ნაწარმოებთა გამოცემა და აღარ ელოდა „გამრავლება საბეჭდავებითა“ იონანე ბატონიშვილის თხზულებათ. (ცნობილია, რომ „კალმასობის“ ერთი ნაწილი პირველად „ცისკარში“ დაიბეჭდა 1862 წ.).

სიანს ს. დოდაშვილი, როცა შეთქმულთა წრეს დაუახლოვდა, სხვა აზრს დაადგა და მიზანშეწონილად დაინახა აქტუალური ხასიათის მასალა მოვითავსებინა თავის „ტფილისის უწყებან“-ში, რომლის გამოცემა მან 1828 წელს დაიწყო.

ხალხში პრაქტიკულად ფეხს იდგამდა დიდი ეროვნული მოძრაობა და ამიტომ უფრო საავიტაციო, პატრიოტული ხასიათის შემოქმედება შეეგუებოდა მომენტს. მალე მან ამ გაზეთს „სალიტერატურო და-

მატებანი“ დაუტოო და ამ რიგად განეითარდა შეთქმულთა „ბრძოლის ლიტერატურა“.

აშკარაა, რომ ეს გამოცემა ღიღის ინტერესით იკითხებოდა იმ ხანებში და თავის მიზანს მძიმე საცნაზრო პირობებშიაც ნათლად ემსახურებოდა; ამ გამოცემას, ეტყობა, თანამშრომლებიც ბევრი ჰყოლია; ამის შესახებ ს. დოდაშვილი სწერდა თავის ძმას პეტერბურგში: „მე აწინდელსა მდგომარეობისათვის მამულისა ჩვენისა, ესრედ მოხარული ვარ, რომელ მომატებულ შეუძლებელ არს, გული ჩემი მარად დღე ტრფიალებს; ვინაიდან მრავალთა ახალგაზრდათა კაცთა იწყეს თხუზვა მშუენიერთა სტიხთა და აღწერა პროზად სხუა და სხუა საგანთა, რომელთაცა იხილავ ქართულ გაზეთსა შინა“. და განაგრძობს: „აწ ზელმიწევნით ჰსცნეს მემამულეთა ჩვენთა“ (ესე იგი მამულიშვილებმაო) „რომელ უკეთუ განათლებულ იყვნენ, მიაღწევენ უმაღლეს ხარისხამდე და ბედნიერებასა, ამის გამო მიიქცენ მას საშვალეებისადმი, რომელიც აწარმოებს აღყვავებასა სამშობლოსა ჩვენისასა“. (იხ. პ. გუგუშვილის „ქართული წიგნი“, გვ. 124).

ამ მხრივ ს. დოდაშვილის გამოცემა ბევრად უფრო წინ იდგა პირველ ქართულ გაზეთზე („საქართველოს გაზეთი“), რომელიც 1819 წ. გამოვიდა. ამ მებრძოლ და კულტუროსან ქართველ ინტელიგენტს მართლაც შეეძლო გაზეთისათვის თანადროული ხასიათი მიეცა და შეთქმულთა საუკეთესო ლიტერატორებს გაძლოლდა. მას ჰქონდა თავიდანვე შემოქმედებითი ტრადიცია, და ჩვენ ენახეთ იმ აღფრთოვანებულ „მიძღვნაში“, რომელიც მან დავით ბაგრატიის ძისათვის დასწერა, თუ რა გვარი ცეცხლოვანი პატრიოტიზმი იყო მისი კალმის მთავარი მოტივი.

ცნობილია, რომ მის პორთფელში სხვა მრავალი „აღმაშფოთებელი“ მასალაც აღმოაჩინა მთავრობამ. მოვიყვანოთ ერთიც, რომელიც პრ. ხახანაშვილს უნდა ეთარგმნოს რუსულ თარგმანიდან:

„მაისში იქნება მოწყვეა ქართველთა ძალის გამომხატველი! ავიღოთ ხელში მახვილი და დავსცეთ მტერს შიშისა ზარი! შეეკრიბოთ მოხალისენი, თავზე დავესხათ მედგრად-გაედევნოთ ძალით მოსულნი, სამშობლოს მიახრებენნი! ქართველებო, ხართ ღა სადმე?.. არაეინ იცის, გონს მოდით“..

(იხ. ხახანაშვილის „ქართული სიტყვიერების ისტორია“ გვ. 16).

მის სხვა მრავალ ნაწარმოებთა დასახასიათებლად, საკმარისია აღვნიშნოთ ისტორიული თხრობანი მეფე ერეკლეს თავგადასავალთა შესახებ, რაიც ს. დოდაშვილს 1832 წლის დასაწყისში მოუთავსებია თავის გაზეთში. ეს მიმოხილვა საკმაოდ ვრცელადაა დაწერილი (იხ ს. ესაძის „ისტორიჩესკაია ზაპისკა...“ გვ. 9—18), და შიგ გატარებულია ის აზრი, თუ რა დიად შედეგებს იძლევა ერის ცხოვრებაში სიმტკიცე, მხნეობა და გატანა ურთი ერთისა; ამ მაგალითით მას უნდოდა დაენახებინა თ-

ნამედროვე ქართველთათვის ერთი მხრივ საამაყო და სასახელო წარსული საქართველოსი და მეორეს მხრით იმედი შთაენერგა, რომ მრავალრიცხოვანობა მტერთა საშიში არ არის, ვიდრე ქართული სულის სიმტკიცე-მამაცობა შენახულია და მისი ერთობა დაცულია...

ამავე ხასიათის ისტორიულ მოთხრობებს ათავსებს ალექსანდრე ორბელიანი, რომელიც აგრეთვე ცნობილია როგორც პოეტი და დრამატურგი. აღ. ორბელიანი აჯანყების ენტუზიასტი იყო და ღირსეული შვილი თეკლა ბატონიშვილისა, და თუ მის ნაწერთ რაიმე წუნი დაედება, ესაა გადაქარბებული იდეალიზაცია წარსულ დროთა. მაგრამ მას ჰქონდა სულ სხვა პოლიტიკური მიზნები და ამიტომ ხმაობდა ქაიბ შექ ფერებს, რომ კონტრასტი ძველსა და ახალს შორის უფრო აშკარა გამხდარიყო მამულიშვილთათვის. ამიტომ საავტოროდ ეს პატრიოტული წერილები მართლაც აუცილებელნი უნდა ყოფილიყვნენ იმ ხანად (იხ. აღ. ხახანაშვილის და ვ. კოტეტიშვილის ქართული ლიტ. ისტ.).

ჟურნალში უახლოეს მონაწილეობას იღებდა გიორგი ერისთავიც, რომელიც უკვე 17 წლის ჩაება შეთქმულთა წრეში და მისი აქტიური მონაწილე შეიქმნა. დოდაშვილის ჟურნალში მან მოათავსა პოემა „ოსური მოთხრობა“. ამ პოემაში „იყო აღწერილი ელიზბარ და შალვა ერისთავთა და ბიძინა ჩოლოყაშვილის თავდადება სამშობლოსათვის და აგრეთვე მოწოდება, რომ მაშინდელ ქართველთ მიებამათ მათთვის და გაეძევიანათ თათრები (იგულისხმეთ: რუსები)“ (იხ. ვ. ჯავახიშვილის წერილი: „ნ. ბარათაშვილის წინამორბედნი“ გვ. 174).

„ოსური მოთხრობა“, ამბობს პ. გუგუშვილი, „იყო მართლაც დრამა პატრიოტული პოემა და საკვირველია, თუ როგორ გაუშვა ის მაშინდელმა ცენზორმა; აღსანიშნავია, რომ პოემაში ხშირია წერტილებით შევსებული სტრიქონები, ცენზორისაგან აღკრძალულ სიტყვებისა, თუ აზრებისათვის, ხოლო გაზეთის მეოთხე ნომერში მთელი ტაეპია წერტილებით დაფარული“. (იხ. „ქართული წიგნი“ გვ. 107). და შემდეგ დასძენს: რომ დასასრული მოთხრობისა (პოემის) ცენზორს სრულებით აღუკრძალავს. დ. ყიფიანიც თავის „მემუარებში“ აღნიშნავს, რომ ერთ-ერთ სალიტერატურო საღამოზე, რომელთაც ალბად ხშირად მართავდნენ შეთქმულნი, ვ. ერისთავს წააკითხეს ზეპირად ზოგიერთი ადგილები „ოსური მოთხრობიდან“-ო და თან დასძენს, რომ ის „ნათქვამი იყო საკმაოდ მიგრად“-ო. აქედან უნდა დავასკვნათ, რომ შეთქმულებმა აქტორს სთხოვეს ცენზორის მიერ აღკრძალული ადგილები წაეკითხა მათთვის. (იხ. „მემუარები“, გვ. 141). აშკარაა, ჩვენს ნიჭიერ დრამატურგს სხვა მრავალი ბრძოლის ნაწარმოებნიც ექნებოდა ამ დროს.

შემდეგი, ამავე ხასიათის ნაწარმოებია ლექსი: „მოწოდება ივერთა მამულის დაცვისათვის, დროსა სპარსთა შემოსევისასა საქართველოს საზღვართა შინა“, რომელიც ეკუთვნოდა მეორე გიორგი ერისთავს.

ელიზბარის ბიძას, სენატორს და ლენერალს, შეთქმულთა აქტურ წევრს. დ. ყიფიანის მიერ აღწერილ სალიტერატურო საღამოზე ამ ნაწარმოებზეც არის მსჯელობა და ენტუზიასტი ელიზბარ ერისთავი აფრთხილებს კიდევ დოდაშვილს — ვაი თუ გაზეთი დაგვიხურონ ასეთი რამეს და-სტამბვისთვისო: „ისინი რომ ახსნა-განმარტო, იცი რომ“... რაზედაც დოდაშვილი მიუგებს: „არაფერია, სენკოესკიმ (ცენზორი იყო) განი-ხილა და მე რა მესაქმებაო“. („მემუარები“, გვ. 140).

ამ ლიტერატურულ საღამოს, რომლის შემდეგ დ. ყიფიანის ჩვენებით სტუმრებს წამბანიურით თავისუფლების სადღეგრძელო დაუღე-ვიათ და აჯანყებისათვის ზალხის გამოყენაზე უმსჯელნიათ. სხვათა შორის სოლ. რაზმაძესაც ვხვდებით; ეს ფრიად საინტერესო და გამოკვე-თილი ფიგურაა მაშინდელ ინტელიგენტთა შორის.

ს. რაზმაძეს პოეტური ნიჭიც ჰქონია და არა მარტო პოლიტიკური ხასიათის არაკები უწერია, არამედ ლამაზი ელეგიური ლექსებიც. ვ. კო-ტეტიშვილი ასახელებს ერთს ასეთს, რომელიც დოდაშვილის ყურნალ-ში ყოფილა დასტამბული:

„ლამის ნიავეთ
 ღელავს ეფირი,
 მოდის გრიალით
 ღვადალკევირი!“, და სხვა

მაგრამ მომენტის უფრო შესაფერი უნდა ყოფილიყო მისი ლექსი რომელიც ს. დოდაშვილს აღმოუჩინეს. თუმცა აქტებში მთლად გარ-კვეთით არა სჩანს: მის კალამს ეკუთვნის ეს ლექსი, თუ იოანე ბატონი-შვილისას:

„სკვითებმა წაგვართვეს მამული ჩვენი
 და არ დაგვიტოვეს არც ერთი კაცი...
 არ დაკმაყოფილდენ ქართლ-კახეთით
 და მიითვისეს იმერეთიც.

ჩვენს უბედურებაში განვიცარცვეთ და არავინა სჩანს, რომ შეეჩვილათ, მოვითხოვეთ ზეცით საშარტალს და ენახათ — როგორ გაგვეჯდის ის“.. (იხ. აქტები, ტ. VIII, გვ. 398).

ს. რაზმაძემ 22 წელი გაატარა პეტერბურგის ქართველთა შორის და იყო გაზრდილი ლირსეულ მწიგნობარის და მეცნიერ ისტორიკოსის თემურაზ ბატონიშვილისა. ამიტომ მას არ დაკლებია გამოცდილი ზე-ლი და პოლიტიკაშიაც. ეტყობა, კარგად ერკვეოდა. ამიტომ იყო, რომ გრ. სიმონიძეა ის სპარსეთის მისისს წვერად დანიშნა და თან წაიყვანა.

პოლონეთის დიდი ამბების დროს ის გულის ძვრით უცდიდა ამ ერის აღდგომას და მისი აღის საქართველოში გადასროლას. აღბად :მ დროს ეკუთვნის თარგმანი მიკკევიჩის „ფარისისა“, რომელიც გრ. ორ-ბელიანის ახლად აღმოჩენილ ხელნაწერთა შორის იპოვეს (სენატორთა-

ქვი“). ეს „ფარისი“-ც წაუკითხავს ტფილისში მთარგმნელს იმ საღამოზე, რომელზეც დ. ყ-ნი მოგვითხრობს (გ. 140). მაგრამ ყველაზე უფრო შესანიშნავი მის ჩვენამდე მოღწეულ ნაწერებში არის „დათვი და ცხვარი“. ამ არაკში, ალევგორით გადმოცემულია საქართველოს მწარებელი — „დათვის“ — რუსეთის ხელში.

ეს ნაწარმოები უპოვნიათ გრ. ორბელიანის ახლად აღმოჩენილ ხელნაწერთ შორის, რამაც ალბად საბაბი მისცა ბ. ზანდუკელს ეს არაკი გრ. ორბელიანისათვის მიეწერა (იხ. „მნათობი“ 26 წ. №7). პ. ინგოროყვას აზრით, რაიც სრულიად ეთანხმება აქტების მე-VIII ტომის ცნობას, ეს არაკი უდავოდ სოლ. რაზმაძეს ეკუთვნის. („ქართ. მწერლ.“). ს. რაზმაძეს კარგად უნდა სკოდნოდა უცხო ენებიც, რაც მისი დიპლომატიურ მისიისათვის აუცილებელი იყო. ახლად აღმოჩენილ მასალებში (32 წლის შეთქმულების შესახებ) დაცულია თარგმანები საფრანგეთის რევოლუციონურ მთავრობის (1830 წლის) მოწოდება-დეკრეტებისა, რომლებიც შეთქმულთათვის უთარგმნია ს. რაზმაძეს (იხ. პრ. პოლიევეტოვის დასახელებული წერილი „ცენტრო-არქივში“ გვ. 111).

საფიქრებელია, რომ რაზმაძესვე ეთარგმნოს პუშკინის „ხანჯალი“-ც. ს. დოდაშვილის ახლო თანამშრომლები იქნებოდნენ ალბად გრ. ორბელიანი და ალექსანდრე ჭავჭავაძე. პრ. ხახანაშვილი აღნიშნავს, რომ ს. დოდაშვილმა „პროპაგანდის გასაწევად განაახლა „ტფილისის უწყებანი“ აღ. ჭავჭავაძის და გრ. ორბელიანის დახმარებით“ (იხ. ქარ. ლიტერ. ისტორია, გვ. 15). საფიქრებელია, რომ ესენიც მაჩაბელთან და სხვებთან ფსევდონიმებით სწერდნენ.

მაგრამ უფრო შესანიშნავია ის ლიტერატურული შემკვიდრეობა 32 წლის შეთქმულთა, რომელიც წევრთა შორის ხელნაწერად ვრცელდებოდა, სასტიკ საცენზურო პირობების გამო.

ამ მხრივ პირველ ადგილზე უნდა აღინიშნოს ბერ ფილადელფოს კიკნაძის ნაწარმოებნი და მათ შორის პრ. პოლიევეტოვის მიერ ეხლად აღმოჩენილი „იერემიას გოდება ივერიის აწინდელ მდგომარეობის ვაჟი“ და „სამშობლოს სიყვარული“. ფილ. კიკნაძე, რომელიც შეამთხის მონასტრის სკოლაში მასწავლებლობდა (უფრო მთავრობის თვალის ასახვევად), ამ დროს დიდ სალიტერატურო მუშაობას აწარმოებდა და მწერლებთან ლიტერატურულადაც დაკავშირებული იყო.

ფილადელფოსის გავლენას მაშინდელ ახალგაზრდობაზე საკმაოდ ახასიათებს შეთქმულების წევრის პოეტის გ. ერისთავის წერილი მისდამი: — „მამაო ფილადელფოს“, სწერს ჩვენი დრამატურგი მას, „თქვენ როგორც გნებავთ მიიღეთ ჩემი წერილები, მე ყოველსა ჭეშმარიტებით ვამბობ“:

„პოი მამაო ზეციერო, გმადლობ შენ, რომელსა მომეც გრძნობა და განრძეულ მყავ პირუტყვიოვან; უფალო გმადლობ, რომელმან მომეც

სურვილი სწავლისა და მეცადინეობისა გმადლობ კეთილ განგებარ, რომელმაცა შემაკავშირე კეთილთა გვამთა და მომეც მოძღვრად ფილადელფოს“ (იხ. სე. ხუნდაძის „ქართული ინტელიგენციის პროფილი“).

ასევე მოწიწებით ეპყრობა ფ. კიკნაძეს ს. დოდაშვილიც. ერთს წერს ილიაში, აუწყებს რა ვაზეთის გამოცემის ამბავს, სთხოვს ყოველგვარი დახმარება გაუწიოს ამ მამულიშვილურ საქმეს და თან დასძენს, რომ თუ რომელიმე მასალა ფილადელფოსს არ მოეწონება, შეუძლია „წინააღმდეგობი დასწეროს, რომელიც დაიბეჭდება“-ო. (იქვე გვ. 36).

აგრეთვე საყურადღებო უნდა იყოს ფ. კიკნაძის „განმარტება ფარული მეგობრობის აქტის მიზნებისა და აქტის შესახებ“, რაიც ახალ მასალებში უპოვნია პრ. პოლიეცკტოვს. ნაპოვნია აგრეთვე ტექსტი: — „სიყვარული სამშობლოსადმი“. თვითონ „აქტი გონიური“-ც რამდენიმე ვარიანტითაა ცნობილი.

შემდეგი საყურადღებო ბრძოლის ლიტერატურა, რომელიც ეხლახან იქმნა აღმოჩენილი, ეკუთვნის გრ. ორბელიანს. ეს არის ძველი რედაქცია შესანიშნავ „სადლეგრძელო“-სი, რომელიც პირველად ცნობილი იყო „ლხინის“ სათაურით, რილეევის „ნალიგაიკოს აღსარება“, რომელიც როგორც პ. ინგოროყვა სამართლიანად აღნიშნავს, სრულიად არ წარმოადგენს მშრალ თარკმანს, არამედ შეფარდებულია ქართველ შეთქმულთა სულის კვეთებასთან და ჩვენს სინამდვილესთან. ამ ლექსის ასლიც უპოვნიათ ს. დოდაშვილის მასალებში და იქ საზოგადოებაში გასავრცელებლად სათაურად აწერია: „აღსარება გივი ამილახვარისა, ოდესცა მეფე იყო გარდავარდნილი და საქართველო იმყოფებოდა თათართ მონობაში, მაშინ გივმან აღძრა საქართველოს თავადნი პირისპირ მტარგელთა... და სხვ“.

საერთოდ ჩვენ ვხედავთ, თუ რა ხერხს მიმართავენ შეთქმული მგოსნები, რომ ცენზურას და მთავრობის რისხვას როგორმე თავი დაახწიონ ამ ნაწერებმა და თუ ვისმეს დაუჭერდენ, თავის დასაცავი საბუთი ჰქონდა... (იხ. ალევგორიული სათაურები: „ოსური მოთხრობა“, „მოწოდება ივერთა მამულის დასაცავად სპარსთა შემოსევისას“, „აღსარება გივი ამილახვარისა“, „დათვი და ცხვარი“, და სხვა, რაზედაც ზევით გვქონდა ლაპარაკი). ყველაზე უფრო პატრიოტული ცუცხლით აღგზნებულია გრ. ორბელიანის ნაწერებში „სადლეგრძელო“, რომელიც შეთქმულების წინ ყოფილა დაწერილი და ის ხელნაწერის სახით ვრცელდებოდა თურმე. „აქ დაბატლნი არიან“, ამბობს გ. ჯავახიშვილი ზემო-აღნიშნულ წერილში, „სამშობლოსათვის თავდადებულნი მოღვაწენი, ავტორი ავციწერს საქართველოს წარსულ დიდებას და მოითხოვს თანამედროვეთაგან მსხვერპლს. ეს „ლხინი“ ავტორმა შესცვალა ცენზურის გულისათვის, ჩაუმატა ნიკოლოზ პირველის სადლეგრძელო და დაურთო ადგილები, ვითომდა იგი დაწერილი იყო ერევნის ალებისა

(1827 წ.) გამო და შემდეგ „სადღეგრძელოს“ სახელით დასტამბა“. („ნ. ბარათაშვილის წინამორბედნი“, გვ. 174). ამან სამართლიანად მისცა საბუთი გრ. ორბელიანის ახალ გამოცემის რედაქტორს ბ. ვ. კორტევი- შვილს ეს ადგილები, რომელთაც ის „საცენზურო ვიზას“ უწოდებს, სულ გამოეტოვებინა „სადღეგრძელოდან“ (იხ. ვ. კორტევიშვილის სა- რედაქციო შენიშვნები გრ. ორბელიანის „სადღეგრძელოს“ გამო, გვ. 180-184). ლექსი „იარალი“-ც, ეტყობა, შეთქმულთა ბრძოლის პო- ეზიას ეკუთვნოდა და ამ ლექსს ჩვენის აზრით შეცდომით უზის დატა 1834 წ. (ახალ რედაქციაში). გრ. ორბელიანისაგან ჩვენების ჩამორთმე- ვის დროს მას ასეთი კითხვაც დაუსვეს: „იარალი თქვენ დასწერეთ?“ და სიანს, გამომძიებელი ამ ლექსს უკვე იცნობდა.

„იარალი“ მიძღვნილი უნდა იყოს იარალ შანშიაშვილისადმი, რო- მელიც ჯერ კიდევ 1805 წ. ფარნაოზ ბატონიშვილს, როცა ის მთიულე- თის აჯანყების შემდეგ რუსეთს გადაასახლეს, თან გაჰყვა. გრ. ორბე- ლიანი მასთან ახლო დამოკიდებულებაში იქნებოდა ალბად.

პრ. პოლიეცკოვის მიერ ახლად აღმოჩენილ პეტერბურგის მასა- ლებიდან ეტყობილობთ, რომ სხვათა შორის იქ შეთქმულების გამო მო- ხუც იარალისათვისაც ჩამოურთმევიათ ჩვენება. („ცენტრო არქივი“).

ამავე პეტერბურგის ფონდის შესწავლის დროს, პ. ინგოროყვას უპოვნია მთელი რვეული გრ. ორბელიანის უცნობ ლექსებისა, რომლქ- ბიც მგოსანს დაბატონებულებს დროს რუსეთში ჩამოართვეს. ეს ლექსები შეადგენენ ბრძოლის ლიტერატურას 1832 წლის შეთქმულებისას, რო- მლებიც ცენზურის პირობების გამო ვერ დაბეჭდილა. პ. ინგოროყვამ ისინი ვამოაკვეყნა შესაფერი კომენტარებით („ქართ. მწერლ.“ 28) და აქ გრ. ორბელიანი სულ სხვა, ახალი სახით გამოიყურება, ვიდრე მას ჩვენ დღემდე ვიცნობდით.

აქედან უნდა ვიფიქროთ, რომ შეთქმულების ბევრ მგოსანთ, რომ ლებმაც ჩვენი ლიტერატურის რომანტიული ხანა გაათავიჯეს და გაამ- დიდრეს, სხვა ხასიათის (ბრძოლის, ეროვნულ აღზნების და სხვა) შე- მოქმედებაც უზგად ჰქონდათ იმ დროში, მაგრამ ნიკოლოზ I-ის სასტიკ- მა სუსხმა ისინი გააჭკრეს. ამ მხრივ აღსანიშნავია გ.ჯავახიშვილის მო- წმობა, რომ იმ ხანად ჯერ კიდევ ყრმა მგოსანს ნ. ბარათაშვილს შეთ- ქმულთა პოეზიის გავლენით დაუწერია პოემა „იგერიელი“, რომელიც შეთქმულთა გაცემის შემდეგ თვითონ დაუწვეს. ამ პოემის ასლს ჩვე- ნამდე არ მოუღწევია. (იხ. გ. ჯავახიშვილის „ნ. ბარათაშვილის წინამ.“).

ამ წმინდა პოეტურ და საზოგადოებრივ ნაწარმოებთა გარდა საყუ- რადღებო უნდა იყვნენ სხვა ხასიათის დოკუმენტებიც, რომელთაც ეხლა ხან ეღიროსათ დღის სინათლე. ესენი არიან პოლიტიკურ-იურიდიული ხასიათის შენიშვნები, ბრძოლისათვის მშურვალე მოწოდებანი, სამო- ქმედო ინსტრუქციები და წერილობითი ჩვენებანი შეთქმულთა. პრ.

პოლიეკტოვს დასახელებული აქვს დიმიტრი ერისთავის კომენტარიები საქართველოს რუსეთთან შეერთების 1801 წლის 12 სექტემბრის მანიფესტისა, მისივე დაწერილი: „ამბოხების პირველი დამის განკარგულებანი. აგრეთვე დატულია ელიზბარ ერისთავის ჩვენება: „საქართველოს მართვა-გამგეობის პროექტის შესახებ“. მასწავლებელ ს. დოდაშვილის წერილობითი „ჩვენებანი ქართველების უკმაყოფილების შესახებ“ მეტად საყურადღებო დოკუმენტად მიჩნია პრ. პოლიეკტოვს; დოკუმენტად, რომელიც ქართველი საზოგადოებრივობის საშუალო ფენების პოლიტიკურ და იდეოლოგიურ მისწრაფებებს და მაშინდელ დონეს აჩვენებს (იხ. პრ. პოლიეკტოვის წერილი, ვაზ. „კომუნისტ“-ში, 1832 წლის შეთქმულება და ახალი მასალები მისი ისტორიისათვის“, იანვარი 27 წ.). ამის უნდა დავუმატოთ პორფირე ბერის სალიტერატურო ანდერძი, რაც ფილადელფოსის ხელთ გადასულა (აქტ. VIII, 403). აქტებიდანვე ვტყობილობთ, რომ ბორჩალოში ხმა გაავრცელდა მისსა და ალექსანდრე ბატონიშვილის მიწერ-მოწერის შესახებ, გამხრეკის შიშით დაუწვავს საეჭვო ხასიათის მასალა და მათ შორის პროკლამაციები შედგენილი ს. დოდაშვილის მიერ. (აქტები VII, 406); დოდაშვილის კალამსვე მიეწერება ჩვენებური „მარსელიეზა“ აჯანყებისათვის შედგენილი.

ბოლოს უნდა აღვნიშნოთ, რომ ტარასი მონაზონს (ესეც შეთქმული იყო) უპოვნეს სურათი, რომელიც განმარტავდა ს. რაზმაძის ვერცხლებულ ივავს — „დათვი და ცხვარი“, (იხ. პოლიეკტოვი, „ცენტრარქივი“, 120).

აი, ის ლიტერატურული შემკვიდრეობა (რა თქმა უნდა ერთის თვალის გადავლებით); ეს მასალა დღესაც ელოდება თავის მეცნიერულ-ლიტერატურულ ექსპლოატაციას; რაც გადაურჩა ამ ერთი საუკუნის შანძილზე რუსეთის სუსსს და რამაც ჩვენამდე მოაღწია.

მაგრამ, როგორც აღვნიშნეთ, ლიტერატურული პრობაგანდა იყო შედარებით ხანმოკლე პაუზა პოლონეთის დამარცხებით გამოწვეული და მალე ამ რეაქციამაც განვლო, შეთქმულთა უკიდურესმა ფრთამ ისევ პრაქტიკულ მოქმედებისკენ მოუწოდა მთავარ კომიტეტს და აქ იწყება უკანაქნელი დრამატიული აქტი 1832 წლის შეთქმულებისა.

×

ამ ხანად ალექსანდრე ბატონიშვილიდანაც და ჩრდილო კავკასიიდანაც შეთქმულთ უკვე სანუგეშო ამბები მოდიოდათ. საჭირო იყო მათთან უფრო მჭიდროთ გადაბმა, დახმარების თხოვა იარაღით. ფულით... ამის შესახებ შეთქმულებს ჰქონიათ კიდევ მსჯელობა, რაიც ირკვევა დ. ყიფიანის ჩვენებიდანაც („მემუარები, გვ. 141). ეხლა უკვე ეგვიპტე უდიდეს ძალას წარმოადგენდა; მაჰმედ ალის ჯარები იბრაჰიმის მეთაურობით ძლევამოსილად წინ მიიწედა და მთელი სირია ხელ-

ში ეჭირა. ბაილანთან დიდ ბრძოლაში იბრაჰიმმა პორტის ახალი ჯარები სულ გაანადგურა. ბოლოს სულთანმა (დეკემბერში, 1832 წ.) დიდი ვეჭირის რეშიდ ფაშის მეთაურობით დიდძალი ჯარები გაგზავნა ურჩი ვასალის დასამორჩილებლად, მაგრამ იბრაჰიმის შესანიშნავმა სტრატეგიამ აქაც მოუჭრა მტერის გზები, ჯარი სულ გაუწყვიტა და დიდი ენზორიც ტყვეთ იგდო კონიესთან. იბრაჰიმს ჰყავდა აქ 100.000 ჯარისკაცი და ეხლა სტამბოლის გზაც გახსნილი იყო მისთვის... ამ დროს, როგორც აღვნიშნეთ, ეგვიპტის ფაშისათვის მარტო რუსეთი წარმოადგენდა საშიშროებას (ბოლოს ეს ასეც მოხდა და ნიკოლოზ I-მა კარგად ისარგებლა ოსმალეთის გაჭირვებით) და მისთვის ხსნა უნდა ყოფილიყო ქაზიმულას გაძლიერება, საქართველოს აჯანყება და სამაჰმადიანო ნაწილების ფეხზე დადგომა მთელს კავკასიაში. ამიტომ შეიძლება არც მთლად უნიადაგო იყო შეთქმულთა იმედი, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილი მოახერხებდა — ეგვიპტის ფაშა დაერწმუნებინა და გადმოებრიებინა აჯანყებულთა დასახმარებლად. რომ შეთქმულთ ამ გართულების და კერძოდ მაჰმედ ფაშის დახმარების იმედი ჰქონდათ, ეს გამოძიებამ დაამტკიცა. (იხ. აქტები, VIII, 408).

შემოდგომის წინ შეთქმულთა აქტიობა უაღრესად ვაცხოველდა; ამ დროს რუსეთიდან ჩამოდის ს. რაზმაძე, რომელიც სპარსეთში მიემგზავრება, როგორც რუსეთის მისიის წევრი. ამჟამად, რომ რაზმაძე ბატონიშვილების ინსტრუქციებსაც ჩამოიტანდა პეტერბურგიდან, მაგრამ ეხლა ამას იმდენი მნიშვნელობა აღარ ჰქონდა.

მოდრაობის იმედი და ბელადი ამ ხანად რუსებთან ბრძოლებში და აჯანყებებში ნაცადი ალექსანდრე ბატონიშვილი იყო. აი, მასთან გზავნიან შეთქმულნი ს. რაზმაძის საშუალებით დავალებებს და ითხოვენ სასწრაფო დახმარებას. სოლ. რაზმაძეს უნდა მოძღვარ თალიაშვილის საშუალებით მუდმივი კავშირი ჰქონოდა ალექსანდრე ბატონიშვილთან და არა მარტო რუსეთის პოლიტიკური და დიპლომატიური ამბები ეცნობებინა მისთვის, არამედ, რაც მთავარია, უნდა ცდილიყო ინგლისის მისია დაღიანტერესებინა საქართველოს საკითხით და კერძოდ აჯანყებით... ამას გარდა შეთქმულთა წრეს ემატებიან საგანგებოდ რუსეთიდან ჩამოსულნი ზაქ. ჩოლოყაშვილი და დიშ. ორბელიანი. პირველი ამათავაზი პასკევიჩის რაზმში იყო და პოლონეთის აჯანყების ჩაქრობის საქმეში უშუალო მონაწილეობას იღებდა. როგორც გამოცდილ მხედარს და არტილერისტს, მას დიდი სამსახურის გაწევა შეეძლო შეთქმულთათვის და ამ გარემოებას გამოიძიებაც აღნიშნავს. საფიქრებელია ისიც, რომ პეტერბურგის ცენტრმა ზაქარია ჩოლოყაშვილი გამოგზავნა ალ. ჭავჭავაძესთან მოსალაპარაკებლად. ეს იქედანაც სჩანს, რომ ალ. ჭავჭავაძეს თვითონ დაუბარებია ის და ყველაფერი გამოუკითხავს.

საერთოდ, როგორც აღვნიშნეთ, შეთქმულებაში ყველაზე მეტი წინ

დახედულება და სიფრთხილე ალ. ჭავჭავაძეს უნდა გამოეჩინოს და ვასაგებია, რომ შეთქმულნიც მას დიდათ ზოგადდენ, რადგან იცოდნენ, რომ მისი ჩაუვარდა საქმის ნახევრად წაგებას უღრიდა. ამიტომ მას სულ 2-3 კაცთან ჰქონდა საქმე და თუმცა შორს იდგა, მაგრამ მთავარი რეჟისორის როლს მაინც თვითონ ასრულებდა.

ამიტომ უსაფუძვლოა ზოგიერთ მეცლევართა აზრი, თითქოს ალ. ჭავჭავაძეს არავითარი აქტიური როლი საქმეში არ მიეღოს და თავიდანვე განზე გამდგარიყოს. ჩვენი სახელოვანი მგოსნის ფიზიონომიის ამ მხრივ თუ მისი სატრფიალო ლექსები ვერ არკვევენ, ის შესანიშნავი პოლიტიკური მოხსენება მაინც ამჟღავნებს, რომელიც ამას წინად პრ. პოლიეკტოვმა რუსეთში აღმოაჩინა მგოსან ი. გრიშაშვილის მითითებით. ეს მოხსენება მან „ქართულ მწერლობაში“ გამოაქვეყნა და ამით „გააწითლა“ ბევრნი, რომელთაც მის დიდ პოლიტიკოსობაში და მამულისწილობაში ოდნავ მაინც შედიოდათ ეჭვი. (იხ. ეს მოხსენება: „საქართველოს მოკლე ისტორიული ნარკვევი და მდგომარეობა 1801 — 1831 წწ.“, ალ. ჭავჭავაძის როლი საკმაოდ ირკვევა დ. ყიფიანის ჩვენების ერთ ადგილიდანაც. როცა მას პირველად გ. ერისთავმა შეთქმულებას ვინაობა გაუმჟღავნა და წვერად შესვლა ურჩია, საიდუმლოდ აცნობა: „ჩვენის საქმის წამომწყებნი ცნობილი მთავარი პირები არიან, განსაკუთრებით ჭავჭავაძე“—ო (იხ. „მემუარები“, დ. ყ. გვ. 139).

შეთქმულები, როგორც აღვნიშნეთ, ამ მხრივ დიდ მზადებაში იყვნენ და აქ სხვებთან ერთად ეხედნათ თეკლა ბატონიშვილის უცროს ვაჟსაც — მგოსან ვახტანგ ორბელიანს (დიმიტრი და ალექსანდრე ზომ თავიდანვე ერიდნენ ამ წრეში). ყველას რალაც ახალი იმედი ასხივონებს და სჯერათ, რომ მალე განთავისუფლების საათმაც უნდა დაჰკრას. ვრცელდება ხმები, რომ ეგვიპტის ფაშის ჯარები კავკასიის საზღვრებისაკენ მოიწევენ, რათა რუსეთს სამუდამოდ ამოაგდებინოს გულიდან ოსმალეთის დახმარების გეგმა (აქტები, VIII, გვ. 404). სხვა გარემოებაც უწყობს ხელს ამ იმედიანობას.

ჭაზი-მულას დამხმარემ და მოკავშირემ მამაცური დივერსია მოახდინა, თავისი რაზმით ალაზანში შემოიჭრა, რუსის ნაწილები დაარბია და „ამით არა მარტო კახეთში გამოიწვია შიში და აღელვება, არამედ თვით ტფილისშიაც“. (აქტები VIII, 404). ამავე დროს რუსების ექსპედიციას ჩიჩნეთში დიდი მარცხი მოუვიდა: პოლკოვნიკ ვოლკინსკის ჯარი, რომელიც აქ მოქმედებდა, სრულიად განადგურებულ იქმნა, თვით ვოლკინსკიც მოკლული და რუსების ზარბაზნები მტერთ ჩაუვარდა ხელთ (იქვე). შეთქმულთ იასე ფალავანდიშვილის წყალობით საშუალება ჰქონდათ საიდუმლო დოკუმენტებს გაცნობოდნენ ჩრდილო კავკასიაში მომხდარ კატასტროფის შესახებ...

თითქოს ყველაფერი მზად იყო და ეხლა მტერი დაყოვნება საქმეს გა-

აკებდა; ამიტომ, რაკი უფრო ადრე ველარ შესძლო, მთავარმა კომიტეტმა აჯანყების დღით 20 ნოემბერი დანიშნა, როცა ტფილისში თავად-აზნაურობის ყრილობა უნდა მოეწვიათ და ღამით დიდი ბალი ვაემართათ. ამ ღამით უნდა განხორციელებულიყო შეთქმულთ ის გეგმა, რომელიც კარგა ხნით იყო შემუშავებული. საჭირო იყო უკანასკნელი თანხმობაც თამარ ბატონიშვილისა, რომელიც დედოფლად ცხადდებოდა განთავისუფლებულ ქვეყნისა, და ეს თანხმობაც მათ მალე მიიღეს.

მაგრამ ამ დროს კავკასიაში რუსთა ჯარის მდგომარეობა ისეთი იყო, რომ შეიძლებოდა აჯანყების რამდენიმე კვირით გადადებასაც საქმე წაეხდინა და ამ მხრივ ალ. ჰავეკავაძის გადაჭარბებულმა სიფრთხილემ შეიძლება უფრო აეწოს საქმეს, ვიდრე ელ. ერისთავის და ისე ფალავანდიშვილის ნერვიულობა-აჩქარებამ.

ავგისტოში, თუ სექტემბრის დასაწყისში, როცა ჭაჭი-მულა დადესტანში რუსებს სასტიკად ამარცხებდა და ჭარ-ბელაქანში გამზად-ბეგის შემოჭრამ ახალი აჯანყება გამოიწვია, შეთქმულთ ოფიცერ აფხაზთან (რომელიც იყო ძმა ლენერალ ივანე ნიკოლოსიძე აფხაზის, სწორედ იმისა, რომელთანაც შეხვედრას 1831 წელს, კავკასიის „ლინიაზე“ გრ. ორბელიანი აგვიწერს) ისტორიული სხდომა ჰქონიათ, საცა, ეტყობა, უკიდურეს ფრთას გაუმარჯვნია და აქ აჯანყების დაჩქარება გადაწყვეტიით. აქვე აღჩივიათ სარდალი მებრძოლ რაზმებისა, რომლის ენობა გამოძიებას გამოურკვეველი დარჩა, მაგრამ ეს უნდა ყოფილიყო ან ელიზბარ ერისთავი, ან ი. ფალავანდიშვილი (იხ. აქტები VIII, 404).

მაგრამ საჭირო იყო ალ. ჰავეკავაძის თანხმობა და ლუარსაბ ორბელიანმა ეს თანხმობა ვერ მოუტანა შეთქმულთ.

ალ. ჰავეკავაძე ამ დროს როზენის დავალებით თელავის მაზრაში კახელთაგან მილიციას ადგენდა გამზად-ბეგის საწინააღმდეგოდ. როგორც ვიცით, იმ ხანებში გამზად-ბეგის და მასთან შეერთებულ ჭარებლების რაზმები ზემო კახეთთან დათარეშობდნენ: აჯანყებულთ ხელში ჩაუვარდათ დიღო, ასახო და სხვა სოფლები და ისინი თუშეთშიაც მიეიჭრენ .იმ ხანად როზენს 10.000 კაცი ჰყავდა ლეკებთან საომრად და მტრის გამოყვანაც შეუძლებელი შეიქმნა, რის გამო მან ალ. ჰავეკავაძეს მიმართა დახმარებისათვის.

ძნელია იმის გამოკვევა, რას ფიქრობდა ალ. ჰავეკავაძე ამ დროს: იქნებ მას ეხლა უკვე აღარა სჯეროდა, რომ აჯანყება ჭართველ ერს თავისუფლებას მოუტანდა; იქნებ მას იმედი ჰქონდა, რომ ჩრდილო კავკასიაში მდგომარეობა უფრო მეტად გაუართულდებოდა რუსთ და მაშინ საჭარბოვლო ნაკლები მსხვერპლის ვალეებით შესძლებდა თავის დახსნას თვით გამზად-ბეგის ოპერაციებს აღბად ის დიდ მნიშვნელობას ვერ მიაწერდა, რადგან აჯანყებულ ჭარ-ბელაქანს პასკევიჩის დარბევის შემდეგ (ორი წლის წინად) დიდი ხნით არ შეეძლო სერიოზული წინააღ-

მდეგობის გაწევა. ბრძოლის მთავარი ბაზა იყო დაღესტანის ის მიდამოები, საცა ქაზი-მულა გამავრდა.

გარდაწყვეტილი იყო მთელი ჯარებით შეტევა მის წინააღმდეგ და როზენიც ოქტომბერში თვითონ უნდა გაძლოლოდა რუსის ჯარს. ამ მოუხდა ადგილებიდან რუსების უხიფათო გამოსვლა ძნელი საქმე იყო და შეიძლებოდა საქმე დიდი კატასტროფით დამთავრებულყოფი. ამიტომ იქნებ ქავჭავაძემ არჩია კიდევ დაეცადათ და საქმე ნოემბრისათვის გადადებინა შეთქმულთ.

მეტე გზა არ იყო და ელ. ერისთავს, აფხაზს და ფალაენდიშელს თანხმობა უნდა გამოეცხადებინათ.

შეიქმნა დიდი ნოემბრისათვის მზადება და უნდა ვიფიქროთ, რომ ჩვენში პოლონელ ინსურგენტებს, რომელთაც საკმაო გამოცდილება ჰქონდათ აჯანყების საქმეში, ბევრ საყურადღებო რჩევის მიცემა შეუძლოთ მთავარ კომიტეტისათვის. პოლონელთა რიცხვი საქართველოში ერთი ცნობით 3000 უნდა ყოფილიყო, ხოლო მეორე წყაროს მიხედვით მათი რიცხვი 6000-ს აღწევდა. შეთქმულთ ამ ძალების გამოყენების იმედით ჰქონიათ (აქტები, VIII, 407); აქედან ირკვევა, რომ კომიტეტს ორგანიზაციული კავშირი უნდა ჰქონოდათ პოლონელებთან და შესაძლოა მათგან შესაფერი დაპირებაც. აგრეთვე იმედი ჰქონიათ იმ რუსებისაც, რომლებიც ჩვენში იყვნენ გადმოსახლებულნი დეკაბრისტების დაბრუნების შემდეგ. მაგრამ მთავარ ძალას, რომელსაც უნდა დაყრდნობოდნენ აჯანყებულნი, რა თქმა უნდა, ქართველი გლეხობა წარმოადგენდა. შეთქმულნი მარტო უცხო ელემენტების და ქართველ თავადაზნაურობის იმედით, როგორც ზოგს ჰგონია, ამ დიდ საქმეს ვერ შეუდგებოდნენ. სამართლიანად აღნიშნავს პრ. აღ. ხახანაშვილი, რომ „შეთქმულნი სცდებოდნენ მალას და დაბალს წრეში თანამოაზრეთა მოპოებას“-ო. (იხ. „ქართ. ლიტ. ისტ.“ გვ. 12) და ჩვენც ვნახეთ — რა უხედად იყო დაგროვილი მასალა სწორედ ამ „დაბალ“ წრის ასაფეთქებლად.

ქართლ-კახეთის თავადაზნაურობას ადრიდანვე ჰქონდა დავალებული გლეხთა რაზმები შეეგდინათ და შეეიარაღებინათ. განსაზღვრული ნაწილი დანიშნულ დროს ტფილისისაკენ უნდა დაემართა (აქტები, VIII, 407). ს. დოდაშვილი, რომელიც ყოველმხრივ წინდახედული და დინჯი იყო, აღბად არ ამეტებდა, როცა ირწმუნებოდა, რომ კახეთიდან დიდძალ რაზმების გამოყენება შესძლებდა. (იხ. დ. ყიფიანის „მემუარები“-ი, გვ. 144). ამ შემთხვევაში მას შეთქმულთა მეთაურის ალ. ქავჭავაძის ავტორიტეტის იმედიც თუ ჰქონდა. ქართლის გლეხობის გამოყენება კი ერისთავთ იღვეს თავს და მათი რიცხვი შეთქმულთა შორის ხომ არც ისე მცირედი იყო. იმედი იყო აგრეთვე ოსეთის ფეხზე დაყენების, იმ ოსეთის, რომელიც ასე მამაცურად ებრძოდა წინეთ რუსთ ბატონობას და ლევან ბატონიშვილის (იულონის ძის) აჯანყების დროს თავი ისა-

ხელეს. გავლენიანი მემამულე მამუკა ორბელიანი (1829 წ. აჯანყების გმირი) დანარჩენ ორბელიანებთან ერთად, კისრულობდა ბორჩალოს თათრების დარაზმვას. და ჩვენ ვიცით, რომ ბორჩალოელი გავლენიანი პირი, მოლა ზამანი თავდადებული შეთქმული იყო და ალექსანდრე ბატონ—თან ჰქონდა კავშირი. ამას გარდა, მაჰმადიანები საერთოდ თავდადებით ილწვოდნენ აჯანყების მოწყობის საქმისათვის (ბალა მამედო, ქადიმ ნალდალი, ქოს მუსტაფა, ველი ალი ოღლი და მრ. სხვანი) და ცალი თვალიც დაღესტანისაკენ ეპყრათ.

თვით ტფილისის მოქალაქეთაგან მებრძოლ რაზმების შედგენა დავალებული ჰქონდა ზაალ ყორღანიშვილს, ფალავანდიშვილის პირად მეგობარს (იხ. აქტები, VIII, 406).

რა თქმა უნდა, კომიტეტს სურსათზე და ფულის შეძენაზეც ჰქონია ზრუნვა. იმასაც არკვევდნენ — „იქნება თუ არა მალაზიებში (რუსთა სამხედრო საწყობებში, რაც შეთქმულთ აჯანყების დაწყებისათანავე უნდა ხელთ ჩაეგდოთ) ერთი წლის ხუყოფი სურსათი?“ (იხ. დ. ყიფიანის ჩვენება, გვ. 146).

რუსული ხაზინის ვინაობა და მისი განყოფილებათა საიდუმლო საწყობებიც სკოდნიათ შეთქმულთ იასე ფალავანდიშვილის (ალბად ზავილეისკისაც) წყალობით (იხ. აქტები, VIII, 407).

მაგრამ, როგორც ზევით გვქონდა მოხსენებული, შეთქმულთა სამარა ძალის მთავარი კადრი ტფილისის სამოსწავლო ბათალიონი უნდა გამზდარიყო; იქ მათ ჰქონდათ ადრიდანვე მოწყობილი ორგანიზაცია ქართველ ოფიცრების დახმარებით.

აჯანყება უნდა დაწყებულიყო ტფილისთან ერთად საქართველოს სხვა მნიშვნელოვან ცენტრებშიაც: თელავში, სიღნაღში, გორში და დუშეთში. აგრეთვე იმერეთის ფილიალსაც იმ დროსვე უნდა მოეხდინა გამოსვლა. ამავე დროს შეთქმულთ უნდა გლეხებში ხმები დაერხიათ, რომ რუსებს ხელახლა გამოჰყავდათ ქართული მილიცია (მიუხედავად პასკევიჩის დაპირებისა 1829 წ.) და საჭირო იყო ძველებური წინააღმდეგობის გაწევა. მთავარი იმედი კი მაინც ის იყო, რომ მთაში რუსთ საქმე ცუდით მიუღიოდათ და ჯარები დაბანდებული ჰყავდათ და ალექსანდრე ბატონიშვილი გამარჯვებულ ეგვიპტეს აგულიანებდა აჯანყებულთა დასახმარებლად. თუ საქმე გამარჯვებით დამთავრდებოდა, მართლაც შესაძლებელი იყო ეგვიპტეს ფაშის დახმარება ახლად შექმნილ მთავრობისადმი. უნდა ვიფიქროთ, რომ დიპლომატიური ხასიათის დახმარება ალბად ინგლისიდანაც იქნებოდა, რომელიც ასე დიდით იყო დაინტერესებული კავკასიიდან რუსების ფეხის ამოკვეთაში, რომ ამნაირად სპარსეთზე ძველი გავლენის ძალა ხელახლა აღედგინა სავაქრო ვზის უზრუნველსაყოფად. იქნებ ამ შემთხვევაში საქართველოს ნაბიჯს საფრანგეთიც დიდი თანაგრძნობით შეხედებოდა. ამ ხანად რომ რუსე-

თის გაძლიერება (განსაკუთრებით პოლონეთის დამარცხების შემდეგ) საფრანგეთის მოსვენებას არ აძლევდა, ეს აშკარაა. თვით ოფიციალური გამოძიებაც გამოსთქვამს ამგვარ ექვევებს, განსაკუთრებით იმის გამო, რომ საფრანგეთის საკონსულოს მდივანი ლეტელიე ასე დაასლოცებულ იყო შეთქმულთა კომიტეტთან და ეტყობა, საინტერესო ცნობებსაც აწვდიდა მას. ლეტელიე უნდა ყოფილიყო ქართველთა დიდი მეგობარი. მას შეუსწავლია ქართული ენა, გაცნობია ჩვენს წარსულს და რუსეთში ყოფნისას ხშირი მოლაპარაკება ჰქონია შეთქმულ ბატონიშვილ დიმიტრი და ოქროპირთან. (იხ. აქტები, VIII, 408). გამოძიებას ის გარემოებაც აფიქრებდა, რომ აკადემიკოსი ბროსეს თავგამოდებით ექომაგებოდა საქართველოს, საფრანგეთის საზოგადოებრივ აზრს აცნობდა ქართველ ერის კულტურულ-ისტორიულ წარსულს და მისი პოლიტიკური ბედი გულს უკლავდა. მარი ბროსეს კავშირი თეიმურაზ ბატონიშვილთან და უფრო ადრე კი იმერეთის ბატონიშვილებთან, ვახტანგ და ტარიელთან (რომლებიც იმერეთის უკანასკნელ აჯანყების შემდეგ, 1820 წ.) პარიზში გადასულან და საქართველოს საკითხით იქაურ მოწინავე წრის დაინტერესება უკლიათ, უფრო არწმუნებდა რუსებს საფრანგეთის სიმპატიებში ქართველ შეთქმულთადმი. (აქტები, VIII, 962). ყველა ეს მომენტები დიდად გამამხნევებელი უნდა ყოფილიყო შეთქმულთათვის და ნოემბრის საქმეში დაიკვებებს ადგილი არ უნდა ქონოდა.

მოსალოდნელი იყო, რომ ზოგი გავლენიანი ქართველი სეპტკურად შეხედებოდა ამ ნაბიჯს, მაგრამ თუ ძალაუფლება აჯანყებულთ ხელში ჩაუვარდებოდათ. ისინიც სწრაფლ მიემხრობოდნენ. მაგრამ 1829 წლის მწარე გამოცდილების შემდეგ მათ ზოგიერთების მაინც დიდათ აღარ სჯეროდათ და თუ გუბერნიის წინამძღოლი მუხრან ბატონი მათ აქტიურად გადუღებოდა, საფრთხე მართლაც დიდი იყო, იმ შესაძენე გავლენისა გამო, რომლითაც ეს თავადი სარგებლობდა ჩვენში. ამიტომ, თუ მასთან მდგომარეობა გართულდებოდა, შეთქმულნი არც მისი მოკვლის წინ აპირებდნენ შეჩერებას და ასეთივე ბედი უნდა სწევოდა რუსეთის ერთგულს ფალავანდიშვილსაც (ვიცეგუბერნატორს, იესეს ძმას). (იხ. აქტები, VIII, 405).

როგორც მოვიხსენიეთ, პირველ ღამის გეგმა მთავარ კომიტეტს შეშუშავებული ჰქონდა (დ. ერისთავის და ი. ფალავანდიშვილის პროექტით) და ეს გეგმა მართლაც რადიკალური იყო განსაკუთრებით იმ სისხლიან ბაღით, რომელიც ქართველ მებრძოლთ რუს დიდ მოხელეებისათვის და მხედრებისათვის უნდა გაემართათ. ამ შემთხვევაში არც ქართველების დანდობას ფიქრობდნენ ისინი, თუ ვინმე აქტიურად ჩაერეოდა ამ ბრძოლაში და რუსთ მხარს მისცემდა. ამ ღამით უნდა დაწყებულიყო უდიდესი ტერორი, რომელიც სრულ, საბოლოო გამარჯვებამდე უნდა გაგრძელებულიყო, რადგან შეთქმულთ კარგად ჰქონდათ შეგნებული,

რომ რუსეთი ასე ადვილად საქართველოს არ დასთმობდა და ყოველგვარი ორჭოფობა-მერყეობა საქმეს დაღუპავდა. ზარების ხმაზე ჩასაფრებული რაზმები მათთვის დანიშნულ პუნქტებს და დაწესებულებებს უნდა დაჰპატრონებოდნენ და ცოტა ხნის შემდეგ საქართველოს დამოუკიდებლობა უნდა ოფიციალურად სცნობოდა ხალხს. პირველ მშართველობის პროექტი, შედგენილი ელიზბარ ერისთავის მიერ, მაშინვე უნდა ძალაში შესულიყო და ლუარსაბ ორბელიანს უნდა გამოეტანა საქართველოს ძველი სარდლების დროშა, რომელიც 30 წელიწადი საიდუმლოდ ინახებოდა ამ სარდლობის ტრადიციულ ოჯახში. (აქტები, VIII, 416).

აბლოვდებოდა ნოემბერიც და შეთქმულნი გულის ფანცქალით ელოდნენ ცნობებს დაღესტნიდან.. მართალია, პირველ ხანებში სანუგეშო იყო ეს ცნობები და ვოლჟინსკის რაზმის განადგურებაც უფრო აღრმავებდა ამ ნუგეშს, მაგრამ ბედი მალე შეტრიალდა.

როზენმა ტეხნიკურად კარგად შეიარაღებული 10.000 ჯარით შესძლო მიუვალ ადგილების აღება და მალე ვიძრს, საცა ქაზი-მულა იყო გამაგრებული, ალყა შემოარტყა. მამაცურად იბრძოლეს ლეკებმა, ძვირად დაუჯინეს როზენს ეს ექსპედიცია, მაგრამ რუსული არტილერია იმდენ უპირატესობას ანიჭებდა ექსპედიციის ხელმძღვანელს, რომ ხანგრძლივი ბრძოლა საჭიროც აღარ იყო.

აჯანყებულნი ვიწრო ყელში მოიმწყვდიეს და არტილერიის ცეცხლით გაანადგურეს, თვით მთების ლომი ქაზი-მულა, რომელიც ამდენი ხნის განმავლობაში რუსთ თავზარს სცემდა, გმირულად დაეცა ომში და როზენი ნიკოლოზ I-ს ამ უდიდეს გამარჯვებას ულოცავდა დაიმორჩილეს მთა, ცეცხლით გაანადგურეს მრავალი სოფლები და როზენი „უტრას“ ძახილით საქართველოში დაბრუნდა.

ისევ აივსო საქართველო ჯარებით და მთის დახმარების იმედიც კარგა ხნით მაინც, აღარ უნდა ყოფილიყო. კარ-ბეღაქანი და ზაქათაღლის მთელი რაიონი ხომ უფრო ადრე იქმნენ განიავებული.

გონიერება მოითხოვდა, რომ შეთქმულთ კიდევ ერთხელ გადაესინჯათ აჯანყების გეგმა (როგორც ეს მოხდა პოლონეთის დაცემის შემდეგ) და ახალ გართულებათა ლოდინი დაეწყით, მაგრამ ეხლა აჯანყების სტიქია საეცებით ბატონობდა მათზე და დიდი ხნით ნაფიქრი და ნაზარევი მზელას ითხოვდა. ზოგმა, უფრო ნაკლებ ენტუზიასტმა, შესძლო კიდევ ამ ფსიქიური ჰიპნოზის დაძლევა და საქმის გადადებას ითხოვდნენ, მაგრამ რადიკალური ფრთა ველარ ეშვებოდა დიდი ხნით ნანატრ ნოემბრის ღამის ილიუზიებს და მოქმედებას უფრო აცხოველებდა.

საჭირო იყო დროს მოგება, მეტი დაფიქრება, დაჭიმულ ნერვების დაცხრობა, ვნებათა ლეღვის შეკავება და ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ალ. ჭავჭავაძე და მისი უახლოესი გარემოცვა სწორედ ამით ხელ-

მძღვანელობდნენ, როცა თავადაზნაურთა ყრილობის გადადებას სცდ-
ლობდნენ... ეხლა რუსეთს ყველგან ხელი გაშლილი ჰქონდა, კავკასიის
ჯარები საქართველოში ისვენებდნენ და ერთად-ერთი იმედი უნდა ყო-
ფილიყო ოსმალეთ-ეგვიპტეს ომის განვითარების ახალ ფაზების დაცდა.

გადიდვა თავადაზნაურთა ყრილობა დეკემბრისათვის და ამრიგად,
მექანიკურად მოიხსნა „20 ნოემბრის ღამე“-ც. დაეკვებულენმა თავი-
სუფლად ამოსუნთქეს, ხოლო უკიდურესებმა მეტი ნერვიულობა და-
იწყეს და თან ხედავდნენ, რომ ნიადაგი ცივდებოდა და ტემპი ჰქრებოდა.

უნდა ვიფიქროთ, რომ ბოლოს თვით რადიკალებისათვისაც აშკარა
გახდა, რომ მომენტი გაშვებული იყო და რუსის დიდძალ ჯარების წი-
შით, ამ ეპოქაში რომ ამიერკავკასიაში იდგნენ, ბევრი მერყევი ელემენ-
ტი მათ აღარ გამოჰყვებოდა. მით უფრო, რომ აჯანყების ამდენჯერ გა-
დადებამ ალბად ქართველ ოფიცრებსაც გული აუცრაუა.

ამავე დროს, ნოემბრის დიდი მზადების შემდეგ, რასაც პროვინცი-
ებშიაც ჰქონდა ადგილი, ადვილი აღარ იყო კონსპირაციის ძველებურად
დაცვა და ელექტროთ გაელენთილ ატმოსფერის უხმოდ დაცხრობა.

ხალხი ალბად ევირობდა, რომ ტფილისიდან „განკარგულება“ არ
მოდიოდა და ამ გაკვირება-უკმაყოფილებას ზოგი იჩენებ აშკარადაც
გამოსთქვამდა.

შეიძლება ვიფიქროთ, რომ 9 დეკემბერს იესე ფალავანდიშვილს
რომ შეთქმულება არ გაეცა, ის მაინც გამომეღვენებული იჩნებოდა. ამას
გვეუბნება ის გარემოებაც, რომ ალექსანდრე ორბელიანს და თვით იასე
ფალავანდიშვილს ბორჩალოდან ცნობა მოუვიდათ, რომ იქ უკვე გამო-
მკლავნდა მათი მიწერმოწერა ალექსანდრე ბატონიშვილთან და ალბად
ამასთან დაკავშირებით, შეთქმულების გეგმაც. ჩვენ ვგვქონდა შემთხვე-
ვა აღვეყნიშნა, რომ როცა ეს ცნობა ტფილისში მოვიდა, ალექსანდრე
ორბელიანმა შიშით შეთქმულების არჭივი გაანადგურა. ეს ამბავი მან
მაშინვე ფალავანდიშვილსაც აცნობა, რომელიც ალბად დარწმუნდა,
რომ თავადაზნაურთა ყრილობამდე ცენტრი ჩავარდებოდა და საქმე მა-
ინც დაილუბებოდა. ვ. კოტეტიშვილი, რომელსაც გამოძიების მთელი
მასალა შეუსწავლია, თავის შრომაში გაკვრით აღნიშნავს, რომ ფალა-
ვანდიშვილს „გაცემა ამირალოვის დაშინებით მოუხდენია“... (იხ. ქართ.
ლიტ. ისტ., ტ. II, გვ. 13). ვინ არის ეს ამირალოვი, რომელსაც ალბად
საქმის ვითარება სკოდნია და ფალავანდიშვილს გაცემით დამუჭრებია,
ჩვენ არ ვიცით. მაგრამ აშკარაა, რომ ამირალოვი პირველი არ იჩნებოდა,
რომელმაც ეს ამბები გაიგო და მათი დასმენა მოინდომა...

რასაკვირველია, ის საზიზღარი გამცემელის სახელი, რომელიც ი.
ფალავანდიშვილმა ისტორიულად დაიმსახურა, მას არასდროს არ მო-
შორდება, მაგრამ არ უნდა დაევიწყოთ, რომ იყო მის ნაბიჯში ზოგი-
ერთი „შემარბილებელი“ გარემოება და ყველაზე უწინ რწმენა, რომ

ალ. ჭავჭავაძე

თეკლა ბატონიშვილი

მანანა ორბელიანი

გიორგი ორბელიანი

დღე-დღეზე შეთქმულთა ვითარება გამომჟღავნდებოდა და რუსეთი ვა-
უგონარი სიმკაცრით დასჯიდა ყველას მათ. იქნება ის ფიქრობდა, რომ
გულწრფელი აღიარებით ოდნავ მაინც შეიძლებოდა როზენის გულის
მოღობა.. ყოველ შემთხვევაში, ეს იუღობა მისთვის, რომელიც ამ აჯან-
ყების ყველაზე დიდი ნეტუზისტი იყო, ადვილი არ იქნებოდა და 9 დე-
კემბრის წინ ბევრ უძილო ღამეებს გადაიტანდა ფალავანდიშვილი. იქ-
ნებ მას ამის შესახებ ჰქონდა კიდევ ერთგვარი „აღსარება“ მის ძმასთან,
რომელიც, აშკარაა, ურჩევდა მთავრობის წინ ყველაფრის დროზე მო-
ნანებას. რაკი აფხაზის პირველმა ჩვენებამ ი. ფალავანდიშვილის ცნო-
ბები დაამოწმა, მთავრობამ მაშინვე (10 დეკემბერს ღამით) შეთქმულთა
თითქმის ყველა წევრები დააპატიმრა და ციხეში ჩასვა- დაპატიმრებას
ვერც ალექსანდრე ჭავჭავაძე გადურჩა.

დაუკონებლივ შესდგა გოლხოვსკის თავჯდომარეობით საგანგებო
საგამომძიებლო კომისია და პეტერბურგში სასწრაფო კურიერი აფრი-
ნის შეთქმულების ამბების შესატყობინებლად.

ასე გათავდა ეს დიდი მამულიშვილური თავგანწირვა ქართველ ინ-
ტელიგენციისა ამ ასი წლის წინად, საქართველოს განთავისუფლებას
რომ შეჰფიცეს.

×

ადვილი წარმოსადგენია, რა შეუღარებელ სისასტიკეს გამოიჩინდა
რუსეთის მთავრობა შეთქმულებისადმი და რა დიდ ტყვილებს დაა-
შთენდა ნიკოლოზ I-ის მკაცრი რეჟიმი ქართულ აზროვნების განვითა-
რების შემდეგ ხანას. მალე პეტერბურგიდან საგანგებო რწმუნებული
დენ. ჩავკინი მოაგლინეს ტფილისს, რომელმაც თავადაზნაურობის ყრი-
ლობას მკაცრის სიტყვებით მიმართა და შებრალება მარტო იმათ აღუ-
თქვა, ვინც ყველაფერს, რაც კი იცოდა ამ შეთქმულების შესახებ, გულ-
ახდილად აღიარებდა. (იხ. აქტები, 8, 393). ბოლოს ეს ჩავკინიც ტფი-
ლისის საგანგებო საგამომძიებლო კომისიის თავჯდომარე გახდა და
ციხეში, თუ გამოძიების ქვეშ 147 პირი მოექცა.

პეტერბურგში და საერთოდ საქართველოს გარეშე მყოფ შეთქ-
მულთა წევრთათვის კი მთავრობამ მეორე კომისია დანიშნა ორლოვის
თავჯდომარეობით.

გამოძიებამ ჩვენში თითქმის მთელ წელს გასტანა და ამ ხნის გან-
მავლობაში პატიმარნი, რომელთაც პეტერბურგიდან ჩამოყვანილებიც
მიუმატეს, მოათავსეს პოკროვსკის ყაზარმებში — ავლაბარში, რის გა-
მო ამ საქმეს „ყაზარმობა“ დაერქვა.

პირველ ხანებში პატიმრები სასტიკ იზოლიაციაში იყვნენ ცალ-
ცალკე განყოფილებაში და თვითელს მათგანს თითო ჯარისკაცი მი-
უყენეს; რეჟიმი არც თუ ისე სასტიკი ყოფილა, მაგრამ ჩავკინის ჩამო-
სვლის შემდეგ, როცა ის თვითონ შეიქმნა კომისიის თავჯდომარედ, პა-

ტიმართა ყოფა სასტიკად შესცვალა. „ამ დროს“, ამბობს დიმიტრი ყიფიანი, „შემოიღეს ფეხების დაბრავუნება, დაყვირება, შეტევა; ხან ერთს გაიყვანდნენ კამერიდან, ხან მეორეს და ცალკე დაამწყვდიდებდნენ, ცარიელ ხმელ პურზე ერთი დღით კი არა, მთელი კვირაობით და თვეობითაც“ (იხ. „მემუარები“, გვ. 132). თუმცა დ. ყიფიანი დიდი სიფრთხილით აგვიწიწებს ამ ამბებს და არ ამბობს, რომ ფიზიკურ წამებებს ჰქონოდათ ადგილი, მაგრამ აქტებიდან სჩანს, რომ გამოძიების დროს გამოსატებად პატიმართ ძალას ატანდნენ. ამის გამო საჩივარი შეუტანია შეთქმულ უკრაინელ პაუშენკოს, რომელიც იყო წინად დღეშეთის მახრის მართველად, მაგრამ მის საჩივარს, სჩანს, არავინ მიაქცია ყურადღება. სექტემბერში 1833 წელს გამოძიება დასრულდა და როზენმა მთელი მასალა შესაფერი დასკვნით პეტერბურგში საშხედრო მინისტრ ჩერნიშევს წარუგზავნა. ამ მოხსენებაში(20-IX) ჩერნიშევს წინადადებას აძლევდა როზენი მოეხსენებინა ხელმწიფესათვის (13 პირი) გადასცემოდნენ საშხედრო სასამართლოს, ხოლო დანარჩენნი დანაწილებულნი იყვნენ ცხრა კათეგორიით, რომელთაც, გამოძიების მასალის მიხედვით, შესაფერი სასჯელი უნდა მოეხდათ, თანახმად ხელმწიფის პირადი დასტურისა.

უმაღლესმა მთავრობამ როზენის აზრი მოიწონა და ღენ. ახლესტი-შჩევის თავჯდომარეობით დაინიშნა 22-XI-33 წ. საგანგებო საშხედრო სასამართლო 13 შეთქმულთა შესახებ.

ეს საქმე თებერვალში 1834 წ. დაითავრდა და განაჩენი გავგზავნა პეტერბურგის საყოველთაოიანო დეპარტამენტს დასამტყიცებლად, რის შემდეგ უნდა მომხდარიყო ამ განაჩენის უზენაესი კონფირმაცია ნიკოლოზ I-ის მიერ.

ამ რიგად საქმემ 1834 წ. აპრილამდე გასტანა. ამ განაჩენის ხასიათი ნამდვილი ბარბაროსული იყო — ათ კაცს გადაუწყვიტეს სიკვდილით დასჯა. დასჯა უნდა მომხდარიყო მაშინდელ რუსულ წესების მიხედვით, შემდეგნაირად: — მათთვის ჯერ უნდა მოეკრათ ხელები და ფეხები და მხოლოდ შემდეგ თავი. „ცხადია“, ამბობს პრ პოლიევეკტოვი, „რომ 1832 წელში თვით ნიკოლოზ I-ის მთავრობისთვისაც კი შეუძლებელი იყო ასეთი სანახაობის მოწყობა ერენის მოედანზე“ (იხ. ვაზ. „კომუნისტ“-ში, 1927 წ. ზემო დასახელებული წერილი პატიეცემულ მკვლევარისა). ამიტომ სასჯელი მათ შეუმსუბუქეს, ჩამოაჭვეითეს უბრალო ჯარისკაცებად, და შორეულ რუსეთის სხვა და სხვა ადგილებში გადაასახლეს. ამ მხრივ ფაქტიურად მათი სასჯელი ბევრად უფრო მკაცრი არ გამოდგა იმ სასჯელზე, რაც გამოძიების შემდგომ აღმინისტრაციული წესით წილად ხვდათ შეთქმულთა დიდ უმრავლესობას. ისინიც ასევე იქმნენ ჩამოჭვეითებულნი და გადასახლებულნი რუსეთის სხვა და სხვა ადგილას.

მართლაც რომ ეს იყო დიდი მზაკვრულობით ჩადენილი განადგუ-

რება ჩვენი მოწინავე ინტელიგენციისა; იქნება უფრო მწვევე, ვიდრე რუსეთის მოწინავე საზოგადოებას ხვდა წილად „დეკაბრისტების“ დასჯის შემდეგ. ჩვენ ეროვნულ მოძრაობას დიდი ხნით გამოეცალა მისი მასაზრდოებელი თაობა, ჩაკედა ქართულ კულტურისათვის დიდი სიზაღისით დაწყებული მუშაობა, შესწყდა გაზეთის გამოცემაც და გამედუდა უკუნეთი სიბნელე, რაიც ახასიათებს ჩვენში ორმოციან წლებს. დაიშალა და დაიბნა ის კულტურულ-ეროვნული კერაც, რაც ქართველებს შეეკმნათ რუსეთში. ბატონიშვილი ოქროპირი გადაასახლეს კონსტანტინოპოლში; დიმიტრი და ლუარსაბ — სმოლენსკში. თვკლა ბატონიშვილიც უკვე ღრმა მოხუცებული, აღარ დაინდევს და გაგზავნეს კალუგაში ტფილისიდან; მასთანვე გადაასახლეს მისი ორი ვაჟი: დიმიტრი და მგოსანი ვახტანგ ორბელიანი, ხოლო მესამე ვაჟი — ალექსანდრე ორბელიანი ორენბურგში იქმნა გადასახლებული; ალექსანდრე ქვეჭავაძე კი გადასახლეს ტამბოვს, საცა ის ჯერ კიდევ 17 წლისა იყო გარდასახლებული ბატონიშვილ ფარნაოზთან აჯანყებაში მონაწილეობისათვის. თვით გამცემ ი. ფალავანიშვილსაც არ ასცდენია მკაცრი სასჯელი: ის ჯარისკაცად ჩარიცხეს და ფინლანდიაში გაგზავნეს.

გადასახლებულ იქმნენ: — ელიზბარ ერისთავი, გიორგი ერისთავი, სოლომონ დოდაშვილი, დ. ერისთავი, ლუარსაბ ორბელიანი, მოლა ზამანი, მამუკა ორბელიანი, დ. პაუშენკო, ს. რაზმაძე, ივ. ერისთავი, სემინარიელი თალიაშვილი, ბიძინა ერისთავი, დ. ყიფიანი, ავთანდილოვი, ქოსა მუსტაფა, ზაალ ყორღანიშვილი და მრავალნი სხვანი.

აგრეთვე სასჯელი არ ასცდათ: — ბერ მონაზონ ტარასის, ტფილისის მღვდელს ეფრ. ალექსი მესხიშვილს, და სასულიერო წოდებიდან ზოგ სხვათაც. ბერი ფილადელფოს კიკნაძე კი, რომელსაც გამოძიების დროს დიდი ღირსებით ეჭირა თავი და არაფერში არ გამოტეხილა, უეცრად გარდაიცვალა ჯერ კიდევ 1833 წ. ამ უეცარ სიკვდილს ჩვენ ეჭვით უნდა შევხედოთ: იქნებ ან შეთქმულების სულიერმა მოძღვარმა დიდი საქმის დაღუპვის გამო თავის მოკვლა არჩია რუსთა ხელში წაგებას მის გამოსატეხად.

რუსეთის მართლაც საბუთი ჰქონდა დიდი გამარჯვება ედღესასწაულა ამ ქართული ეკრის დარბევის გამო.

ქაზი-მულას დაცემა, ქარ-ბელაქანის სრული დამორჩილება და შეთქმულების აღმოჩენა მას კარგა ხნით მიიწეც ევკასიაში ხელს უხსნიდა.

ეხლა რუსეთს არაფრის შიში აღარ უნდა ჰქონოდა, და ოსმალეთსაც შეუსრულდა დიდი ხნის ნატვრა: მან მართლაც იშოვა ძლიერი მოკავშირე ურჩ ვასალის დასამორჩილებლად... რუსეთმა გადასხა ჯარები სეუტართან და ევგვიპტეს მძიმე დღეები დაუდგა. მაჰმედ ალიმ საფრთხეს სწორად აუღო ალღო და ინგლის-საფრანგეთის რჩევით 6-V-33 წ. ზავი შეუკრა პორტას, რის შემდეგ სირიის დაკავებული ადგილები მალე დას-

ცალა. მაგრამ რუსეთმა ამ დივერსიით დარდანელის გასაღები ხელთ იგდო (პირობით არაეის შედეგლო სრუტეში სამხედრო გემების შეყვანა) და ამ გზით სრული ბატონ-პატრონი გახდა შავი ზღვისა. ამ გარემოებაში საქართველო მთლად მოსწყვეტა ევროპას და აწი იქედან როდისმე რაიმე დახმარებაზე ოცნებაც არ შეიძლებოდა. გაზიადებულმა რუსეთმა კი ეხლა უკვე აშკარად დაიჭირა სტამბოლისაყენ თვალი...

შეთქმულთა დარბევის შემდეგ, როგორც აღვნიშნეთ, კარგა ხნით ჩაყვდა ჩვენში საზოგადოებრივი აზრი, მიჰქრა იმედი ქართლის ბედის შეტრიალებისა და ყველგან გლოვა და ცრემლი გამეფდა. გულსაკლავია ის წერილები და ლექსები, რომელსაც შეთქმულები შორეულ კუთხეებიდან ერთმანეთს სწერდენ. ბევრი შეთქმულთაგანი რუსეთში მიი-ცვალა, ხოლო ვინც დაბრუნება მოახერხა, იძულებული იყო დიდი ხნით საზოგადო საქმეს ჩამოსცილებოდა; ყველამ კარგად იცოდა — რა სასტიკ თვალყურის დევნების ქვეშ ჰყავდა რუსებს, და ნიკოლოზის ცნობილ „III განყოფილებას“ „სამუშაო“ არ მოჰკლებია საქართველოში.

მგოსანი აკაკი თავის მოგონებებში აგვიწერს შეთქმულთა ერთ-ერთ მეთაურის ვინაობას და გული ნალღელით ევსება მისი გადაჭარბებული შიშიანობის გამო. ეს არის ცნობილი ალექსანდრე ორბელიანი, რომელსაც თურმე დამე სანთლისაც კი ეშინოდა და მარტო ბნელაში ჩუმად თუ მოუყვებოდა ვისმეს საქართველოს მატთანეს უკანასკნელ დრამატიულ ამბებს. ასეთი იყო მაშინდელი რეაქტია.

მაგრამ უსამართლო იქნებოდა გვეთქვა, რომ შეთქმულებს ამ აზბების შემდეგ შიშის მეტი არა უგრძენიათ რა...

მათ მთელი აქტიობა ეხლა ლიტერატურაში გარდაიტანეს და უკვდავი კვალი დააშთინეს ქართულ მწერლობას რომანტიული მიმართულების შექმნით. მართალია, ამ პოეზიას არ ეთქმის ბრძოლის და აქტიობის პოეზია, მაგრამ იმ ღრმა პესიმიზმთან, რომელიც ამ შემოქმედებაში გამოსჭვივოდა, ძლიერად ღალადებდა სამშობლოს სიყვარული, მისი ძველი დიდების იდეალიზაცია და სახელოვან წინაპართა თაყვანისცემა. აქ არ იყო მარტო უნებო პესიმიზმი, არამედ შური და წყევლა: —

წყვეულ არს ის დრო, როს სამკვიდრო დაეკარგეთ კრულნი!
გვძლივა სოფელმან, ხელ-მყოფელმან, აწ გვაგო შურნი“...

ალ. ჭავჭავაძე

ამ შემოქმედებაზე აღიზარდა შემდეგი თაობა, რომელმაც ამ ღრმა პატრიოტიზმს, რომანტიულ მწერლობაში რომ იყო გაბნეული, ახალი სული შთაბერა შიგ, ბრძოლის წყურვილი შეიტანა და საქართველო ახალ შეტევისათვის დარაზმა...

მაგრამ ეროვნული საკითხის რადიკალიზმი. საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის საქმე, პრაქტიკულად მიიწი, კარგა ხნით დამარცხდა 1832 წლის შემდეგ.

აქვე დაიძარხა დინასტიური მისწრაფება ბაგრატიონთა, რომელიც სამი ათეული წლის გასწვრივ ფეხ-დაფეხ მოსდევდა საქართველოს განთავისუფლების იდეას და განსაზღვრულ სახეს აძლევდა მას.

ბაგრატიონთა უკანასკნელი, სახელოვანი გედის სიმღერა იყო 1832 წლის შეთქმულება და ამის შემდეგ ჩვენი განთავისუფლებისათვის ბრძოლა უკვე სულ სხვა, ახალ მაგისტრალზე იყო გადაყვანილი ილია ქაეჯავაძის ძლიერი ხელით.

შეთქმულთა დარჩენილი რაზმები კი ცდილობდნენ ევროპელების ლიბერალურ პოლიტიკის გამოყენებას, რომ ქართველ ხალხს დიდ კატასტროფის შემდეგ გონება მოეკრიფა და ძალთა დაზოგვით ქართული სული ახალ, შემცველ თაობამდე შეენახა. და მან ეს მართლაც ღირსეულად შეასრულა...

x

ჩვენ არ გვინდა მკითხველს ისეთი შთაბეჭდილება დარჩეს, რომ ამ თაობამ, შეთქმულებაში რომ ერიო, მწვავე დამარცხება განიცადა და ოქროს სიზმრებს გამოეთხოვა, მომავალში მართო რომანტიულ ლიტერატურის შექმნით ამოსწურა თავისი პოტენცია. ეს იქნებოდა საკითხის ცალმხრივი გაშუქება.

წინააღმდეგ, იმ ნატურალიზმს და რეალიზმს, რაც ჩვენს მწერლობაში სამოციან და მისს მომდევნო წლებში გაშვდა, სწორედ ამ მოღვაწეებმა მისცეს ძლიერი სათავე.

მართალია, ამ თაობას არც შემდეგში ჰქონი გარკვეული სოციალური და დემოკრატიული იდეები. ის არ ცდილა მთელი სიღრმით წამოეყენებინა პრობლემა ქართველი ხალხის მიძიმე სენის — ფეოდალიზმის მოსპობისა და იმ იდეების ვადმონერგვისა, რაც უკვე ევროპაში გაბატონებული იყო და რუსეთის მოწინავე ინტელიგენციაშიც ფეხს იჭიდებდა, მაგრამ ცალკე ელემენტები, არა ორგანიზულად შეკავშირებული ნაკვეთები ამ ახალ იდეათა მათთვისაც უცხონი არ ყოფილან.

ახლად აღმოჩენილ წყაროებიდან ირკვევა, რომ შეთქმულთა ერთი წრე მაინც სულიერად დანათესავებული ყოფილა საფრანგეთის ივლინის რევოლუციის იდეებთან. ამიტომ იყო, რომ შეთქმულნი ასე ხშირად იხსენიებდნენ საფრანგეთის და ბელგიის ამბებს (იხ. დიმიტრი ყოფიანის „მემუარებ“-ში აღწერილი საიდუმლო შეხვედრათა დროს გადაკრული მსჯელობა ფრანგებზე და ბელგიელებზე). უფრო გარკვევით ამ თემას მიუღდა პ. ინგოროყვა, რომელიც შეეცადა დაემტკიცებინა, რომ ის რესპუბლიკანური იდეები, რომელნიც ნი. ბარათაშვილს გამოუსახავს ს. ლუთნიძის ენით, ახალნი არ უნდა ყოფილიყვნენ მაშინდელი საზოგადო აზროვნებისათვის და თვით შეთქმულთა წრეში იყო ფრთა, რომელიც რესპუბლიკანურ-დემოკრატიულ იდეებისაკენ იხრებოდა. (ს. დოდაშვილი, გრ. ორბელიანი და სხ.). გრ. ორბელიანის ახლად აღმო-

ჩენილ ნაწერებში მკვლევარი სამართლიანად ზედავს ამ იდეების ნაკადს.

მაგრამ არც რადიკალური-სოციალური იდეები უნდა ყოფილიყვენ აგრე რიგად დაშორებული გრ. ორბელიანისაგან, როგორც ეს ზოგსა ჰგონია. სხვანაირად აუხსნელია მრავალი ჰუმანიური და კულტურული აზრები, რომლითაც ასე მდიდარია გრ. ორბელიანის შემოქმედება.

„რა არის ჩვენი სიცოცხლე, თუ არა საქმე კეთილი?“, გვესწავლის მგოსანი,

თუ არ აღვადგენთ დაცემულს?
სხვის კენესა თუ არ გვაწუხებს,
სხვისა არ გვესმის ტკივილი?

ნიჭს აძლევს ზენა მხოლოდ კაცს
და არა გვარიშვილობას“..

გვეუბნება ის და ამიტომ როცა იგი ამ ნიჭისათვის „გზა ფართოს“ და თავისუფლებას მოითხოვს, იგი აყენებს საერთოდ ადამიანის (განურჩევლად წოდებისა) ღირსება-თავისუფლების საკითხს.

მაგრამ განა „მუშა ბოქულაძის“ ავტორს შეგვიძლია ვუკივიროთ ვიწრო წოდებრივი ინტერესები?

დროა ამ ტრაფარეტებს ბოლო მოეღოს და ფეოდალიზმის იდეების თავყენისმცემლად არ დავსახოთ ეს ჯგუფი მართო იმ მიზეზით, რომ მათ ბატონ-ყმობის გაუქმების პროგრამა პოზიტიურად არ შეუქმნიათ. უფრო გარკვევით და თუ გნებავთ ხელსახებად ეს მოწინავე იდეები და პროტესტი ძველი სოციალური და ოჯახური ურთიერთობისადმი გადმოცემულია გიორგი ერისთავის პიესებში, თუმცა აქაც არაა ჯერ კიდევ რაიმე პროგრამა მოცემული. მაგრამ სახელოვანმა დრამატურგმა პირველი ქვა მიიტანა იმ ადგილას, საცა შემდეგ დანიელ ქონჭაძემ „სურამის ციხე“ აავო და პირველი ძლიერი მახვილი ჩასცა ჩვენ ფეოდალურ ურთიერთობას.

ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ შეთქმულთა უდიდესი ტკივილი იყო ეროვნული ჩაგვრა და ქართულ სახელმწიფოებრიობის სხეულის დარღვევა. აი, ეს საკითხი მიაჩნდათ მათ სამართლიანად ყველა დანაშაუნიანთა ქვა-კუთხედათ და თუ საქართველო აღსდგებოდა, ის თავის ჰირს თვითონვე მოიჭამდა. ეს ბრძოლა და მის დამთავრებამდე სხვაზე ფიქრი ძათონვე მოიჭამდა. ეს ბრძოლა უმთავრესი იყო და მის დამთავრებამდე სხვაზე ფიქრი ძალთა დარღვევა-დანაწილებად მიაჩნდათ შეთქმულთ.

რუსული უღელი, ახალი, უცხო ძალა იმ დროში, როგორც ენახეთ, ერთნაირ ტკივილებს აყენებდა ქართველს, რა წრისაც და რა წოდებისაც არ უნდა ყოფილიყო ის.

1832 წლის ამბების შემდეგ რუსეთი მართლაც დარწმუნდა, რომ საქართველოს სინამდვილეში მას დასაყრდენი ძალა არ გააჩნდა „გარდა

რუს ჯარის-კაცთა“ (პასკევიჩის სიტყვებია 1829 წ. ამბების გამო) და მანაც სცადა ძველი პოლიტიკა შეეცვალა და „მოკავშირის“ ძიება დაეწყო.

საქირო იყო ფეოდალური სისტემის უფრო მეტი განმტკიცება, რეგლამენტაცია და ამავე დროს მემამულეების დაყვავება-გადმობრტება, მათი წინ წამოწევა სამხედრო-სამოქალაქო სამსახურში, დაჯილდოება, „თბილი“ და გონიერი მოპყრობა. სწორედ ამ ახალმა სიომ მოიყვანა საქართველოში გამოცდილი და მოხერხებული ევრონაციონალი. უკანასკნელმა ფართოდ გაუღო კარები ქართულ თავადაზნაურობას, დაიბნეოდა და დაიმეგობრა ის და ყოველნაირი შეღავათი მისცა... მაგრამ რაკი ქართული სული და ტრფიალება წარსულისადმი ჯერ კიდევ მაგრად იჯდა ამ წოდებაში, ევრონაციონალი ამ სწრაფვას რეპრესიები კი არ დაუბირდაპირა, არამედ მცირედი გასაქანიც მისცა.

და ჩვენ ვხედავთ, რომ ის დიდ შეცნატობას იჩენს და ქართულ თეატრს და ეურნალს აარსებს.

მანიფრტი მართლაც მზაკვრულად იყო მოფიჭრებული და ქართველი თავადაზნაურობაც ანკესზე წამოიგო. ის დაკმაყოფილდა, რომ წართმეულ სახელმწიფოს მაგიერ მას თეატრი და გაზეთი მაინც მისცეს, რომ ქართველობა სასაცილოდ აღარ იყო გამხდარი და მას სასახლის ბაღებზე ლეკურის ცეკვის ხილვა და ქართულ დღუღუკის მოსმენა შეეძლო. თითქოს ამ წოდებამ ებლა ახსნა ნამდვილი აზრი ერეკლე მეფის მიერ აღებულ ხაზისა და გული დაიმშვიდა; თითქოს შესაძლებელი გახდა: „ერთგულება და მჭიდრო კავშირი რუსეთთან, ხოლო ნაცვლად ამისა ქართველების ეროვნულ-კულტურული აღორძინების უზრუნველყოფა რუსეთის მფარველობის ქვეშ... ევრონაციონალი პირველმა გამოაცოცხლა ეს დღემდე განუხორციელებელი იმედი... ეს ოცნება რეალობად იქცა და ფერმიხილი წადილი ბრჭყვიალა ფერადებით შეიმოსა“ (იხ. არჩილ ჯორჯაძე, წ. V, გვ. 9).

მაგრამ ნამდვილად ამ დაყვავების დროს ევრონაციონალი უფრო მარჯვედ ხმარობდა ქართველთა გარუსების იარაღს და ახალ აღმინისტრატულ დანაწილებებით, ამიერკავკასიის სამოსწავლო ოლქის შექმნით, ქართული ფულის ტრიალის მოსპობით და მრავალ სხვა ზომებით ის ენერგიულად სპობდა ქართული სახელმწიფოებრიობის უკანასკნელ ნაშთებს და საქართველოს სტრუქტურულად რუსეთის მასსაში“ (იხ. ვ. კოტეტიშვილი „ქარ. ლიტ. ისტ.“ გვ. 193)

მაგრამ როგორც არჩილ ჯორჯაძე აღნიშნავს, ყველა მაინც არ სტყუებდებოდა ამ „ბრჭყვიალა ფერადებით“ და იყვნენ „საკეპტიკოსები“, რომელთაც ევრონაციონალის „ლიბერალური“ პოლიტიკა უფრო მზაკვრულად მიაჩნდათ საქართველოსთვის, ვიდრე უხეში დარტყმა ეროლოვ-პასკევიჩებისა.

აღსანიშნავია, რომ ამ სექტეკოსთა წრეს შეთქმული ალექსანდრე ორბელიანიც ეკუთვნოდა და სწორედ მის ნაწერებში ჩვენ დღეს ცივს და სწორ ანალიზს ვხედავთ ევრონაცივის საქმიანობისას: „ეს დრო ჩვენთვის ჯერ გამოუცდელი, სულ სხვა გვარი, მოსატყუებელი დრო იყო“, ამბობს ალ. ორბელიანი... „ბევრი სტყუვდებოდენ კიდეც — ეს რა ღვთის კაცი მოგვივიდაო“, განაგრძობს ის, „მაგრამ მე კი ზედმიწევნით ვიცოდი, ესეები (ე. ი. ჯილდოები, თეატრი, ჟურნალი დასხვ.) სულმოჩვენება იყო ევრონაცივისაგან, რომ საქართველოს ხალხი გართულება უოფილესენ ამებში და მთავრობაზედ ცუდი ფიქრი არა ჰქონოდეს, იმისთვის რომ ევრონაცივის დროს შამილი და დაღესტანი გაძლიერებული იყვნენ. ქართველების ეშინოდა, მაგრამ ევრონაცივმა ამ თავისის ცბიერულის გონებითა ესეები სულ ჩაშალა და ბოლოს დროს ისევ იმ მონობაში და-ჩრნენ ქართველნი, როგორც ადრე იყვნენ, რუსებისა“...

როგორც ვხედავთ, პოლიტიკურ ილიუზიებს შეთქმულებში დიდი ადგილი არც შემდეგში ჰქონია, მაგრამ მას სხვა გასაქანი არ მოეპოვებოდა და ის შეეცადა ის პატარა „სასუნთქავი“ ადგილი, ევრონაცივის დროს რო იშოვა, როგორმე ქართველთა სასარგებლოდ გამოეყენებინა და არა ევრონაცივის წინასწარ გათვალისწინებულ რუსულ პოლიტიკისათვის.

ჩვენ ვიცით, რომ მათ რამდენიმედ მაინც შესძლეს ამ „მოვლენისაგან“ თავის დაბწევა და ჩვენს კულტურულ საქმეს დიდი სამსახური გაუწიეს. საჭირო იყო ერთგვარი ნიღაბის ტარება, გარეგნულად ლოიალობის გამოჩენა და იმ შესაძლებლობათ გამოყენება, რასაც სინამდვილე იძლეოდა.

შეთქმულთა ერთმა წრემ ეს გეზი აიღო და ევრონაცივის „საფარის ქვეშ“ ქართული საქმე გააკეთა. გიორგი ერისთავმა 1850 წელს, 2 იანვარს ქართულ თეატრს საძირკველი დაუდო, ხოლო ორი წლის შემდეგ ქართული პერიოდული გამოცემაც შექმნა და ამ კულტურულ კერასთან დაფანტულ ქართულ ძალებს ხელახლა თავი მოუყარა („ციცკარში“ თვით ლექსანდრე ორბელიანიც მონაწილეობდა). გ. ერისთავმა სხვა შეთქმულებივით მარტო წარსულის იდეალიზაციას არ შეაღია თავისი ღვაწლი; იგი არსებითად „აწმყოს“ მწერალი და ანალიტიკი გახდა და ამით ნატურალისტურ-რეალისტურ მიმართულებას მდიდარი სათავე მოსცა. მის პიესებში სოციალური და თანადროული საზოგადოებრივი მოტივები თამამადაა წამოყენებული.

მაგრამ მან სხვაფრივაც დაუახლოვა ლიტერატურა ხალხს და ამაშია მისი უდიდესი ღვაწლი. ან კათალიკოსის მაღალი, გაზვიადებული ენა შესცვალა მდაბიო, სახალხო ენით და იმ ხანად ეს იყო მართლაც

დიდი, დემოკრატიული ნაბიჯი წინ. პლ. იოსელიანის თქმით: „გ. ერისთავებთან დაბადა ენა ქართული ახალისა გვარისა მწერლობისათვის“ (იხ. ხანანაშვილი, გვ. 47). და ამ ახალ გზას გაჰყვა ჩვენი სახელოვანი მწერლობაც.

1832 წლის შემდგომ საქართველომ ახალი სათავეები მოსძებნა, მძიმე და ძნელ პირობებში ქართული სული და ღრმა პატრიოტიზმი მტკიცედ შეინახა და მომავლის კეღა დაიწყო.

მაგრამ მართალი იყო ილიას თქმა, რომ ეხლა ქართველობას „სხვა ვარსკვლავისათვის“ უნდა ედევნა, რომ საჭირო აღარ შეიქმნა „ტირილი იმაზე, რაც სამუდამოდ დაკარგულიყო“...

ქართველმა ხალხმა მართლაც სხვა გეზი აიღო და ამ მხრივ 1832 წელი ნამდვილი მიჯნა, გარდატეხა იყო ჩვენს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში.

თითქოს გამცემ იასე ფალავანდიშვილმა მარტო შეთქმულნი კი არ გასცა, არამედ თვით საქართველოს სუვერენობა, მისი დამოუკიდებლობის იდეა ხელ-ფეხ-შებოქილი მიჰგვარა რუსეთს და უკანასკნელმა ამ 30 წლის მანძილზე სათაყვანებელ და საგოგმანებელ არსებას დიდი ღოღი დაადო და ზედ წააწერა: — „აღსრულდა 1832 წელს!“...

ამის შემდეგ ქართული ეროვნული რეფორმების აზრი, მართლაც „რეფორმების“ გზას არ გასცილებია და ეს რეფორმები ხან ფართე, მიუწლომელ სახეს იღებდა, ხან კი სულ ვიწრო ბილიკებით მიდიოდა...

მაგრამ მაინც წინ მიდიოდა და გარემოებამ, ახალმა ბედის თამაშმა ჩვენ ერთხელ კიდევ დაგვანახვა, რომ 1832 წ. სამუდამოდ მკედარი არ იყო და მისი „სულთათანა“ რუსეთმა ნაადრევად იგალობა.

ისახარ

დიდი სახეები პატარა ჩარჩოებში

ქართული ძალი და 1832 წლის შეთქმულება

„ჰოი, დედანო, მარად ნეტარნო,
ქურთხევა თქვენდა, ტკბილ-სახსოვარნო“.
(ნიკ. ბარათაშვილი, „ბედი ქართლისა“.)

უძველია, ქართველი ქალი, რომელმაც მეცხრამეტე საუკუნის მიჯნაზე საქართველოს სახელმწიფოს მწუხრი მთელი სიმწვავეით იგრძნო და განიცადა, გულ-გრილი ვერ დარჩებოდა ჩვენი ერის მოწინავე წრეების ცდისადმი, ამ ერთი საუკუნის წინ რომ დარღვეულ სახელმწიფოს აღსადგენად იყო მიმართული.

ქართველი ქალი იმ თავითვე მიხვდა, რომ მრავალ საუკუნეთა მანძილზე სათაყვანებელი ემზღემა: ივერთა ჯვარი ვაზისა, რუსეთისათვის მარტო გარეგნული საფარი იყო, რათა ეს უძველესი სახელმწიფო ყველა მისი ჯვრებითა და ხატებით დიდა რუსეთის პროვინციად გარდაექცია.

და თუ მას ვინმე მოაგონებდა ამ მასპინძლის მოპატივების „ქრონიკებს“, კახური ღვინით გაღვნილი რუსი თავისებურად შეუქურთხებდა გულუბრყვილო მასპინძელს და ვაზის ჯვრის ხსოვნის აღმოსაგლებად ხმლით გადაუჩხვდა მწვანე ზერებს.

თრთოდა და ცრემლად იღვროდა ქართველი ქალის გული ამ ჩრდილოეთიდან უეცრივ მონაჭროლი საშინელი სუსხის წინ, ირთვილებოდენ მისი ატმის ყვაილის ღაწვები და ზრებოდა „წინანდალის ვარდი“.

ორღევოდა ქართული ოჯახი, და ნიავედებოდა თბილი, მტკიცედ ნაგები პალატი ივერიისა.

ეს დაშვება სწრაფი ტემპით მიდიოდა და ქართველ ერს იმედი გაუტრუვედა, რომ მოსული ძალა მას „მოსვენებას“ მოსცემდა, ხმალს ქარქაშში ჩააგდებინებდა და ამ ძლიერი სტუმრის შიშით მაჰმადიანი პეზობლებიც საქართველოს მოერიდებოდნენ.

ტრადიკული ის იყო, რომ სტუმარი გარდაიქცა უდიდეს საფრთხედ და ქართველისათვის სწორედ ეხლა შეიქმნა საჭირო დიდი სიფხიზლე და მეტი ენერგიით ხმლის ტრიალი...

მაგრამ ამ ახალ მტერთან ხმალი ძველი სტილისა ჩლუნგი გამოდგა და საქართველოც სისხლისაგან იწრიტებოდა.

მრავალი დრამატიული ეპიზოდები ჩაიწერა ამ ხნის სასოწარკვეთილ შებვიდან და ერთი ამბოვანი, ყველაზე უფრო ფართო საძირკველზე აგებული, მაგრამ ყველაზე უფრო უხმოდ და გამოუმღვლავნებლად გარდასული, არის ამბები 1832 წლისა.

ჩვენ გვმართებს დღეს დიდი პატივით ამ ამბავთა ფურცლების გარდაშლა და დაფიქრება.

+

ამ ეამად ჩვენი მიზანია იმ დიდ ეროვნულ აქტს, რომელიც სწორედ ერთი საუკუნის წინ მზადდებოდა და მისი აფეთქების წინ ვერაგულად გაცემულ იქმნა და ამიტომ საქართველოს განთავისუფლებისათვის ბრძოლის ისტორიაში მხოლოდ „შეთქმულების“ სახელით შევიდა, — მართო ერთი მხრიდან მივედგეთ და გავეცნოთ: თუ რამდენად იღებდა მასში მონაწილეობას ქართველი ქალისა.

ტრადიცია ამ ქართველი ქალისა ისეთი იყო, რომ მას არ შეეძლო 1832 წლის შეთქმულების გარეშე დარჩენა; წინააღმდეგ, მას უნდა ეთამაშნა თვალსაჩინო როლი, რომელსაც ის ღირსეულდა ასრულებდა მთელ იმ ბრძოლათა გასწვრივ, ქართველი ერი რომ აწარმოებდა საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აგრე ვერაგულად და ქურდულად განადგურების შემდეგ.

უძველესი, შემთხვევითი არ იყო ის, რომ ქართველი დედოფალი დარეჯანი ადგენდა პირველ შეთქმულებას კნორინგის და ციციანოვის წინააღმდეგ, რომელთაც დაპირებულ „მფარველობის“ ნაცვლად, სრული ანექსიის „მანიფესტები“ მოავლინეს ჩვენს ქვეყანას, და რუსული ხიშტებით გარშემორტყმულ ისტორიულ სიონში რუსულადვე წაუკითხეს.

შემთხვევითი არ იყო, რომ მეორემ და უკანასკნელმა დედოფალმა ქართლ-კახეთისამ რუსთა თავზედ ღენერალს ლაზარევს, მის შესაპყრობად დასაძინებელ ოთახში რუსულადვე შეიჭრა, ხანჯლით გულა გაუგმირა და საქართველო ბრძოლით დასტოვა.

და მერმედ 1802 წლის აჯანყება განა პირველად მარიამ ანდრონიკაშვილის ასულის (გარსევან ჭავჭავაძის მეუღლის) მეოხებით არ გამოინასკვა?

და განა შემდეგში მთიულეთის და მერმე ქიზიყის აჯანყებაში ქალები არ მიუძღოდნენ წინ მამაკაცებს და შეურიგებელ ბრძოლისაკენ არ უტყველენ?

და სწორედ 1832 წლის მიჯნაზე რუსეთ-ოსმალეთის ომის დროს, განა გურიის დედოფალი სოფიო არ იყო, რომ გარდახვეწილობიდან კვლავ დაბრუნდა, ჭობულეთში შემოიჭრა და რუსთ საქმე ისე გაურთულა, რომ კინაღამ მთელი დასავლეთი საქართველო არ დაეკარგვინა?..

განა მეფე გიორგის ასული, სამეგრელოს დედოფალი ნინო, რუ-

სეთში გადასახლების შემდეგ კი შეურიგდა თუნდ ერთი წუთით საქართველოს მწარე ბედს და არ წარმოგზავნა თავისი შვილი გიორგი სამეგრელოს ასაჯანყებლად?

ეს ამბები 2-3 წლით თუ უსწრებდენ შეთქმულებას. და რა თქმა უნდა, ქართველი ქალი, ასე მწვავედ რო გრძნობდა საქართველოს შეურაცყოფას და საკუთარი ოჯახის რღვევას, ვერ მოსტყუვდებოდა ქმრების ორდენების ბრჭყვიალებით და შვილების აღზრდით „სახაზინო ნარჯუზი“ ბაჟთა კორბუსებში და კეთილშობილთა სასწავლებლებში. ის კარგად ხედავდა — თუ ვისთვის ზრდიდენ მის შვილებს და ვის ეწირებოდენ მისი ძმები და ქმარი. და როცა საქართველოში ხელახლა დიდი პოლიტიკური მოძრაობა ჩაისახა, რომელსაც ამ ხელად ბატონიშვილებთან ერთად უბრალო მომაკვდავნიც (კიკნაძე, რაზმაძე და სხვ.) უძღოდნენ, ქართველი ქალიც მათ გვერდში ამოუდგა და აჯანყებისათვის გულ მხურვალე სამზადისს დაეწაფა.

+

სამწუხაროდ, იმ მასალიდან, რაც ჩვენ ხელთ არის, ძალიან მცირე შესახებ; მაგრამ ის ფაქტი, რომ ყველა ძაფები ამ შეთქმულებისა ერთ ცნობების ამოკრეფა შეიძლება ამ შეთქმულებაში ქალთა მონაწილეობის ქალის ხელთ იყო და საჭირო განკარგულებებსაც და გეგმებს ის იძლეოდა, მოწმობს, რომ ქალები საერთოდ ბლომად ერიენ შეთქმულთა წრეში, მაგრამ ალბად ისინი ნაკლებ იყვნენ გაცემული.

ალბად დაპატიმრებული მამაკაცები განსაკუთრებული სიფრთხილით ეპყრობოდენ ქართველ დედებს და ყოველ ღონეს ხმარობდენ თავის თავზე მიეღოთ დანაშაული და ქალები კი როგორმე გადაერჩინათ ამის საბუთს ოფიციალური აქტებიც იძლევიან: იქ სხვათა შორის ნათქვამია, რომ ალ. ორბელიანი ცდილობდა როგორმე დაეფარა და გამოეყვანა თამარ ბატონიშვილით. თვითონ ქალებიც, სჩანს, დიდ სიმტკიცეს იჩენდენ გამოძიებისას და თუ მამაკაცებზე შეხვდებით ცნობას: „გულწრფელად ყველაფერი აღიარა და გამოტყდაო“, ამას ქალების შესახებ ვერსად იპოვიოთ; ისიც უნდა ვსთქვათ, რომ გამოძიების დროს ქალებს ალბად ისეთ ძალას ვერ ატანდენ, როგორც მამაკაცებს.

ალბად ამ გარემოებით უნდა აიხსნას, რომ თვითონ საგამომძიებლო საქმეში ქალები ნაკლებად სჩანან და მამაკაცებთან შედარებით არც თუ დიდი სასჯელი ხვდა მათ წილად.

მასალებში პირველ ადგილზე აღნიშნულია ბატონიშვილი თამარი; ეს ქალი მრავალ მხრივად შესანიშნავი და განსაკუთრებული ჭკუითა და სიღარბისლით შემკული; აქტებში ის „ფრეილინადაა“ მოხსენებული და უნდა ვიფიქროთ, ამ დიდ „წყალობას“ ის დამკირებად და დიდებულ მეფის ირაკლის შვილის-შვილის შეურაცყოფადაც სთვლიდა. მას ამძი-

მებდა „წყალობა“ იმ რუსეთისა, რომელმაც ჯერ კიდევ ბავშობისას და-
აშთინა კლანჭები მის სათუთ გულს.

რალაც ათი წლისა თუ იქნებოდა თამარი, როცა მისი მამა იულონ
ირაკლის ძე, საბედისწერო 24 ივლისს 1804 წ. რუსების ჯარს ტყვეთ
ჩაუყვარდა... (მაშინ იულონი და მისი ძმა ფარნაოზი აჯანყების მოსაწყ-
ყობად იმერეთიდან ჭართლში შემოიჭრენ, მაგრამ გაცემულ იქმნენ, და
მათ ღამით ტყვეში დაეცენ; იულონი ჩაეარდა, ხოლო ფარნაოზმა ბრძო-
ლით გაჭრა მოახერხა და მთიულეთში დიდი აჯანყება მოაწყო და რუ-
სეთის გზა დარიალის ხეობასთან ჩაკეტა).

მაშინ პატარა თამარი ძმებთან (დიმიტრი და ლუარსაბ, რომელთა-
გან პირველი სულის ჩამდგმელი შეიქმნა 1832 წლის შეთქმულებისა) და
დედასთან ერთად იმერეთში იყო გახიზნული, როგორც ჰგავს სახლთ-
უხუცეს ზურაბ წერეთელთან; მისმა დედამ სალომემ (რევაზ ამილახვა-
რის ასული) ისინი იულონის დაპატიმრების შემდეგ ტფილისს ჩამო-
იყვანა და ციციანოვს წარუდგინა.

მათი ბედი აღრევე იყო გადაწყვეტილი: ციციანოვმა დროზე ით-
ხოვა ხელმწიფისაგან „ნებართვა“ არა მარტო ბატონიშვილის გადასა-
ხლებისა, არამედ მისი ოჯახებისაც; „ბატონიშვილის შეპყრობა ციხის
აგებას უდრის“-ო, სწერდა ის 7-VII-04 წ. მინისტრ ჩერნიშევს, „რადგან
ვიდრე ამ ასპიდთა მოდგმა საქართველოს მახლობლად იქნება, მანამ
გამო; ამიტომ იძულებული ვარ გავიმეორე, რომ მათი ცოლების საქარ-
თველოდან გარდასახლება აუცილებელი ზომია“-ო. (აქტ. ტ. II, გვ. 134).
არ ელისება მშვიდობიანობით დატკობა ამ ერის სულიერ სიმჩატის
აქედან ეტყობა, თუ რუსეთის უერთგულეს ყმას ციციანოვს, რა ში-
ში ჰქონია ქართველ ქალებისა, რუსთა ბატონობის განმტკიცებას რომ
მალულად და ასე მოხერხებით ებრძოდენ.

1805 წ. აპრილში იულონი ცოლშვილით რუსეთს გაისტუმრეს და
საცხოვრებლად ტულა მიუჩინეს. კარგა ხნის შემდეგ მათ ნება დართეს
პეტერბურგში ცხოვრებისა და სჩანს, ბოლოს მიანც, მოახერხა თამარმა
თავის დახწევა და ტფილისში დაბრუნება, ხოლო მისი ძმები კი რუსეთ-
ში დარჩენ.

არ უნდა დავივიწყოთ რომ თამარის ძმა იყო სახელოვანი ლევან
ბატონიშვილი, რომელიც სამაგალითო თავგანწირვით და შეუთრგებე-
ლი ნებით ებრძოდა რუსთ, და ოსეთის აჯანყებით დიდ გაჭირვებაში
ჩაავდო საქართველოს მმართველნი, ვიდრე მოსყიდვით არ მოაკვლევ-
ნეს ის 1811 წ. გოგაიას-ციხის ხეობაში.

და ამ ბრძოლის ტრადიციებზე აღზრდილ თამარს არ შეეძლო შე-
თქმულთა პირველ რიგში არ ჩამდგარიყო და მან მტკიცედ მოჰკიდა
საქმეს ხელი.

მაგრამ ის არა მარტო ჩვეულებრივი მეთაური ვახდა ამ შეთქმულუბისა, არამედ შეფიცულთ გადაწყვეტილი ჰქონდათ მისი დედოფლად გამოცხადება.

მართალია, შეთქმულთა წრეში სხვა და სხვა მიმდინარეობას ჰქონდა ადგილი და ზოგი მათგანი, იმ დროინდელ რევოლუციების გავლენით რესპუბლიკანური იდეებისაკენ იხრებოდა, მაგრამ განა საფრანგეთის ივლისის რევოლუციამ ლიუდოვიკე ფილიპე ორლეანელი მეფედ არ გამოაცხადა? ეტყობა — მაშინდელი რესპუბლიკანელები მოლიბერალო მონარქიზმსაც ეგუებოდნენ და ყოველ შემთხვევაში, არა სჩანს, რომ რესპუბლიკის მომხრენი: გრ. ორბელიანი, დოდაშვილი, რაზმაძე და სხვ თამარის დედოფლობის წინააღმდეგი ყოფილიყვნენ. საქართველოს მატრიანეში ამის შესახებ კეთილშობით: „ხოლო წელსა 1832 დეკემბრის ე-სა შეითქვენ ქართველნი თავადნი და აზნაურნი, რათა განდგენ რუსთავან და ჰყონ მეფეთ ასული თამარ შიხ ივლონისა, რომელ იყო ტფილისსა შინა“... და სხვა, და ბოლოს: „შემდგომად განსჯისა წარაელინეს ექსორიად ციმბირსკისა ქალაქსა შინა“-ო.

თვითონ ოფიციალური გამოძიების მასალა ადასტურებს მატრიანეს ამ ცნობას და გვეუბნება, რომ როცა ელიზბარ ერისთავმა, რომელიც იყო ყველაზე აკტიური ორგანიზატორი შეთქმულებისა და ითვლებოდა თამარის ძმის დიმიტრი ბატონიშვილის ემისარად საქართველოში, გააცნო თამარს „საქართველოს მმართველობის წესი“ ესე იგი, მომავალი კონსტიტუცია; თამარმა ის მოიწონა და, თუმცა ყოყმანით, მაგრამ მაინც დათანხმდა დედოფლობასო. თუმცა ამ დოკუმენტის ცნობით თამარს აზრად ჰქონია დროებით აეღო ხელში საქართველოს მართვა-გამგეობა, ვიდრე დიმიტრი, მისი ძმა, პეტერბურგიდან ჩამოვიდოდა, მაგრამ ეს საქმის ვითარებას არა სცელის (იხ. აქტები, ტ. VIII, გვ. 406).

აჯანყების პირველი დამის გეგმა და ახალ მართვა-გამგეობის წესი შეთქმულთა უმაღლეს ორგანოსაგან დამტკიცებულად და სახელმძღვანელოდ უნდა ჩაითვალოს, რის გამო აშკარაა ყველანი შეთანხმებული ყოფილან თამარის გამეფებაზე — პირველ ხანებში მაინც...

ვინაიდან, როგორც აღენიშნეთ, შეთქმულნი ხელს აფარებდნენ თამარს, ამიტომ ბევრ რასმეს გამომეცლავნება მისი მონაწილეობის შესახებ ვერ მოხერხდა, მაგრამ ოფიციალურ გამოძიების ზოგ ადგილიდან უკვე სჩანს: რა დიდი და საპატიო როლი მიუნიჭებიათ მისთვის შეთქმულთ. მათ გასაოცარი კონსპირაციით უმოქმედნიათ და ამ მხრივ მართლა დაუცავთ ბერ ფილადელფოს კიკნაძის მიერ შედგენილი სახელმძღვანელო წესდება ამ საიდუმლო ორგანიზაციისა: „სჯულნი გონიურისა აქტისანი“.

როგორც ვიცით, ეს აქტი მასონურ ლოკების პრინციპის გადმოტანა იყო ჩვენს პოლიტიკურ მეშაობაში და თვითელი წევრი მართო ორ-სამ დანაბრებს თუ იცნობდა (იხ. „საქართველოს არქივი“)

თამართან ფართოდ დაყენებული კავშირიც არავის ეჭნებოდა, მაგრამ შეთქმულებს ხომ უნდა სკოდნოდათ — ვისთვის სწირავდენ თავს და ვინ უნდა გამზადარიყო განთავისუფლებულ სამშობლოს საქუცს მპყრობელი!

ორგანიზაციულად კი თამარს, როგორც სწანს, კავშირი ჰქონია მართო შეთქმულთა ორიოდე წევრთან: ელიზბარ ერისთავთან და ძმებ ალექსანდრე და ვახტანგ ორბელიანთან; ეს ორი უკანასკნელი ხომ მისი ახლო ნათესავები იყვნენ (მამიდაშვილი — თეკლა ბატონიშვილის ვაჟნი). თუ საავტორიოთ წევრნი იესე ფალავანიშვილთან ან ალექსანდრე ორბელიანთან და სხვებთან იკრიბებოდენ და გაცხარებით და აღფრთოვანებით ლაღადებდენ და დისკუსიებს მართავდენ, თამართან მართო ინსტრუქციების მისაღებად მიდიოდენ და საგანგებო მუშაობაზე მსჯელობას მართავდენ (უმთავრესად საორგანიზაციო ხასიათისას); აქტებში ნათქვანია, რომ სხდომები თამართან იყო: „მენეე ბუინია, ნო სტოლ ვე პრესტუპნია“...

როგორც ირკვევა, თამარს თვითონ ჰქონდა მეორე ცენტრთან (პეტერბურგის შეთქმულებთან) უშუალო კავშირი და რუსთა პოლიტიკას ხომ პეტერბურგის წრეებში უფრო იცნობდენ და იცოდენ რუსეთის საგარეო გართულებათა ყოველი ნიუანსები.

თუ არ ვცდებით, პეტერბურგიდანვე მოდიოდა რჩევა თამარს აღმოსავლეთში გამწვავებულ ურთიერთობის გამოსაყენებლად.

ცნობილია, რომ მას ჰქონდა კავშირი თავის ბიძა ალექსანდრე ბატონიშვილთან, რომელიც ამ ხანად სპარსეთში იღვწოდა, და ოსმალეთის და ეგვიპტის კონფლიქტს დიდი ინტერესით ადევნებდა თვალს.

საჭირო იყო ალექსანდრე ბატონიშვილთან პირადად მოლაპარაკება (შეთქმულები მას სთხოვდენ კახეთში შემოქრას აღ. ქავჭავაძის წინადადებით), აღმოსავლეთის მდგომარეობის ახლო გაცნობა და შეიქმნება ეგვიპტეს ფაშასთან, მაჰმედ ალისთან ან მის შვილობილ იბრაჰიმთან აუდიენციის მიღება..

ალექსანდრე ბატონიშვილი ამ დროს დიდ ცდაში იყო ქაზი-მელას ოპერაციები რითიმე დაეკავშირებინა ეგვიპტე-პორტას ომთან, რათა რუსეთი ოსმალთ არ მიხმარებოდა. ასეთ დიდ და საპასუხისმგებლო საქმეს აღბად ფამარს თუ ანდობდენ და მასაც ვადაუწყებთა წასვლა, ვითომდა სალოცავად იერუსალიმში.

სწორედ იმ ხანებში (1831) დაიჭირა იბრაჰიმმა იაფა და იერუსალიმი და ეგვიპტეს გამარჯვებაში დაეჭვებაც ძნელი იყო..

თამარის ასეთი განზრახვების უდავო საბუთები ხელთ არა გვაქვს, მაგრამ ბევრის ამოკითხვა შეიძლება აქტების სტრიქონების შუა.

ყოველ შემთხვევაში, აქტებში პირდაპირ ნათქვამია, რომ თამარ აპირებდა აღექვანდრე ბატონიშვილთან შეთქმულებაზე მოსალაპარაკებლად წასვლას და სათანადო სამზადისში იყო, გარეგნულად კი, თითქოს "სალოცავად" მიემგზავრებოდა იერუსალიმში, რომ რამე ხიფათი არ შეეყოფა, მაგრამ შეაჩერეს შიშით, რომ თითქოს მთავრობას ამის შესახებ ექვი მიეტანოსო. (იხ. აქტები VIII, გვ. 401).

ამ ხანებში ხდება შეთქმულების ერთგვარი მინელემა, რაც ალბად აჯანყებულ პოლონეთის სრულმა დამარცხებამ გამოიწვია.

შეთქმულთა წრეს ფართო ხასიათი დროებით ეკარგება და აჯანყება უფრო მოხერხებულ დროისათვის გადაიდება; ისინი აშკარაა, ელოდებოდნენ რუსეთის ახალ გართულებებს.

ამ მიწვნარების დროს ერთგვარი აქტიურობა მაინც არ დაუკარგავს შეთქმულთა მთავარ ცენტრს და „შტაბი“ მუშაობას განაგრძობდა. დოკუმენტები გვეუბნება, რომ სწორედ თამართან ამ ხანებშიაც არ შეწყვეტილა ბჭობა-მოლაპარაკებო. აშკარა იყო — ეს აქტიური ცენტრი ამ ხანად დიპლომატიურ-ორგანიზაციულ მუშაობას განაგრძობდა, ხოლო შეთქმულთა ფართო ნაწილი გადავიდა საპრაპაგანდო - საკულტურო მუშაობის ხაზზე და ს. დოდაშვილმაც დაიწყო „ტფილისის უწყების“ გამოცემა, საცა მიუხედავად უსასტიკეს ცენზურულ პირობებისა, მაინც აბერხებდნენ პატრიოტულ ლექსების და ისტორიულ ამბების მოთავსებას, რა თქმა უნდა, დიდი ქარაგმებით.

მალე მდგომარეობა ხელახლა შეიცვალა და რუსეთს ყოფა გაუმწარდა; საჭირო გახდა ჩრდილო კავკასიაში ჯარების დიდი ნაწილის გადასხმა; ქაზი-მულასა და ალექსანდრე ბატონიშვილის შორის შიკრიკები უფრო გახშირდნენ, ესენი ეგვიპტეს ფაშასთან ცხელ მიწერ-მოწერაში იყვნენ; რუსეთი ებმოდა უიმედო ომში ეგვიპტესთან და ვერც ოსმალეთის შევლოდა ამით რაიმეს; იბრაჰიმმა მთელი სირია დაიკავა, ოსმალეთის მთავარი სარდალი დაამარცხა და დააპატიმრა. და სწორედ ამ კრიტიკულ ხანაში თამარს სამზადისი არ შეუენელებია და ყველაფერი გათვალისწინებული იყო დიდ აჯანყებისათვის.

პირველი ღამის, რომელიც საქართველოსთვის ისტორიული უნდა გამხდარიყო, მოქმედების გეგმა მის მიერ დამტკიცებული იყო და იმ ღამით ტფილისის ზარებს უნდა ემცნოთ ქართველი ერის აღდგომა... არსენალი, ხაზინა, სამხედრო პოსტები, ყველაფერი უნდა ერთბაშად დაეკავებინათ და ტფილისში მდგომ ჯარშიაც თავისი ხალხი ჰყავდა შეთქმულთ.

აი, კიდევ ცოტა, და თამარს უნდა სიონში დედოფალის გვირგვინი დაედგა და დარიალიც სამუდამოდ უნდა ჩაეკტილიყო...

2

ქველი ტფილისი. წყაროები: „დე კავას პეტროსე“, პარიზი, 1847 წ.

და ამ დროს გამოჩნდა გამკემი, შეთქმულთა აქტიური წევრი, ტფილისის ლებერნატორის ძმა იესე თალაღანდიშვილი და ყველაფერი დაიღუბა...

მერმედ იყო პატიმრობა, ისტორიული „ყაზარმობა“, ჩვენება „ერცელის რუსეთისა“, როგორც მატინე ამბობს და რასაც ის არ ამბობს. ეს იყო — ცრემლთა ნაკადი სადედოფლოდ გამზადებულ თამარისა, შორეულ სიმბირსკში, მარტობაში რო სდიოდა....

ამ მწირობაში მარტო „ოხერა იყო შვება უბედურისა“...

+

მეორე თვალსაჩინო წევრი შეთქმულთა იყო: მამიდა თამარისა, თეკლა ბატონიშვილი, სახელოვანი ქალი მეფე ერეკლესი, პოეტი და მწიგნობარი, სამაგალითო დედა და უფრო შესანიშნავი დედაცაიკი.

ეს იშვიათი ქალი დიდ ერეკლეს მოხუცებულობას უტკობდა და ხშირად ათქმევინებდა თურმე: „ჩემს ვაჟიშვილებს ჩემის თეკლეს სიკეთე რო სჭირდეთ, ბედნიერი ვიქნებოდი“-ო, (იხ. ილია ჭავჭავაძის წერილი ვახტანგ ორბელიანზე, ტ. IV). ცნობილია, რომ ის 16 წლამდე ვაჟურად შემოსილი ხშირად დაჰყვებოდა მამას, მუდამ მისი ნუგეში და ამავე დროს თაყვანისმცემელი დარჩა. მერმე ეს დიდება რო ჩაცეენა და მასთან საქართველოს მწუხრი დადგა, თეკლა ამაყ დედას დარეჯანს მხნედ ამოუდგა გვერდით და რუსებს მკერდი მიუშვირა...

სათუთი გამოდგა ქალის მკერდი რუსულ ხიშტიასათვის და იმ დროს ქალთა სახელოვანმა კრებამ საქართველო ციციანოვის ბრწყალეზიდან ვერ იხსნა. მაგრამ თეკლამ ამ საკითხში დათმობა არ იცოდა და ცდილობდა მამულის ასე აოხრება ძვირად დაეჯინა რუსთათვის.

მაგრამ ერეკლე მართლა საბუთიანად ნანობდა, რომ თეკლა ქალი იყო და ხმლის ტრიალი არ ემარჯვებოდა. სიამაყე, ძველებური ქედმაღლობა მაინც უზღედ იყო მასში დაშთენილი და, როცა მისი დედა მუზრაანიდან შეპყრობილი წამოიყვანეს, ქმრით თან ეახლა და თითქმის მოზღოყამდე მიჰყვა დედოფალს; გაეცხეოთ ამ ეპიზოდიდან ისტორიული ლაქი კიშაურში: —

დარეჯან დედოფალი, რუსთა ჯარებით შემორტყმული, ღამის გასათევად ისვენებს, რომ დილით გზა განაგრძოს პეტერბურგისაკენ, საცა ის ციციანოვმა მეფეს უნდა მიჰგვაროს, როგორც აღსრულებული საქართველოს უკანასკნელი ემბლემა; შუაღამისას ვიღაც მოხუცი მთიული გამოეცხადება დედოფალს და მიმართავს: (ისტორიკოს ალექსანდრე ორბელიანის სიტყვებია) : „მთელი მთიულეთი დიდი ხანია მზადებაში ვართ; ეხლა სულ შეყრილნი გახლავართ აქვე მახლობლად; თუ ნებას მომცემთ გათენებისას დავესხმით ამ რუსის ჯარს, გავსწყვეტთ, თქვენ ერთიან მთაში შეგაყვანთ, და მას უკან რაც მოხდეს, ის ღეთის ნება იყვეს დედოფალო“-ო.

თეკლა ბატონიშვილი: — „მამა ჩემს, მეფეს ერეკლესთან გახლავარ დასწრობილი ბევრს სროლაში, თვით თქვენც იცით ესა, რომლისაგან ნება მქონდა კაცურად ჩაემელი ვყოფილიყავ და იმათთან მეელო... ეხლა თუ თქვენი ნება იქნება ვაეკაცურად ჩავიცვამ, თოფ-იარაღს შე-მოვიერთებ, ამ ჩემს ქმარსაც თან წავიყვან და ამ მოხუცებულ კაცს, ქვევითი თან ვაგვეყვით“—ო... (ამოღებულთა ვ. კოტეტიშვილის „ქარ-ლიტ. რატორიიდან“, გვ. 17).

მაგრამ დარეჯანი ამ თავგანწირვას, რომელიც უშედეგო უნდა ყოფილიყო, მოერიდა. თეკლას კი სამშობლოს და დედის ცეცხლი მრავალ წლობით დაჰქონდა გულში და შურისძიების ხმაღს იღუმალ ლესდა.

მისი მოქმედების გზა შეიკრა, ყოველი საშუალება წაართვეს და მან ქმრის სიკვდილის შემდგომ შვილებს დაუწყო ძველ თავისუფალ ჭართველის რაობის დამყნა.

გავიდა წლები და სამი ვაჟი, სამივე სახელოვანი, მებრძოლნი და მწიგნობარნი მოჰვერა საქართველოს. დიდ ილიასაც უთქვამს: —თეკლა ბატონიშვილი ზედმიწევნით მცოდნე ყოფილა მის დროინდელ ქართულ მწერლობისა, საღმთო წერილისაც, კარგად განათლებული მაშინდელ კვალობაზე, სიბრძნით და სათნოებით შემეული, ამასთან საკვარველი მხნე და გამჭრიახი... ამისთანა დედა, რა თქმა უნდა, ბევრს რას-მეს სანადგურელს და სანატრელს სახელოვანი წარსულისა ჩააგონებდა თავის შვილს და გაუთბობდა გულს სამშობლო ქვეყნი სიყვარულითა და წარსულის ღრმა პატივისცემითა“. (იხ. ილია, ტ. IV, გვ. 266).

მართლაც, თეკლა ბატონიშვილს დიდი მორიდებით და სიყვარულით იხსენიებენ მისი შვილები; ალ. ორბელიანი თავის ისტორიულ ნარკვევში ხშირად იმოწმებს საყვარელ დედას და ამბობს: —

„ძველთაგან ხშირად გამიგონია, რომ ბატონიშვილი თეკლა მეფის ერეკლის ოჯახის მატიაწა და მართალი დედაკაციც არისო, წმინდა სენინდისაშიო“. (ალექსანდრე ორბელიანი: „დედოფალი დარეჯან“, გვ. 113).

მისი მეორე შვილი, დიდი პატრიოტი და მგოსანი ვახტანგ ორბელიანიც მრავალ ადგილას იხსენიებს სახელოვან დედას, რომელმაც სიყრმიდანვე ღრმად ჩაუნერგა სამშობლოს სიყვარული; და დედის ანდერძმა მთელი სიცოცხლე ამ გზისათვის არ გადახვევინა პოეტს:

„სული მიკენესის, გული ჩემი მწარედ ღონდება, რა მაგონდება, რასაც დედა ნორჩს მომიბრძობდა...“,—ო, ამბობს ის.

და როცა 1832 წლის შეთქმულებისათვის დიდი მზადება შეიქმნა, თეკლას სამივე შვილი სათავეში ჩაუდგა ამ საქმეს, არა მარტო შვილები, არამედ თეკლას მთელი ოჯახი შეთქმულთა ბანაკი იყო, რომელსაც ბაფეები ჰქონდა გაბმული თამართან, დიმიტრისთან პეტერბურგში, ალექსანდრესთან სპარსეთში და ბორჩალოს თათრებთან. თეკლას რძლებიც

ხომ ამზადებდნენ დროშას საქართველოს ისტორიულ ღამისათვის და ყველა ამას უძღვოდა და ტონს აძლევდა თვითონ ღირსეული დედა. თეკლა, მიუხედავად მოქარბებულ წლებისა.

და მეფე ერეკლეს ქალი გახდა 1832 წლის შეთქმულების აქტიური წევრი და საქართველოს სამსხვერპლოზე მთელი ოჯახი მიიტანა...

უნდა ვიფიქროთ, რომ ალექსანდრე ორბელიანის მიწერ-მოწერა დიმიტრი და ოქროპირ ბატონიშვილთან, თეკლას უახლოესი თანამშრომლობით ხდებოდა და ალბად სავანგებოდ პეტერბურლიდან 29 და 30 წლებში ჩამოსული ოქროპირი მისგან ბევრ საგულისხმო დარიგებას მიიღებდა.

თქმა არ უნდა, რომ თამარზე უფრო დაინდევს შეთქმულებმა ეს შესანიშნავი ცოცხალი განძი, მეფე ერეკლეს დიდებიდან დაშთენილი, და გამოძიებისას არაფერში დასახელეს; მაგრამ ისედაც ყველამ კარგად იცოდა მისი ვინაობა; ამიტომ რისხვა ამ მოხუც დედასაც არ ასცდა და თავის შვილებთან ერთად ისიც კალუგაში გადაასახლეს...

დატრიადდა პეტერბურგის ქართველთა საზოგადოება, ბევრს ეცადნენ და ბოლოს მთალებს ნიკოლოზ I-ის გული და მოხუც თეკლას 1837 წელს საქართველოში დაბრუნების ნება მისცეს...

მაგრამ ეს აოხრებული, უსახო საქართველო აღარ უნდოდა მის გულს და დაშთენილი 10 წელი მან მწარე ვაებაში გაატარა და „უსიხარულოდ დალია დღენი“...

+

აქტებში მოკლედ იხსენიება შეთქმულთა შორის ბატონიშვილი რიფსიმე, ვითრცე მეფის ასული, მეუღლე დიმიტრი ჩოლოყაშვილისა; არა სჩანს, რომ მას პირდაპირი კავშირი ჰქონოდას შეთქმულებთან, მაგრამ ეს ალბად იმას უნდა მიეწეროს, რომ პეტერბურგის წრემ კარგად მოახერხა ყველაფრის დროზე გადაშლვა და მათი ჩვენებაც წინასწარ შეთანხმების შედეგად მოხდა.

საფიქრებელია, რომ მათ უფრო ადრე გაიგეს ტფილისის ცენტრის ჩავარდნა, ვიდრე თვითონ მთავრობამ; მთავარ ხელმძღვანელს, ბატონიშვილს დიმიტრისაც კი ვერა უპოვეს რა საეჭვო და გამოტეხაზე ხომ ლაპარაკიც ზედ მეტი იყო.

ოფიციალური მასალა გულისწყრომით აღნიშნავს, რომ პეტერბურგის წრიდან ყველანი ერთგვარ ჩვენებას იძლევიან, თითქოს წინასწარ იყვნენ შემზადებულნი (აქტები, VIII, 401).

რიფსიმეს არ შეეძლო ახლო მონაწილეობა არ მიეღო ამ საქმეში, საცა მისი ძმა ოქროპირი მთავარი ხელმძღვანელი იყო შეთქმულთა, ხოლო მისი შვილი კაპიტანი ზაქარია, რომელსაც ჯერ ოსმალეთთან ომში მიეღო მონაწილეობა (ვარნის ალებაში) და შემდეგ 1831 წელს,

პოლონეთში დიდი ომები გადაიტანა, შეთქმულების ერთ-ერთ ემისარად და „კავშირად“ ითვლებოდა აჯანყებულებთან.

შეთქმულთა მიერ განზრახულ აჯანყების ტექნიკურად მოსაწყობად რიფსიმეს ვაჟი გამოეგზავნათ პეტერბურგიდან ტფილისს (1832 წლის შემოდგომაზე). სიანს, რიფსიმე განსაკუთრებული სიფრთხილით ეკიდებოდა შეთქმულების საქმეს და, როცა ზაქარია ტფილისს გამოგზავნა, აუკრძალა კიდევ შეიღს საყვარელ ბიძის ოქროპირის ნახვა მთავრში. საერთოდ ის მოსკოვის შეთქმულთა წრეს არ უნდა გაქარებოდა და ისე პირდაპირ ჩასულიყო ტფილისში (აქტები, VIII, 905), რაც მან კიდევ შეასრულა.

+

პეტერბურგში იმ ხანად იმყოფებოდა ბატონიშვილი სალომე, ასულ 1804 წლის მთიულეთის დიდი ამბოხების გმირის, ფარნაოზისა.

ერეკლეს ეს უმრწამსი ვაჟიც ციციანოვმა 1805 წელს ოჯახითურთ ვორონეჟში გადაასახლა და პატარა სალომემ თამარის მსგავსად ბავშობიდანვე იგრძნო სუსხი დიდი რუსეთის „მფარველობისა“. შეთქმულების წლებში სალომეს პეტერბურგის ცენტრში ვხედავთ და როგორც ჰგავს, იქაურ ქართველ ქალთა შორის ყველაზე აქტიური მონაწილეობა უნდა მიეღოს.

როცა დიმიტრი ბატონიშვილის მეთაურობით შეთქმულთა წრე პეტერბურგში ჩაისახა, აქ ელიზბარ და დიმიტრი ერისთავთან ერთად, სიანს, სალომეც ყოფილა. ამ ქალს ყველაფერი ხელს უწყობდა, რათა ღირსეული მამის საქმე გაეგრძელებინა. და ისიც თავგანწირვით ბოლომდე არ მოშორებია საქართველოს აჯანყების აზრს.

როგორც სიანს, ტფილისიდან შეთქმულთ მარტო დიმიტრისთან და სალომესთან ჰქონიათ კავშირი და როცა დიმიტრი კონსპირატიული მოსაზრებით ერთ ხანად განზე გადაა და ელიზბარს და დიმიტრი ერისთავთ შიფრიან წერილებზე პასუხი არ ვასცა, მაშინ მიწერ-მოწერა საიდუმლო მზადების შესახებ ბატონიშვილ სალომეს ხელში გადავიდა. თეკლას ოჯახთანაც არ შეუწყვეტია მას საჭირო ცნობების მიწოდება და აღეჭანდრე ორბელიანიდან იღებდა შესაფერ პასუხს. (აქტები, VII, 409). სწორედ ბატონიშვილ თეკლას ოჯახი იყო ის ძაფი, რომელიც სალომეს მომავალ დედოფალთან საიდუმლოდ აკავშირებდა... და თუ დანარჩენმა ქალებმა პეტერბურგის ცენტრიდან სასჯელის საფრთხეს თავი დაახწიეს და იქვეები აიცილნენ, ეს სალომემ ვერ შესძლო...

მისი რთული და საიდუმლო საქმიანობიდან ზოგი რამ მიიწე არ გამოპარვია რუსეთის მთავრობას და მრისხანე ნიკოლოზის ბრძანებით ბატონიშვილი სალომე მეოთხე კატეგორიაში ჩარიცხეს. (აქტები, VIII, 33-411).

+

დამნაშავეთა ამავე წყებაში მოაქციეს მაშინდელი მოწინავე საზოგადოების თვალსაჩინო წევრი და ქართველ ქალებში თითქმის ყველაზე წარმატადი და საინტერესო პიროვნება მანანა ორბელიანისა. რომელიც ტფილისის შეთქმულთა წევრი ყოფილა.

ჩვენ არ ვიცით. რა ბრალი ედებოდა ამ ქალს და რა მოცულობა იყო მისი როლი შეთქმულებაში. მაგრამ სწავს, იგი უმნიშვნელო არ უნდა ყოფილიყო. თორემ ბატონიშვილ სალომეს გვერდით მას არ მოაქცევდნენ დამნაშავეთა მეოთხე კატეგორიაში.

ეს ქალი მაშინდელ და შემდეგ ათეულ წლების შევ-ბნელით მოცულ საქართველოს სინამდვილეში. მართლაც შეჭერ ვარსკვლავად მოსჩანს და ტყველად კი არ აღმღერებია მაშინდელი პოეტები.

მანანა ორბელიანის და მაშინდელ მოღვაწეთა და პოეტთა მიწერ-მოწერის უკლებლივ თავის მოყრა რომ შეიძლებოდეს. ეს იქნებოდა ნამდვილი საჩუქრად და ათეული წლების საზოგადოებრივი ცხოვრებისა.

მანანა მაშინდელ ქართველ ქალებში არა მარტო იშვიათი სიღამა-ზით განირჩეოდა, არამედ ქცეით. სიმახვილით და იშვიათი გემოვნებით. იონა მეუნარგიამ მას სამართლიანად უწოდა საქართველოს მადამ რეკამიე.

იმ საშინელ რეაქციის შემდეგ, რომლითაც ნიკოლოზ I-ის ეანდარ-მულმა რევიშმა უპასუხა საქართველოს 1832 წლის შეთქმულებას, ყოველგვარი საზოგადოებრივი მაჯისცემა მიჰქრა და მანანა ორბელიანი შეიქმნა დამარცხებულთა და დენილთა ნუგეში.

...ამ ქალის სალონში იკრიბებოდა რაც რამ იყო ტფილისში წარჩინებული; მწერლობაში, ხელოვნებაში, მმართველობაში.

„მანანა იყო მევედ ქართულის ზრდილობისა და გემოვნებისა 1840 წლებში“-ო, დასძენს იონა მეუნარგია (იხ. ს. ფირცხალავას რედაქციით გამოცემული ნიკ. ბარათაშვილი, 1922 წ. გვ. XXV).

მაგრამ ვანა ეს მარტო შეთქმულების შემდეგ იყო? ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრება დაიქსაქსა და დაჩიავდა უფრო ადრე: რუსეთის ორი-სამი ათეული წლის ბატონობამ დაარბია და გაანიავა ქართული ეკრა; აბუნად აიგდო საუკუნოებით დაგროვილი კულტურული და ნივთიერი დოვლათი საქართველოსი და უნიჭო და უციც რუს მოხელეთა საჯიჯგვანდ გახადა მისი ეროვნული სხეული.

მრავალი აჯანყებებით სისხლიდან დაცლილი ქართველობა აქტიურად ვეღარ გამოდიოდა; თვით უბრალო და სრულიად უმნიშვნელო მოვლენაც კი, რასაც შეეძლო საზოგადოებრივი ქართული ხასიათი ჰქონოდა, საშინელ რეპრესიებს იწვევდა რუსეთისა და მისი მოხელეების

მეორ. ამ დროში ისეთი ქალის სათნოება, ხერხი და სიღარბაისლე, როგორც იყო მანანა ორბელიანი, ბევრნაირ მნიშვნელობის შეიძლება ვამხდარიყო.

დიმიტრი ყიფიანი (იხ. მემუარები, „სკოლა სულისა“, გვ. 9) ერთ საამისო ეპიზოდს მოგვითხრობს თავისი მოწაფეობის დროიდან: მანანა ორბელიანს მაშინდელ მოწაფეების მონაწილეობით თავის სახლში „წლიური აქტი“ გაუმართავს; ეს იყო უბრალო საყმაწვილო-საჯარო ლიტერატურული საღამო. სასწავლებლის მმართველობამ ამაში ერთგვარი საპროტესტო აქტი დაინახა და მოწაფეებს, და მათ შორის „მემუარების“ ავტორსაც, მძიმე სასჯელი ელოდათ, და დიმიტრი დასძენს ამ რისხვის გამო „ჩვენ მზად ვიყავით თავის მოსაკლავდაც, რომ მაშინდელ მნათობთა ყოვლისა შემძლებელი სიღამაზე ენერგიულად არ გამოგვსარჩლებოდა და არ დავეხსენით“-ო. აქ ავტორს მხედველობაში ჰყავს მანანა, რომელსაც ეკუთვნოდა მფარველობა ამ საღამოსი, და ყმაწვილთ ამისათვის თავისი სახლი დაუთმო და ეს „აქტი“ შეამზადა.

ტფილისის მაშინდელ მანდილოსანთა მცირე ჯგუფში, ამბობს დ. ყიფიანი ცოტა უფრო ზევით, „შუქურ ვარსკვლავივით ბრწყინავდა ორი თავადის ქალი, ნინო ალექსანდრე ჭავჭავაძის ასული და მანანა ივანე ორბელიანის ასული“-ო.

ეს ღირსეული ჩენი „მადამ რეკამიე“ ტყვილა არ ითვლებოდა ქართველ ხელოვნების ტონის მიხედვად. მას არა მარტო ორბელიანთა ლიტერატურული ტრადიციები ადევნებოდა, არამედ განსაკუთრებული ალლო ჰქონდა ქართული გემოვნებისა; მდიდარი ესთეტიური ბუნება, რამაც ეს მწიგნობარი ქალი მაშინდელ მწერლებთან ასე დაახლოვა (დ. ყიფიანი, გრ. ორბელიანი, ნ. ბარათაშვილი, მ. თუმანიშვილი და სხვ.). მისი გამბედაობა კრიტიკაში დიდ პოეტებსაც ჩააფიქრებდა ხოლმე და ბევრ რამესაც შეასწორებინებდა კიდევ. ჩვენ ვიცით, რომ გრ. ორბელიანი მას თავის ლექსებს უგზავნიდა და ხშირად მკაცრ განაჩენსაც ისმენდა მისგან. „ვერაფერი გახლდათ შენი ლექსი „დიპლომატი“, სწერს მანანა გრ. ორბელიანს 1835 წ. „შენს დღეში ამისთანა უგემური ლექსი არ გითქვამს“-ო. (იხ. შენიშვნები, გრ. ორბელიანის ნაწერები, გვ. 174).

ვინ იყო კიდევ მანანა ორბელიანის წრეში შეთქმულების წევრად ეს საქმეებში არ სჩანს; ვიცით მხოლოდ, რომ მანანა ორბელიანის შემდეგ „კატეგორიაში“ (მეზუთეში) მოაქციეს გამოძიების შემდგომ მართა მესხი ალექსიშვილისა (აქტები, მ, 112).

საფიქრებელია, რომ იმ 78 პირთა შორისაც, რომელთაც 1832 წ. შეთქმულებასთან გამოძიებამ პირდაპირი კავშირი ვერ დაუშტკიცა და გაანთავისუფლა, ქალებიც ერიენ. რომელთა ვინაობა შეიძლება ამ შეთქმულების შესახებ ახლად აღმოჩენილ მასალების მიხედვით ჩვენთვის ნათელი გახდეს..

ამით ამოიწურება ქართველი ქალების სია ამ ერთი საუკუნის წინ განზრახულ აჯანყებაში, იმ ოფიციალურ წყაროების მიხედვით, რაც დღემდე გამოქვეყნებულია. მაგრამ სინამდვილეში ქართველი ქალის და განსაკუთრებით ქართველი დედის როლი მამულიშვილურ საქმეში გაცილებით უფრო დიდია.

თუ ჩვენ შეთქმულთა ხელმძღვანელების და აქტიურ წევრების ბიოგრაფიებს გადავფურცლავთ, დავინახავთ, რომ დაუფასებელია ის ღვაწლი, რაც მათ დედებმა დასდეს; მათ პირველად შთაუწერგეს სამშობლოს სიყვარულის გრძობანი ამ შესანიშნავ წყებას ქართველ მოღვაწეებისას, საქართველოს განთავისუფლებისათვის სამსხვერპლოზე რა მოქმენდათ თავი 1832 წელს...

ჩვენ გვქონდა შემთხვევა ვახტანგ და ალექსანდრე ორბელიანის დედის ღვაწლი აღგვეჩინა ამ მხრივ; მაგრამ სხვა. მაშინდელი დედებიც მხარს უმშვენივრდნენ თეკლა ბატონიშვილს; ასეთი იყო შეთქმულთა აქტიური წევრის გიორგი ერისთავის დედა მარიამი — მდივ. ივანე ქობულაშვილის ასული, ქართული მწერლობის და მწიგნობრობის ზედმიწევნითი მცოდნე, ასეთი ნაყოფიერი თესლი რა ჩაუთესა სახელოვან პოეტს და ნამდვილი ქართულის, პატრიოტულის ალგზნებით დაუწოთო ცეცხლი პატარა გიორგის (იხ. „ქართული მწერლობის ანთოლოგია“, ტ. III და აგრეთვე ალ. ხახანაშვილის ცნობა მარიამ ერისთავზე).

შესანიშნავი პიროვნება იყო აგრეთვე მეორე მარიამი; შეთქმულთა წევრის, მგოსან ალექსანდრე ჭავჭავაძის დედაც, რომელმაც პირველმა შეუქმნა ტრადიცია ქართულ შეთქმულებას რუსთა წინააღმდეგ; 1802-03 წლებში მან თავისი სახლი საიღუმლო „კლუბად“ აქცია, საცა მაშინდელი მოწინავე ქართველობას უკითხავდა თავის ქმრის, საქართველოს ელჩის გარსევან ჭავჭავაძის საიღუმლო წერილებს და მოწოდებებს და პროტესტისათვის და ახალ ცდებისათვის რაზმავდა მოტყუილებულ სამშობლოს დასაცავად მოწინავე ქართველთ (იხ. აქტები, ტ. II, ჩვენება ორბელიანის კომბულაშვილის და სხვათა გარსევანზე და მის მელღლეზე).

ამ წრეში აღზრდილ კრმას (მაშინ 16 წლის თუ იქნებოდა) ალექს. ჭავჭავაძეს აღეძრა და გაეზარდა წყურვილი სამშობლოს წინაშე ვალის მოხდისა, ფარნაოზ ბატონიშვილთან გაიქრა და 1804 წლის აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღო და დაიჭრა კიდევ. (შემდეგ ის ფარნაოზ ბატონიშვილის მსლებლებთან დაიჭირეს და „აჩვენეს ვრცელი რუსეთი“).

პატრივით და მოკრძალებით მოსახსენებელია გრ. ორბელიანის დედა ხორეშანი, რომელიც იყო შვილი ერეკლე მეფის ასულის ელენესი; სათნოებით დასვენ ადამიანი, ღრმა კვალი რა დააწოინა ჩვენს პოეტს და ვისმა

სიკვდილმა ასე უნუგეშოდ ატირა გრიგოლ ორბელიანი, როცა იგი შეთქმულობის დროს დაპატიმრებული იყო. (იხ. ლექსი „ჩემს დას ეფემიას“, რომელიც დედის სიკვდილის გამო დასწერა მგოსანმა და შესჩივლა დას:

ვისგან ნუგეშა მოველოდი, მისი სამარე, თვალთ იხილეს
და არ დაბრმავდენ მყისვე ეს თვალნი...

და ეკითხება სასოწარკვეთით:

ვისგან, ან ვისთვის განიხაროს აწ გულმან ჩემმან?!)

და განა თვით ეფემია ყოველ მხრივ დარბაისელ და შესანიშნავ ქალად არ გვევლინება. რომელსაც „ყაზარმობის“ დროს დედის დაკარგვის შემდეგ ერთად-ერთ ნუგეშად სთვლის დიდი მგოსანი?

ჩემდა ნუგეშად, ჩემდა შვებად სასიხარულოდ...

დაო საურველ, ამა სოფლად შენ დამშთი მხოლოდ, სწერს მის პოეტი. და იმედ გაცრუებულ მგოსანს, რომელმაც 1832 წ. იგემა და ოჭროს სიზმრები დამსხვრეული იხილა, მართო იმის წადილი აქვს, რომ „მშობელი მიწა ხელთა მისგან (ეფემიასაგან) გულს დააყარონ“...

ეს ეფემია, დედა ჩვენი ბაირონის — ნიკოლოზ ბარათაშვილისა, იყო მეუნარგაის სიტყვით „სამგზით კურთხეული დედა“. მასვე კონსტანტინე მამაცაშვილისაგან გაუგონია, რომ „ეფემია იყო მშვენიერი და ქართულად კარგად გაზრდილი ქალი“ (იხ. ი. მეუნარგაის ნ. ბარათაშვილის ბიოგრაფია, გვ. VII). უნდა ვიფიქროთ, რომ ეფემიასათვის დამალული არ ყოფილან 1832 წ. ამბები და ეს მით უმეტეს, რომ როგორც ირკვევა, მისი, გრიგოლის ვარდა, მის შვილს, დიდებულ მგოსანს, მაშინ კიდევ ყრმა გიმნაზიელს, საიდუმლო ხელნაწერი ჟურნალიც გამოუცია შეთქმულთა ლექსებით და ჩხრეკა-დაპატიმრების დროს სხვა საეჭვო ნაწერებთან ერთად დაუწვავს, კერძოდ პოემა „იეგრიელნი“-ც. (იხ. გ. ჯავახიშვილის წერილი „ბარათაშვილის წინამორბედნი“, ნ. ბარათაშვილის ნაწარმოებნი. ს. ფირცხალავას რედაქციით).

არც დიმიტრი ყიფიანის დედა ბარბარე ფურცკელაძის ასული, უნდა ყოფილიყო უშინაარსო და უინტერესო ქალი. მისს გრძნობით და საინოებით აღსავსე წერილებს, ვოლოგდაში გადასახლებული დიმიტრი ყიფიანი უცხო მალამოდ გულზე იდებდა და ზედ აწერდა: „ჩემი სასოება“-ო. (იხ. არჩილ ჯორჯაძის ნაწერები, წ. V, გვ. 12).

1832 წლის შეთქმულების მასალების დაწვრილებითი შესწავლა შეიძლება კიდევ ბევრ „უცნაურობას“ აღმოაჩენდა და იქნებ დღევანდელ ქართველ ქალს კიდევ უფრო მეტი სიამაყის საბუთს მისცემდა: ჯერ კი გაუბედავად და მოკრძალებით გვიჩვენა აღვნიშნოთ, რომ შე-

აძლვოა მაშინდელ რუსეთ-სპარსეთის ურთიერთობაში, დიპლომატიურ გართულებაში ერთგვარ როლს მაინც თამაშობდა ქართველი ქალი, სახელდობრ, თათარ ამილხანგარის ასული, მეუღლე რუსეთის ელჩისა სპარსეთის კარზე, გრაფ სიმონიჩისა.

+

ამ გარემოებამ ერთხანად შეტად გაამწვავა მთავარმართებელი როზენის და ამ ელჩის ურთიერთობა; როცა როზენი რისხვას აგრიდა რუსეთის ელჩს: — რად აძლევთ ალექსანდრე ბატონიშვილის ოჯახის ბედში ჩარევის უფლებას სპარსეთის მთავრობასო, თითქოს სიმონიჩი საკმაო მტკიცედ ვერ იცავდა რუსეთის ინტერესებს, რაკი დანათესაებული იყო ბატონიშვილთან (იხ. ისახარის წერილი „კავკასიონ“-ში, წიგნი VII, გვ. 85).

სიმონიჩის მეუღლე იყო კვიდრი და ელენესი, რომელიც ცოლად ჰყავდა ბატონიშვილ თეიმურაზს. თეიმურაზი, მართალია, გამოძიებამ ვერაფერში დაიჭირა, მაგრამ ის ხომ აშკარა იყო, რომ 1832 წ. შეთქმულთა მარჯვენა ხელი და, თუ გნებავთ, საგარეო საქმეთა ემისარი ს. რაზმაძე თეიმურაზის გაზრდილი იყო და მისი უახლოესი მესაიდუმლე პეტერბურგში; სპარსეთის მისსიაშიც თეიმურაზმა მოაწყობინა ს. რაზმაძე გრაფ სიმონიჩს. დოკუმენტებიდან კი სჩანს, რომ ს. რაზმაძეს სპეციალური დავალებანი ჰქონდა: ეწარმოებინა ქართული, პატრიოტული საქმე სპარსეთის კარზე ალექსანდრე ბატონიშვილთან შეთანხმებით და გამხდარიყო შეთქმულების ინფორმატორი. თეიმურაზი ხომ წინაღვე ხანგრძლივად ებრძოდა რუსთ სპარსეთში ყოფნისას და დიპლომატიკათანაც კავშირი ჰქონდა (კავკასიიდან გაგზავნილ რუსთა რწმუნებულებთანაც ეწარმოებდა იქ მოლაპარაკებას). აშკარაა, თეიმურაზი იმ ძველ ნაცნობ წრეებთან დაკავშირებას დაევალებდა ს. რაზმაძეს ელენეს საშუალებით. სიმონიჩის ცოლი არ შეიძლებოდა სხვა გვარი ყოფილიყო ამ საკითხში და თავის დის ელენეს მოხერხებული „მოვლა“ და რუსეთის ყმათა თვალის ახვევა, ალბად, მასაც ასევე ეზებებოდა; ხომ ათქმევინა ციციანოვს ელენემ — „სიტყვით საყვარელ ბიძას შეცაბით და საქმით ასპით გველივით შეჭკვივით, და აჭამდეთ თურმე ვერავლუად მატყუებდით“-ო, (როცა საიდუმლო წერილი დაუქირა ელენეს ქმართან: — არ დაბრუნდე სპარსეთიდანო —). (იხ. აქტები, ტ. II).

აი, ამ ქალის დას, რუსეთის ელჩის მეუღლეს ს. რაზმაძის საშუალებით კავშირი უნდა ჰქონოდა ალექსანდრე ბატონიშვილთან და ამ რიგად 1832 წ. შეთქმულებასთანაც.

დ. ყიფიანი თავის ჩვენებაში 1832 წლის შეთქმულებაში მონაწილეობის შესახებ ამბობს, რომ 32 წელს ალექსანდრე ორბელიანის ოჯახში, საცა ის შეთქმულთა წრეში შეიყვანეს, გააცნეს ერთი მეთაურთაგანი, ელიზბარ ერისთავი; ხოლო ცოტა უფრო გვიან — სოლომონ რაზ-

მაძე და გრაფი სიმონიჩი. (იხ. მემუარები, გვ. 140). ეს ორი უკანასკნელი პეტერბურგიდან იყვნენ ჩამოსული და სპარსეთს მიემგზავრებოდნო. სოლ. რაზმაძის გვერდით (რომელიც იყო შეთქმულების მთავარი ხელმძღვანელთაგანი), სიმონიჩის დასახელება ერთგვარ გვეებს მაინც იწვევს; მით უმეტეს, რომ შეთქმულთ სხვა და სხვა ეროვნების წარმომადგენლებთანაც ჰქონდათ კავშირი (მაგ ფრანგული საკონსულოს მდივანთან — ლეტელიე).

თუ სიმონიჩს მართლა რაიმე ცნობა ჰქონდა შეთქმულების სამზადისზე ან ოდნავ ლიბერალიზმს იჩენდა მისდამი, ეს მართო მისი მეუღლის. ოთარ ამილახვარის ასულის გავლენას უნდა მიეწეროს...

მაგრამ სინამდვილესთან ბევრად ამაზე უფრო ახლო უნდა იყოს ის აზრი, რომ პეტერბურგში შეთქმულთა წრეში მონაწილეობას იღებდნენ გარდა აღნიშნული ბატონიშვილთ რიფსიმეის და სალომესა, სხვა ღირსეული ქალებიც, რომელთაც ეროვნულ-კულტურული კერა შექმნეს პეტერბურგში და მოსკოვში. იქ იყვნენ ამ ხანად ვანგვირგვინებული და გადასახლებული დედოფლები (ქართლ-კახეთისა და იმერეთისა), რომლებიც, რა თქმა უნდა, ერთის წუთითაც არ შერჩებოდნენ საქართველოს ტახტის სამუდამოდ დაცემას.

იონა ხელაშვილი, რომელიც იყო დედოფლის კარის მოძღვარი და ამავე დროს, შეთქმულების უაქტიურესი წევრის ს. დოდაშვილის მასწავლებელი, არ უნდა დარჩენილიყო ამ დიდი ეროვნული აქტის გარეშე. ამავე დროს ჩვენ ვიცით, რომ 1832 წ. მას უბოძეს სიგელი მისი სამწერლო და სამამულიშვილო ღვაწლის აღსანიშნავად, მეფე გიორგის ოჯახმა. ამ სიგელს ხელს აწერენ: მარიამ დედოფალი, შეთქმულთა მეთაური ოქროპირი, ბაგრატი, თეიმურაზი, ილია და ირაკლი გიორგის ძენი (იხ. პრ. კეკელიძის „ძველი ქართული ლიტერატურა“, ტ. I, გვ. 437). ღენერალ ლაზარევის მკვლეელი დედოფალი მარიამი მისი პირშუ ოქროპირის ახალ ცდას აღზად გულის ძვერით ადევნებდა თვალყურს...

როგორც აღნიშნეთ. საგამომძიებლო მასალიდან სჩანს (აქტება, VIII, 399). რომ პეტერბურგის წრე დროზე ყოფილა გაფრთხილებული და მათ საეჭვო ნიშნები დროზე მოუსპიათ და ჯრთი ერთის სასარგებლოდ და შეთანხმებულ ჩვენებით ნამდვილი ვითარება დაუფარავთ. რის გამო იქაური მონაწილეთა ამბები საქმეში ისე არა სჩანს. აშკარაა, შეთქმულნი ყველაზე უფრო მოხუც და ისედაც ზნეობრივად და ფიზიკურად განაწამებ დედოფლებს დაიფარავდნენ...

+

ასეთი იყვნენ ის შესანიშნავი ქართველი ქალები, რომელნიც ეზიარენ 1832 წლის შეთქმულების უმაღლეს აზრებს და სიკვდილამდე არ უღალატიათ მისთვის. ისინი გახდნენ ნუგეზის მცემელნი და პატრონნი დამარცხებულთა; ამოუშრეს მათ ცრემლები და კვლავ შთაბერეს ძალა

ახალ დარაზმვისა და ახალ გაბრძოლებისათვის სამშობლოს სადიდებლად. ჭეშმარიტად, მათ მამულიშვილოური მოვალეობით და მაღალი შეგნებით უტარებიათ აზრები, რომლებიც სახელოვან კანცლერის მეუღლეს, „სულისა ტოლს, სათნო სოფიოს“ ათქმევინა მგოსანმა ბარათაშვილმა:

„უცხოობაში რაა სიამე, სადაცა ვერვის იკარებს სული და არს უთვისო. დაობლებული“?—ო. და —

„რა ზელ ჰყრის პატის ნაზი ბულბული
გალიაშია დატყვევებული?“

.....
ასრეთ რას არგებს კაცსაც დიდება,
თუ მოაკლდება თავისუფლება?“ ...

მაგრამ სულ მალე გამოირკვა, რომ „გასყიდულ თავისუფლებისათვის“ ქართველმა ერმა, აღთქმულ „პატივისა“ და „დიდების“ ნაცვლად, რუსთავან მიიღო: —

„გადაჭედლირი კიდობანი და პატივი დამნაშავეისა „მუთიკისა““
(იხ. იულონის და ფარნაოზის შესანიშნავი მახვილობით დაწერილი ბართათი ციციანოვისადმი, აქტები, ტ. II).

ქართველი ქალი თავიდანვე სოფიოს სახით გარკვევით დაადგა სახელოვან კანცლერის აზრს და უარპყო განსყიდვა თავისუფლებისა და პირებულ ფუფუნებისათვის:

„რად დაგვრჩომია სხვაზედა თვალი,
როცა მეფეცა და დედოფალიც
გვეყვანან კეთილნი და ღირსეულნი?“

„ბედი ქართლისა“

სოფიო აქ თითქმის უსაყვედურებს კიდევ დიდებულ მეფე ერეკლეს და ქართველ ქალთა მომავალმა თაობამაც გულზე დაიხაზა ამ „ქართლის ბედის“ შეტრიალების დროს „სათნო და სულის ტოლ“ სოფიოს მიერ აღებული გეზი. ამიტომ არის, რომ დიდებული მამულიშვილი და მგოსანი, შეთქმულთა წევრი გრ. ორბელიანი, ასეთი თავყვანისმცემელი დარჩა ღრმა მოხუცებულებამდე ძველ ქართველ ქალისა და მათ გარდასვლას ცხარე ცრემლებით მისტიროდა: —

„ჯიჲინა ეკატერინა მენგრელიისა“, სწერს ერთ მეგობარ ქალს ღრმა მოხუცი მგოსანი (1882 წ. 23 აგვისტოს), „გარდაიცვალა გორდსა 13 აგვისტოს. განვიდა ესეცა წარსულის დროისა საქართველოს მშვენიერება, დედუფლად დაბადებული! ვინცა შეხედავდა, მაშინვე მდაბლად თავი უნდა დეკრა. ესრეთნი იყვნენ: ანნა, მანანა, მაია, ჩვენი ეკატერინა, ყაფლანის და, ნინა გრიბოედოვისა, მისი და სოფიო, ჩვენი მაიკო, ყაფლანის ელენე, მართა ერისთავისა და მრავალნი სხვანიცა; აბა უნდა თვალი გადაავლე ჩვენს საზოგადოებას, ვინ არის ამათი შავიერი? ჩემო ტასო, ბნელდება საქართველო!“.

ამ ეკატერინეს უძღვნა პოეტმა ჯერ კიდევ სიყრმეში ლექსი, სადა მას ასე ამკობდა:

„წინანდლის ეარდო!
სულისა ტრედო,
გულითა წმინდავ, ვით მთისა წყარო,
ვითა ცისკარო, ხარ მოცნარი,
რომე მხილველის გული ახარო“...

ამ შესანიშნავ პიროვნებას, სწანს, განსაკუთრებული ღვაწლიც დაუდგია გრ. ორბელიანისათვის... (სამეგრელოს დედოფლის ეკატერინას შესახებ იხილეთ სხვათა შორის მოგონებანი ბოროზდინისა — 1885 წ.).

+

აღუქსანდრე ჭავჭავაძის მეუღლე სალომე და მისი ქალები მართლაც საუკეთესო ტრადიციების მატარებელნი და იმ დროისათვის უაღრესად განათლებულნი ყოფილან; მათ ვარს ეხვევნა შესანიშნავ ქართულ ქალთა წრე და ამან უფრო გააღრმავა, გააფაჩიზა მათდამი დაახლოებულ მგოსნის ნიჭი.

ამ ღირსეულ ქალთა პორტრეტები (ეფემია ბარათაშვილისა, მანანა ორბელიანისა, მაიკო ორბელიანისა, ალექსანდრე ჭავჭავაძის ასულნი და მრავალნიც სხვანი) იშვიათი გემოვნებით და უცხო ფერადებით აქვს გადმოცემული შალვა ამირაჯიბის (იხილეთ „კავკასიონი“ წიგნი № 3).

თავისი ხანგრძლივი ცხოვრების მანძილზე მრავალ ქირთა და დიდებათა მნახველი გრ. ორბელიანი 1877 წელს ერთხელ კიდევ თვალს გადაიკვლია თავის წარსულ ცხოვრებას ეკატერინესადმი მიწერილ ბარათში, რომელიც ბევრნაირადაა საყურადღებო და მაშინდელ მშვენიერ ქალთა სურათის გამაყნობებელი: —

„მაგონდება თქვენი ბრწყინვალე ყმაწვილ-ქალობა, და მასვე დროის სხვანიც მრავალნი, დახატულნი სილამაზითა, გამზიდველნი მაღალ ზრდილობით, გონებით, გულის სიწმინდით; მართლაც მეტად კარგი დრო იყო, საესე მხიარულებითა, უზრუნველობითა და ამასთანა, საითაც შეხუბდავდით უფთოდ იყო ვინმე მშვენიერი და ამის გამო ხშირად ვამბობდით ძველებურს საითნოვას ლექსა: „ნეტავ რომელს ვენაცვებო, განა რამდენი თავი მაქვს?“. ხშირად მაგონდება ის დრო, თქვენი დრო, მეტად ლამაზი დრო ჩემის აწ დაბერებულ გულისა გასამხიარულებლად, გასაყმაწვილებლად! ღმერთმან გიშველოსთ, მეტად კარგები იყავით და ეხლა ჩემი თავი მიმანია ბედნიერად, რომ მეც თქვენს საზოგადოებაში ვიქცეოდი და მას ეგუთვნოდი, თქვენ გამომიყვანეთ მე კაცად, პოეტად, და ახლაც თქვენვე ხარო ჩემი ნუგეშის მცემელი (იხ. გრ. ორბელიანის მიწერ-მოწერა).

როგორც ვხედავთ, იმ საშინელ რეაქციას, რომელიც მოჰყვა 1832 წლის შეთქმულების გაცემას, ვერ გაუტეხია ქართველი ქალის გული და

რაკი აქტიური ბრძოლის საშუალება წაართვეს, ის ოჯახს დაუბრუნდა და ღირსეული შეიღების აღზრდის მიპყო ხელი; მაგრამ განა ეს ნაკლები სამსახური იყო თავის ერისა, ნაკლები ვალის მოხდა იყო წამებულ სამშობლოს წინაშე?

და ქალმა ამ ახალ მძიმე დროში მაინც შეინახა ქართული სული, იერი და მომავალსაც ნუგეზით უყურებდა. ვიწრო და შემოსაღტული შეიქმნა მისი ასპარეზი, და ნაწი იყო ეს არსება, რომ პირისპირ დაჯახებოდა მოწოლილ ძალას გამარტსებელ ბიუროკრატიულ დიდ მექანიზმისას; მაგრამ იმ პატარა ასპარეზზეც, რაც ქართველ მეობას სამოქმედოთ კიდევ შერჩენოდა, ქართველ ქალს მამულისადმი მოვალეობა არას-დროს არ დაეიწყებია.

ჩვენ ვნახეთ, რომ შავ-ბნელ ოცდაათიან და ორმოციან წლებში ამ ქალთა „დარბაზები“ ერთად-ერთი ნათესაყუდელი იყო ჩვენი საზოგადოებრივ აზრისა; აქ მსჯელობდნენ ქართულ ვითარებაზე, მწერლობაზე, ხელოვნებაზე და ნელა წვრთნიდნენ ახალ ნიადაგს, რომელმაც მერმედ ქირისუფლად დიდი ილია მოავლინა. ქართველი ქალის ამ „სამშადისისათვის“ მუშაობა შეიძლება უჩინარი იყოს, მაგრამ მაინც დაუფასებელი; თვისი ქართული იერით, ტრადიციებით, სიღარბისლით და მშვენიერებით მან აღმართა მტკიცე ზღუდე, რომელიც ვერ იქმნა, ვერ გაარღვია ძლიერმა მოხეტქებამ, უცხო კულტურის სახით რო მოგვევლინა ევრონაციონის შემდეგ ეპოქაში.

და როცა ქართველი საუკეთესო მხედრები ეწლა რუსეთის ომების ისტორიას სწერდნენ, ეს ქალები მათ აქაც „შორიდან მოვლით“ და მოხერხებით ქართველ მამულიშვილობის ამბებს უყვებოდნენ და რუსულ „კუტიოებებს“ ძველებურ ქართულ ლზინს უპირდაპირებდნენ; თითქოს ამ მებრად გატაცებულ მეომართა გამოგლეჯა უნდოდათ რუსთა კლანჭებიდან; თითქოს ეუბნებოდნენ ამ ვაეკაცთ:

„შენი რაა, რომ ამშვენებ შენს დამლუპველ ოსმალეთსა“—ო...

ამ მხრივ დამახასიათებელია ერთი ადგილი გრ. ორბელიანის წერილიდან: —

ჩვენმა ქალებმა, პატრიოტებმა მოიპატივეს ვახშმად სამსახურში საპასუხოდ გამზადებულნი; და იყო იმ ღამეს მართლაც დიდი მხიარულება საზანდარებითა, სიმღერითა, მშვენიერის ლეკურითა, სადღეგრძელოებითა; და ბოლოს ვახშამზე წინომ — გოგის ცოლმა წარმოსთქვა მებრად მოსაწონი სიტყვა, რომლითაცა მოავონა თავდადებითი სიყვარული მამულისა წინაპართა ჩვენთაგან და სახელი მათი განთქმული ვფ-კაცობითა. იმას უპასუხა სოსო ჯგორჯაძემ და შეიქმნა დიდი ურრია. და ზედ მოაყოლეს ლეკური, რა ლეკური! რომ გამაგიყეს მარტყამ, ბაზუცამ, ალექ. აცხაზის ცოლმა, ია ანდრონიკაშვილის ცოლმა და სუყველამა! მალხაზ! კარგი რამ იყო ის ღამე... ნეტავი ეს ლეკური მაინც

დარჩეს ჩვენს საბრალო ქართველობისაგან, რომელიცა ასე ადვილად და დაუდევრელად იცვლის თავის ლამაზს ფერსა“. (იხ. მეუნარგიას წერი-
„ცხოვრება და ღვაწლი გრ. ორბელიანის“. ეურნალი „მოამბე“, 1904)

რუსეთის საჩუქრებით და ჩინ-ორდენებით დატვირთულ მხედართა გული ალბად არა ერთხელ „მოაბრუნეს“ მაშინდელმა ქართველმა ქა-
ლებმა ასეთის დიდი მოხერხებით: ახალ რუსულისადმი ძველის ქართუ-
ლის დაპირისპირებით. და ალბად ბევრი დააფიქრეს მამაპაპათა წარ-
სულ ღვაწლის მოგონებით და მისი ნაშთის კვლუცად გამოფენით (ქარ-
თული სიტყვით, სიმღერით და ლექსებით).

+

არა! ქართველ ქალს შეთქმულების შემდეგაც არ გაუხრია ხახი; მისმა „ბრძოლამ“ ახალი, სხვა სახე მიიღო იმ აზრით: რომ დაღლილ სა-
ქართველოს მოვლა უნდა, შენახვა, სიკვარულით გათბობა და ტკივი-
ლების მოშუშება, ვიდრე კვლავ დაიჭრდებოდნ „არწიენი“ და ბრძო-
ლის ჰანგს შემოსძახებდნ...

ამ იმედით გადვიდა 1832 წლის თაობა — ჩვენი ძველი დედები; და ალბად დღეს მათ გულში ნათელი სვეტი ჩაესვენება, როცა ნახვენ, რომ ერთი საუკუნის შემდეგ ჩვენ მათი ფიჭვი გვაღელვებს და „შეთქმუ-
ლების“ პატარა სათავე დიდ ნაკადათ მოდის...

ქ. თუთბერიძე

1832 წელი

და

ქართული რომანტიული მწიგნობა

„უცებ გრიგალმა უბედობის დამჭროლა ესრედ,
რომ ცა, მომფენი ჩემდა ნათლის ჰფარა ღრუბლებ ქვეშ“..

გრ. ორბელიანი

იყო ვნება ბრძოლისა და ზმალი ადრე გარდატყდა; იყო სტიქია შუ-
რისძიებისა და იგი უცებ შეიკრა; იყო აღგზნება სამშობლოს აღდგომი-
სათვის და იგი დეკემბერში ჩრდილოეთის სუსხმა დააცხრო; ვერ გამ-
ულავნდა ნება უტეხი, რადგან ის სწორედ რაზმების დაწყობის წინ გა-
მომქლავდა... ძველს ბრძოლებში ნაცად ქართულ დროშას, ორბელია-
ნების სარდალთა წყებას რომ ღირსებით ეტარებინა, ვერ ანახვა ლუარ-
საბ ორბელიანმა ახალი, საბედისწერო ომი და ორბელიანებს ანახვეს
„ვრცელი რუსეთი“... ძველ ტკივილებს ახალი დაერთო და „ქართლის
ბედს“ დაეპატრონენ „ფიქრნი შავად მღელღარნი“.

შბიშვა ბედი დამარცხებულთა, მაგრამ უფრო აუტანელი, სასტიკი
უნდა ყოფილიყო მათთვის, ვინც ისე დამარცხდა, რომ ბრძოლაც ვერ
მოახერხა. მარცხიც ხომ მეტბრძოლთ ბედია და ამ ერთ საუკუნის წინ შე-
ფიცულთ რომ ბრძოლით დამარცხება ეგრძნოთ, მათი გული არც ასე
მწვავედ ამოიტირებდა.

ვის შეუძლიან უთუოდ „გამარჯვების“ ლოდინი?.. და ეს ძველი,
ქართველთათვის ნაცადი წესი ხომ მათაც იცოდენ. მაგრამ მათ არ აცო-
დენ ერთი და ამან წაართვა მათ მეტბრძოლთა პატივი. მათ არ იცოდენ,
თუ ბრძოლა მაინც არა ხედებოდათ წილად; აი, მიზეზი იმ ორმაგ ტრა-
ღედიისა, რომელიც 1832 წლის გამირთა აკლდამებს დღესაც თალხ ფა-
რჩად გადაეღებია.

და უმწიველო მემართა დასი ისე ჩაეიდა საფლავს, რომ ქარქაშო-
დან ზმლის ამოდებაც ვეღარ მოასწრო.

დაგუბდა დიდი სევდა, ის უძირო „ქმუნვა“, რომელიც ასე უყ-
ვართ ჰავეჰავეძე-ორბელიანთ.

და ამ „ქმუნეას“ თუ ხმლის ტრიალით ველარ ამხელდენ, თუ „წა რსულის დაშენილ ლამპარს“ ნანგრევებიდან ბრძოლით ველარ გამო იტანდენ, სხვა გზახსნილი ხომ უნდა ეპოვნათ მისთვის!..

და საქართველოს წარსულ დიდებაზე მის პოეზიაში ისე ძლიერად, ისე მკვეთრად არავის უტრიაა, როგორც 1832 წლის გმირთ. მთელი პოეტენცია უძირო პატრიოტიზმისა, რეალურ აქტად რომ ვერ იქცა, გადვიდა მათ ლირიულ ამღერებაში.

და ეს სიტყვა ძველი, სიტყვა ქართული შეიძლება დღეს ჩვენ მეტს გვეუბნება, ვიდრე მათი მამების ბრძოლის ყიყინა ალაზნის ველიდან და არაგვის ხეობებიდან...

და დამარცხებულნი ჩვენს წინ, ერთის საუკუნის შემდეგ გამართლებულნი და განათებულნი დგანან...

რიცხვი მტერთა ლეგიონი იყო და რაზმი ქართლისა — „სამასი ხევესური“; და შეიქმნა საჭირო მეტი დაზოგვა ძალთა, შორით დამიზნება და უფრო შორიდან მოვლა.

გამტყუნდა ხმალი, მაგრამ არ გაჰქრა ძველი ლამპარი, დეიოდა „იმიდი“ და ივერიაც ახალ ამბებს უცდოდა...

და ამ ლოღინში მას სჭიროდა მაგარი ფესვები, დიდი მარაგი სულის სიმტკიცისათვის.

და 1832 წლის შეთქმულებმა ღრმად გაატარეს გუთანი საქართველოს წარსულთა რვეულზე; ნაკურთხე ყანა ზღვად იქცა და სთველს დღეის თაობაც ვერ ერევა.

საქართველოს მწერლობას მაგარი ხერხემალი აქვს. მასზედ შეიძლება აღმოცენება, გამაგრება.

ჩვენ არ გვინდა შორეულზე ვილაპარაკოთ, ის თვითონ ლაპარაკობს ძლევეამოსილად. მაგრამ ამ ხერხემალს ამაგრებს ეს გუშინდელი — ერთი საუკუნის აშბავიც.

და თუ ოქროსა და აღორძინების ხანის შემდეგ ქართველმა თავისი მეობა მზატრულ სიმკვეთრით კიდევ ასახა, ეს 1832 წლის შეთქმულთა თაობასაც უნდა ვეზადლოდეთ.

რომანტიზმი ქართული მწერლობის ღირსეული განძია. არა იმიტომ, რომ მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისს რომანტიზმი გარდაუვალობა იყო და მწერლობაც ამ მოდერნიზმის ცრემლებში უნდა განბანულიყო, არამედ უფრო იმიტომ, რომ ჩვენ გვყავდენ დამარცხებული მებრძოლნი, რომელთაც რომანტიზმით სევდა უნდა ამოეტრეებინათ; და ეს დამარცხებულნი ვახდენ რომანტიზმის გამარჯვებულ პოეტებად.

საქართველოს მაშინდელი მწარე სინამდვილე, მისი ძველ ღირსების და ძველ დიდების დაშლა და რღვევა უნდა გამხდარიყო სათავე ქართულ რომანტიულ ლიტერატურისა.

მაგრამ თუ ევროპის რომანტიზმს უფრო ინდივიდუალიზმი, ირაციონალური და იმპექციური ჰქვებავდა, ქართულ რომანტიზმს ჩვენი ქვეყნის რეალობა, მისი პარტახად-ქცეული რაობა, პოლიტიკურად განგვირგვინება „ასაზრდოებდა“. ამიტომ ქართული რომანტიზმი დღესაც ცოცხალ კათეგორიას ეკუთვნის, თუმცა მისი ევროპიელი მშობელი განიცვლიდა, გაყვითლდა და დღეს მუზეუმების ციეს საყუდელში სარეცელზე სდევს.

ჩვენი რომანტიზმი ორივე ფეხებით იდგა ქართულ ნიადაგზე და მას ის ატირებდა ამ ასის წლის წინად, რაც დღესაც (და ვინ იცის იქნებ ხვალაც) სავალალოდ გამხდარა ქართველი ერისათვის.

ამიტომ იმ დროის მწერლობა „ოცნების მორევში“ ვერ შესტოპავდა. მეტაფიზიკური ფორმულებით ვერ გაგვისხნიდა „მსოფლიო კაეშანს“. მგონის რაობას, რელიგიურ-მისტურ ჰანგებით ვერ აკენესებდა მათ.

ეს „მისტიკა“ ქართველისათვის ისეთი ახლობელი იყო, რომ ყოველ რეალობაზე უფრო აშკარად და მწვავედ აყვირებდა ჩვენს სულს — ის პირველად ეძებდა სამშობლოს, საქართველოს, რაც საძიებელი გახდა მრავალ მომავალ თაობათათვისაც. ამიტომ არის — აგრე სკირს საზღვარის დადება ქართულ რომანტიზმსა და რელიჯმს შორის. ეს ორი ერთმანეთში ვადადიოდა და „რომანტიზმი“ ორბელიანთა იყო „რელიჯში“ გიორგი ერისთავისა.

ძნელია იმის გამორკვევა, თუ რად უნდა ყოფილიყო ალექსანდრე ჰავჭავაძის რომანტიკა უფრო პირადული, განთვისებული და სხვა შინაარსისა. ვიდრე მგოსან აკაკის „რეალოზმი“? ეს ამბები მშრალ, აკადემიურ კვლევათა სათავესთან მიგვიყვანდა, რომელიც ვერაფერს შემატებდა ფსიქოლოგიურ-ესთეტიურ მოცულობას ამ ორი მგოსნისას.

ვის შეუძლიან დღესაც ხელაღებით გუშინდელი შაბლონი გაიმეოროს და ალექსანდრე ჰავჭავაძე მარტო ტრფიალების და ქვიფის მგოსნად დასახოს? ამ ვანდალიზმს საკმაო „რევიზიები“ მოჰყვა და ჩვენ შეგვიძლიან დადგენილად ჩავსთვალოთ, რომ ალ. ჰავჭავაძის „სატრფო“ იგივე „სხრა-კლიტულში მჯდომარე“ არსებაა, აკაკის რომ ცრემლად აღნობდა... და განა აკაკის შემდეგ კი შეაზრა ეს წმინდა ცრემლი ჩვენს ბოეზიას? (მაგრამ ამაზე უფრო დაწერილებით ქვევით)...

არა, ჰეშმარტად, არ ითქმის ჩვენგან, რომ ქართველი რომანტიკოსები „სამოქალაქო“ მოტივებს გაურბოდნენ.

განა სამოქალაქო მოტივი უბკველად უნივერსალური და კოსმოპოლიტურია? განა ყველაზე უფრო მწვავე და მკვეთრი ამ „სამოქალაქო“ მოტივში ინდივიდუალური და ეროვნული არაა?... განა პიროვნება ყველაზე უწინ ერს არ ეკუთვნის? და თუ ერის ტკივილი მას ატირებს და აკენეებს, ის განა ამით სამოქალაქოს და საკაცობრიოს მოწყვეტილია?

იმდენი მაინც გვასწავლა მწარე ბედმა, რომ ამ ტრაფარეტების მტკიცება დღეს აღარაგის ეჭირებება.

ამიტომ არის, რომ 1832 წლის თაობის მწერლობა მთელი საუკუნეა არის ერის ორგანიზებული ფენომენია და მას მუხუფუმებში ვერა-ფინ შემამწყვდევის... ქართულმა რომანტიკულმა მწერლობამ პირველად დააყენა მძლავრად ეროვნული პრობლემა, განაცხოველა ღრმა პატრიოტიზმი და ამაშია მისი უკვდავი ძალა. ამით განიჩევა ის დასავლეთის რომანტიზმიდან.

ჩვენ არ შეგვიძლია ამ ეპოქად შეთქმულთა თაობის ლიტერატურული ღვაწლის განხილვა. ეს არც საჭიროა, რადგან ვინც ქართულ მწერლობას ოდნავ მაინც იცნობს. მან იცის, რომ ეს მწერლობა რომანტიზმიდან გამდიდრებულა და ჩვენ დღეის ძეგლსთან თან შეგვზრდია ალ. ჭავჭავაძის, ნიკოლოზ ბარათაშვილის და ორბელიანთა ლექსები; გიორგინია მათის ცრემლებით და დავფიქრებულვართ მათ „მწირობაზე“ და საქართველოს რაინდულ წარსულზე.

ჩვენი მიზანია გაეცრიოთ აღენიშნოთ, რომ ამ უძირო სევედას, წმინდა ელეგიურ ჰანგებს და წარსულ დიდებაზე ვაებას, რაც ასე ახასიათებს ქართულ რომანტიკულ მწერლობას, თვისი პირველი ძირები 1832 წლის შეთქმულების დამარცხებაში გაუდგამს და იქედან უსაზროლობია. ეს კენესა არ ყოფილა პირადული, ვიწრო ინდივიდუალური, არამედ ეროვნულ-პატრიოტული და ამიტომ ის დღემდე აქტუალური დარჩა.

დამარცხებულთ დარჩენილადთ ერთად-ერთი ასპარეზი ერის სამსახურისათვის და მათაც ქართულ ლიტერატურაში გარდაიქმნეს ახალი ბრძოლა.

თუ ამ საზომით და ამ ფსიქოლოგიური ათვისებით მივუდგებით ჩვენს რომანტიკულ მწერლობას, მაშინ ბევრი რამ ნათელი გახდება ჩვენთვის და უსასტიკესი პოლიტიკური რეაქციის და ცენზურის პირობებში უხვად შემკობილი „სატრფო“ და უფრო მეტის სიუხვით ნახმარი წერტილები მეტყველის ერთი ალაპარაკებებიან.

საჭირო იყო, როგორც ესთქვით, ახალ პოზიციებზე დახევა, შორით მოვლა და ძველის—დარღვეულის სიყვარულის დათესვა. ამ პოლიტიკური რეაქციის ხანაში არ მოიპოვებოდა არც ერთი საზოგადოებრივი ფენა, რომელიც დასაყრდენი გამხდარიყო 1832 წლის გამართათვია, და რომელსაც შესძლებოდა რაიმე აქტიური წინააღმდეგობის გაწევა მოზგავებულ მტრისადმი.

ყველაფერს უკუნეთი და უიმედობა ჰვლობდა და მიდიოდა უცნაურის ტემპით ერის მატერიალური და სულიერი რუსიფიკაცია. ამ დიდ ტალღას სჭიროდა დროებით შენელება, რაიმე ზღუდე და ახალი ძალე-ბის აღზრდა... და ეს მისია რომანტიკული ხანის მწერლობამ თავს იღვა-

იგი მხნედ და ამაყად დადგა იქ, საცა შემოქრილი, უცხო ძალა გვეუბნებოდა, რომ იქ „არარა“ იყო და რომანტიზმმა წარსული ნანგრევები და აკლდამები კვლავ აამეტყველა. მოვიდა ევრონცივი ბიუროკრატიულის „ლიბერალიზმით“ და მოინდომა ძველი ტკივილების დაიწყება და ახლის უმტკივნეულოდ შეგუება ქართველთათვის...

და 1832 წლის გმირებმა ამხილეს ეს ერი ძველის, ქართულის რაობით და თქმით: „დიდი მოთხოვნა თქვენზედ არის სისხლით ჩართული“, ეუბნებოდა ვ. ორბელიანი „ნანგრევებს“, „მაგრამ შენ შვილთა სხვით რითმე გვაქვს თვალი გაართული“-ო. ასე მოსთქვამდა პოეტი ვახტანგ ორბელიანი და რაკი იმედი აღარა ჰქონდა, რომ რუსეთის მთავრობას თვითონ რუსთა მოწინავე საზოგადოება რითიმე შეებრძოლებოდა და საქართველოს ანექსიას დაქმობდა. ევროპისაკენ იბრუნა პირი და რისხვით შესძახა:

„და დასავლეთის ქრისტეს ერნო, თქვენ რას შერებოდით.

როცა ქრისტესთვის თქვენს თვალს წინა, თქვენს კარს ვწყდებოდით?“

მაგრამ ევროპა შორს იყო და მას ჩვენი ტკივილები არ აწუხებდა. და მგოსანი კარგავდა უმალღესის სამართლიანობის რწმენას, რწმენას სინდისისადმი, რაც სიმბოლიურად მას ღმერთად ეხატებოდა და რისთვისაც საქართველო ჯვარით ხელში იღუპებოდა:

„გონება ხელობს, გაშმაგებულს აზრი მერევა,
სარწმუნოებას გულის კმუნვის ძალა ელევა.

ნუ თუ მართლა გრწამთ, რომ არსებობს და იყოს ღმერთი?“...

(ვახტანგ ორბელიანი: „იმედი“)

ეს უკანასკნელი დასაყრდენი მგოსნისა, მისი რელიგია შეირყა და მან საქართველოს ღირსებისათვის ღმერთსაც ბრძოლა გამოუცხადა. მაგრამ ის აქაც საქართველოს მიწა-წყალზე სდგას: ძველი დიდება, მისი „პალატი“ ძველებურად მეტყველებს, ხოლო მის ირგვლივ ღრმა ძილით მოცული ქართველობა და ამ დროს მგოსანს ღმერთი არ შეშვენიის, საჭიროა მაგარი შეძახება—გამოფიხილება: და თუ ღმერთი საქართველოს არა სწყალობს, ქართველობამ ხომ მაინც უნდა განიცადოს და იგრძნოს ეს „ძველი რვეული“, ვინ იცის, იქნებ ოდესმე...

აი, სდგას მის წინ მოხუცი, ძველი შენობა ივერიისა და ჩვენც მისკენ გვიხმობს მგოსანი და გვაძნეებს:

„მას არ ეშინის არც დროს დენის, არც ქარიშხლისა:
თუმცა მტრის ხელით შერყეული, შეგინებული,
მაინც დგას გმირად. გმირთა ხელით აღშენებული...“

და თუ ამ ძველ, ხანისან კედლებს ჩრდილოეთის ქარი მაინც დაარ-

ღვეს, ვერც ეგ აღკვეთავს დიდებულ წარსულს, ვერ წაშლის მის სახე-
ლოვანს გზას; და ეს ფერომენი ძველთან დაკავშირებისა არის უძლევე
ენერგია, ერს რომ აცოცხლებს მომავალშიაც:

ღარჩება მისი საუკუნოდ ქვეყნად ხსენება.

მაგრამ დიდს წარსულს მომავალიც დიდი ექნება“...

და ეს მარტო იმიტომ, რომ

„მას აქვს წარსული დიდი, გრძელი, და ისტორია

იმის წარსული მის კედლებზედ სისხლით სწერია“...

(ვახტანგ ორბელიანი: „ორი შენობა“.

სდგას 1832 წლის გმირი-მგოსანი სადარაჯოზე და უხმობს ქართ-
ველთ ამ ძველი ღირსების დასაცავად... მაგრამ ჯერ კიდევ შორსაა სა-
ნუკეარი დრო; მოღლილ საქართველოს ახალი ბრძოლისათვის დარაჯ-
მეა ასე ერთხელად არ ძალუძს და ნელი-ნელ ინთქება „მამა-პაპათ ძვე-
ლი რვეული“. ჯერ ხანად საჭიროა ხალხის კულტურულ-მატერიალური
გაღონიერება და ეს კი გრძელი პროცესია, რომელიც მგოსნის სათუთ
და აღზნებულ ბუნებას ახელებს; და ისიც გულამოსკენით დაჰყურებს
„დმანისის ნანგრევებს“ — ღელავს მისი გრძნობა და არსაიდან ხმა,
არსით ნუგეშის ძაბილი არ ესმის. და ქართლის ბედში დაეკვებული,
უტირო ვაებით სავსე მგოსანი, სასოწარკვეთით შესძახებს:

„მაგრამ რისთვის და რად მინდა მის მოგონება,

რაც რომ ყოფილა, წარსულა და აღარ იქნება,

რაც ფიჭრს აწუხებს, გულს აკვნესებს და სულსა სტანჯავს,

რაც რომ მდიდარსა ფანტაზიას და ზღაპარსა ჰგავს?!“

და ბოლოს გულამოსკენით შესძახებს თვის სადიდებელს:

„გაჰჭრი, დმანისო, და დაინთქე უფსკრულსა შინა,

ჩემს სატანჯველად რომ არ იღგე ჩემ თვალთა წინა!“

(ვახტანგ ორბელიანი: „ძველი დამანისი“)

მაგრამ ეს მარტო წუთიერი გრძნობაა იქვეების ისრით დაცხრილულ
პოეტისა, მას მაინც არ შეუძლიან გასწიროს ძველი დიდება, საითკენაც
მოგვიხმობდა თაობებს და რომელთა უკვალოდ გაქრობის შიში ათრ-
თოლებდა მას:

„გულსა და სულს ცეცხლი მედება“, ამბობს ის,

„რა ფიჭრს მომივა: თვით ნანგრევენიც იქნება ვანჭრენ

და მათ სახელნი, მათ ხსენებაც აღარსად ღარჩენ“...

ქეშმარიტად, არ გვეთქმის საყვედური: 1832 წლის დმარცხების
შემდეგაც, მისთვის წამებული მგოსანი ძველ სადარაჯოზე სდგას და
თუმცა ხმალი ხელიდან გაავდებინეს, მაგრამ მისი ძლიერი ხმა ღღესაც
სკექს და ახალ გმირებს უყვიის საქართველოს წარსულის ღირსების
დასაცავად..

შავ-ბნელი დრო იყო ის დრო, რომელიც 1832 წელს მოდევდა და მოლილ ქართველობას ძლიერის და „გარდაუვალის“ შეგუებას და მიღებას უკარნახებდა. თითქოს საბედისწერო საზღვარი გარდაილახა და საქირო შეიქმნა სხვა ვარსკვლავის ათვისება. და სწორედ ამ დროში უნდა ყოფილიყო დამარცხებულ შეთქმულთა მუშაობა უფრო გაორკაცებული და ინტენსიური... ის, რასაც ძლიერი და ახლად მოსული გადალევდა, იყო მარტო „მშვიდობა“. მაგრამ „ცარიელ მშვიდობას“ ზომ ილიას მოხვევეც ასე ცბიერად დასცინოდა... რას აქნევდა ის ამ მშვიდობას, როცა ერი აღარ ერობდა და ეით: „წინაიდ“ თვისი თავი მასეე „არ ეყუნოდა“. აი, ამ ახალ მოხვევთა თაობის აღზრდა იყო საქირო და მისი გაუტეხელი სულის ბარში გადმოტანა.

და ორბელიანები ამ ლეტარგიული ძილის დროს ძლიერის ხმით აფრთხილებდნენ ქართველობას უცხოის და ახალის ათვისებისაგან:

„სხვა საქართველო სად არის, რომელი კუთხე ქვეყნისა,
 6ერი გულადი, პურადი, მებრძოლი თავის ბედისა.
 შავთა დროთ ვერა შესცვალეს პის გული ანდამატისა,
 იგიე მხნე, იგიე მღერალი, მოყვარე თავის მიწისა“.

(გრიგოლ ორბელიანი)

მართლაც დიდი პოტენცია უნდა გავშალა მგოსანს და ცრემლით დასველებული ქნარი მძლავრად უნდა დაეჭიმა, რომ ამ მხნეობისა და ახალ იმედის ხმები აღმოხდენოდა.

არა, აწმყოს საქართველო არ ყოფილა ის, მათ რომ აღაფრთოვანებდა და ახლად გარდატანილ სულიერ კატასტროფას ავიწყებდა... ეს იყო ძველი, ნაცადი, საუკუნოებში გამოჭედილი მეობა ქართველი ერისა, რომელიც წაიჩოქებდა, მაგრამ არა კვდებოდა. და შეთქმულებზე, ძლიერის ფერადებით აამეტყველეს გუშინდელი, დამოუკიდებელი საქართველოს სხეული:

„ძმანო! სიამით მივმართით თვალნი
 წარსულთა დღეთა საუკუნეთა.
 მათ შორის სჩანან სახე ნათელნი
 გმირთა მამულის განმადიდეთა;
 ბუზარადს მგელ-ლომ გამოსახული
 ველსა მახელი ვინ მოვა გრგვინეთ?
 ვით ბრძოლის ღმერთი თვით მბრძანებელი,
 მოსილ არს მეხით, ელვით და რისხვით“...

აი, ამ გარდასულ დროთა გმირებმა, რომელთაც არ იცოდნენ სასო-წარკვეთა და ახალის ბრძოლებით და თავდადებით საქართველო დღემდის მოიტანეს „ამათ უნდა აღზარდონ ჩვენში ახალი, უტეხი ნება. მათ

უნდა გვათქმევიონ ხელახლა სიტყვა ძველი და მუდამ ახალი, რომ საქართველოსთვის უფლება უნდა დაუბრუნდეს; მათ უნდა ჩაგვებრონ ძალა ახალ შემოქმედების:

„თქვენ საქმეთ სმენით, სიამის,
 მოხუცს ცრემლ მოედინება,
 მზნეობით აღტაცებული,
 კაბუჯი ხრამალხა მისწვდება“.

(გრიგოლ ორბელიანის: „საღლეგრძელო არა, ჯერ ბრძოლა არ გათავებულა და 1832 წლის დიდი მარცხი, მარტო ერთი დიდი დაღმართია საქართველოს გრძელ მატთანეს ვზახე. ამიტომ უნდა განმტკიცდეს და გასაღვლდედეს ახალი თაობა და ერთხმად შესძახოს, რომ საჭიროა

„უმეტეს ჩვენსა სიცოცხლეთ
 ვრაცხიდეთ ჩვენსა მამულსა,
 მის დიდებისთვის ხიამით
 წინ შევხედეთ ათას მახვილსა“.

იქვე)

მაგრამ მგოსანი დაამძიმა წლებმა, მყარი ჰყო ლოდინმა და მოხუცებული ძველ დროთა დიდების სასივრთი მატარებელი ტყვილა ელოდა — მოესწრობოდა საქართველოს თავისუფლების ზართა გუგუნის სმენას, რომელიც ჯერ 1832 წლის დეკემბერში უნდა მოდებოდა მრავალ ქირთა მნახველ ტფილისს.

გრიგოლ ორბელიანის პირადი ცხოვრება აღივსო ტრალედიით და წინააღმდეგობით: საქართველოსთვის შეფიცული, 1832 წლის გმირი დაიტივრთა რუსულის ორდენებით და კავკასიის მთავარ-მართებლის სავარძელზე წამოჯდა. არა, ეს არ ყოფილა ჩვეულებრივი გზა კარიერისტისა. — ეს იყო ის „შორით მოვლა“ დიდის დისტანციით დამიზნება, რომელიც ერთადერთ ქმედობად დაშინეოდა 1832 წლის გმირთ. ეს ჯერები და მენდლები მას უფრო ამძიმებდა და გულზე ახალ იარებს აშთენდენ... მას ეგონა, რომ ერთგულებით და ლოიალობით უფრო მეტს „გამორჩებოდა“ რუსეთის ტახტს, ვიდრე აშკარა ბრძოლით, რომელიც ამ ხანად განწირული იყო.

თითქოს გრიგოლ ორბელიანი მტკიცედ დაადგა იმ გზას, რომელიც ჯერ კიდევ აჯანყების წინ დაუხატა მას „კავკასიის ხაზზედ“ შეხედრისას მოხუცმა ივ. ნიკ. აფხაზმა.

ეს აფხაზიც ხომ მსურველე პატრიოტი იყო და საქართველოს პირველ აჯანყებაში რუსთა წინააღმდეგ (1802 წ.) მონაწილეობაც მიელო. მაგრამ ეხლა მას ჰქონდა მეტად შორეული, ვრცელი ჰორიზონტი; ის ასი წლის მასშტაბით ზომავდა და შეთქმულს გრ. ორბელიანს ეუბნე-

ბოდა: ღმერთმა ნუ ქნას, რომ რუსეთმა საქართველო დასტოვოს და მარტო დააგდოს მუსულმან მეზობელთა ძველებურად საჯიჯგნათო.

არა, ამ პარტიოტს დიდი ღიაპაზონი ჰქონდა და სწამდა, რომ საქართველოს რუსთა ფრთების ქვეშ დასაცვენებლად, მოსალინიერებლად სრული 1 საუკუნე სჭიროდა. უნდა გამრთელებულიყო და ერთად შეწებებულიყო დიდის ხნით დაფლეთილი და დარღვეული ერი. ამას მზე სჭიროდა, რომ შეწებებული გაეშრო და განემტყეცებინა და მისთვის „მზე“ დრო იყო.

ეს პროგრამა უკლებლივ მიიღო 1832 წლის მარცხის შემდეგ გრ. ორბელიანმა... ეხლა თითქოს მისი ეროვნული ინტერესები აღარ ეწინააღმდეგებოდნენ პეტერბურგის დიდ ექსპრესიას და ლტოლვას აღმოსავლეთისაკენ. რაკი დიდი, რადიკალური გარდატეხა და ერის სახელმწიფოებრივი აღდგომა, 1832 წლის შეთქმულებას რომ უნდა მოეტანა, ჯერ ხანად შეუძლებელი და ფანტასტიური გამხდარიყო, საჭირო იყო მინიმუმზე გაჩერება და ამ ახალი ძალის „ხვალისათვის“ გამოყენება.

ორი მომენტი უკარნახებდა გრ. ორბელიანის თაობას, რათა რუსეთისადმი ლოიალობა გამოეჩინა და მის ბრძოლებში — კავკასიის მთებში და მის საზღვრებზე — მხურვალე მონაწილეობა მიეღო.

ერთი იყო შურისძიების გრძნობა იმ მაჰმადიან მეზობელთაადმი (და ლეკებისადმიც), რომელთაც დაამხვებ დაარბიეს საქართველო და ერეკლეს „ქართლის ბედი“ გადააწყვეტინეს. მგოსანს აწეა და ამძიმებდა მოვალეობა: აეღო სისხლი მამა-პაპათა და საქართველოს მეობის დარღვევა მტერთათვის ძვირად დაეჯდინა.

ამას ემატებოდა კიდევ ის შიში, რომელიც ალაპარაკებდა ივ. აფხაზს, („ღმერთმა ნუ ქნას რუსთა წასვლა“-ო), შიში, რომ ხელახლა ფეხზე დამდგარ საქართველოს ეს ისტორიული მტრები აღარ მოასვენებდნენ და ცეცხლსა და მახვილს მისცემდნენ, რადგან ამ ველურმა და ვერაგულმა მეზობლებმა სხვა ენა არ იცოდნენ. ამიტომ საჭირო იყო ძლიერი რუსეთის ხელით საქართველოს ამ ისტორიულ მტრების დამარცხება, დასუსტება. დაშლა... ის უნდა დაწრტილიყო სისხლისაგან და ყოველი აქტიონის ძალა აგრესიულ პოლიტიკისათვის დიდის ხნით გამოეცლოდა. ; თვითონ საქართველომ ეს ვერ შესძლო და დაეცა: მისი მომავლის უზრუნველყოფისათვის ეს მისია უნდა დიდ რუსეთს შეესრულებინა, — სულ ერთი იყო: რა მიზნით ჩაიდენდა ის ამ მაჰმადიან სახელმწიფოთა დაშლა-დაუძღურებას.

მაგრამ იყო კიდევ მეორე, დიდი ეროვნულ-პოლიტიკური მომენტა და ეს უფრო აღფრთოვანებდა და იმედს აძლევდა ჩვენს მამულიშვილს; და ეს მუხლიც ხომ ივ. აფხაზის „პროგრამაში“ შედიოდა: დანაწილებულ, დაფლეთილ საქართველოს გამთელება ეჭირებოდა, მისი ეროვნულ-ტერიტორიალური ერთეული უნდა ხელახლა შესებულებულიყო

და ძველი საქართველოს საზღვრები ისტორიულად უნდა გადაჭიმულყო.

თითქოს სან-სტეფანოს ზავის შემდგომ (1878 წ.) კიდევ განუზორციელდა პოეტს ერთი ნაწილი ამ ოცნებისა და მოხუცებულობისა და ეპეებულს ერთხელ კიდევ გამოუბრწყინდა მზე: — „ასე ჩემო სოფიო... სწერდა აღფრთოვანებული პოეტი სოფიო ორბელიანისას, „...დიდის იმპერატორის ძლიერებამ დასცა საუკუნოდ მაჰმადიანობა, დაუძინებელი მტერი ქრისტიანობისა; და ჩვენნი ძმანი, ძველნი ქართველნი, აქარა, ლივანა, ჭობულეთი ბათუმით განათავისუფლა ოთხ-ასის წლის ტყვეობიდან და შეეერთა დედა—საქართველოსა, და აღსრულდა დიდი საისტორიო საქმე სასხოვრად საუკუნეთათვის, რომლისა შედეგსა ეხლა ვერ მიხვდება ვინმეა კაცისა“... და სხვ. (იხ. ი. მეუნარგია: „ცხოვრება და ღვაწლი გრ. ორბელიანისა“, „მოამბე“, 1904 წ. გვ. 45. VII). და ცოტა ხნის შემდეგ ის კიდევ უბრუნდება ამ საკითხს და სწერს იმავე სოფიო ორბელიანისას: „აჰა, შეიმუსრა მტერი ქრისტიანობისა და საკეთრიე ჩვენი — ჩვენის საქართველოსი, რომლისა სისხლი ჯერ კიდევ ბევრი აძევს ოსმალსა და მარტო ამ დამარცხებით ვერ გადაიხდის ჩვენს სისხლის ვალსა: ათასი წელიწადი ებრძოდნენ მაჰმადიანნი პატარა საქართველოს. რათა? რას ვართმევდით? მართალია, ჩვენ ვაგვიფხრეს, მაგრამ არცა თუ თვითონ გაიხარეს!.. აი, როგორ ძვირფასია ქართველების წმინდა სისხლი“. (იქვე). და აი, თითქოს მოესწრო მგოსანი იმ „მინიმუმის“ განხორციელებას, რისთვისაც საჭირო იყო რუსეთის ჯარი კავკასიაში, რუსთა მფარველობა. საქართველოს დაკარგული ტერიტორია დანარჩენს შეუერთდა და მან იხილა დიდი ზეიმი გამაჰმადიანებულ ქართველთა ტფილისში ჩამოსვლის გამო. და თვალცრემლიანი მგოსანი მხურვალე სიტყვებით მიეგება ამ შეერთების პირველ მერცხალთ; ეს არის დიადი სანაზაობა, ამბობდა ის, „როდესაც ერთის დედის შვილნი, შავის ბედისა გამო განშორებულნი, დიდს ხანს ერთმანეთისათვის დაკარგულნი, ანაზღაფულად, მოულოდნელად შეხვდნენ, იცნეს ერთმანეთი და გადაეხვივნენ გულითადის სიყვარულითა. ... ჩვენაც ბევრი ვიტანჯეთ მტერთაგან, ბევრი ვაობრება გამოვიყარეთ, მაგრამ მიიწე კი არ დაგვივიწყნია დაშორებულნი ჩვენი ძმები. თვალი, გული გვეჭირა თქვენკენ. ბატონებო, და ვინატროდით, როდესაც აღმოვა ჩვენი შერტებისა“.

და ბოლოს გამოსთქვამს სურვილს, „რათა შეერთება ესე იყოს უკუნითი უკუნისამდე შეურყეველად! და დღეის იქით ღმერთიაც, ქირიზიაც უნდა ვიყვნეთ ჩვენ ერთად, ვითარცა შვილნი დედა საქართველოსისა!“

მაგრამ ილიუზიები მალე განჭრენ და უღმობელმა რუსეთმა მალე დაანახვა პოეტს, რომ ეს ძველი საქართველოს კულტურის აკვანი მას მისთვის უნდოდა და არა საქართველოს ისტორიული საზღვრების აღსადგენად.

ეხლა რუსეთის ნაწილს შეადგენდა მთელი საქართველო, და ამ ხანად შემოერთებულ სამაჰმადიანო ნაწილშიაც ისევ უნდა განმტკიცებულიყო რუსული სახე და კულტურა, ვით მის საქრისტიანო ნაწილში და გრ. ორბელიანმა გაცრუებული იმედები ველარ დაფარა და გულის ტკივილი ეხლა ლევან მელიქიშვილს გარდაუშალა (იქვე, გვ. 47). უფრო შორს მკვრეტი გამოდგა რუსეთის იმპერიალისტური პოლიტიკა და მან მართალია ისტორიული მტრები საქართველოსი დაასუსტა, დააუძლურა, მაგრამ საქართველოს ხსენებაც სულ წაშალა. ასე გაცრუვდა „შორიდან დამიზნება“ ამ დარგში მაინც და არც თუ დიდი „შევიდობიანობა“ უნახავს ქართველთ. კავკასიის ომებში ეხლაც ისე ინთხეოდა ქართველთა სისხლი და ლევნიც ძველებურად იჭრებოდნენ მისს მამულში..

და მოხუცი მგოსანი, რუსულ ორდენებით წელ-მოტეხილი და შერცხვენილი ბეთანიის ეკლესიაში დადგა და თამარის ხატების წინ გულის ეარამი გარდმომშალა. მაგრამ ვაი, რომ ძველი ზვიადი საქართველო ველარ ითვისებს მგოსნის „მიხვეულ გზებს“, მან იცოდა პირდაპირ სვლა და თამარიც ველარა სცნობს მას, გულ-შემუსვრილ მგოსანს: --

დამცირებულსა,

ხმა-მიღებულსა,

ბედ-დაკარგულის ივერიის ძეს!..

ეგვით აღვხილხა,

უხასოდ ქმნილხა,

გულ-უიმედოს, გაუხარებელს“!..

და გულ-მოკლული მგოსანიც დასძენს: --

„ეპ თუ რაც წახდეს

ველარა აღსდგეს,

ველარ აყვავდეს ახლის შეენებით.

და რაც დაეცა,

ის წარიტაცა

შავმან ყორანმა ვით უმწე მსხვერპლი?“

და უფრო გვიან კი, ღრმა მოხუცებულობაში შესული მგოსანი მკვეთრად გამოთსქვამს ვაებას დამსხვრეულ იმედების გამო: --

„დაებერდი, ბედს ვერ მოვესწარ,

დაემხო ჩემი ჩემი სამშობლო,

გულს მიკლავს უიმედობა,

საფლავს ჩავდივარ სიმწარით“..

აი, გარდავიდა ეს თაობაც საქართველოსთვის ცეცხლად რომ იყო ანთებული და 1832 წელს მის სახსენლად ხმაღზე ზელი რომ დაიდო. . განვლო გრძელი, უცნაური გზა და ბევრი გაუგებარი მოიმოქმედა ამ შემდეგს გზაზე და უფრო ბევრი უცნაურობაც სთქვა. ხშირად მტერსაც თავი კალთაში ჩაუდო და სასოებით მიჰპყრო თვალი, რომ როგორმე

ძველის შუქის ლამბარი სულ არ გაქრობოდა. მაგრამ ამ ახალ ძალას თავისი საკუთარი გეგმა ჰქონდა — ეს გეგმა იყო საქართველოს სამუდამოდ წაშლა და ამის წინ მან კომპრომისები არ იცოდა.

... „წავიდნენ“ „შესჩვილებს გრიგოლ ორბელიანი 1832 წლის მეორე გმირს ალექსანდრე ორბელიანს, „თვალთ მოგვეფარნენ“ ჩვენი თანამებრძოლნიც.

ძველთაგან დაეშითთ მარტო მე და შენ!
 ან ეს რაცა ესტქვი, რადა ესტქვი,
თუ რაც მინდოდა ვერა ვხტქვი?..
 და ვერ ესტქვი რაცა, ის წყულულად
 გულს დამშთა და მით ვიტანჯვი!“...

(იხ. „ეპილოგი“.

მაგრამ სცდება ჩვენი მგოსანი. მან იმ საშინელ მძიმე პირობებშიც, თვით მთავარმართებლის სავარძელზე ჯდომის დროსაც მოახერხა მის თქმა, რის თქმაც ვალად უნდა სდებოდა 1832 წლის გმირს. მართალია, აქ ბევრი ვადაკრული სიტყვაა, უცნაური ფაბულაც, მაგრამ გრძნობა წრფელის მამულიშვილისა პოეტურ ფორმებში ჰარბად გადმოდის; მან მაინც შესძლო ძველის დიდების ამეტყველება იმ ძლიერის შეხსებურის ხმით, რომლითაც იმ დროში არავის ულაპარაკნია.

და ამ ერთი საუკუნის შემდეგაც ისევ გვანთებენ ვგ წმინდა გრძნობანი, ვით მას ანთებდა მოხუც იარალ შანშიაშვილის ამბები გარდასულ დიდებათა შესახებ; და ჩვენაც მისივე სიტყვებით ვეტყვით დღეს მას: --

შენ მომითხრობდე,
 მე ყრმა გისმენდე,
 გამოუცდელი მობუცებულსა,
 თუ ვით ივერნი,
 ლომგულნი გმირნი
 ჰბრძოდნენ, სცხოვრობდნენ დროსა წარსულსა...
 გისმენდე თუ ვით მღევარის ხმაზე
 ჰაბუკნი მხნობით აღტაცებულნი,
 მტერთ საძიებლად ,დაცემად მათზე
 შეგროვდებოდნენ მსწრაფლ შექურვილნი.

და

ვაი მას მტერსა, ვის ანუ კლდენი,
 ანუ ტყვით სიღრმე ვერ დაჰფარავდენ“...

და მისი ტკივილი ამ წარსულ დროზე დღესაც ხომ ცხოველია ჩვენთვის და მრავალის მთქმელი: —

„წარსულთა დროთა, დიდების დროთა,
 ყოვლნი სიკეთე თანა წარიღეს.

ან უცხო ცის ქვეშ, ზოგსა ესპერეტო ოხვრით,
და ცრემლით ზოგის წმინდა სამარეს!“...
(იხ. „იარაღის“).

მაგრამ მგოსნისაგანაც ისე შორს იყო მაშინ იარაღი, როგორც გრ. ორბელიანია ჩვენგან მანძილით დაშორებული. თუმცა გული კი ერთის ძგერით უძგერდათ და სწრაფვა მათი, ვითარცა ჩვენი მარტო საქართველო იყო; ბევრია სიმბოლიური მგოსნის ჩივილში, რომელიც დღეს სხვა სახით გაცოცხლებულა ჩვენს წინ: —

„სად აზარფეშა, სად არს მწვანელი?
ღვინის-წილ კვასი, მზისა-წილ ყინვა!
გარდმოხვეწილმან ჩრდილოს წყედიადსა
სადლა იხილოს ცა მშობლიური?
შენ ხარ პეტერბურგს, მე ნოვეგოროდსა,
გარედ მკლავს ყინვა და შინ „უგარი““.

და ამ გარდახვეწილობის უამს მას მაინც არ ასვენებენ ოქროს სიზმრები 1832 წელს რო დაემსხვრა და ეხლა მხოლოდ ნატურა დაშთენია, რომ თუ მისი თაობა გარდავა და ვერ იხილავს ნანატრ თავისუფლებას — ვინმე სხვა, ძლიერი მაინც აღმოჩნდეს და დიდის ხნით ნალოლიავებ ოცნებას ფრთები შეასხას:

„ვინ აღჩნდეს გმირი, რომ მის ძლიერი
ბედს მიძინებულს ხმა აღადგენდეს?
რომელ მარჯვენით, ერთისა დაკვრით
უსულოდ ვეშაპს მიწად დასცემდეს?“...
...

მაგრამ იყო პოეტის ოცნება, 1832 წლის დამარცხებულთ არ ელირ-სათ ამ „გმირის“ ხილვა და მათ თან ჩაიტანეს საფლავში ეს წმინდა ოცნება — „ალტყინებითა აღვსილი“... აღაპარაკდენ წარსულის ნანგრევნი ორბელიანების ენით და დაანთეს ჩვენს გულში ცეცხლი განუქრობელი. და ქართულმა რომანტიულმა პოეზიამ უბრალო კენესა-ვაებით არ დახურა თვისი ფურცლები, არამედ მან ქმნა საქმენი ხელთუქმენელი და წარუშლენი...
...

და ჩვენ ერთის საუკუნის შემდგომ იმავე კირში მყოფ სამშობლოს იმავე ძლიერის სიტყვებით მივმართავთ, როგორც ერთის საუკუნის წინ ელაპარაკებოდა მას მგოსანი: —

ვინ გიხილოს დროსა საშიშს,
არ დასთხოოს თვისი სისხლი,
არა დაჰკლას თავი თვისი,
შენდა დახსნად ვითა მსხვერპლი?“...
...

(გრიგოლ ორბელიანი)

ორბელიანები მარტო არ ყოფილან ამ ძველის გაცოცხლებაში და წმინდა ანდრეასის გადმოცემაში ქართულ რომანტიულ ხანას რო ამ-შვენებს...

მაგრამ ორბელიანებმა უფრო უშუალო გადმოცემით გამოაჩინეს 1832 წლის დამარცხების ტკივილები და ჩვენთვის ადვილი ხდება მათი ელევთური პანგების და პესიმისტური განწყობილების პოეზიის დაკავ-შირება შეთქმულების ამბებთან.

მაგრამ ქართული რომანტიზმის ყველაზე ძლიერი და უცნაური ფე-ნომენი ნიკოლოზ ბარათაშვილიც ხომ ამ უკანასკნელ პოლიტიკურ აქ-ტის ტრადედიის ანარეკლია. მისი უძირო პესიმიზმი და ინდივიდუალურ-რელიგიური განცდანიც ანარეკლია იმ პოლიტიკურ რეაქციისა, რო-მელიც მოჰყვა 1832 წლის „ჩაეარდნას“. მისი მღელვარე გრძნობა, შე-ლაბული და შეურაცყოფილი ეროვნული მეობა ვერსად ჰპოვებდა სა-ზოგადოებრივ დასაყრდენს და გამოძახილს... ის მისტიროდა ჩასვენე-ბულ მზეს საქართველოსას და საყვედურით იხსენიებდა დიდებულ ირაკლის, რომელსაც „დიდი ხანია რომ ბედი ქართლის გარდაეწყვი-ტა“, და ამის შემდეგ ყოველივე ამაო უნდა ყოფილიყო. და ის შეიქმნა გარიყული თავის მალაღის ოცნებით წარსულზე და ღრმა კენესით მო-მავალზე; მას არაფერი არ ახარებს; ამ შეუბნელ ივერიის ბედის დანა-ვით შთაინთქა მისი მოქალაქობრივი და პოეტური მეობა:

არღარა აქვს მას ნდობა ამა სოფლის;

ეშინიან, იკრძალვის, არღა იცის;

ვის აუწყოს დაფარული მან გრძნობა,

ფეიჭრება ხელმეორედ მას ნდობა...

დიახ, მართლაც „ძნელი არის მარტოობა სულისა“ და „მარად ახსოვს მას დაეარგვა სწორისა“... (იხ. „სული თბოლი“).

ნიკ. ბარათაშვილს ბავშობიდანვე ისე ღრმად დააჩნდა კლანჭები 1832 წლის ამბებისა, რომ მას აღარაფერი სწამს და „ფეიჭრება ხელმე-ორედ“ ვისივე ნდობა. ეს იყო მისი სიყრმის სიზმრები და აღფრთოვა-ნებული ახალგაზრდა პოეტი (მაშინ 17 წლისა) იზრდებოდა შეთქმულ-თა ატმოსფეროში, გაელეთილი იყო მათის იმედებით და უძილო დაძე-ებს გულის ძვრით ათენებდა და უცდიდა სანეტარო ღამის ამბებს, დე-კემბრის ამბებს. მართალია, ის იმდენად ნორჩი იყო, რომ შეთქმულთა ორგანიზაციაში ვერ გაერეოდა, მაგრამ ეს არც საქარო იყო; ის ხომ ახალგაზრდულის აღზნებით შეფიცული იყო საქართველოზე და მისი ბიძისაგან და სხვა ორბელიანებისაგან და ეროსთავებიდან ითვისებდა ახლო განთავისუფლების იდეას.

და უწყალო ბედმა ყველაფერი დაამხო, მისი ახლობელნი და ნა-თესავნი გამოსტაცა და შორეულ რუსეთში განაძევა და შიშით მოცუ-

ლი საზოგადოებრივი აზრი ჩაყვდა და დაშთენილთ ერთმანეთის შეხვედრა-ნახვისაც კი ეწინააღმდეგებოდა, არა თუ რაიმე საერთო და ეროვნულ საქმეზე თქმა და წერა... მოიხსოვრება ყოველი მკაცრი მკაცრად, შეჩერდა ქართული გაზეთი და ივერიისაც თითქოს მწყობრი დაუდგა.

და მარტოდ შეთენილი, სულით ობოლი მგოსანი იხშობოდა ამ ატმოსფეროში და შორს, შორს მიაქენებდა თავის მერანს, რომ აღარ დაბარხულიყო თვის მამულში და „წინაპართ საფლავებ შორის“...

ნიკოლოზ ბარათაშვილის დიდ ნიჭს აღარ მიეცა შესაფერი ასპარეზი და მისი ცხოვრებაც მოწყვეტილ ვარსკვლავივით დაქანდა. მაგრამ ეს ძლიერი გაელევა ჩვენის ბაირონისა საქართველოს ლიტერატურის ცაზე, ეს უძირო ცრემლები, რომლებიც მან „მოდუდუნე, მრავალ დროების მოწამე მტკიარს“ შეუერთა, დღესაც ასე ცხოვლად ჩაგვრჩენია გულში და ჩვენ ვამაყობთ, რომ მან გვასწავლა ტირილი ქართლის უწყალო ბედზე და უფრო კი იმით, რომ ჩვენც გვეყავს ქართველი ბაირონი...

ნიკოლოზ ბარათაშვილი საკმაოდ შესწავლილი ჩვენს კრიტიკულ ლიტერატურაში, რომ ჩვენ მასზე რაიმეს მიმატება შეგვეძლოს. ეს მას არ ეუბრება, მაგრამ ჩვენ გვინდოდა სულ ორის სიტყვით მისი უძირო პესიმიზმის სათავე 1832 წლის კატასტროფასთან დაგვეკავშირებინა, ერთგვარი კაუზალობა გამოგვეჩინა და გვეგონიან, რომ ამას კიდევ უფრო ის მოსაზრებაც ამტკიცებს, რომ ნ. ბარათაშვილს ახლო მონაწილეობა მიუღია შეთქმულთა ლიტერატურულ შემოქმედების გავრცელებაში და თვითონაც დაუწერია პოემა: „ივერიელნი“, ალბად შეთქმულთა ლიტერატურულ გავლენით. (იხ. გ. ჯაფარიშვილი). თუ ამ პოლიტიკურ დამარცხების ატმოსფეროთ არა, სხვაფრივ მართლაც შეუძლებელია აიხსნას ჩვენი მგოსნის შემოქმედების დამახასიათებელი ინდივიდუალური ღრმა პესიმიზმი.

მაგრამ ქართულ რომანტიულ ლიტერატურის მამა-მთავრად სამართლიანად მაინც აღეკისნდრე ქაეკავაძე ითვლება; ადამიანი მატარებელი ღრმა ბუნების და უცნაურის ნიღაბის, რომელიც მთელი საუკუნე ფარავს მის ნამდვილ სახეს და სიცოცხლეშიც ზომ რუსეთის მისი სწორი ფიზიონომიისათვის ვერ მიეცვლია.

ეს დიდი კითხვითი ნიშანი სახტად აყენებდა ნიკოლოზ პირველის უმაღლეს ბიუროკრატობას და არ იქნა მას ვერ დაუმტკიცდა, რომ შეთქმულების მთავარი რეჟისორი და სულიერი მამა სწორედ ის იყო; აღ. ქაეკავაძეს ჰქონდა დიდ ნიჭთან დიდი ქეთაც და ეს იყო, რომ აბნევედა ყველას.

ფარდის უკან ის ვანაგებს და მართავს 1832 წლის ამბებს, მაგრამ „ჩაეარდნის“ დროს მას ვერა უპოვეს რა და მისს მოხერხებულ, მტკიცე ლოლიკას ვერ იჭერს გამოძიების მზაკვრული ბადე. ბოლოს მან რუსე-

თის ბიუროკრატის საჭმე საბოდიშოდაც გაუხადა, თუმცა დღეს მისი უშუალო ხელმძღვანელობა უდაოდ სჩანს... მაგრამ ეს უცნაურობა მას არა მარტო როგორც მოღვაწეს ახასიათებს, არამედ როგორც პოეტსაც. და ამ მხრივ ერთი საუკუნის მანძილზე მან ისე მოხერხებით ატარა ნილაბი, რომ დღეს ქართველობასაც „საბოდიშოდ“ გაუხადა საჭმე.

მაშ რა იყო, თუ არა მარცხი ჩვენის კრიტიკის „გამომძიებისა“, რომ ალ. ჭავჭავაძეს დღემდე ვიცნობდით, როგორც ღვინისა და ეროტიკოს აპოლოგეტს. ჩვენ გვეგონა, რომ მან თეიმურაზსა და ბესიკსაც კი გადააჭარბა სპარსულ „ვარდ-ბულბულიანების“ მიბაძვაში, ქალის სიყვარულის ამღერებაში და ბოლოს მწერლობაში ეპიკურიზში განამტკიცა: „ლოთებო ნეტავი ჩვენა“, და „ნოემაც ერთხელ ისურვა“-ის სიმღერით. თითქოს ამ ქალის სინაზით და დედუკ-ღვინის ეშხით დამთვრალ მგოსანს სრული „ქალწულგებრივი კდემა-მოსილება“ დაეცოს ყოველგვარ საზოგადოებრივს და ეროვნულ თემებისადმი და არც ერთის სიტყვით არ აემღერებინოს ის დიდი განცდა, რომელმაც ის ორ შეთქმულების წევრად გახადა და რომელმაც ორჯერ დაატოვებინა ტურფა სამშობლო. ჭეშმარიტად, კარგი არტისტი უნდა ყოფილიყო ა. ჭავჭავაძე, რომ რუსის გამომძიებელთ და ქართულ კრიტიკის შესვეურთ ასე აურია გზა-კვალი.

ამ უცნაურ ეპიკურიზმს როგორღაც არ უდგებოდა ის ფაქტი, რომ ჭავჭავი ალ. ჭავჭავაძე, რომელმაც რუსთა წყალობანი ბლომად მიიღო და უფრო ადრე კი ეკატერინა II-ის ხელით მირონი იცხო, ასე ერთბაშად იფიწყებდა ამ „მირონს“ და სწორედ ალავერდობა ღამეს ფარნაოზ ბატონიშვილის რაზმში ეწერებოდა და ფიცს სდებდა რუსთა შესამუსრავად. (1804 წ. მთიულეთის აჯანყებაში). და შემდეგ უკვე ყელამდე აღვსილი რუსთა მადლობებით და დამძიმებული ჩინ-ორდენებით ღვინერალ-ლეიტენანტი 1832 წლის შეთქმულების მეთაურიც ხდებოდა და ახალ ფიცს სდებდა იმე ალავერდის წინ. და ამ მგოსანმა, შეთქმულების განიავების შემდეგ ნუ-თუ არც ერთხელ არ ამოიტრია თვისი ოცნება? ეს ხომ არ ყოფილა უბრალო სიყრმის გატაცება. წუთიერი სწრაფვა? მართლაც, 28 წელი დიდი მანძილია ადამიანის ცხოვრებაში, რომ მას არ დაეშინა ახალი ხაზები, არ გადაეტეხა მისი ასრება...

მაგრამ საჭმეც სწორედ ის იყო, რომ ალ. ჭავჭავაძე არა სტყუდობდა და მან ეს „ხაზები“ არ იცოდა; და 28 წლის შემდეგაც ის იგივე იყო, რაც 1804 წელს და ვერც ღვინერლობამ და ვერც ქალარამ ვერ შესცვალა მისი გული. სწორედ ამაში იყო ჩვენი კრიტიკის და საზოგად. აზრის შეცდომა, რომ მან ეს ვერ დაინახა და ვერ გაარჩია ნილაბის ქვეშ ის, რის ტარებაც მას რუსეთმა ასწავლა, მგოსნის ნამდვილი სახე...

სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ დღეს არის ტენდენცია (თუმცა გაუბედავი) ამ შეხედულების გადაფასებისა და ჩვენი ახა-

ლი კრიტიკა სცდილა შერაბილოს ეს განაჩენი (იხ. ვახ. კოტეტიშვილის წერილი ალ. ჭავჭავაძეზე). თუ ჩვენ ალ. ჭავჭავაძის სიმბოლო გავეხე-
ნით და მის „სატრაფო“-ში, რომელიც მას არ სწყალობს და ასე სტან-
ჯავს, საქართველოს დავინახავთ, მაშინ გასაგები გახდება ეს ფენომენი
და ჩვენც მგოსნის ნამდვილ სახეს დავინახავთ. მაშინ ყოველი საფუძვე-
ლი გამოვცლდება იმ „გაორებას“, რომელსაც ჩვენ ვხედავდით მის წმინსა
და თქმის შორის; და ენახავთ, რომ მეამბოხე და საქართველოსთვის შე-
ფიცული ალ. ჭავჭავაძე პოეზიაშიც შეფიცულად რჩება და ჩვენს რო-
მანტიულ მწერლობას ეროვნულ სათავეს აძლევს.

საქართველოს უწყალო ბედმა, 32 წლის დამსხვრეულმა იმედებმა
პოეტის ბუნება ცრემლებით აღმოავსო და ამიტომ უიმედო და ვაება-
ჭმუნვით აღსავსეა მისი სიყვარული. ამ მხრივ არავითარი ანალოგია არ
არის ბესიკსა და ალ. ჭავჭავაძის შორის... ბესიკის ტრაფობის საგანი მუ-
დამ იყო დედოფალი ანა, რომელიც მას ცრემლებით სეტყვავდა, ხოლო
ალ. ჭავჭავაძის „დედოფალი“ და „ვარდი“ საქართველოა პატივ-აყრი-
ლი, რომელსაც 1832 წლის შემდგომ აღარა სჯერა მგოსნის და ერთ-
ბაშად განუღდა მას...

„ვარდის გაყრილსა სულ მიხდილსა ჭმუნვა მწარებით,
ძონთ ვერა მჭვრეტსა, თვალ ნაშრეტსა, ცრემლთა ღვარებით...“

ჰოი ეამო ძნელო, დამლაბტველო ტრაფიალთა გზისა,
უწყალოვ ზელო, მტრულად მშლელო მათისა ცდისა.

ხან სასოს ცემით, ხან წართმევით სრულ იმედისა,
მტანჯველო გულთა შეწირულთა ერთიერთისა“..

და უფრო ზევით იმავე „მუსტაზად“-ში სჩივის მგოსანი:
„მოსთქვამს, რაბამთა მნახეს ეამთა ცრემლისა მკადედ,
მე გლაზ შენისა სიშორისა მწარ მოვაგლახედ!“..

ეს „ვარდი“, ეს „სატრაფო“, რომელიც მგოსნის გულს მოჰგლიჯა
უწყალო სინამდვილემ, მისი სამშობლოა, რომლის რაინდი და შეფიცუ-
ლი ის სიყრმიდანვე ყოფილა; და ტანჯვა მშობლისა, მისი სიწორე შე-
უღარებელის ძლიერებით აღმოახდენს კენესას მგოსნის დაკოდილ გუ-
ლიდან:

„ნაცვლად იმედთა მათ ჩემთა, მზეო,
ჭოგრითი კერეტა შელაპრობია.
განვშორებულვარ შენთანა შევბას,
თუმცა გონება შენთან მხლოშია;

გამშეცეპია ვაჰ სიყვარული
და გულსა მიხოცს ვითა ლომია...“

თუ აწუც ვერ გპოვო შენ ხემს მკურნალად,
ვძსნო რომ მე ბედი სრულად მწყრომია;
რისხვამან შენმან სიცოცხლის ძაფი,
შემწყვიტოს, რადგან შესაწყდომია“..

(იხ. „ქმუნვის მახვილი“)

აქ ყველაზე ნაკლებ მოსჩანს ენებით დაცბრომის წადილი, წმინდა ებიკურეიზმი. მგოსანს მოცემული აქვს შორითი ტრფობა, ვედრება წყალობისა და შებრალებისა... ვერც ერთხელ ვერ მიჰკარებია თვის „სატრფოს“ სიყვარულით დამწყვარი მგოსანა, რადგან მიზეზი გარდაუვალია, ობიექტური. ის არ მოითხოვს არაფერს, გარდა მის ახლოს ყოფნისა და მის ჰირ-ვარამის ზიარებისა. ჩაესვენა მზე მისი და ქმუნვამ დააზრო მგოსნის გული — ვაი თუ მან ვერასდროს ველარ იხილოს მისი ოცნება: —

„ყოველთ კეთილთგან იავარ-ქმნილი,
ვზი და ვსტირ ჩემს ბედსა ცრემლით თვალ-ვნილი...“

სიკვდილს ნუ მიქადით, იგი მჩანს არად;
რა თავი შეკვეთა, მუნით ვარ მკვდარად.
ერთ არს ლეში, საცა ვეგდო სამარად!

მას ვსტირ რომ ვშორდები თვალთ დამტირებსა,
თვარა ვით შემაკროთონ ტანჯვა-ჭირებსა“ და სხვა

(„რასტის გუშა“)

მგოსანს სიკვდილი აღარად უჩნის, რადგან ის კარგა ხანია მკვდარია, მას შემდეგ რაც „თავი მოკვეთეს“!.. ჩვენ გვგონია, რომ ძნელი არ უნდა იყოს ამ სიმბოლოს გახსნა და მის საფარის ქვეშ იმავე „სატრფოს“ პოვნა, რომლის საფლავს დაეძებდა შემდეგ მგოსანი აკაკი წერეთელი უკანასკნელი ისტორიული მარცხი საქართველოსი 1832 წლის ამბებთან დაკავშირებით თითქმის ყველა ლექსებში გამოსტყვივის და აღკვეყვამეს მართლაც მართებს დიდი საყვედური ჩვენდამი: განა საჭირო იყო „გასაღების“ დიდის ხნით (საუკუნით) ძიება, როცა მგოსანი ვარკვევით შემოგჭიოდა:

პოი ვით გვემტყუნვა
სოფლისა ბრუნვა!..
წაგვიხდა ზრუნვა
მბუღარე გულსა!
ამად ვსტირთ წყლულსა
არ დაფარულსა...
ქმუნავთ ბედ მწირნი,

გვხვევთან ჭირნი

ფოთიანოთ უხშირნი!

მაგრამ თუ ჯერ კიდევ ყველაფერი ნათელი არ არის, ზომ მრავალის მეტყველია „პყრობილებაში“ დაწერილი ლექსი, სადა მგოსანი „თანპყრობილთ“ მიმართავს, ალბად 1832 წლის შეთქმულების გაცემის შემდეგ:

„ვინ რა დრომან, დაუდგრომმან მაშორა მოყვასთ,
თვარა არც გზობით, არცა პყრობით გული არ ჰსლბების...
გვერდით პყრობილი, გულ-პობილი ჭმუნვისა ლახვრით,
გახსოვდეთ მწარი მოჩივარი საწუთოს რებით!“..

და ბოლოს 1832 წლის შემდეგ „სატრფოს“ დაგარგვის ამოტირება ძლიერის აკორდებით სცემს მგოსნის შესანიშნავ ლექსში: „მუსტახადი“:

„ისმინეთ“, გვეუბნება ავტორი, თუ
„რა გვარნი ჭირნი, ცეცხლნი ზშირნი, მწველნი ალ-მურნი,
ენახენით როსა, ამა დროსა ზედა-ზედ რთულნი!..

წყევლ არს ის დრო, როს სამკვიდრო დავკარგეთ კრულნი!
გვძლივთ ხოფელმან ხელ-ყოფელმან, აწ გვაგო შურნი“...

ვინ და რომელი იყო ეს „სოფელი“ ხელ-მპყრობელი, რომელსაც მიენდო პატარა საქართველო და რომელმაც ასე მწარედ გადაუხადა ეს განა საეთხავია? და ამიტომ ალ. ჭავჭავაძის ნიღაბი დღეს იმდენად გამჭვირვალეა, რომ ჩვენ ორგანიულ კავშირს ვხედავთ 1832 წლის გმირის დიდ მარცხსა და მის ვაების შორის. კიდევ უფრო მკვეთრად გვიხატავს მგოსანი ამ „ხელ-მპყრობელს“ და გულუბრყვილოდ მასზედ მიხლობილ „სატრფოს“ ბედს:

„ვინც ხედა მათ მახეს, ჭირთა სახეს არა აქვს შეება
მათზედ კეთილი, ვითა შლილი დაიკარება;

მუხთლად გვაწვიეს, დაგვახვიეს თავს ბნელნი შურნი!..

სხვათ დიდ ბოროტსა მკირე მათი უმეტესია...

დაკარგეს ყოვლნი ჭირნახული გულთ უმხნესია,

ჭქმნეს საგანენი საუყუნოდ ვით უდაბურნი“...

ამ მოკლე მიმოხილვიდანაც სჩანს, რომ ალ. ჭავჭავაძის „ჭმუნვის“ საგანი, მისი სათაყვანო სატრფო წამებული სამშობლო იყო და მას შემდეგ რაც ბუნებით მხედარს და უტეხს ბაძოლის წინ ხმალი გარდაუტეხეს, მან ამ სატრფოს სადიდებლად ხელში კალამი აიღო.

არა, სხვა სატრფო მას არა ჰყოლია და ენება მისი უფრო მაღალია და დაუცხრომელი, რომელმაც საუყუნის შემდეგაც ლომის კლანჭებით ნახოვი გული გარდაგვიშალა. ამის შემდეგ გვეგონიან, დისონანსად არ გამოჩნდება ეროვნულ სევდით ატირებული უკვდავი „გოგჩის ტბა“.

რომლის გასახსნელი ვერ ეპოვნა ჩვენს საზოგადოებრივ აზრს. აქაც იგივე მიხედვა წარსულ დიდებისაკენ, იგივე იდეალიზაცია საქართველოს ძველის „რვეულის“, რაც ახასიათებდა კერძოდ შეთქმულთა შემოქმედებას 1832 წლის შემდეგ და სართოდ ქართულ რომანტიულ მწერლობას. და ალ. ჭავჭავაძე დღეის ვაგლახ სურათს გოგაჩის ტბისას უპირდაპირებს წარსულის ნათელ რაობას, რომ მომავლიდანებელი კონტრასტი უფრო ცოცხალის სახით გამოაჩინოს და მონობაში მყოფთ კვლავ მოგვაგონოს, რომ

„აქაცა მგდარა ძალი მაღალს ტახტსა ამაყად
წყალობათა და რისხვის ფრქვევით მმართველი ერთა“!

თუ აღექსანდრე ჭავჭავაძე შეიქმნა ერთგვარი სინტეზი ევროპისა და აზიის იმ-დროის მწერლობისა ქართულ ლიტერატურაში და დასავლეთის რომანტიზმი დაუახლოვა და ორგანიულად დაუკავშირა ჩვენთვის დიდის ხნით ნაცნობს სპარსეთის რომანტიკას, შეთქმულთა წრის მეორე მგოსანმა სხვაგვარი სინტეზი მოგვცა. გიორგი ერისთავი სხვებთან ერთად ეზიარა ევროპის რომანტიკას და წარსულს დიდებას საქართველოსისა ის ისევე მისტიროდა, როგორც ორბელიანები და ჭავჭავაძე, მაგრამ ამავე დროს მან ჩაუყარა მტკიცე საძირკველი ჩვენის ლიტერატურის რეალისტურ მიმდინარეობას.

ეს საკითხი ცალკე შესწავლას ითხოვს და ჩვენ ამაზედ აქ ვერ შევჩერდებით, მაგრამ გაეკრით მაინც უნდა აღინიშნოს ის ვაგლენა, რომელიც 1832 წლის მარცხმა მგოსნის რომანტიულ ლექსებს დააშთინა. აქ მოცემულია მთავარი ეპიზოდები შეთქმულთა კატასტროფისა და მგოსანი ცრემლებით იწურება, პატიმრობის დროს დამსხვრეულ იმედების მოგონებაზე. ვადასახლების წინ ის მიმართავს თვის მეგობარს, მეორე შეთქმულს სვ. მაჩაბელს და მოუთმრობს:

„ვახსოვს, როს, ძმაო, ბედისა მწარით
შეგვებდა პატიმრად ერთად სხდომანი?
მტკიცისა გულით, კავშირით მყარით
ვსოქვით ურთი ერთის მეგობრობანი!

მე აწ სოფელი მოყვასთ მაშორებს,
დამიხშავს კლიტით მამულის კარებს...

მივალ, განა და სული აქ მრჩების,
მუნ სევდის ჭიხი ობლად დამშთების“ ...

და გულის ტკივილით დასძენს:

მეც ნუ-თუ უცხოთ, უცხო მხარესა
უცხოთა დამფლან მე სამარესა“...

და უცხოებაში ვარდახვეწილი პოეტი ერთის წუთითაც არ შორდება თავის საყვარელ სამშობლოს. რომლის გარედ მას სიციცხლე სა-მარედ უჩანს; იგონებს დიად წარსულს, მტკვარს, ყაბახს, და ბედისაგან უწყალოდ შეიანთქმულ ნეტარებას. არა, მას ვერ ახარებს სხვის კარზე კეთილი მოპყრობა, თანაგრძნობა და სიყვარული (მგოსანი პოლონეთს იყო ვადასახლებული, საცა მას ბევრი მეგობრები აღმოუჩნდნენ). და იქ უცხოებაში ესმის საყვარელ მტკვარის დედუნე, აგონდება, როს მის მორევში ლაღად სცურავდა და დასძენს:

„ერთი არს, მტკვარო, ჩემი სურვილი,

რომ შენით ვშრიტო კიდეც წყურვილი“—ო..

აი, გამოჩნდა მის წინ ისტორიული ყაბახი, მრავალ დიდებათა მოწამე და წარმოუშალა მგოსანს ძველი და მუდამ ახალი სევდები და იგივე ვარდაუქრელი კითხვა, რისთვისაც ეხლა ჩრდილოეთში აღამებდა უხალისო დღეებს:

„შენსა პირზედა ეკითხულობდი დროთა ძველთ-წარსულთ,

შენზედ სწერია მოთხრობანი გმირთა დიდებულთ“ ...

და შიშობს: — ვაი თუ უწყალო დრომ საქართველოს წიაღში არა რა დაინდო და ეკითხება:

„მოთხარ, ხომ ჩემებრ შენცა დროით არ იქმნენ ცვლილი“ ...

და ამ ათასსა და ერთ ფიქრში იმავე საკითხს უბრუნდება მგოსანი:

„დაბშული კარი მამულისა როს განმეღების,

რომე ერთგვისცა კვლავ მეღირსოს შენზედა სელანი“ ...

(„ყაბახისადმი“)

და ექვსი წლის შემდეგ მართლაც განელო მგოსანს „დაბშული კარი“ და ამის გამო აღტაცებას ის გამოსთქვამს იმავე სვ. შაჩაბლისადმი მიძღვნილს ლექსში, რომელშიაც სწერს:

„მოგელი ესრედ, ვით მიჯნური ტრფობით შეშლილი“—ო.

მაგრამ სანუგეშო ვერა დაახვედრა მგოსანს გაპარტახებულმა სამშობლომ, რომელსაც ჯერ კიდევ ფლობდა სუსხი 1832 წლის მარცხისა. აღსრულდა! შეთქმულთ ვერ მისცეს ბრძოლა მტერთ ხმლითა, მაგრამ მათ სთქვეს სიტყვა მამულის სიყვარულისა და სიტყვა იგი ვაგარდა ჩვენს დაბშულ არე-მარეში როგორც მეხი..

1832 წლის ტრაგედია მათ გული დაუკოდა და პირადული ცხოვრება უშრეტის სევდის საფუბარად უქცია, მაგრამ ამ დრამატიზმით სავსე წელმა მათ პოეზიას ისეთი იერი ვადაპკრა, რომ ნალევლი დღესაც ქარვისებრ ბზინავს და შურის ძიების წადილი საუკუნის შემდეგაც ჩვენს არსებას ფლობს.

მათ გამოაჩინეს წარსულის დიდება და გვატირეს წრფელის, სიყვარულის ცრემლებით ამ ნანგრევების წინ.. ეს ტირილი საქირო იყო

გულის მოსაღობად, უცილო იყო მდუმარედ ქუდების მოხდა წმინდა საფლავების წინ...

განვლო დრომ, ცრემლები დაშრენ და ქართულმა მწერლობამ ახალ ბრძოლისათვის დაფი და ნალარა დასცა იმავ „სატრფოს“ სახსნელად. მას შემდეგ ბევრი რამ მოხდა, მაგრამ რომანტიზმი ქართულ მწერლობისა ვერ დაიჩრდილა — არ გაცივდა მისი სათუთი სიყვარული. რადგან მასში რეალობა იყო, ჩვენი ცხოვრების სინამდვილე და მისი სათავეც ხომ 1832 წლის მატეანემ წარმოადგინა.

ბ ვარდანი

ევროპის გავლენა საქართველოში

(1882 წლის შეთქმულების გამო)

საფრანგეთის დიდმა რევოლუციამ და თანამომდევრო ნაპოლეონის ომებმა ღრმა ორნატი გაატარა ევროპის ცხოვრებაში: დაიმსხვრა რამოდენიმე ასი ტახტი, გაიზარდა ძველი საზღვრები, თავისუფლების იდეამ ქარიშხალივით გადაიარა მთელს ქვეყანაზე და დატრიალდა არსებობის ახალი ღერძი. მოკლედ: — ფეოდალიზმის ძველი შენობა უმოწყალოდ იღეწებოდა და ახალი, სამრეწველო ხანა მტკიცე ნაბიჯით შემოდოდა მეცხრამეტე საუკუნის ისტორიის ფართო შარაზე. პიროვნებისა და ერის უფლება, ეს ახალი სიტყვა და საქმე, შარავანდმოსილი მიიწევდა გამარჯვებისაკენ, — გარნა ვიენის კონგრესი (1814 წ.), ნაპოლეონის დამარცხებას რო მოჰყვა, შეეცადა ამ ძლევამოსილი მსგელელობისათვის მყარი ჯგებირი დაეხვედრებია და დროებით ამ მიზანს კიდევ მიადწია.

მეცხრამეტე საუკუნის მთელი ათეული წლების გასწრივ გადასაწყვეტად დარჩა ის დიდი საკითხები, ახალი დროის გარიჟრაჟზე ცხოვრებამ რომ წამოაყენა — პიროვნებისა და ერის თავისუფლების საკითხი.

ვიენის კონგრესმა თავისუფლების დებულებანი დასთრუვნა და სახელმწიფოსა და ერის საკითხები ძველი ძეობით გადასქრა: — საზღვრები სახელმწიფოთა შორის არა ეროვნების პრინციპის, არამედ ტერიტორიის, მისი სიმდიდრის და მასზე მცხოვრებ სულთა რაოდენობის მიხედვით გატარდა. ჰოლანდია ორანეთა გვარს გადაეცა; მას ბელგია

შეუერთეს. რაინის მარცხენა მხარე გერმანელ პრინციებს დაურთვეს. ეს პანეთში და პორტუგალიაში ძველი სამეფო გვარი აღადგინეს. იტალიაში განამტკიცეს ძველი დაქუცმაცებული მდგომარეობა, ხოლო მცირე შესწორებით: ჯენოვა სარდინიის მეფეს მისცეს, ვენეტიკი ავსტრიას. დანემარკის მეფეს შვეცია წაართვეს და იგი ნორვეგიის მეფეს გადასცეს. გერმანიის რთული ვითარება ტერიტორიების მიჭრა-მოჭრით გადასწყვიტეს და დასტოვეს იგი დანაწილებული. რუსეთმა პოლონეთის დიდი ნაწილი მიიღო და ფინლანდიას უფრო ადრე დაადო ხელი (1809 წელს) და სხვა და სხ.

ვიენის კონგრესის მიერ დადგენილი ევროპის დასაცავად, ახალი იდეებისა და თავისუფლების მოსწრაფებათა შესახებთადა, „სალეთო კავშირი“ იქმნა დაარსებული, რომელსაც ავსტრიის კანცლერი მეტერნიხი ხელმძღვანელობდა. თითოეული მეფე სციდილობდა ახალი დროის მოტანული წესწყობილება — კონსტიტუციონური — შეეცავა ძველით და ამგვარად მონარქიზმსა და დემოკრატიზმს შორის დიდი კიდილი გაიმართა.

რესტავრაციის ეპოქა დაიწყო. — და დაეჯახა ერთმანეთს ორი დიდი პრინციპი: — აბსოლუტიზმისა და კონსტიტუციური. თითოეულ ქვეყანაში ორად გაიყო მთელი მხარე და ამ ორი ფალავანის ბრძოლა მთელი წარსული საუკუნის განმავლობაში სწარმოებდა, რაც საბოლოოდ დემოკრატიის გამარჯვებით დასრულდა.

აბსოლუტიზმი თავის ტრადიციულ დებულებას ეყრდნობოდა და ამტკიცებდა: — მეფე არის ერთად ერთი ხელისუფალი, ერთად ერთი ხელმწიფე, — ღმერთმა მიანიჭა მას ეს უფლება, შევილიდან შევილზე რო გადადის, და სხვას არავის შეუძლია მას ხელი შეუშალოს, მეფეს საქმეში ჩაეროს; იგი განუსაზღვრელია თავის მოქმედებაში. ამ უფლების დასაწყისი არის სარწმუნოებაში, რელიგიაში. — ღმერთისაგან მომდინარეობს ასეთი ნება, — და თუ ხალხმაც მიიღო ზოგჯერ ამ ნების წილი. — ეს მეფის ნებაყოფლობით, — მაშასადამე, აქაც, ამ შემთხვევაშიც, ღმერთია და მეომე მეფე მისი წყარო.

ამიტომ აბსოლუტიზმი არ ითმენს შეორე, სრულიად საწინააღმდეგო პრინციპს, თვით ერისგან, ხალხისგან რო გამომდინარეებს. ეს პრინციპი ერის სუვერენობას ეყრდნობა: — თვით ერია ხელისუფლების წყარო, თვით ერია ხელმწიფე, და თუ მეფეს აქვს უფლება მართველობა ხელთ ჰქონდეს, — ეს უფლება მას ერმა მიანიჭა; ამიტომ მეფეს არ შეუძლია მარტო მართოს, იგი ხალხის ან მისი წარმომადგენლების თანხმობით უნდა მართავდეს; უპირატესობა მხოლოდ ერსა აქვს. ესაა კონსტიტუციონალიზმი, საიდანაც გამოდის პარლამენტარიზმი, პასუხისმგებელი საშინისტროთი, პირადი და სხ. თავისუფლებით და სხვა.

აი, ამ ორი შეხედულების გარშემო მეტბრამეტე საუკუნის ევროპა

დიარაზმა და იმავე საუკუნის პირველ ნახევარში განსაკუთრებით გა-
აფრთხილებული ბრძოლა გაიმართა. ერის უფლება, პიროვნების უფლება
— იყო ის მაღლობი, რომლის დაკავებას ორივე მოწინააღმდეგე მხარე
სცდილობდა, ერთი — მის დასამხობად და გასანადგურებლად; მეორე
— მის გასამაგრებლად და იქიდან საბრძანებლად — და ამ ბრძოლას
თავისი გამოძახილი ჰქონდა რუსეთში და საქართველოში.

ვიენის კონგრესის მიერ არტახებში გამოკრული ევროპა, ახალი
იდევით რომ იზრდებოდა, ხელოვნურ ჩარჩოებში ველარ ეტეოდა და
მათ ასაწყვეტად მზად იყო. — ზაქსენ-ვაიმარში, ბავარიაში, ბადენში
(1818 წ.), ვურტემბერგში (1819 წ.) ჰესენ-დარმშტადში (1820 წ.),
პრუსიაში და სხვ. შემოღებულ იქმნა კონსტიტუცია ვიწრო ფარგლებით,
საერთოდ გერმანიაში დაიწყო ფართო ეროვნული მოძრაობა, რომლის
პირველი მსხვერპლი შეიქმნა რუსეთის დიდი მოხელე კოცებუე, გერ-
მანელ სტუდენტ ზანდის მიერ მოკლული: რეაქციამ უპასუხა ცენზუ-
რით, სტუდენტთა ორგანიზაციების აკრძალვით, უნივერსიტეტებზე
თვალყურის დევნის დაწესებით.

ისპანეთში მოხდა რევოლუცია ტახტის წინააღმდეგ; იტალიაში —
ნეაპოლში, პიემონტში და სარდინიაში — მოხდა აჯანყებანი, და საერ-
თოდ აჯანყების ცეცხლი ევროპას მრავალ ადგილას მოედო, — და 1821
წელს ოსმალეთის წინააღმდეგ ბერძენთა განმათავისუფლებელი იარა-
ღით ბრძოლა დაიწყო და 1830 წ. საბერძნეთის დამოუკიდებლობით
დასრულდა.

1830 წელს პარიზში რევოლუციამ იფეთქა; მას მოჰყვა რევოლუ-
ცია პოლადიის ნაწილ ბელგიაში, რის შედეგად ბელგიამ დამოუკიდებ-
ლობა მოიპოვა; ეს იყო რევოლუციითა და ეროვნულ ბრძოლათა წელი-
წადი: — ბრაუნშვაიგის ჰერცოგი ტახტიდან ჩამოაგდეს, — აჯანყდა
ხალხი საქსონიაში, კურ-ჰესენში (გერმანია), ჰანოვერმა (გერმანია)
კონსტიტუცია მიიღო და 1830 წელსვე მოხდა დიდი აჯანყება პოლო-
ნეთში; აჯანყდა მოდენა, პარიზი და რომანა (იტალიაში) — ასე საერთოდ
და ღრმად დაიწყო ბრძოლა რესტავრაციისა და მეტერნიხის მიერ ვიე-
ნის კონგრესის მეოხებით განხორციელებული პოლიტიკის წინააღმდეგ,
ბრძოლა, რაც იტალიის ერის გაერთიანებით დასრულდა, — ეროვნული
პრინციპის გამარჯვება — და კონსტიტუციონალიზმის პრინციპის გან-
მტკიცებით — დემოკრატიზმის გამარჯვება მთელს ევროპაში!

საფრანგეთის დიდი რევოლუციის მიერ შექმნილ ვითარებით და
ნაპოლეონის ომებით რუსეთი ევროპის დიდ მოვლენებში იქმნა ჩათ-
რეული და რუსის ჯარებმა ევროპა ბრძოლით მოიარეს და ჩვენი დიდი
მგოსანი და პატრიოტი მებრძოლი ალექსანდრე ქავკაევიჩე რუსთა ჯარე-

ბის მეთაურ ბარკლაი-დე-ტოლლისთან ერთად შევიდა ხარკში. ზუსტად
თის განათლებულ მხედრობას მხედველობა - მხედრობა და ეპოქის
ბოდა ის დიდი ბრძოლა, ევროპა რომ ორ ბანაკად გასყო და ბევრი და
ახალი ქვეყანა შეახებთა. კონსტიტუციონალიზმის პრინციპი ზუსტად
მალალი და განათლებული მხედრობისათვის უცხო აღარ იყო, და მან
იგი თავისად გამოაცხადა, ოდეს შინ დაბრუნდა. ამას მოჰყვა ის ისტორი-
ული აქტი, რუსეთის ისტორიაში რომ ასე უცნაურად მოსხანს! თვით
რუსეთის თვითმპყრობელი იმპერატორი ალექსანდრე პირველიც ხომ
ეაღიარებოდა ერთ დროს რუსეთში კონსტიტუციის შემოღების თა-
ნებას, — და რა გასაკვირია, — თუ განათლებულმა მხედრობამ და უმა-
ღლესმა არისტოკრატებმა ეს ოცნება გულს ჩაიდო და 1825 წელს, დე-
კემბერში, მის განხორციელებას კიდევ შეეცადა, გარნა ამისათვის არა-
ერთარი პირობა შესაფერი არ იყო, და ეს ლაშაზი ცდა დიდი ტრაგედი-
ით დასრულდა: — სახრჩობელა და კატორღა იყო მისი შედეგი!

ნიკოლოზ პირველმა ეს მეოცნებე საზოგადოება გაანადგურა და
რუსეთს ისეთი მუხრუჭები მოუჭირა, რომლისაგან საზოგადოებრივი
სუნთქვაც მწელი ვახდა. ასე დასრულდა რუსეთის ბრწყინვალე ოფიც-
რობისაგან წამოწყებული მისწრაფება კონსტიტუციონალიზმისადმი,
წადილი თავისუფლებისათვის, რაც ასე ფართოდ იმ დროის განათლე-
ბულ საზოგადოებს მოეძო, და რაც შემდეგში, დეკაბრისტების მოძრა-
ობის სახელით არის ცნობილი.

ჭართველი ბრწყინვალე ოფიცრობა, მაშინ რუსულ ჯარში რომ მსა-
ხურებდა, იმ გავლენას ვერ გადაარჩებოდა, რომელმაც რუსი ოფიცრო-
ბა ევროპის გზით გაიტაცა.

ამავე ლიბერალურ მიმართულებას, ამ ახალი დროის იდეებს თა-
ვისი გავლენა ჰქონდა პოლონეთზე, სადაც იგი იზრდებოდა, ეთარდე-
ბოდა და პოლონელი ერის განთავისუფლებისათვის საიერიზოდ მზად-
დებოდა.

**

მე-18 საუკუნის დასასრულს პოლონეთის საქმენი ისე აიწეწენ, რომ
უკვე დიდი ხნით ჩისაფრებელი, მადგახსნილი მეზობლები ერთის ნახ-
ტომით მას თავს დაეცხრენ, გავლიჯეს და დაინაწილეს: — რუსეთმა მი-
ილო 110.000 ოთხკუთხი კილომეტრი, ავსტრიამ — 70.000, პრუსიამ —
35.000. პოლონეთმა შემდეგ წლებში ისარგებლა თავის დამპყრობთა სა-
გარეო ვართულებით და თავის განთავისუფლებას შეეცადა: აღადგინა
კიდევ დროებით თავისი თავი, გარნა მტერთა შემოსევამ იგი გასრისა.
ამას მოჰყვა პოლონეთის მეორედ განაწილება (1793 წ.), რომლის შედე-
გად პოლონური ეროვნული აჯანყება მოხდა კოსტიუშკოს ხელმძღვა-
ნელობით: დამარცხდა ეს ეროვნული ცდა და დამარცხებულმა გმირმა

მწარე ტყვილით წამოიძახა: ფინის პოლონიე! (გათავდა პოლონიეთი!)
(მართლაც ასზე მეტი წლით!)

რუსეთმა, ავსტრიამ და პრუსიამ პოლონიეთი უკანასკნელად გაინაწილეს: — რუსეთმა მიიღო 465.000 ოთხკუთხი კილომეტრი (ექვსი მილიონი მცხოვრებით); ავსტრიამ — 115.000 (ოთხი მილ. მცხ.) და პრუსიამ — 145.000 (ორ და ნახევარ მილიონ მცხოვრებით).

რწმავის საპერკოვოს სახელით, ხოლო ხანმოკლე გამოდგა ეს მოვლენა, ნაპოლონმა აღადგინა პოლონიეთი შემცირებული მიწა-წყლით, და ვიენის კონგრესმა ხელახლა გასქრა და გამოკერა პოლონიეთიდან ნაწილები, რომელთაგან უდიდესი კვლავ რუსეთს ერგო.

იმის მიუხედავად, რომ რუსეთის იმპერატორ ალექსანდრე პირველმა პოლონიეთის მიმართ კოტა ლიბერალური პოლიტიკა აწარმოა სამ სახელმწიფოთა შორის გაყოფილი პოლონიეთი თავის ასე მწარე ბედს ვერ შეურთებდებოდა და ასაფეთქებელი ეროვნული მასალა მთელი 15 წლის განმავლობაში მზადდებოდა. აფეთქება დაიწყო პოლონიეთის გენერალ-გუბერნატორის, დიდ მთავარ კონსტანტინეს მოკვლის ცდით (1830 წ. 29 ნოემბერს) და ვარშავის აჯანყებით.

პოლონიეთის აჯანყებულებმა ცნობილ პატრიოტთა ხელის-მოწევრით გამოსცეს მანიფესტი, რომელშიც პოლონიეთის ვითარება და აჯანყების მიზანი იყო აღწერილი. სხვათა შორის ეს შესანიშნავი დოკუმენტით შემდეგ-ნაირად სრულდება: —

„პოლონიეთის ერი აღსდგა თავის დაცემისაგან და დაერდომილები-საგან, მტკიცე გარდაწყვეტილებით: მტარ მოუდრიკოს თავი რკინის უღელს, ეზღა რო დაამსხვრია, და არ დასდოს იარაღი თავის წინაპართა, სანამ მოპოებული არ იქმნება დამოუკიდებლობა და უფლება, მის თავისუფლებათა ერთად-ერთი გარანტია; სანამ უზრუნველყოფილი არ იქმნება სარგებლობა ამ თავისუფლებითა, რომელსაც იგი მოითხოვს ორ გვარი უფლებით, ვით პატიოსან მემკვიდრეობას თავის მამათა და ვით აუცილებელ საჭიროებას ამ საუკუნისას...“

„და თუ ამ ბრძოლაში, რომლის საფრთხეთ არ ვმაღავთ, ჩვენ იძულებული ვიქნებით მარტო ვიომოთ ყველას ინტერესებისათვის, აღსაქსენი რწმენით ჩვენი მიზნის სიწმინდით, ჩვენი საკუთარი ღირსებით, ჩვენ ვიბრძოლებთ თავისუფლებისათვის უკანასკნელ ამოსუნთქვამდე: და თუ განვაბამ გადაგვიწყვიტა ამ ქვეყანაზე მუდმივი ჩვენი დამონება; და ამ უკანასკნელ ბრძოლაში პოლონიეთის თავისუფლება უნდა გაისაროს მის ქალაქთა ნანგრევებისა და მის დამცველთა გვამებს ქვეშ, ჩვენი მტერი იმეფებს მხოლოდ უდაბნოზე და ყველა კარგი პოლონიელი ამ იმედით შეხედება სიკვდილს, რომ ზეცამ თუ მას არ მისცა ნება გადაერჩინა თავისი თავისუფლება და საკუთარი სამშობლოს თავისუფლება, მან ის მაინც შესძლო, რომ თავისი ბრძოლით სიკვდილამდე ერთი წუ-

თით მანც დაიცვა თავისუფლებანი ევროპისა, რომელსაც საფრთხე მოელის“...

რუსეთის იმპერატორი ნიკოლოზ პირველი და საერთოდ რომანოვების დინასტია 1831 წლის იანვრის 21-ს პოლონეთის სეიმმა გადაყენებულად გამოაცხადა და თავისი საკუთარი მთავრობა შეადგინა რომან სოლტიკის წინადადებით, ყველა პოლონელს მოეხსნა ფიცი რუსეთისადმი დადებული, და პოლონეთი განთავისუფლებულად იქმნა აღიარებული; ეს წინადადება, დაყრდნობილი ევროპაში მეტროპოლ ახალ, რევოლუციურ შეხედულებაზე, აცხადებს: — პოლონეთის „ერს სურს, რომ მთელი ხელისუფლება ხალხისაგან გამომდინარეობდეს, და რომ პოლონეთს, რომელმაც თავისი დამოუკიდებლობა ხელახლა მოიპოვა 29 ნოემბრის რევოლუციით, ამ გვარად, განუსაზღვრელი უფლება აქვს, თავისი საქმენი თვითონ მოაწყოს და თავისი საკუთარი წადილისამებრ მთავრობა შეადგინოს“...

ამის საპასუხოდ 118.000 რუსის ჯარი გენერალ დიბიჩის ხელმძღვანელობით პოლონეთში შეიჭრა და აჯანყებულებთან ბრძოლები დაიწყო. 1831 წლის სექტემბერში პოლონეთის აჯანყება სისხლში იქმნა ჩახრჩობილი და პოლონეთი რუსეთმა თავის უბრალო პროვინციად გახადა.

პოლონეთის აჯანყებისათვის შხადება, პოლონეთის თვით აჯანყება — 1830 წ. — არ შეიძლებოდა უგაელენოდ დარჩენილიყო ქართულ პატრიოტულ გონებაზე და გრძნობაზე, — უეჭველია, ჩვენში არსებული, განათლებული ახალგაზრდობა, მსწრაფლ მფეთქავ გულში დამოუკიდებლობისა და თავისუფლების სურვილებსა და გრძნობებს რომ ატარებდა, უსათუოდ დაღს დაამჩნევდა პოლონეთის ეროვნულ ბრძოლის ეს თავგანწირული კვეთება. არ შეიძლება ამას თავისი გამოძახილი არა ჰქონოდეს ტფილისში, — და არ გაემხნევებიოს მას აქ დატრიალებული ამორგებული სული და მწყურვალი გული. პოლონეთი ხომ განთავისუფლებისათვის, დამოუკიდებლობისათვის იბრძოდა! განთავისუფლება და დამოუკიდებლობა სურდათ შეთქმულებსაც! და თუ საერთო მტრის — რუსეთის — წინააღმდეგ მათ ბუნებრივი მოკავშირე ჰყავდათ, ეს მათ გაახარებდა, გაამხნევებდა და გარდაწყვეტილების მილებას დააჩქარებებდა!

სამწუხაროდ, კვლავ გამოურკვეველია საბუთიანად, ხოლო მანც ცნობილია, რომ ერეკლე, პატარა კახის დროს, ქართველ განათლებულ პირთა შორის რესპუბლიკური იდეები იყო გავრცელებული — და ოდეს საქართველოს ორიენტაციის საკითხის გაოშვმო დავა დაიწყო, ამ იდეათა მატარებელნი საქართველოში რესპუბლიკის დაარსების შესახებ აშკარად და ღიად ჰქადაგებდნენ: — მათ არ სურდათ შეფოხა, არ ეტრ-

ფოდენ რუსეთის მფარველობას (რუსეთი არ მოსწონდათ ალბად ვითარცა აბსოლუტური მონარქიზმის გამომხატველი აგრედე!) და სწაღდათ საქართველოს რესპუბლიკა!

სიიდან უნდა გაჩენილიყო ამ იდეათა მიმართულება საქართველოში? ვისგან შეიძლება მიეღო ამ ხალხს რესპუბლიკური პრინციპება? აბსოლუტიზმის ბუდე — რუსეთი — ამ იდეებს ვერ ააფრენდა; და მართლაც ასე იყო: იქ ამგვარი იდეები იტყებოდა მხოლოდ და ისიც საფრანგეთის რევოლუციის გავლენით. რესპუბლიკური იდეები დაეფინა საქართველოში პირდაპირ ევროპიდან. მაშინდელი ქართველობა, ცეცხლ-მოდებულ ევროპას რო თვალს ადევნებდა, ვერ დარჩებოდა საფრანგეთის რევოლუციის გავლენის გარეშე. ეს ის ხანაა საქართველოსათვის, როდესაც ითარგმნებოდა კორნელი, რასინი, ვოლტერი: — დავით ჩოლოყაშვილმა სთარგმნა რასინის „იფიგენია“; პეტრე ლარაძემ, ვოლტერის ტრაგედია „ალათოკლე“; ალექსანდრე ჭავჭავაძემ ვოლტერის „ალზირა“, მისივე „ზაირა“, კორნელის ტრაგედიები „ედიპი“, „სინნა“, „სიდი“, რასინის „ესთერი“ და აგრეთვე რუსულიდანაც იყო თარგმანები; სარდიონ ჩოლოყაშვილმა სთარგმნა ფენელონის „ტელემაკი“; რევაზ ყორჩიბაშვილმა „პანთეონ“ და სხვ. და სხვ. თვით ტახტის მემკვიდრე, ბატონიშვილი დავითი ვოლტერის მიმდევარი იყო და თელავის სემენარიამ ვოლტერიელების მთელი თაობა მოგვცა.

ეს ის ხანაა, ოდეს ბატონიშვილი დავითი, საქართველოს მომავალი მეფე, დანტერესებული იყო საფრანგეთის რევოლუციით. „დოკტორ რეინგესი და კათოლიკეთა მისიონერები ამ ცნობის მოყვარეობას უკმაყოფილებდნენ და უღვიძებდნენ ინტერესს საფრანგეთის რევოლუციისა და ნაპოლეონისადმი“. ბატონიშვილმა დავითმა სთარგმნა მონტესკიეს „ლესპრი დუ ლუა“ — „გულისხმის ყოფისათვის სჯულისა“ — წიგნი, საფუძველი ევროპის კონსტიტუციონალიზმისა, მაშინდელ მემარცხენე პოლიტიკოსებისათვის რომ იყო ზელიზელ საგოგმანები! მანვე სთარგმნა ანსილონის ესთეტიური განსჯანი და სხვ. ითარგმნებოდა სამათემატიკო, საარტილერიო, საისტორიო, საფილოსოფიო და სხვა და სხვა მეცნიერული ნაწარმოები. იონა ხელაშვილმა თუ ბატონიშვილმა იოანემ შეადგინა „კალმასობა“. ეს პირველი და ჯერხნობით უკანასკნელი ქართული ენციკლოპედია. და ბატონიშვილმა იოანემ დასწერა გეგმა (1799 წ.) საქართველოს წესწყობილების შეცვლის შესახებ; მისი აზრით, საჭირო იყო საქართველოში რეფორმების გატარება ევროპულ გეგმაზე სახელმწიფო წყობილების ყველა დარგში.

მოკლედ: ეს იყო ხანა, როდესაც ირყეოდა ძველი საფუძველი საქართველოში და ახალი გრივალი დასაელებითიდან და ნაწილობრივ ჩრდილოეთიდანაც მსხვერვეს ახდენდა, — ეპოქა მეტის მეტად საინტერესო, მაგრამ, სავალალოდ, ჯერ კიდევ შეუსწავლელი.

მკითხველს მსურს გავახსენო ერთი ღირსშესანიშნავი მოვლენა, რომლის მიხედვით შეგვიძლია ვიფიქროთ, რამდენად ჩვენში რესპუბლიკურ შეხედულებას იცნობდენ. როდესაც რუსეთის იმპერატორის მანიფესტით ქართლ-კახეთის სამეფო მოისპო და ამგვარად ზაგრატიონთა ტახტი ძირს დასცეს, — კახელები რუსეთის მთავრობას პროტესტს უგზავნიდენ და სწერდენ: —

„კახეთის ყველა მცხოვრებნი, სასულიერონი და არა სასულიერონი... როცა ჩვენ ვიფიცავდით ერდგულებაზე, მაშინ გამოგვიცხადდა უმაღლესი მანიფესტი, რომელშიაც ნახსენებია, ვითომც ჩვენ თქვენს უმაღლეს კარს მოვახსენეთ, რომ მეფე აღარა გვსურს, და ვითომ უმეფოდ გვსურს მ. ი. დ. მფარველობის ქვეშ ყოფნა. ეს ჩვენი მხრივ იქნებოდა ფრანგული ყაიდის რესპუბლიკანობა! ჩვენ მეფეთ ჩვენს წინაშე არ მიუძღვით რაიმე ბრალი, რომ მათზე ხელი აგვედო... მათ ყოლაზე ჩვენ უარო არ გვითქვამს და ეს მატყუარათა თხუხულებია“...

კონსტიტუციონალიზმისა და რესპუბლიკანელობის შეხედულებანი შემდეგ თაობათა შორის უფრო ფართოდ უნდა ყოფილიყო ცნობილი და გავრცელებული; შემდეგი თაობანი კი, საიდანაც რუსის ჯარში თუ სამოქალაქო სამსახურში მყოფნი ბრწყინვალე თავდაზნაურობის შედეგები გამოდიოდენ, იმ წრესთან იდებურად მიიწი იყვნენ დაახლოებულნი, დეკაბრისტების სახელით რომ არის მონათლული.

ამისი პირდაპირი საბუთია გრიგოლ ორბელიანის მიერ გადმოთარგმნილ-გადმოკეთებული ლექსი კ. რილევისა, — და ეს ის ადამიანია, ვინც დეკაბრისტების მომრავობის ერთი სულის ჩამდგმელთაგანი იყო, ნიკოლოზ პირველმა 1826 წლის ივლისის 13-ს რო ჩამოახრჩობია გრ. ორბელიანის მიერ გადმოქართულებული ლექსი რილევისა „ნალივია-კოს აღსარება“ ხელნაწერად ვრცელდებოდა ტფილისში. ამას გარდა, ქართველ შეთქმულთა გაჩხრეკის დროს რუსის ეანდარმერიათ აღმოაჩინა აგრეთვე რილევის გამოსათხოვაირი წერილი სიკვდილის დასაჯის წინ. რილევიდან გადმოქართულებული ლექსი, — სახელად გრ. ორბელიანს დაურქმევია: აღსარება“... — ქართული პატრიოტული ლექსია, სისხლით დაწერილი, — აქაა გოდება: „ჯოჯობეთი მტანჯავს მაშინ, ვჰხედავ რა ტყვედ ქმნილს მამულსა! როს ნახხო თავისუფლებით, ვჰხედე მაშინ სასუფეველსა! სიყრმით ჩემითგან გულს ცეცხლი თავისუფლების აღმენთო“.. (1831 წ.). ესაა თავისუფლების ტრფიალი და ძალადობის გზობა, რის გამო მას, გრ. ორბელიანს მეორე ლექსში ასეთი მკვეთრი გამოთქმა აქვს: — „ვაი მას მხარეს, სად მხოლოდ ძალა რა მსაჯულოვნობდეს... სად ჰსჯულზედ მჯდომი ხანჯალი კანონთა აღასრულებდეს“ ანუ კიდევ: — „შორით მოსული ჩემს მამულში მყვედრის ცხოვრებას.. მოყვრულად გვმტრობს, გვტაცებს ყოველს, გვიქმს აღურსობას... ესე

ნაყოფი აქვს მარადის ცუდსა მონებას! ბედო! ნუ გძინავს. განიღვიძე, ისმენდ ვაებას!“... (1832 წ.). აქაა სრულიად გარკვევით და აშკარად ტრფიალება ერის თავისუფლებისადმი, — ეს დიადი პრინციპი, ევროპაში რო გზას იკვლევდა და გამარჯვებისაკენ ისწრაფოდა!

ქართველ შეთქმულთა ერთმა ორგანიზატორმა, სოლომონ რაზმაძემ სთარგვნა პოლონელ პატრიოტ პოეტის ლექსი „ფარიის“, რომელიც პოლონეთისათვის ყოველთვის ეროვნულ ჰიმნად დარჩა. ეროვნული თავისუფლების იდეა, შეთქმულთ რომ ასულდგმულებდა, სხვა ერის შვილთა ნაწარმოებში ჰპოულობდა ნათესობას და ამ ნათესაობის გამზიარებელი ქართველები მათ თავისი საყვარელი მიზნებისათვის იყენებდენ.

უნდა აღვნიშნოთ აგრეთვე, რომ თვით შეთქმულთა ორგანიზატორული წყობა მასონურ ლოკათა პრინციპზე იყო აგებული.

ერის თავისუფლება, მისი თვითყოფა თავის ორგანიზაციას და შინაარს მოითხოვს. როგორ უყურებდენ ამ საკითხს შეთქმულნი?

სამწუხაროდ ამ საკითხის გადასაწყვეტად ყველა მასალა ხელთ არა გვაქვს; მაგრამ ჩვენ ვიცით, თუ რა შეხედულებისა იყო ზოგი შეთქმული.

ნოველორდში ყოფნისას გრიგოლ ორბელიანი სწერს თავის დღიურში შემდეგს: — „ფიქრმა ნოველორდისათვის არ დამაძინა დიდ ხანს. — გონებაში წარმომიდგა რესპუბლიკანური უწინდელი ამათი მმართველობა, სიმდიდრე, ეპრობა და მხნეობა ამის მოქალაქეთა, ვერცხვის ზარი (ანუ ბუკი), რომლითაც შეიკრიბებოდა ხალხი მძიმის საქმის გადასაწყვეტლად, ნოველორდის რაყიფობა მოსკოვის მეფეებთან, და შემდგომად დამზობა მისი მრისხანე იოანეს მეფის მიერ... ვიდრე იყო რესპუბლიკა, ნოველორდი ყვეილოვნობდა ტაქრობითა, მხნეობითა, სიმდიდრითა და იყო სხვათა რუსებზე უმეტეს განათლებულიცა და თვით თათართ მონებასაცა ვადურჩა; გარნა აწ აღარც აჩრდილი ჰსჩანს უწინდელისა მის შემძლებლობისა — რკინის ხელმან შეიპყრა და განაქარვა ყოველი დიდება მისი!“

აქაა თვითმპყრობელობის გმობა, რესპუბლიკის ხოტბა. — და მართალი უნდა იყოს პ. ინგოროყვა, რომელმაც ის მოსაზრება გამოსთქვა, რომ შეთქმულთა შორის კონსტიტუციურ-მონარქიული და რესპუბლიკური მიმდინარეობა იყო.

რომ მემარცხენე იდეათა გავლენა პირდაპირ ევროპიდან მოდიოდა (რასაკვირველია, რუსეთის გზითაც), ეს სჩანს იმ საბუთებიდან, შეთქმულთა გაჩხრეკის დროს რომ აღმოაჩინეს.

ენანდარმერიამ იპოვა სოლომონ რაზმაძის მიერ თარგმნილი 1831 წლის, იანვრის 20-ს, პროკლამაცია, პარიზის ქუჩებზე რომ გაიკრა 1830 წლის ოქტომბრის 19-ს — ესე დოკუმენტი სამი თვის შემდეგ გადაი-

თარგმნა საქართველოში. ესაა მოწოდება „სენის დეპარტამენტის პრეფექტის მიერ თვისთა თანამოქალაქეთა მიმართ“ — „პარიჯი, 19 ოქტომბერს, წელსა 1830“. პროკლამაციაზე ხელს აწერს: „წვერი სახელმწიფოსა რჩევისა და პრეფექტი სენის დეპარტამენტისა ოდილიონ ბარო“. ჩვენ ხელთ არა გვაქვს ეს თარგმანი და ვერც ხელმისაწვდომად გიშოვეთ მისი ტექსტი, მაგრამ დავინტერესდით თვით ბაროს პიროვნებით და შესაფერ წყაროებს მივმართეთ. ვინ იყო ეს ბარო?

პარიზელი ვეჭილი ოდილიონ ბარო პოლიტიკურ ასპარეზზე გამოვიდა როგორც თავჯდომარე საზოგადოებისა: „მომეხმარე, ღმერთო მოგეხმარება“. იგი სცილილობდა ამ საზოგადოებისათვის მიეცა პროგრესულთა ხასიათი ლეგალურ ფარგლებში და იმ ბანკეტზე, რომელიც ბურგონელ მეზვრეთ გამართეს, მან წარმოსთქვა სიტყვა-სადღეგრძელო მეფისათვის და სთქვა: ვისურვებ, რომ „ლეგალური გზები საქმარისი ყოფილიყოს თავისუფლების გამარჯვებისათვის; და თუ მაინც ეს გზები მთავრობის მიერ ძალით იქნება გადაკეტილი, მაშინ ჩვენ აღარაფერი დაგვრჩება გარდა ჩვენ მოქალაქეთა გამბედაობისა და ეს გამბედაობა ნუ მოგვაკლდეს“-ო. რევოლუციის სული უკვე ტრიალებდა და აფეთქებაც მალე მოხდა. 1830 წლის ივლისში ოდილიონ ბარო გახდა მუნიციპალური კომისიის (რევოლუციური) მდივანი. ამ კომისიამ გამოსცა მანიფესტი, რომლითაც იგი პარიზის ხალხს სიმტკიცისაკენ მოუწოდებდა და ახალ მთავრობას პირდებოდა, რომელიც ყველა კლასის ინტერესებს დაიცავს... იმ სამ კომისართა შორის, რომელთაც გადაყენებული მეფე შარლ მეათე საზღვრამდე მიაცილა, ბრძანდებოდა ოდილიონ ბაროც. როგორც ვიცით, მეფედ გამოაცხადეს ლუი ფილიპე; ბაროს ჩააბარეს სენის დეპარტამენტის პრეფექტურა, შემდეგ იგი იყო დეპუტატად, მინისტრად და სხ. იგი მზარს უჭერდა ახალ მეფეს, იცავდა კონსტიტუციას, უარპყოფდა არისტოკრატias და მოითხოვდა, რომ მთავრობა უნდა ეყრდნობოდეს საშუალო კლასებს. „ეს არის ძალები ამ კლასისა“, ამბობდა იგი, „რომელნიც ჩვენ მტყიცედ უნდა მოვაწყოთ. ჩვენ გვინდა მოვიპოვოთ, რომ სასამართლოში, ეროვნულ გვარდაში, საარჩევნო ორგანოებში, საქალაქო ადმინისტრაციაში ყოველთვის იმყოფებოდეს, ყოველთვის მოქმედებდეს ეს საშუალო კლასი, რომელიც არის ქვეყნის ქემარტი ძალი, რომელიც მართლაც ერს შეადგენს“-ო.

როგორც ვხედავთ, ემილიონ ბარო არის კონსტიტუციონალისტი და დემოკრატი და მას სთარგმნიან საქართველოში 1831 წელს.

შეიძლება თუ არა ვიფიქროთ, რომ ევროპაში დატრიალებულ იდეებს თავისი პირდაპირი გავლენა ჰქონდა საქართველოში? გვგონია, აი. იმ დიდ მოვლენებს, ჩვენ რომ აქ მოკლედ აღვუხსნეთ, იმ ეროვნულ განმთავისუფლებელ ბრძოლებს საბერძნეთში და პოლონეთში, მრავალი აჯანყებას და შეთქმულებას, იარაღით დატაკებას ევროპის სხვა და სხვა

ჭეყანაში, რევოლუციებს, — დიდი დალი უნდა დაემჩნია ქართველ შეთქმულთათვის და მომავალ ეროვნული და კონსტიტუციური ბრძოლათვის დიდი აღმამგრენა და იმედი უნდა მიეცა.

ორივე ეს საკითხი, როგორც ეროვნული, ისე სახელმწიფოებრივი წყობილების — კონსტიტუციის — მეტად მკაფიოდ, სხარტულად და ძლიერი პოეტური განცდით მოცემული აქვს ნიკოლოზ ბარათაშვილს. ამ მოვლენას შეთქმულებასთან დაკავშირებით ყურადღება მიაქცია პ. ინგოროყვამ, რომელმაც აღნიშნა ნიკოლოზ ბარათაშვილის. ჩვენი საყვარელი ტატოს, პოემა „ბედი ქართლის“ შესაფერი ადგილები.

ნიკოლოზ ბარათაშვილი შეთქმულების აღმოჩენის დროს მცირე წლოვანი იყო, მაგრამ იგი იცნობდა და ტრიალებდა შეთქმულთა წრეში და იყო მეგობარი გრიგოლ ორბელიანისა. ის იღებები, მაშინ რომ აღბად გავრცელებული იყო, მისთვის სწორედ რომ უცნობი არ იქნებოდა და ეს მისთვის ნათესავი აზრები გამოჰკვეთა პოემა ბედი ქართლისაში.

ალამაჰმადხანის მიერ ტფილისის აღების შემდეგ, მთად შეხიზნული მეფე ერეკლე ბჭობს თავის კანცლერ სოლომონ ლეონიძესთან საქართველოს ბედის შესახებ. ეს ადგილი იმდენად საინტერესოა, რომ ზედმეტად არ იქნება იგი ცოტა ფართოდ ამოვიღოთ:

„აბა რას მირჩევ, ჩემო მსაჯულო?
 კარგად იფიქრე, შვილო ერთგულო:
 აწ განთქმულია რუსთა სახელი,
 ხელმწიფე უვისთ ბრძენი და ქველი,
 დიდი ხანია გვაქვს ჩვენ ერთობა,
 მტკიცე კავშირი — სარწმუნოება, —
 მას მსურს რომ მივეცე მემკვიდრეობა!“

სოლომონ ლეონიძის პასუხი: —

„იცი, მეფეო, რომე ივერნი
 იქმნებიან რუსთ ხელთ ბედნიერნი?
 სახელმწიფოთა სჯულას ერთობა
 არა რას არგებს, ოდეს თვისება
 ერთა მის შორის სხვადასხვაობდეს;
 ვინ იცის, მაშინ როგორ მოუხდეს
 რუსეთის ძალი ქართლს აწინდელი;
 ვით შეითვისოს რუსმა ქართველი,
 ვით შეიწყნაროს რუსთ მეფობამა,
 რაც მოისურვოს ქართველობამა.
 მაშინ, მეფეო, რაედენთ კაცთ მართალთ
 მოუკლან გულნი ტანჯვათ იღუმალთ!“

მეფე ერეკლეს პასუხი: —

„ახლა კი დროა, სოლომონ, რომა
მშვიდობა ნახოს საქართველომა.“

სოლომონის პასუხი: —

„ირაკლიმ იცის, რომე ქართველებს
არად მიაჩნით უბედურება,
თუ აქეთ ჭერთ ჭვეშე თავისუფლება.“

აქ არის დაპირისპირებული ორი მთავარი პრინციპი: — პირველი: ერის თვითმყოფლობის, მისი დადგინების, მისი თვითარსებობის და დამოუკიდებლობის, თუ გინდ გაჭირვებაშიც, — პრინციპი ეროვნული თავისუფლების. „ქართველებს“, ამბობს სოლომონი: „არად მიაჩნით უბედურება, თუ აქეთ თვისთა ჭერთ ჭვეშ თავისუფლება“, და ეს შემდეგში, 20 წლის მერმე ილია ჭავჭავაძემ მოხვევის ენით შემდეგნაირად დაგვიხატა: — „ადრიდა ავად თუ კარგად ჩვენ ჩვენი თავნი ჩვენადვე გვეუბნენ, მით იყვის უკედ... რაი არნ მშვიდაბა ცოცხვალ კაცთათვის? რაი არნ მტერობა თუ ერი ერობს? ცარიელ მშვიდაბა მიწაჩიუ გვეყოფის!“..

მეორე პრინციპია ერეკლე მეფის, თვისი ერი რო სურს „დასახლკაროს“, მას მშვიდობა მისცეს რუსეთის მფარველობით.

პირველი პრინციპია — ერის სუვერენობის იგია ერის თვითმყოფობის იდეოლოგია, ეროვნული სახელმწიფოს დადგინება, — პრინციპი, მეტბრამეტე საუკუნეში და მეოცის დასაწყისში და დღესაც რომ განაგრძობს ბრძოლას. ესაა პრინციპი დემოკრატიის, განსაკუთრებით სოციალური დემოკრატიის..

საიდან გაჩნდა ეს აზრი და შეხედულება ერზე ბარათაშვილის პოემაში?, რომელიც დაწერილია 1839 წელს, ოდეს ნიკილოზ პირველის ცენზურის მაკრატელი საოცარი სისასტიკით სჭრიდა აზრებსა და ფურცლებს? ცხადია, ეს აზრები ევროპიდან მოდის და ეს შეხედულება ტრიალედა შეთქმულთა შორის და საერთოდ მაშინდელ განათლებულ ქართველთა შორისაც.

მაგრამ კიდევ უფრო საინტერესოა მეორე საკითხი: — საკითხი ხელისუფლების წყაროსი; ვინაა უფლების მატარებელი, ვინ არის მისა მომცემი?

სოლომონ ლეონიძე მეფე ერეკლესთან ბაასის შემდეგ ბრუნდება რა შინსაკენ

„მეფის ჰაზრთაგან სულთი ღელევილი,
ზრახვიდა გულში მამულის შეილი:

„მაღლობა, ღმერთო, შენსა განგებას!

ერთს კაცს მომადლებ ყოვლთა უფლებას

და მის ერთს სიტყვას მონებენ ერნი.
განურჩევლად სულელნი, ბრძენნი,
და იგი მათს ბედს ასე განაგებს,
ვითა ამღერდეს იგი კამათლებს!
მაგრამ შენ, მეფევე, ვინ მოგცა ნება,
სხვას განუბოძო შენთ ყმათ ცხოვრება,
მისდევდე შენსა გულის კვეთებას
და უთრგუნვიდე თავისუფლებას?
შენ ერმან მოგცა პირველ ღირსება,
რათა დაუცვა ყოფა-ცხოვრება,
და რად ივიწყებ, რომე მარადის
ერსა ეკუთვნის გულის თქმა მეფის!

გაეხსენოთ ის, რაც ჩვენ ზემოდ დავსწერეთ ევროპაში აღძრულ საკონსტიტუციო ბრძოლათა შესახებ.

აბსოლუტიზმის დებულებაა: — მეფე არის ერთად ერთი ხელისუფალი, ერთად ერთი ხელმწიფე, ღმერთმა მიანიჭა მას ეს უფლება („მადლობა, ღმერთო, შენსა განაგებს! ერთს კაცს მომადლებ უფლთა უფლებას“), ეს უფლება შეილიდან შეილზე რა გადადის და სხვას არავის შეუძლია ხელი შეუშალოს მას, ჩაერიოს მეფის საქმეში, იგი განუსაზღვრელია თავის მოქმედებაში („და მის ერთს სიტყვას მონებენ ერნი, განურჩევლად სულელნი, ბრძენნი, და იგი მათს ბედს ასე განაგებს, ვითა ამღერდეს იგი კამათლებს“). როგორი სიმკვეთრითა და ძლიერებაა მოცემული აქ ეს მონარქისტული შეხედულება!

გაეხსენოთ მეორე დებულებაც ეს მეორე პრინციპი ეყრდნობა ერის სუვერენობას, თვით ერია ხელისუფლების წყარო, ხელმწიფე, და თუ მეფეს აქვს უფლება მმართველობა ხელთ ჰქონდეს, — ეს უფლება მას ერმა გადასცა („შენ ერმან მოგცა პირველ ღირსება, რათა დაუცვა ყოფა-ცხოვრება, და რად ივიწყებ, რომე მარადის ერსა ეკუთვნის გულისთქმა მეფის?“). ერს ეკუთვნის პირველი უფლება, ამიტომ მეფეს არ შეუძლია მართოს, განაგოს მარტო, იგი ხალხის ან მისი წარმომადგენლების თანხმობით უნდა მართავდეს, უპირატესობა მხოლოდ ერსა აქვს („მაგრამ შენ, მეფევე, ვინ მოგცა ნება, სხვას განუბოძო შენ ყმათ ცხოვრება, მისდევდე შენსა გულის კვეთებას და უთრგუნვიდე თავისუფლებას?“).

აქაც იგივე ზედმიწევნითი მჭერმეტყველებით არის გადმოცემული კონსტიტუციური დებულება, ევროპა რა გადააყირავა მეცხრამეტე საუკუნეში; ორიოდ სიტყვით აქ მოცემულია, პოეტური აღმადგენით გამოქანდაკებულია დემოკრატიზმის პრინციპი.

მკითხველი, იმედია, დაგვიჯერებს, რომ ევროპაში ატეხილ ბრძოლათა მიმოხილვისა და ზემოაღნიშნულ მონარქულ-კონსტიტუციურ

პრინციპების დახასიათების დროს, აზრად არა ვეჭვონია ნიკ. ბარათაშვილის პოემის ეს ადგილები ამოგვეწერა და აღნიშნული დახასიათებისათვის შეგვედარებია, — მაგრამ ბარათაშვილის პოემის ეს ადგილები ამ პრინციპების დახასიათებას ისეთი სიზუსტით და სისწორით მოუდგარო გავცვირდით და ჩვენს თავს უარი ვეღარ ვუთხარით ამ ადგილების აღნიშვნაზე.

ცხადია, ბარათაშვილის ეს ღირსშესანიშნავი შეხედულება უფლებაზე, ერის სუვერენობაზე და კონსტიტუციაზე მომდინარეობს ევროპის რევოლუციური მოძრაობიდან და დემოკრატიის ბრძოლის ასპარეზიდან, — ესაა ის აზრები, რომელიც მაშინდელ ქართულ მოაზროვნე საზოგადოებაში იქნებოდა გავრცელებული — 1830—40 წლებში.

დასასრულს, ნიკოლოზ ბარათაშვილი „ბედი ქართლისა“-ში ცვლავ უბრუნდება ერის თავისუფლების იდეას და როდესაც სოლომონ ლეონიძე თავის მეუღლე სოფიოს უამბობს ერეკლეს გარდაწყვეტილების შესახებ, სოფიო მოსთქვამს: —

„უწინამც დღე კი დამელევა მე!
უცხოობაში რაა სიამე,
სადაცა ვერვის იკარებს სული
და არს უთვისო .დაობლებული?
ესრეთ რას არგებს კაცსაც დიდება,
თუ მოაკლდება თავისუფლება?
თავის მამულში მას ვაჭირვება
სხვა და სხვა რივად ენუგეშება:
მუნ სულსა სული თვისად მიიჩნის
და გულსა გულის პასუხი ესმის!“

ქართველი ერის მთელი ისტორიის მანძილზე ნათლად მოსჩანს ის ბილიკი, რომლითაც საქართველო ევროპისაკენ მიიწევდა, — ძნელი და მძიმე იყო ეს გზა, მაგრამ იგი გადაიკეტა მთელი სამი-ოთხი საუკუნით, მას შემდეგ რაც ოსმალებმა კონსტანტინეპოლის ბუე გაარღვია და ოქროს რქას დაეპატრონა. შემდეგ მაინც დაიწყო ევროპისაკენ ბილიკით სვლა, სურდათ ქართველებს გზად გაეტყუებნათ იგი, შარად ეტყიათ, მაგრამ ამ სურვილმა ფრთები ვერ შეისხა მრავალი მიზეზისა გამო, და ბოლოს, ოდეს ეს მიმოსვლა ევროპასთან გაუმჯობესდა, საქართველო უკვე მოღუნული იყო კირთებს ქვეშ და მალეც რუსეთის ყინულიან ზეფს ქვეშ მოპყვა, — მაგრამ მაინც ეხლა რუსეთის გზით და საკუთარი მისვლითაც უზიარენ ევროპას ქართველები და ის ცოცხალი იდეები, ევროპაში რო ბრწყინავდა, საქართველოსაც აშუქებდა. ამ შუქთა ანარეკლი ჩვენ ვიხილეთ ამ მკორე ნარკვევში და ალბად ბევრი რამ არის კიდევ აღმოსაჩენი და შესასწავლი

ი. გადაბრელიძე

ისტორიული პარალელი

(1832 წლის შეთქმულების გამო)

უკვე საკმაოდ გამორკვეველად უნდა ჩავსთვალოთ, რომ საქართველოს 1832 წლის შეთქმულების პირველი ორგანიზაციული სათავე რუსეთიდან მოდის და ეს 1832 წელზე უფრო ადრე, თვით იდევბ კი, რომლებიც ამ შეთქმულებას აცხოველებდნენ, 30 წლით ადრე წარმოშობილი იყვნენ ჩვენში და ამ სამ ათეულ წელთა მანძილზე არა ერთი აჯანყება მომხდარა საქართველოდან რუსთა განსაღდენად და დამოუკიდებლობა-სუვერენობის მოსაპოვებლად.

1832 წლის აჯანყება უნდა ყოფილიყო დაგვირგვინება ამ ხანგძლივ შემზადებათა და როგორც სჩანს, ის ყველა წინა ცდებზე დიდი მასშტაბით უნდა წარმოებულყო. ამ აჯანყებას არ უნდა ჰქონოდა ლოკალური ხასიათი, ვით წინანდელ აჯანყებათა მთელ წყებას (კახეთის, ხევსურეთის, მთიულეთის, იმერეთის, გურიის), არამედ ის უნდა მოღებოდა აღმოსავლეთ საქართველოდან დასავლეთსაც; და არა მარტო ეს არე იყო მისთვის განმზადებული, არამედ მთელი ამიერკავკასიის (და შეიძლება ჩრდილო კავკასიისაც) სამაჰმადიანო ნაწილიც.

განვითარების პროცესში აჯანყება უნდა დაკავშირებოდა ქაზიმულას შეტევებს რუსთა წინააღმდეგ და ამით მთელი კავკასია მოეჭრათ რუსთათვის. ამიტომ შეთქმულთა წრეში ჩვენ ქართველთ გარდა ეხედავთ შრავალ სხვა ეროვნებათა წარმომადგენელთ და ყველაზე მოქარბებით — მაჰმადიანთ. არიან აგრეთვე სომხები, პოლონელები, უკრაინელები, ლეკები და სხვ.).

ვიწიადან აჯანყებას წმინდა ქართული ეროვნულ - სახელმწიფოებრივი ძირები ჰქონდა, არ შეიძლებოდა მასზე პირდაპირი გავლენა მოეხდინა რუსეთის დეკაბრისტების რევოლუციას. მაგრამ შესაძლებელია იმ ხანად რუსეთში მყოფ ბატონიშვილთა და მათთან დაახლოვებულ რადიკალურ ქართველთა წრეებზე რუსეთის ამ მოძრაობას რაიმე იდეური გავლენა ჰქონოდა და შეთქმულებაც ამას დაეჭქარბიოს. ეს საკითხი ჯერ კიდევ შესწავლას მოითხოვს; საგანი გამწვლბებულია, რადგან მწმინდელ პეტერბურგ-მოსკოვის ქართულ ახალწმენთა პოლიტიკურა მუშაობის შესახებ წყაროები აღმოჩენილი არაა.

შესაძლოა საგნის დაკვირვებითი შესწავლამ დაგვანახოს, რომ ქარ-

თველ ოფიცრობას ისეთივე კავშირი ჰქონდა პესტელ-მურავიოვის წრე-ებთან, როგორც პოლონეთის სახედრო პირთ, სამშობლოს განთავისუფ-ლებისათვის დამოსაყენებლად. ეს მით უფრო, რომ თვით პოლონეთის შეთქმულთა ორგანიზაციას, რომელიც მაშინ უკვე არსებობდა. უწი-ნარეს ყოვლისა საკუთარ სამშობლოს დახსნა სწადდა და რუსეთის ულ-ლის გადაგდება, ვიდრე დეკაბრისტების საკონსტიტუციო იდეების ზია-რება. ისინი ფიქრობდნენ ამ მოსალოდნელ რევოლუცია-ანარქიით სარ-გებლობას და პოლონეთში მდგომ რუსეთის სამხედრო ნაწილების გა-ნადგურებას.

ამ რიგად, თუ ჩვენს სამზადისს ეროვნული აჯანყებისათვის არავი-თარი უშუალო კავშირი არ ჰქონია 1825 წლის დეკაბრისტების გამო-სვლასთან, სამაგიეროდ პოლონეთის დიდი აჯანყების განვითარებასთან ამ გამოსვლას არა მარტო იდეური, არამედ ორგანიზაციული კავშირიც ჰქონდა.

ებლა ნათლად გამოიჩვენა, რომ დეკაბრისტების აქტში მონაწილე-ობას იღებდნენ ის პირები, რომლებიც შემდეგ პოლონეთის ეროვნულ აჯანყების სათავეში მოიქცნენ... ამ ამბებმა (ივლისის რევოლუციასთან ერთად) დააჩქარეს პოლონეთის ამბოხება. ჩვენ ვიცით, რომ დეკაბრის-ტების მოძრაობაში მონაწილეობისათვის სამართალში მიცემული პო-ლონელები (რომლებიც ფორმალურ კონსტიტუციის ძალით პოლონურ სენატს უნდა გაესამართლებია და არა ჩვეულებრივ რუსულ სამხედრო სასამართლოს), გააფთრებით იცადდნენ თავის ეროვნულ ღირსებას და განაჩენიც 1829 წლის 17 ოქტომბრამდე გამოტანილი ვერ იქმნა. და ამ განაჩენის დროსაც პოლონეთის სენატმა თავისი ეროვნული მისია შე-ასრულა და თითქმის ყველა დამნაშავე სასჯელისაგან გაანთავისუფლა. ამან შემატა შეთქმულთ ენერჯია და ხალისი და მან სწორედ ორი წლის შემდეგ, აჯანყების დროსა ააფრიალა. ამასთან დაკავშირებით აშკარად გამოსჭევივის პოლონეთის ეროვნული ამბოხების კავშირი დეკაბრისტე-ბის გამოსვლასთან...

ამ ეამად ჩვენ ამოცანას არ შეადგენს გამოვარკვიოთ ამ ორი აქტის დამაკავშირებელი თეიოეული მომენტები. მაგრამ ჩვენი მოვალეობაა შევისწავლოთ ის ვაეულენა, რომელიც პოლონეთის ეროვნულმა აჯან-ყებამ იქონია ქართველ შეთქმულებზე.

სამწუხაროდ, ჯერ საამისო დრო კიდევ არ დამდგარა: ამისათვის საჭიროა საგნის უფრო დალაგებით გაცნობა, შესწავლა და წყაროების გამოძენა...

გვეგონა პეტერბურგის არქივში მოიპოვებოდა საამისო დოკუმენ-ტები, მაგრამ პროფესორი პოლიევეტოვი, რომელსაც ეკუთვნის „პეტერ-ბურგის ფონდის“ მასალების გაცნობის პიონერობა, გვეუბნება, რომ ამ

მასალებიდან არა სჩანს, რომ ქართულ შეთქმულებას რაიმე ორგანიზაციული კავშირი ჰქონდეს ევროპის მაშინდელ ამბებთან (იგლისის რევოლუციასა და მის ანარეკლებთან მთელს ევროპაში) და კერძოდ პოლონეთის დიდ აჯანყებასთან. (იხ. პოლიევქტოვის წერილები „საქართველოს არქივი“, №2 და „კომუნისტი“ 1927 წ. დეკემბ.). მაგრამ თუ ორგანიზაციულ, უშუალო კავშირის საბუთები დღეს კიდევ ხელთ არა გვაქვს, შეგვიძლიან იდეურ კავშირზე და გავლენაზე მაინც ვილაპარაკოთ. ზოგიერთი მომენტები ქართულ შეთქმულების განვითარების პროცესისა ძალიან უახლოვდებიან პოლონეთის ეროვნულ აჯანყებისას (თუ საერთოდ ევროპის მაშინდელ რევოლუციებს არა). ჩვენ გვსურს გავკვიროთ მაინც ამ იდეოლოგიურ ძაფებზე შეფხერდეთ; დაწვრილებით ეს საგანი, როგორც ფრადი საინტერესო, სპეციალურ შესწავლას მოითხოვს.

თვით ზერეულ გაცნობა პოლონელ შეთქმულთა წესდებისა გეგმიკრების, რომ ფილადელფოს კენამეს, ავტორს „განიურის აქტისას“, რაიკ ქართულ შეთქმულთა ორგანიზაციის სჯულს ანუ წესდების წარმოადგენს, უნდა სკოდნოდა პოლონელ საიდუმლო ორგანიზაციათა წესდება. როგორც გამოძიება სამართლიანად აღნიშნავს, ქართულ შეთქმულთა წესდება ატარებს მასონურ ლოკების წესდების ხასიათს და მისტიური ბუნებისაა. მაგრამ ეტყობა, რომ ამ წესდების უშუალო წყარო ევროპულ ლოკების წესდება კი არ ყოფილა, არამედ პოლონურ „შეთქმულთა აქტი“. თუ მართალია, რომ იდეა ამ „აქტისა“ ბატონიშვილ ოკროპირისგან მოდის, უნდა ვიფიქროთ, რომ ის პოლონელ შეთქმულებთან რაიმე კავშირში იქნებოდა და მათ წესდებასაც გაცნობოდა, რაიკ საქართველოში ყოფნისას 1829 წ. ბერ ფ. კენამეს სახელმძღვანელოდ გაუზიარა. პოლონურ ორგანიზაციათა აქტშიც (ზოგ ვარიანტებში, რომელთაც გავეცანი) არა სჩანს პირდაპირი მზანი ამ საიდუმლო საზოგადოების არსებობისა. მისი პოლიტიკურ-ეროვნულ ამოცანა სტრიქონებ შუა თუ ამოიკითხება, რომლებიც მისტიურ და რიტუალურ მომენტებითაა დამძიმებული. ასეთივეა ფ. კენამის მიერ შედგენილი აქტიც (იხ. საქართველოს არქივი, № 2).

აღბად, ეს მაშინდელ განსაკუთრებით მკაცრ პოლიტიკურ რეჟიმის მიერ ნაკარნახევ უაღრეს კონსპირაციით იქნებოდა გამოწვეული.

ამით იხსნება ის გარემოებაც, რომ საზოგადოების შესახებ „წერილობითი საბუთი არ უნდა არსებობდესო“ (იხ. პოლონური წესდება).

ასეთსავე სიფრთხილეს მოითხოვს ქართული აქტიც, სადაც მთავარი მოქმედებათაგანი უნდა ზეპირი შეთანხმების მიხედვით ხდებოდენ და არაფრის შესახებ წერილობითი საბუთები არ უნდა იყოს.

— არა უკელანი შეთქმულთა წევრნი უნდა იცნობდენ ურთი-ერთისო გვეუბნება პოლონური წყარო და ფილადელფოსს კი ეს დებულება უფრო მკაცრად გაუტარებია:

„ზოლო ყოველთვის სათანადო არს, რათა წვერი მპოვენელი წვერ-
სა, ყოველი განუტყუდებდეს პოენილთა თვისგან წვერთა, მპოვენელსა
თვისსა წვერსა“. ესე იგი. წვერი ახლად შენაძენ წვერთა ვინაობას აც-
ნობს მარტო მას, ვინც ის თვითონ შეიყვანა შეთქმულთა წვერად, ეს
უკანასკნელი კიდევ თვის მპოვენელს (უფროსს) აცნობებს ვინაობას
და ასე მტკიცება დატული საფეხურები. მოკლედ, არც ერთი წვერი
არავის არ ცნობს, გარდა იმისა, ვინც თვითონ ის აზიარა შეთქმულებას.
პოლონურ წესსა და ითვალისწინებს საიდუმლო ნიშანს წვერთა მიერ
ურთი-ურს ცნობისას. ალბად ეს ნიშანი უნდა იყოს ერთად ერთი
ფორმა წესითა უფრო ფართო წრის დასაკავშირებლად.

ფ. კიკნაძის აქტშიც ვითხოვლობთ: „ნიშანი არს, რომლითაც ანიშ-
ნებს წვერი წვერსა, მარჯუნის ხელის ნეკით მოიფხანს შუბლსა, უკეთუ
შემხედველი წვერი არს. მივალს და ამბორს უყოფს, ვითარცა ძმასა და
წვერსა“ (§ 11).

შეთანხმებულია აგრეთვე ორსავე აქტში მუხლები შესახებ მტკი-
ცედ დაცვისა „თვით სიკვდილამდე“ ამ მეგობრობის კავშირისა და მისი
„საიდუმლოდ და წმინდათ შენახვისა“.

პოლონეთის ორგანიზაციის ყოველ წვერსაც უნდა დაედო დაბ-
ლოვებით იმავე ხასიათის ერთგულების ფიცი, როგორც ეს ფ. კიკნაძის
აქტის ბოლოშია მოყვანილი. დაფიცება ხდებოდა განსაკუთრებულა
რიტუალით.

იქნება საბოლოო ტექსტი „გონიერულის აქტისა“. რომელიც პე-
ტერბურგის ფონდში იქმნა აღმოჩენილი და რასაც ჩვენ ჯერ კიდევ ვერ
ვიცნობთ, უფრო მეტ საერთო მომენტებს აღმოაჩენდა ამ ორ შეთქმულ
ორგანიზაციათა წესდებებში. მაგრამ იდეური გავლენა პოლონელ პატ-
რიოტულ ორგანიზაციისა თვით ქართველ შეთქმულების პრაქტიკულ
საქმიანობა-გეგმებშიაც მოსჩანს. ქართველ პატრიოტებს თვალ-წინ ჰქო-
ნდათ მაგალითი პოლონელთა ამბოხებისა, რომელიც ბრწყინვალედ და-
მთავრდა და, რა თქმა უნდა, ისინი უხვად ისარგებლებდნენ ამ მაგალითით.

საინტერესოა ის მომენტიც, რომ ქართველი შეთქმულებიც ოქტომ-
ბერშივე ფიქრობდნენ აჯანყების მოხდენას, როგორც ეს პოლონელ პატ-
რიოტებს ჰქონდათ აზრად. ჩვენ ვიცით, რომ პოლონელთა განზრახვა
იყო: 20 ოქტომბერს ღამით მოეხდინათ აჯანყება და მათდა დამოუკი-
დებელ მიზეზის გამო, მოუხდათ გადადება. მაგრამ რაკი ნიკოლოზ პირ-
ველი ღამობდა საფრანგეთის იელისის რევოლუციის ომით სისხლში ჩახ-
რჩობას და საამისოდ პოლონელთა ჯარებიც უნდა დეკემბერში გაეყვა-
ნათ, — ამიტომ შეთქმულებმა აჯანყების ღამედ 29 დეკემბერი და-
ნიშნეს. თვით ამ სისხლიან ღამის გეგმა ბევრით წააგავს ჩვენსას. შეთ-
ქმულებს ქალაქი დანაწილებული ჰქონდათ რამდენიმე პუნქტად: თვი-
თოველში განსაკუთრებული რაზმი ჰყავდათ ხელმძღვანელითურთ და

სპეციალური ამოცანით დაბანაკებული. რუსეთის იმპერატორის ძმა მთავარმართებელი კონსტანტინე უნდა განეგმირა და მასთან ყველა მთავარი ბოზოლები რუს მოხელეთა. ოფიცერ ვისოკის თავის რაზმით უნდა აეღო არსენალი და იარაღი აჯანყებულთათვის დაერგებია. ასევე უნდა დასცემოდენ რუსთა საწყობებს. და სურსათ-ამუნიცია ხელთ ჩაეგდოთ.

როგორც ვიცით, ქართველ შეთქმულებს ეს გეგმაც უფრო მეტი რადიკალიზმით ჰქონდა შედგენილი, თუ გავიხსენებთ „პირველ ღამის“ პროექტს, რომლის ძალით ყველა თვალსაჩინო რუსთა მოხელენი აჯანყების ღამეს საგანგებოდ გამართულ ბალზე უნდა ამოეწყვიტათ. მაგრამ როგორც აქტივიდან სჩანს, შეთქმულნი მზად იყვნენ დასახურებულა და წარჩინებული ქართველებიც არ დაენდოთ, თუ მათ ამ მომენტში რყევას და რუსთა მიდგომას შეამჩნევდენ. უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს ვადაწყვეტილება მათ პოლონეთის რევოლუციის პრაქტიკამ მიაღებინა. იქნებ მართლაც რომ მეტი შებრალება და ზომიერება გამოეჩინათ პოლონელთ განმდგარ მამულიშვილებისადმი, საქმე არც ისეთი ჩქარი გამარჯვებით დაგვირგვინებულყო. აჯანყების ღამესვე იქმნენ რუსებთან ერთად დახოცილი პოლონელი გენერლები და ოფიცრები (მეჩისცვესკო, სიმეონკოვსკი და სხ.), და რაც უფრო საოცარია, მათ არ დაინდევს გენერალი სტანისლავ პოტოცკი, გმირი ძველი დროის აჯანყებისა. კოსტიუშკოს მარჯვენა ხელი.

აღბად ქართველ შეთქმულთაც ასეთი რადიკალიზმი გამარჯვებისათვის გარდაუვალად მიაჩნდათ, რომ თვით მუხრან ბატონიც შავს სი-აში მოაქციეს რუს დიდ მოხელეებთან ერთად.

პირველი ღამის შესახებ ამ განკარგულებებს თუ ერთმანეთს შევადარებთ, დავინახავთ, რომ ქართველ შეთქმულებსაც იგივე იმედი ამოძრავებდა, რაც პოლონელ პატრიოტთ, — რომ იმ ისტორიულ ღამეს, პირველ სიგნალზე (ჩვენში ზარების ხმა, ხოლო ვარშავაში დიდი ცეცხლი) მთელი ხალხი, განურჩევლად სქესისა და წოდებისა, ფეხზე დადგებოდა და ჩასაფრებულ რაზმებს გაჰყვებოდა. არც პოლონელ პატრიოტებს აშინებდა ის გარემოება, რომ ერი წოდებრივად გათიშული იყო და გლეხობა უსაშინელეს (ბევრად უფრო მძიმე, ვიდრე ჩვენში) ფეოდალურ წყობილების ქვეშ დრტვინავდა.

ისე როგორც ჩვენს შეთქმულებში, იყვნენ პოლონელ პატრიოტთა წრეში უფრო ზომიერი-არისტოკრატიული ელემენტები (ჩარტორიჟსკი და სხ.) და ამასთან დემოკრატიულ-რესპუბლიკანურიც (ლეველის მომხრენი), მაგრამ მათი ბრძოლა რუსებთან დამარცხების შემდეგ უნდა დაწყებულყო, ხოლო მანამდის კი მთელი ერი ერთ ორგანიზმს წარმოადგენდა, რომელსაც ზარტო ერთი ლოზუნგი ასულდგმულებდა: „ძირს რუსეთის ოკუპაცია, გაუმარჯოს თავისუფალ პოლონეთს!“

მათ საემართსად მიაჩნდათ აჯანყების ღამისათვის არჩეულ სარდალს (ბრონიკოვსკის) ეროვნული დროშა გაეშალა და ხალხიც მის გვერდით დადგებოდა; ეს ასეც მოხდა და პირველ ხანებში, ვიდრე რუსები სულ არ გარეკეს, რაიმე თვალსაჩინო ანტაგონიზმს ადგილი არა ჰქონია თვით ხელმძღვანელებში, ხოლო ხალხში მარტო საერთო ენტუზიაზმი მეფობდა... თვით მომავალ გამგეობის და მთავრობის წესიც წინასწარ იყო შემუშავებული პოლონეთშიაც, ისე როგორც ჩვენში.

ერთი გარემოება აძლევდა პოლონელ შეთქმულებს დიდ უპირატესობას: მაშინ კიდევ არსებულ „პოლონეთის კონსტიტუციის“ ძალით, ვარშავაში (და პროვინციებშიაც) იღვა საკმაოდ ძლიერი პოლონურაჯარი და ეს უნდა გამოხდარიყო ახალ მთავრობის დასაყრდენი და აჯანყების დროსაც მას უნდა ეთამაშნა უდიდესი როლი. ხოლო რუსის ჯარს უნდა ღამით შესეოდენ, იარაღი აეყარათ და გადმოეპირებინათ.

თუ ვაგიხსენებთ ჩვენებურ შეთქმულთა კავშირს ტფილისში მყოფ სამოსწავლო ბათალიონთან და განსაკუთრებით მის ქართველ ოფიცრობასთან და იმ გეგმას, რომელიც მათ პირველ ღამისათვის შეიმუშავეს (გადაცმულ რაზმელთა ღამით შექრა ყაზარმებში, იარაღზე დაპატრონება და ჯარისკაცების გადმოპირება), დავრწმუნდებით, რომ ეს გეგმაც პოლონელთა პრაქტიკიდან იყო ვადმოღებული.

ჩვენ ესლა ვერ გამოეუდგებით ყველა დეტალების განხილვას და დაპირისპირებას; ეს ძალიან შორს წაგვიყვანდა, მაგრამ გვეგონია, რომ ნათქვამიდანაც ცხადათ სჩანან პარალელები და ის დიდი გავლენა, რომელიც პოლონეთის ამბებს ჰქონია ჩვენს შეთქმულებზე, საგნის დაწერილობითი შესწავლამ შესაძლოა მართლაც დაამტკიცოს, რომ პოლონეთის და საქართველოს შეთქმულებათა შორის მარტო იდენტური კავშირი კი არ ყოფილა, არამედ ორგანიზაციულიც. ამას უფრო ის გარემოებაც გვაფიქრებინებს, რომ არა მარტო ქართველები იცნობდნენ რუსეთში პოლონელებს (პეტერბურგისა და მოსკოვის შეთქმულთა წრე) და მათი ეროვნულ-რევოლუციური იდეები ენათესაებოდათ, არამედ შეთქმულთა შოგი აქტიური წევრნი რუსის ჯარში მსხაბურებდნენ და იბრძოდნენ აჯანყებულ პოლონელთა წინააღმდეგ და ამ ოპერაციების დროს მათ ეროვნულ თავდაცვის საქმეს უშუალოდ ეცნობოდნენ. კაპიტანი ზაქარია ჩოლოყაშვილი იყო საუკეთესო მხედარი ამ ბრძოლაში, ბინა და კარგად იცოდა პოლონელთა გამარჯვების და მათი მარცხის მიზეზებიც, ამიტომ პეტერბურგის შეთქმულებმა ის განსაკუთრებული მისიით ტფილისში წარგზავნეს 1832 წლის ზაფხულზე, სწორედ აჯანყების წინ, რათა მას ტეხნიკურად მოეწყო ეს საქმე ელიზბარ და დიმიტრი ერისთავთან ერთად. აქტებში ნათქვამია, რომ ასეთი, საქმეში დიდად გამოცდილი მხედარი დიდი განძი იყო შეთქმულთათვის.

შემდეგ: — 1832 წ. ჩვენ ეხედავთ პოლონელთა დიდ კოლონიას

ტფილისში; ეს იყვნენ აჯანყების შემდეგ ჩვენში გადმოსახლებულ ოფიცრობა, ჯარისკაცი და დანარჩენი შეთქმულთა წევრნიც; ქართველებს მათი დიდი იმედი ჰქონიათ აჯანყების საქმეში, და მართლაც: — ამ გამოცდილ ხალხს, რომელიც შურის ხმალს ლესავდა და ეზღა კავკასიიდან ცდილობდა რუსეთისათვის ცეცხლის მოდებას, დიდი დახმარების გაწევა შეეძლო შეთქმულთათვის. დ. ყიფიანის ჩვენებიდან ირვევა, რომ მათ წრეში უნდა ყოფილიყო შესაფერისი მუშაობა და მზადება.

ერთი, რაშიაც არ წაბადეს ჩვენებმა პოლონელთ, ეს იყო აჯანყების გადადება, ხელახლა დაიჭვების შემდეგ.

პოლონელებმა 10 დეკემბრისათვის დანიშნული აჯანყება, შიშით რომ საქმე არ გახმაურებულყო, წინ გადმოსწიეს (29 ნოემბრისათვის) და საქმეც მოიგეს. ქართველებმა, რამდენადაც უფრო მეტი იქვი შეეპარათ, იმდენათ უფრო გადასწიეს საქმე(დეკემბრისათვის შუა ნოემბრის ნაცვლად) და ამით საქმე წააგეს.

შეთქმულთა ჴიცია

ბიარ ფილადელფოს კიკნაძის მიერ შედგენილ

„აქტი გონიური“-დან

ამოღებული უკანასკნელი თავი: —

„ჴიცია წმკტა“

ამ ფიცს სდებდენ ახლად მოპოებული წვერები შეთქმულებისა და მათ ევალებოდათ დაეცვათ წმინდათ თვით „გონიური აქტის“ ყოველი დებულება, რაიც 11 მუხლისაგან შესდგებოდა და რომელთაც წინ მიუძღოდა შესაფერი „შესავალი“:

ამ „აქტის“ რამოდენიმე ვარიანტია ნაპოვნი. „ფიცა“ წვერთა ამოღებულია იმ ვარიანტიდან, რომელიც ტფილისის საგამომცემლო მასალეზში იპოვნეს. სჩანს, ეს ვარიანტები საბოლოო ტექსტი არაა. ასეთი ინახება „პეტერბურგის ფონდში“-ც. ტფილისის ვარიანტი დაწერილია თვით ფილადელფოს კიკნაძის ხელით.

„თაყვანს ესცემ მამასა და ძესა და წმიდასა სულსა, და ფიცაც სახელსა მისსა წინაშე ჭყყანისა, წინაშე გონებისა ჩემისა, წინაშე ძალთა რაოდენი რა არს ცათა შინა და რაოდენი რა არს ქვეყანასა ზედა, და რაოდენი რა არს სიღრმეთა შინა, ვფუცავ ცხოველს მყოფელსა ჯვარსა, და სახარებასა და სარწმუნოებასა ჩემსა რაოდენსაცა რას აღიარებს სარწმუნოება ჩემი, ვფუცავ რომელ ვიქმნები ყოველისა გულითა, სულითა, ყოველის შეძლებით დამცველ საიდუმლოსა აქტისა სჯულისათა ვიდრე სიკტილიამდე აღესარულეზ და ვეგები მას შინა, ზოლო უკეთუ არა დაეცვა იგი სრულის ჩემის შეძლებით, და ვეცროლო რომელსამე წვერსა, მაშინ წყუელიმცა ვარ სახელითა ყოველად ძლიერითა ღეთისათა და შერტნებულმცა, უკეთუ განვაცხადო სხვისა ვისთანმე ვარდა მოპოებულისა წვერისა საიდუმლო ესე, შერტნებულმცა ვარ მაშინ წმინდისაეკლესიისაგან, და სისხლისაგან იეზო ქრისტესსა რომელსაცა ვეზიარებთი მან პყოს შურის გება ჩემზედა, და აღასპოს სახელი ჩემი ჭყყანით შვილითი შევილადმდე ამინ; ამას ზედა თაყვანს ესცემ წმიდასა ჯვარსა ანუ ხატსა, და მრწამს,

ქა ამბორი“...

„უზნობა ჩვენი“

ბრიგოლ ორბელიანი(სა*)

„3-სა აგვისტოს. — მოვიდა ლენერალი კნიაზ ივან ნიკოლაიჩი აფ-
ხაზი, დანიშნული ღრავ პასკევიჩთან არმიასი პირისპირ პოლშელთა.
ფრიად გვიამა ურთიერთისა ხილვა. შემდგომად სხვა და სხვათა უზნო-
ბათა პოლშის ბრძოლისათვის, ვიწყეთ საქართველოზე. — ახ, ვითარ
ძლიერად და მართლიად აღსწერა აწინდელი მდგომარეობა საქართვე-
ლოისა, რომელიცა უყვარს ვითარცა ქეშმარიტსა ძესა მამულისასა. ვი-
თარ მწუხარებით უზნობდა ქართველებზე, რომელთა აღზოცეს თვია
შორის კეთილშობილური სიამაყე და სიყვარული მამულისადმი და
ირიან მონებასა ქვეშე, დამდაბლებულნი სულითა.

უზნობა ჩვენი.

ი. აფხაზი: — ღმერთო, ნუ მიიყვან რუსთა ესრეთსა განწირულე-
ბასა შინა, რომელ იძულებულ იყვნენ დატყვევად საქართველოისა, რო-
მელიცა მყისვე შეიქმნების მსხვერპლად უწყსოებისა, შინაგანისა გან-
ხეთქილებისა და ზედა-დასხმისა დაუძინებელთა მტერთაგან.

გრიგოლ ორბელიანი: — საქართველო. შემდგომად რუსთა დატე-
ვებისა, ვგონებ იყოს ესრეთ ძლიერ, რომელ შეიძლოს დაცვა მტერთა-
გან სამზღვრისა თვისისა. აფ-და-ათ წელიწადს საქართველოს თუ არ
მომატებია ხალხი, ვგონებ არცა დაჰკლებოდეს.

ი. აფხაზი: — არა ძალუძს: ამისათვის, რომელ პოლიტიკური მდგო-
მარეობა მესამზღვრეთა სახელმწიფოთა აზიასა შინა ფრიად შეიცვალა.
ვის უხილავს ყიზილბაშისა და ოსმალის ესრეთი გაწყობილი ჯარი და
ესრეთი თოფხანა. საქართველო, იქმნების რა დატყვევებულ რუსთაგან,
ვითარ წინააღუდგების მათ. ერეკლე იყო ჰქვიანი და მხნე მეფე: ზედ-
ვიდენ მის მხნეობას მაგალითად თავადნი და აზნაურნი, რომელთაცა
უყვარდათ მამული, სარწმუნოება, მეფე, და იბრძოდნენ ვითარცა ლომ-
ნი, — მაშინ ოდესცა ყიზილბაშთა, ბუნებითად მხდალთა, არა ჰქონდათ
არცა წესი ჯარში და არცა მხნეობა სპასალართა: მაშინ, ვამზობ, ქარ-

*) ეს „უზნობა ჩვენი“ ამოღებულია გრიგოლ ორბელიანის ახლად აღმოჩენილ მასალიდან, რომელიც შემდეგ სათაურს ატარებს: — „მეზა-
ვრობა ჩემი ტფილისიდან პეტერბურღამდის“.

თველთა შეეძლოთ ბრძოლა პირისპირ მათთა. — ხოლო აწ გამოიცვალა დრო და შეიცვალნენ იგინიცა, გააწყეს მათ რელული და ჩვენ ვეღარ ძალ-გვიძს, რომ ვაწყობილს ჯარს ვებრძოლით ისეც იმ ღონისძიებით, ვითარცა იბრძოდნენ მცფეების დროსა. რელულსა უნდა ვებრძოლოთ რელულითვე. ნუ გგონია, რომ ჩვენის გლეხების თოფი იყოს სახმარ ომში, რომელსაცა სამჯერ ვერ ისერის საათში, მაშინ ოდესცა მინუტში უნდა ოთხჯერ მაინც ესროლოს... ერთის სიტყვით, საქართველო ურელულოდ ვერცა ერთსა თვესა გაუძლებს მტერთა. — და გარდა ამისა, ოცდაათმან წელიწადმან ფრიად შაჰსცვალა ერი. არაა მდგომარეობა ჩვენ შორის იგი მხნეობის სული, რომლითაცა იჭებოდნენ უწინ.

გრიგოლ ორბელიანი: — რელულის გაწყობა ადვილად მოხდება საქართველოში, ამიტომ რომ, იქმნებიან რა თვით დამცველი თვისისა საზღვრისანი, თვლით დაინახვენ რელულის სარგებლობასა; თვით მეფე ერეკლემაც იცოდა უმჯობესობა რელულისა და გააჩინა მორიგის ჯარი და მაშინ არცა ერთი ტყვე არ დაკარგულა. — ამას ადვილად მოახდენენ მაშინ იგინი, ვინცა დარჩებიან ერის მმართველად. და ვაჟაკობაში ქართველი ნაჭებნი არიან და უყვარსთ მამულიცა; ესე დამტკიცდების მით, რომე საქართველო, ესრეთი მცირედი სამეფო, ვერ დაიკავდა ვერცა სამშლვარსა თვისისა და ენასა და ვერცა სარწმუნოებასა, თუ არ განსხვავებულითა ვაჟაკობითა და სიყვარულითა მეფეთა და მამულისადმი. — ისტორია წარმოგვიდგენს მრავალჯერ საქართველოს გაოხრებულს და კვალად აღდგინებულს არაარისაგან; ესრეთთა საკვირველებათა აწარმოვებს მხოლოდ მხნეობა და სიყვარული მამულისა და სარწმუნოებისადმი. — გარდა ამისა, აწ თვით ყიზილბაში და ოსმალთა ხედვენ შეცდომილებათა თვისთა, რომელ საქართველომ, მათგან შეიწროებულმან, დაუმეზობლა ესდენ საშინელი მათთვის მეზობელი რუსეთი, და არაა მოინდომებენ, რომელ საქართველომ კვლავცა მოსთხოვოს მფარველობა რომელსამე ძლიერსა სახელმწიფოსა ევროპასა შინა. ყიზილბაშნი ჰსწყევდენ ალა-შაჰმად-ხანს ტფილისის წახდენისათვის, რაიცა იყო მიზეზი რუსებ-ს ვადმოსვლისა.

ი. აფხაზი: — მართალ არს, რომელ ქართველი არიან მხნენი; ვარნა რელულის გაწყობა აგრე ადვილი ნუ გგონია. ამიტომ რომ, რელულის დაწყობის დროს, ჯერ-არს პირველად შევიდნენ სამსახურში სალდითად, სამაგალითოდ სხვათათვის, პირველი თაევადნი და აზნაურნი, რომელთაცა აჭესთ პატივი და ხმა მემამულეთა შორის თვისთა; ჯერ-არს მათდა, რათა შეჰსწირონ მსხვერპლად სიმდიდრე და თვით სიციოხლეცა, ვისაც ვითარ ძალ-უძს, საზოგადოობისა ბედნიერებისათვის, და არა მიხედოს საკუთარსა თვისსა სარგებლობასა. ამით ოდენ ჩაიყრება მტკიცედ საფუძველი რელულისა. — აბა, ჩემო გრიგოლ! დამისახელე გინა ერთი კაცი, რომელმანცა დასდვას ნაწილი სიმდიდრისა თვისისა

საზოგადოებისა სარგებლობისათვის. ესრეთ მსხვერპლი არს სათნოე-
ება, რომელსაცა ჰგრძნობს მხოლოდ გონებითა და გულითა განათლე-
ბული კაცი. უმეტესი და უსწავლელი ვერა მიხედების ამა ამბლდე-
ბულსა გრძნობასა, რომელსაცა აწარმოებს მხოლოდ სიყვარული მამუ-
ლისადმი. — თქვენ, ახალგაზრდანო! თქვენ უნდა ეცადნეთ ყოველის ლო-
ნისძიებებით მამულისათვის. პირველად უნდა ისწავლოთ, გონება ვა-
ნინათლოთ, და მაშინ დაინახეთ და გამართავთ ნაკლებოვანებათა. და
ამა მიზეზით ვამბობ, რომელ ღმერთმან ნუ ინებოს საქართველოს და-
ტევება რუსთაგან ას წლამდის; მაშინ აღარა მეშინის, ამისთვის, რო-
მელ საქართველოს ეყოლება მას დროსა მრავალნი მსწავლულნი კაც-
ნი, საზოგადოება შეიცვლება, იგრძნობს ყოველსა საქიროებასა, და ყო-
ველი კეთილი, ახალი სასარგებლო დაწეებულება ადვილად აღსრულდუ-
ბის; ახალა ვინ იკისრებს, ან ვინ გაუგონებს. — აწინდელ ჩვენი საზო-
გადოება არს მკედარ მამულისათვის. მსცხოვრობენ უსაგნოდ, დაეხე-
ტებიან უგზოდ, ვითარცა ბნელსა ღამესა შინა: ყოველი ფიქრობს სა-
კუთარისა თვისისა სარგებლობისათვის, რომლისა მისაღებელად არა
მიხედვენ არცა სირცხვილსა, არცა უბატორსა გზასა, რომელსა ზედა
ვლენან. ანგაარება არს მათთვის თაყვანსაცემი კერპი, რომლითაცა გვე-
კარგება პატიოსნება. — გარნა ნუ გგონია, რომელ ესე იყოს ბუნებითი
თვისება ქართველთა: არა, ესე არს მხოლოდ ნაყოფი ოცდაათის წლას
მორჩილებისა.

გრიგოლ ირბელიანი: — ამა ერისა სულისა დამდაბლებასა ადვი-
ლად აღმოცენ იგინი, ვინცა იქმნებიან, შემდგომად რუსთა დატევებისა,
ერის მმართველნი, უკეთუ იქმნებიან გონებიან და შორისმხედველ. ძა-
ლა იქმნების მით ხელში, აღაშენებენ და გააწყობონ სასწავლებელთა;
სხვათა სახელმწიფოთაგან მოუწოდებენ მსწავლულთა კაცთა და ხელო-
სანთა, რომელნიცა იქმნებიან პირველნი მთესველნი სწავლათა და ხე-
ლოსნობათა საქართველოსა შინა, და შემდგომად რაოდენთამე წელთა
ნაყოფი უეჭველად აღმოცენდების, მით უფრო უმეტეს, რომელ ქარ-
თველთა აქვსთ ბუნებითი გონება.

ა. აფხაზი: — ეგე ყოველი შესაძლო არს, გარნა ჯარისა და სასწა-
ვლებელთა შენახვისათვის საქირო არს ზაზინა; საქართველო არს ღა-
რბიი სამეფო, და სხვა რომელი სახელმწიფო გვენდობა ჩვენ ვალად. —
გარდა ამისსა, საქართველო არს დაგლეჯილი ნაწილ-ნაწილად. ალექ-
სანდრე მეფის შემდეგ, რომელმანცა განუსჯელად განაყო საქართველო
— ქართლი, კახეთი, იმერეთი, საათაბაგო, გურია, აბხაზეთი, — მის
დროთა აქამომდე იყვნენ ურთიერთის მტერნი და სისხლი ინთხეოდა მო-
უწყებეტლ. აწ ძლივს შეერთდნენ და ამიერითგან უნდა შეერთბორც-
დნენ და შეადგინონ ერთი მრთელი: წებოთი მიკრული არ დადგების
დიდ ხანს. თუ მზე არ შეაერთებს და არ შეადლულებს მას, ჩვენი მზე არის

დრო; დრომან უნდა განგვანათლოს, გვაწაფავს ურთიერთთა და მამულის შეყვარება და შეგვეართოს ერთითა გულითა, ერთითა ფიჭრითა ყოველნი ნაწილნი ძველისა საქართველოსიანი; მაშინ იქმნებინ, თუმცა არა ფრიედ ძლიერ, ვითარცა სხვანი სახელმწიფონი. — გარნა შემძლებელ დაცვად თვისისა სამზღერისა. გარე-შემოზღუდულ არს რა საქართველო მტერთაგან, ჯერ არს რათა ყოველი ქართველი აღინთოს მამულის სიყვარულითა და თვითოველმან აღორჩიოს გზა ლენინდისა... კვლად ვამბობ, რომ დრომ უნდა აღადგინოს საქართველო“....

შეთმუშულთა გიოგრაფიები

ალექსანდრე ზამხაშვიდი

ალექსანდრეს მამა გარსევან, ერეკლეს და გიორგის წარმომადგენლად იყო რუსეთის იმპერატორის წინაშე. ალექსანდრე დაიბადა პეტერბურგში 1787 წელს. მის ნათლიად თვით რუსეთის იმპერატორიცა ეკატერინე მეორე იყო. რვა წლისა რომ შეიქმნა, ალექსანდრე მიიბარეს პეტერბურგის სასუკეთესო პანსიონში და აქ დაჰყო ოთხი წელიწადი — (1795—1799). შემდეგ, რადგან გარსევან ჰეგელიანად წამოვიდა ტფილისის გიორგი მეფესთან მოსალაპარაკებლად, თორმეტის წლის ალექსანდრეც თან წამოიყვანა. ალექსანდრემ ახლა აქ განაგრძო თავისი სწავლა მამის ზედამხედველობის ქვეშ. ტფილისში ახალგაზრდა თავადი დაუახლოვდა ადგილობრივ მაღალს წოდებას და, როცა 1804 წელს მოხდა საქართველოში რუსეთის მმართველობის წინააღმდეგ ამბოხება, თექვსმეტის წლის ალექსანდრე ჰეგელიანად მიიღო მონაწილეობა ამ მოძრაობაში, თუმცა ხელმწიფის უმაღლესი ბრძანებით, გარსევან ჰეგელიანის მოღვაწეობის დასაჯილდოებლად, უკვე კამერპაეად, რუსეთის სასახლის კაცად, იყო დანიშნული. ამბოხების აზრი იყო საქართველოში მეფობის აღდგენა და ბაგრატიონების კვლავ ტახტზე აყვანა.

მოძრაობის მოთავე იყო ფარნაოზ ბატონიშვილი, ირალი მეფის ძე, აჯანყების დროშა აფრიალდა ანანურში. ალექსანდრე ჰეგელიანად გაიპარა სახლიდან და შეუერთდა მემამოხეებს. მოძრაობა ჩქარა ჩაანგულეს. ფარნაოზ ბატონიშვილი დაამარცხეს და დაატყვევეს. ბატონიშვილთან შეიპყრეს ახალგაზრდა ალექსანდრე ჰეგელიანად. საქართველოს მთავარმართებელმა ციციანოვმა დანიშნა ფარული გამოძიება ამბოხების მოთავეთა აღმოსაჩენად. საქმე გამოარკვიეს. დამნაშავეებს სასჯელი მიუსაჯეს. ალექსანდრე ჰეგელიანის შესახებ 14 აპრილს 1805 წ. უმაღლესი რუსკრიპტი მოუვიდა ციციანოვს შემდეგის შინაარსისა: — „შინაგან

საქმეთა მინისტრმა წარმომიდგინა მე თქვენ მიერ წარმოგზავნილი წე რილი დისტიკტელნი სტატსკი სოვეტნიკის თავადის გარსეევან ჰაევკავაძის შვილის შესახებ, რომელიც შეუერთდა ბატონიშვილს ფარნაოზს და მასთან ერთად შეპყრობილ იქმნა. მივიღეთ რა მხედველობაში თხოვნა მამისა, წინანდელის ღვაწლით გამოჩენილისა, და დანაშაული მისის შვილისა, ჩადენილი ახალგაზღვრებით და არა წინასწარ განზრახულის აზრით, კეთილად ვსკანით შევზღუდოთ მისი დასჯა სამის წლით ტამბოვს გადასახლებით“. ამ ვადის შემდეგ ალექსანდრე ჰაევკავაძეს მეორედ უნდა დაეფიცა რუსეთის ხელმწიფის ერთგულებაზე და სამსახურში კარგის ყოფა-ქცევით გამოეყინა თავისი საქციელი. ამ ბრძანების ძალით, 30 გიორდიობისთვის ალექსანდრე ჰაევკავაძე, კამერპაჟი უმაღლესის კარისა, ერთის ოფიცრის და ორის ყაზახის ზედამხედველობით გაიგზავნა ქალაქ გიორგიევიდან ტამბოვს, სადაც იძულებული იქმნა გადასახლებულიყო აგრედვე მამა მისი გარსეევან. ტამბოვში ალექსანდრე ბევრს ხანს არ დარჩენილა; იმავე 1805წ., უმაღლესის ბრძანებით მიიღეს პეტერბურგის პაეტების კორპუსში. ოთხი წილის შემდეგ (1809 წ.), იგი პოდპორუჩიკად გამოვიდა ამ სასწავლებლიდან ლეიბგვარდიის ჰუსარების პოლკში. გვიდა ამის შემდეგ კიდევ ორი ორი წელიწადი და 1811 წ. ალექსანდრე დაბრუნდა სამშობლოში პორუჩიკის ჩინით და მთავარმართებელის მარკიზ პაულიჩის ადიუტანტად.

სამშობლოში ალექსანდრე ჰაევკავაძემ გამოიჩინა დიდი ნიჭი, რაცა დათვასა პაულიჩმა. ახალგაზდა ოფიცერს ჯერ დაავალა რთული და მნიშვნელოვანი საქმე, მაგალითად: 1811 წ. გაიგზავნა ერევანს ცნობების გამოსარკვევად გენერალ ლისანევიჩის ექსპედიციის შესახებ სპარსელთა წინააღმდეგ. 1812 წ. მოლაპარაკება ჰქონდა მუსტაფა შირვანელის ხანთან. ამავე წელს მარტში ჰაევკავაძემ მონაწილეობა მიიღო პაულიჩთან კახეთის ამბოხების დამშვიდებაში და სოფ. ჩუმლაყთან ფეხში დაიჭრა. ამის შემდეგ დასტოვა საქართველო და გადასახლდა რუსეთში, სადაც თავი იჩინა რუსების და ფრანგების ომში 1812—1814 წელთა განმელობაში. ამ დროს კარგად შეისწავლა გერმანული და ფრანგული ენები. იყო გენერალ ბარკლაი დეტოლის ადიუტანტად პარიზის აღების ეამს და 1817 წ. პოლკოვნიკად დაბრუნდა ნიეგვროდის დრაგუნთა პოლკში, რომელიც იღვა კახეთში, ჰაევკავაძეების საგვარეულო მამულში, წინანდლის ახლოს. თავის სოფელში ევროპიული ცხოვრება დაიწყო და შეიქმნა შემაერთებელს ზიდად რუსთა და ქართველთა შორის. 1823 წ. ალექსანდრემ დაანება სამხედრო სამსახურს თავი, დასახლდა ტფილისში და დაინიშნა მთავარმართებელს ეროლოვთან საგანგებო მოხელედ. 1828 წ. მთავარმართებელმა პასკევიჩმა დანიშნა გენერალ-მაიორის ჩინით უფროსად და კომანდირად სასომხეთის (ერჯენის და ნახიჩევანის) ოლქისა. ამ თანამდებობაში ალექსანდრე ჰაევკავა-

ქმ გამოიჩინა ადმინისტრაციული ნიჭი და მოიხვეჭა დიდი სახელი გაბედულის თავდასხმით ბაიაზეთის საფაშოზე, რომელიც დაიჭირა ჯარით აგვისტოში 1828 წ. პასკევიჩმა მიიღო რა ცნობა ამ გამარჯვებისა, დააწერა მოხსენებას: ყოჩად ჰავეყავადე! და გამოითხოვა ხელმწიფისაგან ანა პირველის ხარისხის ორდენით მისი დაჯილდოება.

ალექსანდრე ჰავეყავაძეს აფასებდნენ როგორც შესანიშნავს მმართველს და სივლიდენ საქირო კაცად სხვა და სხვა აღუღებების დასაწყინარებლად. ამიტომ ისევე პასკევიჩის მოხელედ გადმოიყვანეს და ავღუბდნენ სხვა და სხვა საქმეს. 1829 წ. ჰარელების მამასახლისები დაიმორჩილა და აღუღებული თელავის მარა, რომელსაც მილიციის მოთხოვნა არ ეტაშნიკა, დაამშვიდა. 1830 წ. ხევისურთა საჩივრის გამარჩეველის კომისიის თავჯდომარედ დაინიშნა. 1832 წ. შიანდეს ჯარით კახეთის დაცვა, რადგან მოელოდნენ ლეკების ბელადის ჰამზად-ბეგის თავდასხმას.

1832 წ. გამომელანდა, თავადის იასე ფალავანიშვილის მოხსენებით, ჰართველის თავადაზნაურების შეთქმულობა, რომლის აზრი იყო საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა. ამ შეთქმულობაში მონაწილეობა დააბრალეს ალექსანდრე ჰავეყავაძესაც, თუმცა იგი ამის შესახებ გამოთქიბის დროს ცივს უარს ამბობდა. გადაასახლეს ტამბოვს. შემდეგ შეიწყალეს. გარდაიცვალა ტფილისს 5 ნოემბერს 1846 წ.

ბრიტოლ ორბელიანი

თავადი გრიგოლ ორბელიანი დაიბადა 1800 წ. შიმა მისი დიმიტრი (იგივე ზურაბ) სიძე იყო მეფე ირაკლი მეორისა — ცოლად ჰყვანდა ელენე ბატონიშვილის ასული ხორეშანა. ზურაბი ჰკეიანი და ძველებურად საღვთო წერილზე აღზრდილი კაცი იყო, ხორეშანა — ღეთის მოყვარე და სათნოიანი აღაშინაი, რომლის გავლენა ღრმად ჩააჩნდა გულში გრიგოლს ბავშობიდანვე. წელიწადი, რომელსაც აკუთნებენ გრიგოლის დაბადებას, აქამდის მტკიცედ არა არის გარკვეული. სამხედრო სამსახურის მოწმობით, იგი დაიბადა 1800 წ., ხოლო თანამედროვეთა მოსაზრებით — 1804 წ. დაქმნარტებით შეგვიძლიან ვთქვათ, რომ იგი შევიდა სამსახურში 1816 წ. დარჩა უცოლო და ამნაირად თითქოს შეასრულა დედის აღთქმა, რომ შვილი ბერად აღეზარდა, თუ მისი მეუღლე, სპარსეთში ტყვედ წაყვანილი, სამშობლოში დაბრუნდებოდა. გრიგოლ ორბელიანი სიყმაწვილის დღეებში განვლეს იმ დროს, როცა საქართველოს სამეფოს წესწყობილება ირღვეოდა და მის ნანგრევებზე რუსეთის მთავრობა ფეხ-აქრეფით თავის გამგეობას ამყარებდა. ბატონ-ყმობა შეადგენდა საზოგადოებრივის ცხოვრების საფუძველს, ეკლესია — განათლების წყაროს, მამაბაპური გადმონაცემი — წარსულთან დამაკავშირე-

ბელს ზიდს. წერა-კითხვა შეისწავლა ანჩისხატის დეკანოზთან — ალექსი-მესხიშვილთან. იქიდან გადაიყვანეს კეთილშობილთა სასწავლებელში, საიდანაც გადავიდა არტილერიის სკოლაში. სწავლა გაათავა ჯილდოთი. ჩვიდმეტის წლიდან ითვლებოდა იუნკარად. 22 წლისა რომ გახდა, ოფიცრობაც იშოვნა და ქარის ლეკებთან შეტაკებაში მონაწილეობაც მიიღო. შემდეგ იგი განაგრძობს სამხედრო სამსახურს — დაესწრობა სპარსეთის ომში (1826—1828 წ.) და ოსმალების წინააღმდეგ ბრძოლაში.

1832 წლის შეთქმულებაში გამოძიებამ ვრ. ორბელიანიც სცნო მონაწილედ. 1833 წ. ჩამოიყვანეს ნოვეგოროდიდან, სადაც იმ დროს ემსახურებოდა, და დაატუსაღეს. სამის თვის ტუსალობის შემდეგ გაგზავნეს კავკასიის ლინიაზე, რადგან სასამართლომ მეშვიდე ხარისხის დამნაშავედ სცნო, როგორც მხოლოდ თანამგრძობელი შეთქმულთა აზრებისა. აქედან გადაიყვანილ იქნა ვილნოში. შემდეგ რიგაში. 1837 წ. რიგიდან იგი ვადმოიყვანეს კავკასიაში „გრუზინსკი პოლკში“ და აქედან იწყება ახალი ხანა მის ცხოვრებაში. იგი იღებს მონაწილეობას შამილთან ომში, დაინიშნება დალესტინის უფროსად. შემდეგ ბრიგადის კომანდირად და კასპიის ზღვის პირად დაყენებულის ჯარების უფროსად. როცა შამილი წინანდალს დაეცა და დავით კავკავადის სახლობა ტყვედ წაიყვანა, გრიგოლ ორბელიანი თემირხანშურის მმართველად იყო. მან გამართა შამილთან მიწერა-მოწერა და 40.000 მანეთად დაიხსნა თავისა ნათესაობა ტყვეობიდან. 1857 წ. გენერალ-ადიუტანტობა მიიღო. ერთი წლის შემდეგ დაინიშნა მეფის ნაცვლის საბჭოს თავჯდომარედ. ბარიათინსკის შემდეგ იგი 1861 და 1862 წწ. მთავარმართებლის თანამდებობას ასრულებდა. გარდაიცვალა 21 მარტს 1883 წ.

ალექსანდრე ორბელიანი

თავადი ალექსანდრე ორბელიანიც იმ წრეს ეკუთნის. რომელმაც 1830 წლებში განიზრახა საქართველოს განთავისუფლება იგი იყო ჰეტერეო ბატონიშვილისა, ირაკლი მეორის შვილისა, და ვახტანგ ორბელიანისა. დაამთავრა რა სწავლა ტფილისის კეთილშობილთა სასწავლებელში, შევიდა სამხედრო სკოლაში (პეტერბურგში) და 1828 წ. დაბრუნდა საქართველოში „სამხედრო თანამდებობით“. 1830 წ. არჩეულ იქნა აღმასრულებლის ეკსპედიციის მრჩეველად (სოვეტნიკად). შეთქმულებაში მონაწილეობისათვის გაგზავნილ იქნა ორენბურგს და ბარიცხულ სამხედრო სამსახურში. 1841 წ. ვადმოიყვანეს საქართველოში. იგი იყო ქართველთათვის გულშემატკივარი შწიგნობარი და განათლების მომხრე. როცა 1852 წ. დაიარსდა ჟურნალი „ცისკარი“, გიორგი ერისთავის რედაქტორობით. ალექსანდრე ორბელიანმა იმაში მიიღო

დიმიტრი ყიფიანი

გიორგი ერისთავი

მარცხნიდან: — 1) მის. კილაშვილი.
2) ვახტანგ ორბელიანი, 3) ლევან
მელიქიშვილი, 4) ისაკ თუმანიშვი-
ლი, 5) დიმიტრი ყიფიანი, 6) დაეიო
ალექსანდრეს ძე კავქავაძე.

ალექსანდრე
ბატონიშვილი

ნიკოლოზ
ბარათაშვილი

მზურველე მონაწილეობა და ნივთიერად თუ წერილებით თანამშრომლობა არ მოაკლო. 1869 წ. ეუნალს „მნათობშიაქ“ დაიბეჭდა ორი წერილი „ასპინძის ომი“ და „ჩვენი ძველი სახლუელობანი“. მისი ნაწერები ცალკე წიგნად გამოსცა ზ. ქიქინაძემ (ტფ. 1879). მის ნაწერთა შორის მოიპოვება სამი ლექსი: „ეპიტაფია საქართველოს მეფის ირაკლის მეორესადმი“, საქართველოს გაზაფხული“ და „კავკასიის მთები მაშუკის მთიდან“. გარდაიცვალა 1869 წ.

სოლომონ დოდაშვილი

სოლომონ ივანესძე დოდაშვილი დაიბადა 1804 წ. სოფ. მალაროში, სადაც მისი მამა მღვდლად იყო. სწავლა დაიწყო გარეჯის მონასტერში და განაგრძო კეთილშობილთა სასწავლებელში. კათოლიკეთა მიხიონერების გავლენას თუ მივილებით მხედველობაში, მაშინ წარმოედგენთ დოდაშვილის იმ ცნობისმოყვარეობის გავლიძებას, რომელმაც ის გაიტაცა პეტერბურგისაკენ. ბატონიშვილს ივანესთან მან გაიცნობერი ზელაშვილი, „კალმასობის“ შემდგენელი. ამის დახმარებით დოდაშვილი გაიწრთენა ქართულს ენაში და შეისწავლა საქართველოს ისტორია. 1827 წ. იგი ადგენს რუსულად ლოლიკის სახელმძღვანელოს და წინასიტყვაობაში იმ აზრა გამოსთქვამს, რომ რუსეთის მფარველობის ქვეშე საქართველოს გამოუბრწყინდება შუტი მზისა და განათლებისა. დაბრუნდა რა სამშობლოში, დაინიშნა კეთილშობილთა სასწავლებელში ქართულის ენის მასწავლებლად და ამ მოვალეობის გასაძლოლად შეადგინა ქართული გრამატიკა (დაბეჭდილია 1830 წ.) და „რუსულქართული რაზლოვორის წიგნი“. რადგან იგი მონაწილე გახდა „ფარეულის საზოგადოების“ მისწრაფებისა, ამიტომ პრობაგანდის გასაწევად განაახლა ქართული გაზეთი (პირველად ქართული გაზეთი სახელად „საქართველოს გაზეთი“ გამოვიდა 1819 წ. და მოისპო 1821 წ.) „ტვილისის უწყებანი“ (1832 წ.) ალექსანდრე ჭავჭავაძის და გრ. ორბელიანის დახმარებით. ამ გაზეთისა მხოლოდ ხუთი ნომერი გამოვიდა. დოდაშვილი გაზეთში „არჩევდა იმგვარს მოქმედებას, რომელიც მისს სამეცნიერო წოდებას უფრო შეეფერებოდა“. ს. დოდაშვილი გარდაიცვალა 1836 წ. ირეუტსკში, (სადაც იგი შეთქმულების გამო გადაასახლეს.)

(ა. ხახანაშვილი) *

*) იხილეთ ალ. ხახანაშვილის: „ქართული სიტყვიერების ისტ.“.

ვახტანგ ორბელიანი

თავად ვახტანგ ვახტანგის ძე ორბელიანი დაიბადა 5-ს აპრილს 1812 წ. მამა მისი პოლკოვნიკი თავ. ვახტანგ ორბელიანი თავის შვილის დაბადების წელსავე გადაიკვალა და შესაძლოა ამ მიზეზით ახალდაბადებულს შვილს მამის სახელი უწოდეს. მამისაგან პირველ წელსვე დაობლებული თავ. ვახტანგ დარჩა მარტო თავის სახელოვანის დედის მზრუნველობის ქვეშ.

დედა მისი ბრძანდებოდა თეკლე ბატონიშვილი, უმცროსი ასული მეფის ერეკლე მეორისა. პირველ ცაშეტს წელს თავ. ვახტანგ იზრდებოდა თავის მამის ოჯახში, დედასთან. 1825 წ. კი იგი მიუბარებია დედას პაეთა კორპუსში და გაუსტუმრებია პეტერბურგს. იქ თავ. ვახტანგ დარჩენილა ხუთი წელიწადი, და თუმცა კარგი გულისყური და ბეჯითობა გამოუჩინია, მაგრამ ცივი ჰაეა ჩრდილოეთისა ვერ აუტანია და შეშინებულს დედას თავისი შვილი დათხოვნით წამოუყვანია პეტერბურგადამ. როგორც ეტყობა, ვერც მერმე გამოუმეტნია შვილი საპეტერბურგოდ, ვაი თუ უფრო აეად გამოხდესო, და თავისთან დაუტოვებია. მაშინ თავ. ვახტანგი 18 წლისა იყო და, თუმცა კურსი არა ჰქონდა შესრულებული, მაგრამ, რადგანაც კარგად უსწავლია რაც ხანი ყოფილა კორპუსში, პირველი სამოქალაქო ჩინი მიუღია.

ამ სახით 1830—1832 წლამდე თავ. ვახტანგი თავის ოჯახში ყოფილა. მისნი ტოლ-ამხანაგნი ამბობენ, რომ თერამეტის წლის ყმაწვილკაცს თავ. ვახტანგს, თუმცა მზიარულება და საზოგადოებაში ყოფნა ჰყვარებია, მაგრამ ამაზე მეტად უფრო ჰყვარებია წიგნების კითხვა, ნამეტნაეად საფუძვლიან და გამოჩენილ წიგნებისაო. ამას უნდა მივაწეროთ ის ამბავიც, რომ, მის სწორ-ამხანაგთა სიტყვით, იგი ყოველთვის ირჩეოდა თურმე მაშინდელ ყმაწვილ-კაცთა შორის თავის ცოდნით და გონება - გახსნილობითაო. ეს სიყვარული წიგნთა კითხვისა არ მოპკლებია სიკვდილამდე. მისი ლექსი „ძველს მეგობარს“ ამას ცხადათ ამტკიცებს. ამ ლექსში „ძველ მეგობრად“ იგულისხმება, თუ არა ვცდებით, სახელოვანი დ. ყიფიანი, რომელიც დიდათ განათლებული და გონება - გახსნილი კაცი იყო, კარგად მცოდნე ჰართულის, რუსულის, ფრანგულის, ინგლისურ ლიტერატურისა. ჩვენი პოეტი განსვენებულს დ. ყიფიანს არა-ერთხელ იხსენიებს თავის მეგობრად თავის ლექსებში.

მოდიო, — იწვევს თავ. ვახტანგ თავის მეგობარს:

მოდი, აქ მიძევს თვალთ წინა რუსთაველის დიდი ქმნილება,
იმის ფურჩქენილის ლექსებით სული და გული დაეიტკბოთ;
გეტე, შექსპირი, შილლერი კვლავ ერთხელ გადავიკითხოთ.

აი, რა გამოჩენილ აეტორებთან ჰქონია საქმე თავ. ვახტანგ ორ-

ბელიანსა და წიგნების კითხვის წყურვილით რა ზღვას დასწავებ-ა. სიანს ხუთს წელიწადს პაეთა კორპუსში ამოად არ ჩაუვლია და მის ძგრმონბიერს გუნებასა და ბუნებას გარდა საშკოლო, ოფიციალურ ცოდნისა, სხვა უფრო უკეთესი ყვაილიც გამოუტანია კორპუსსიდან. სხვა უფრო უდიდესი თვალთა-ხედვით და სულთა-სწრაფვით გაძლიერებული სურვილი გამოჩენილ წიგნთა კითხვისა. რა თქმა უნდა სიყვდილაშ-დე არ დადუმდებოდა ცნობისმოყვარე კაცის გულში და ამიტომაც ად-ვილად მისახედრია, რომ თავ. ვახტანგს საფლავის კარამდე მიჰყვლია ეგ სიყვარული კითხვისა. ამ გზაზე ბევრსა ჰშველოდა ზედმიწევნითი ცოდნა ქართლის, რომელსაც თავის ოჯახშივე თავის დედის ხელ-მძღვანელობით შეიძენდა. და რუსულის და ფრანგულის ენისა, რომე-ლიც კორპუსში ესწავლა.

1832 წელს თავ. ვახტანგს მოეწალა სამშობლოში შვება და სიაშო-ვნება. ეს მაშინდელ ყმაწვილ-კაცობისათვის თავ-მოსაწონებელი, მაგ-რამ უბედური წელიწადი ყველას მოეხსენება. ამა წლის შემთხვევათა გამო ჩვენი პოეტი, სხვებთან ერთად, იძულებულ იყო სამშობლო ქვე-ყანას გამოჰკლებოდა და 1833 წელსა თავისი ბინა გადაეტანა კალუ-გაში. აქ 1837 წელს გუბერნატორის კანცელარიაში განწესდა. კალუ-გაში დაჰყო ოთხი წელიწადი და მარტო 1837 წ. ნაპატივეები და შენდო-ბილი დაბრუნდა თავის ქვეყანაში.

1-ს ივლისს 1838 წ. იგი მიღებულ იქმნა პრაპორჩიკად ნიჟეგო-როდის დრაგუნის პოლკში. 1844 წ. ჯერ პორუჩიკი იყო, როცა ოც-და-თორმეტის წლისამ თ. ვახტანგმა შეირთო მაშინდელს დროს გამოჩენი-ლი თავის მშვენიერებით ასული დეისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკის ილინსკისა ეკატერინე. 1846 წ. გარდაიცვალა სახელოვანი დედა თეკლე ბატონიშვილი.

1838 წლიდამ მოყოლებული 1881 წლამდე თ. ვახტანგს არ დაუ-ნებებია თავი სამხედრო სამსახურისათვის. ბევრი ომები და ლაშქრობა გამოუტვლია. 1858 წ. პოლკოვნიკის ჩინი ჰქონდა, რომ დანიშნულ იქმნა ყუბანის მაზრის მმართველად. 30 აგვისტოს 1860 წ. ლენერალ-მაიორო-ბა მიიღო და 1863 წ. დანიშნულ იქმნა დროებით აღმასრულებლად თერგის მხრის უფროსის თანამდებობისა. 1864 წ. შერიცხულ იქმნა კაე-კასიის არმიაში და თერგის მხარე დასტოვა. ბატონ-ყმობის გადაეარ-დნის ეამს, 1864 წ. დანიშნა ჯერ გლეხთა საკრებულოს წევრად, მერე სხვადასხვა ადგილას ასრულებდა მიროვოი პოსრედნიკის თანამდებო-ბას ამ თანამდებობაში გარდაიცვალა ტფილისში 1890 წელს, სექტემ-ბრის 29-ს, სამხედრო სამსახურიდან გამოსული 1881 წლიდამ.

(ილია ჭავჭავაძე) *

*) იხილეთ ილია ჭავჭავაძე. ნაწერების სრული კრებული, ტომი 4.

ე. ბ.

ფილადელფოს კიკნაძე

ბერი ფილადელფოს კიკნაძე (აქტებით: იერომონაქი იმერეთიდან) — 1832 წლის შეთქმულების უაქტიურესი წევრი — დაიბადა 1792 წ. ფილადელფოსი შვიდი წლის დარჩენილა ობლად და მის ახლო-ბელთ იგი მონასტერში მიუციათ აღსაზრდელად (უმეტესად ხირსის მონასტერში მიუღია სწავლა). პორფირე ბერი იყო მისი მასწავლებელი, რომელიც აგრეთვე შეთქმულებაში ერია და აგრეთვე რუსეთში ყოფილა ბატონიშვილებთან კარის მოძღვრად (ოქროპირთანაც); ალბად მან დაუახლოვა ფ. კიკნაძე რუსეთში მცხოვრებ ბატონიშვილებს, რომლებიც შეთქმულების შეთაურნი იყვნენ. რუსეთში დაჰყო 1826—7 წლები, საცა იმოგზაურა გადასახლებულ ანტონ II კათალიკოსის სანახავად ნოვგოროდში და ბატონიშვილებთან მოსალაპარაკებლად. იგი იყო ს. დოდაშვილის მასწავლებელი, მწიგნობარი, მოიგონა საიდუმლო ანბანი და შეადგინა „ფარულის და განუწყვეტელ მეგობრობის წესდება“. დასწერა „იერემიას გოდება“ და „სიყვარული სამშობლოსადმი“. სხვა ლექსებიც უწერია, რომელთაც ჩვენამდე არ მოუღწევიათ.

რუსეთიდან დაბრუნების შემდეგ გადავიდა შუამთის მონასტერში, საცა გახსნა სკოლა. ამისი მოწაფე იყო სხვათა შორის პოეტი რაფიელ ერისთავი.

ბერი ფილადელფოსი გარდაიცვალა უეცრად პატიმრობის დროს 1833 წელს, ასე რომ გამოძიებამ მისგან საჭირო ცნობების მიღება 1852 წლის შეთქმულების შესახებ ვერ შესძლო.

ე. ბ.

სოლომონ რაზმაძე

სოლომონ ივანესძე რაზმაძე დაიბადა 1798 წ. იგი იყო იმერელი აზნაური და იზრდებოდა პეტერბურგში ბატონიშვილ თეიმურაზ გიორგის ძესთან (მის ხარჯზე); იყო მისი მოწაფე და კარგად განსწავლული, ევროპულად განათლებული, ენების მცოდნე.

პეტერბურგში, ბატონიშვილთა წრეში მას დაუყვია 22 წელიწადი.

1832 წ. თეიმურაზის დაბმარებით ის დაინიშნა რუსეთის მისიის წევრად სპარსეთში ელს გრაფ სიმონიჩთან. რომელსაც ცოლად ჰყავდა ამილახვარის ასული, თეიმურაზ ბატონიშვილის ცოლის და.

ამავე დროს სოლომონი იყო შეთქმულთა წევრი და მას ჰქონდა დავალებული თაერისში ინგლისის მისია გადმოებირება შეთქმულთა სასარგებლოდ. აგრეთვე იქვე ჰქონდა კავშირი ქართველ ემიგრანტებთან და კერძოდ ალექსანდრე ბატონიშვილთან.

შეთქმულების გაცემის შემდეგ იგი მიცემულ იქნა სამხედრო სასამართლოში, მაგრამ მას სასჯელი შეუმსუბუქეს და გადაასახლეს პენზაში 1834 წ. ივნისში.

სოლომონ რაზმაძე სწერდა ლექსებს და 1831 წ. სთარგმნა პოლონელ პოეტის მიცევიჩის „ფარისი“. იგი იღებდა მონაწილეობას ს. დოდაშვილის ჟურნალ „ტფილისის უწყებან“-ში. მისი „დათვი და ცხეარი“ ალექსანდრე ვარსკვლავის საჭარბელოს (ცხეარის) ბედს რუსეთის (დათვის) ხელში და ეს ლექსი შეთქმულთა წრეში ძლიერ გავრცელებული იყო. სოლომონ რაზმაძე გარდაიცვალა რუსეთში 1852 წ.

გ. ზ.

გიორგი მარისთავი

გიორგი ერისთავი დაიბადა 1811 წ. მამა მისი, დავით, იყო ქართლის მებატონე, უფროსი წილობა ქსნის ერისთავიანთ ოჯახისა. გიორგის დედა იყო ჭობულაშვილის ასული, მარიამი. გიორგი ათი წლისა რო შესრულდა, ტფილისში ჩამოიყვანეს და კეთილშობილთა სასწავლებელში მიაბარეს. მეზუთე კლასში რო გადავიდა, გიორგის ბიძამ, მიტროპოლიტმა ვარლამამ, რომელიც მუდმივ მოსკოვში სცხოვრობდა, გიორგის მშობლებს მისწერა, ერთ-ერთი შვილი მოსკოვში გამოიგზავნეთო. ესეთივე წერილი მოუვიდა, დავითის ძმას, მირმანოზ ერისთავს; დავითის შვილებში წილი ჰხვდა გიორგის. 1825 წ. გიორგი და მისი ბიძაშვილი ესტატე მიტროპოლიტმა მოსკოვში კერძო პანსიონში მიაბარა. ორი წლის შემდეგ, ესტატე ავად გახდა; ექიმებმა ურჩიეს საშობლოში დაბრუნება. მიტროპოლიტს შეეშინდა, გიორგიც ავად არ გახდესო, და ორივე ბიძაშვილი ისევ საქართველოში გამოისტუმრა. ასე რო გიორგიმ ვერ კეთილშობილთა სასწავლებლის კურსი და ვერც პანსიონისა ვერ გაათავა. ტფილისში კარგა ხანს სრულიად უსაქმოდ დადიოდა, ბოლოს ტფილისის გუბერნატორ სტრეკალოვთან შევიდა სამსახურში, ხოლო როდესაც კავკასიის მთავარ-მართებლად ბარონი როზენი დაინიშნა, გიორგი იმის ამაღლაში გადავიდა.

ამ დროს კი, საქართველოში, ვიწრო წრეში, აჯანყების სამზადისი იყო რუსეთის წინააღმდეგ. შეთქმულთა რიცხვის გამრავლება ადვილი საქმე არ იყო, რადან ბევრი სრულიად წინააღმდეგნი იყვნენ ყოველნაირ აჯანყებისა, ზოგს ეშინოდა, ზოგი კი გულწრფელად დარწმუნებული იყო, რომ ამისთანა აჯანყებას მხოლოდ დამღუპავი შედეგები მოჰყვებოდა.

ამ დროს, ე. ი. 1830 წელს, პოლონეთში მომხდარმა აჯანყებამ, წააქეზა ქართველნი შეთქმულნი და ბეჯითად დაიწყეს მუშაობა შეთქმულთა რიცხვის გასამრავლებლად. ელიზბარ ერისთავმა საიდუმლო ია ფალავანდიშვილს გაანდო, რომელმაც — როგორც ვიცით — შემდეგში ამხანაგებს უღალატა და ყველანი გასცა. სწორედ ამავე დროს, შეთქმულთა რიცხვს მიემატა ახალგაზდა გიორგი ერისთავი. პირველ დღიდანვე ახალგაზდული აღფრთოვანებით და გულწრფელობით მოჰკიდა ხელი მამულის განთავისუფლების საქმეს. ვინ გაანდო გიორგის შეთქმულების საიდუმლო, დანამდილეობით არ ვიცით. ზოგი ამბობს, ელიზბარ ერისთავმა უთხრაო, ზოგი-კი იმას ირწმუნება, ბატონიშვილი ოქროპირი რო ბრძანდებოდა ტფილისში, იმან გაანდოო. თვითონ ვ. ერისთავმა გამოძიებაზე განაცხადა, ბატონიშვილს ჩემთვის არაფერია უთქვამსო. ეს ადვილი დასაჯერებელია, რადგან ბატონიშვილი ოქროპირი ფრთხილი კაცი იყო და ჩვიდმეტი წლის ყმაწვილს ადვილად არ ენდობოდა.

შეთქმულების აღმოჩენის შემდეგ გიორგი ერისთავი სხეებთან ერთად დააპატიმრეს და იგი მოჰხვდა იმ კატეგორიაში, რომელიც გადასახლებით დაისაჯა, რადგანაც „ახალგაზდა იყო და ყოველისფერი გულწრფელად აღიარა. „კავალერიის მყოფი პრაპორშჩიკი გიორგი დავითისძე ერისთავი, ცამეტი თვის პატიმრობის შემდეგ, იანვრის 9-ს 1834 წელს გაიგზავნა ქალაქ ვილნოს მესამე დივიზიის კომანდირად“.

თუმცა სასჯელი ლმობიერი იყო, მაგრამ მაინც სამშობლოდან გამოძევება, ყველა ჩვენგანმა ვიცით, რა დიდი ტანჯვაა ქვეშაირიტ ქართველისათვის.

„მივალ, გარნალა სული აქ მრჩების“...

სწერდა გიორგი ერისთავი თავის მეგობარ სვიმონ მაჩაბელს.

პოლონეთშიაც გიორგისათვის ერთად-ერთი საფიქრებელი იყო: — „მტკვარო, მდინარეე ჩემის მამულის“, „ყაბაზი“ და სხვა საყვარელი ადგილები საქართველოსი. მაშინაც კი, როდესაც ერისთავმა პოლონელი ოჯახები გაიწყო და ყველგან აღერსიანად იყო მიღებული, მაშინაც კი სულ სამშობლოზე ოცნებობდა:

„სიღრმითა გულით გრძნობიერით ვარ მადლობელი

ჩემის ესრეთი აღერსისა მიღებისათვის.
 მაგრამ არ ძალმიძს დაევიწყო მხარე მშობელი
 და სიხარულად მიმაჩნია ვიტყვო მისთვის.
 სად დავიბადე .სად აღვიზარდე. სად ვიყავ ჩნვილი.
 სად სიკაბუტის განვატარე დღენი ნეტარნი,
 სადა მსუროდა მომეწყვიტა ტრფობის ყვავილი
 გლახ, მის მხარისთვის მეფრქვევიან ცრემლნი მღუღარნი

ოთხი წელიწადი და შვიდი თვე იყო გიორგი ამ „მშობელ მხარის“
 ნატვრაში. მარიაშობის 25-ს 1838 წელს, „განელო მას დახშული კარი
 მამულისა“.

1850 წელს 2 იანვარს გიორგი ერისთავმა გამართა ქართული პირ-
 ველი წარმოდგენა და დადგმულ იქმნა თვით მისივე პიესა „გაყრა“ და
 თეატრის დირექტორად დანიშნული იყო თვითონ გიორგი ერისთავი.
 თეატრის დაარსების შემდეგ, 1852 წ. მან გამოსცა ეურნალი „ცის-
 კარი, რომელმაც იარსება ორი წელიწადი.

გიორგი ერისთავმა დასწერა პოემა „შეშლილი“, რამოდენიმე პი-
 ესა და ლექსები.

გიორგი ერისთავი გარდაიცვალა გორში 1864 წელს.

შალვა ამირეჯიბი

თავადი ალექსანდრე ზავზავაძე

(1787 — 1846)

დრო მოყოლებული 1801 წლიდან, როცა რუსეთმა საქართველო შეიერთა და გათავებული 1832 წლით, როცა ქართული შეთქმულება გამომქვანდა, საკმაოდ გრძელი დროა, რომ რუსეთიც თვალსაჩინოდ მომავგრებულოყო საქართველოში და საქართველოც შესაშინევად გამოცვლილიყო. ოცდაათიან წლებში საქართველოს უკვე ჰყავდა ახალი თაობა, რომელსაც აღზარდა რუსული რეჟიმის დროს ჰქონდა მიღებული. 1832 წლის შეთქმულების იდეა უმთავრესად იმ წრეს ეკუთვნოდა, რომელსაც განათლება რუსულ სკოლაში, ხოლო სამხედრო და ადმინისტრაციული წრეთან რუსულ პოლკებში და რუსულ კანცელარიებში ჰქონდა მიღებული. ამ გაწვრთნილობის მაღალ ღირსებაზედ ლაპარაკი ზედმეტია. უკეთეს შემთხვევაში ეს წრეთანა, შესაძლებელია, ისეთივე ყოფილიყო, როგორიც იყო თვით რუსეთში, სადაც, დეკაბრისტების შეთქმულებამ მას და საზოგადოთ იმ დროინდელ რუსული ცხოვრების ყადრს — სასტიკი განაჩენი გამოუტანა. საქართველოში მას სხვა, ქართული პირობებით გაძლიერებული ნაკლიც უნდა ჰქონოდა. ამის საბუთად მარტოდენ ისიც კმარა, რასაც დ. ყიფიანი თავის შესანიშნავ მოგონებებში სწერს. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მაინც უნდა ითქვას, რომ ეს წრე ახალი ქართული წრე იყო, იმდენად მისვავსებული ახალ ქართულ საუკუნეს, რომელიც საქართველოსათვის იმავე დროს რუსული საუკუნეც იყო, რომ ძველი კბილის ხალხი ამ ახალ თაობას „რუსეთუმეს“ უძახდა. რა თქმა უნდა, საქმე სახელ-წოდებაში არ არის და სწორედ ეს რუსეთუმენი იყვნენ, რომ რუსეთს შემბოძოლებას უპირებდნენ.

მათს იდეალებზედ და მათ სულსკვეთებაზედ ჩვენ შეგვიძლიან ვიჭონიოთ წარმოდგენა იქიდან თუ რა შემოიტანეს მათ ახალი ქართულს მწერლობაში. ეს მწერლობა ერთთავად იმ ქარიშხლისაგან არის გამოსული, რომელიც, სამეფოს მოსპობით, რუსეთში საქართველოს თავს დაატება. ბევრი რამ ამ მწერლობაში, რაც იმ დროინდელია და დღეს მის მშენებას შეადგენს — ნაგრძობობა, განცდილია და შექმნილი პატიმრობაში და გადასახლებაში, პირთაგან, ვინც ამ შეთქმულების კერძნი იყვნენ და წელიწადები ნადვლიან გარდახვეწილობაში ვაატარეს.

ამ მწერლობის ისტორიისათვის არა ნაკლებ საყურადღებოა ის გარემოებაც, რომ ბევრი რამ მაშინ შექმნილი, როგორც საჯამომძიებლო მასალა, ამ შეთქმულების საქმეში აღმოჩნდა ჩაყვრებული და მათი არსებობის შესახებ მხოლოდ ებლა ეტყობილობთ, როცა ბოლშევიზმმა რუსული არქივის სიყვრები დახსნა.

მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ მწერლობას თავადი ალექსანდრე ქავჭავაძე იწყებს. ამ მწერლობის ისტორიაში იგი ცნობილია როგორც სპარსული მწერლობის გავლენის უკანასკნელი წარმომადგენელი ქართულზედ. მაგრამ ასეთი განმარტება მხოლოდ ცალმხრივ არის მართალი. ამ სპარსელს უჩვეულო სპარსული გარეგნობა აქვს. საკმაოა ითქვას, რომ იგი შეიღია საქართველოს ელჩისა რუსეთის კარზედ და არა ქართველი მძევლის სპარსეთის შაჰებთან. მაგრამ ჩვენთვის მნიშვნელოვანია არა მარტო ამ შესანიშნავი ქართველის ბიოგრაფიის ეს წერილმანი. მთელი იმისი თავგადასავალი სავსეა ამბებით, რომლებიც მეტყველობენ, რომ ალექსანდრე ქავჭავაძის სახით, ჩვენს წინ სრულიად ახალი ქართველი კაცი სდგას.

იგი დაიბადა 1887 წელს სანქტ-პეტერბურგში. მას ნათლავს დიდი ეკატერინე, ხოლო მეფე ერეკლე ჯერ კიდევ აკენეულ ბავშვს ამირეჯიბობას ულოცავს. სწავლობს ჰაუთა კორპუსში. ლაპარაკობს რუსულს, ფრანგულს და გერმანულს. მსახურებს რუსის გვარდიაში და სამწელიწადს ატალახებს ევროპის ქვეყნებს, მრავალ ბრძოლებში დასწრებით და თავის-სახელებით და 1812 წელს, როგორც თავადის ბარკლადე ტოლის ადიუტანტი, მოკავშირეთა ჯარების მიერ პარიზის აღებას ესწრება.

ასეთი მისი არა სავსებით ქართული თავგადასავალი გადაწულა მისი ბიოგრაფიის წმინდა ქართულ ამბებთან. კაბუკი ქავჭავაძე საქართველოში პირველად თორმეტის წლისა ჩამოჰყავთ. იმისი მამა, თავადი გარსევან ქავჭავაძე, საქართველოს მეფეთა ელჩი აღარ არის და აღარც თვით ეს ქართველი მეფენი სჩანან. მის სამშობლოში რუსეთი ბატონობს. 1804 წელს საქართველოში აჯანყების ცეცხლი ენთება, რომელსაც მეფე ერეკლეს ძე ბატონიშვილი ფარნაოზი მეთაურობს. თექვსმეტი წლის ქავჭავაძე მამის სახილდგან ჩუმად იპარება და აჯანყებულებს უერთდება.

რამ აიძულა კაბუკი ქავჭავაძე, დიდი იმპერატრიცას ნათლული, რუსეთის წინააღმდეგ იარაღი აეღო? 1804 წელს მთელი საქართველო არ აჯანყებულა. მას შეეძლო მიჰკედლებოდა იმათ, ვინც ამ დროს სახლში იჯდა და რომელთა რიცხვი დიდი იყო. თექვსმეტი წლის კაბუკს ასეთი საქციელის გამო არავინ დასძრახავდა. მაგრამ ის მაინც აჯანყებულთა ბანაკშია და ევეკი არ უნდა იყოს, რომ აშკარა და ახალგაზდულ პატრიოტიზმის ვარდა. შეამბოხედ მას ერთი სხვა ირიბი გარემოებაც

ხდიდა. იმ დროს ხმა დადიოდა, უფრო კი ქორი, რომ იმ საბედისწეო წუთებში, როცა ქართლის სამეფოს ბედი სწყდებოდა, იმისი ელზი მამა ისე არ მოიქცა, როგორც საქართველოს ინტერესებს შეეფერებოდა. აჯანყებულთა რიგში ჩადგომით, ჭაბუკ ჭავჭავაძეს თავის უდანაშაულო მამის რეპუტაციის გამოსწორებაც უნდოდა.

ამბოხება ჩააქრეს, მემამოხენი გაჰყარეს, ჭავჭავაძე გათოკეს! ცოდვის მოსანანიებლად, რუსეთის საიმპერატორო სახლმა თავისი ნათლული რუსეთში დაიბარა. 1805 წელს უმაღლესი კარის კამერ-პაეს, თექვსმეტი წლის ჭავჭავაძეს, რუსის ოფიცერის და ორი ყაზახის ხლებით რუსეთში გზავნიან და საცხოვრებლად ტამბოვში ასახლებენ, მამა იძულებული არის შეიღს თან გაჰყვეს. მაგრამ იმავე 1805 წ. დასჯილ ჭავჭავაძეს პეტერბურგში უხმობენ, უბრძანებენ პაეთა კორპუსის დამთავრებას და ჰუსართა ლეიბ-გვარდიის პოლკში ოფიცრად ამწყესებენ. გული საქართველოსაკენ უწყევს და 1811 წელს ისიც მართლა ახერხებს სამშობლოში დაბრუნებას. ის ინიშნება საქართველოს მთავარ-მართებლის მარკიზ პაულიჩის ადიუტანტად.

მარკიზ ნაპოლეონის ყოფილი გენერალი იყო და ჩამამავლობითაც იტალიელი. მიუხედავად ამისა, მის საუცეთესო მოღვაწეობად საქართველოში მხოლოდ ის უნდა ჩათვალოს, რომ ოხრად დარჩენილ მეფე ერეკლეს და მეფე გიორგის საფლავებს, მცხეთის ტაძარში, ქვეები დაადო. დანარჩენი მისი მოღვაწეობა გამოიხატა მხოლოდ იმაში რომ ქართულ აჯანყებებს აქრობდა. აქედან შეიძლება წინასწარ დავასვენათ, რომ ჭავჭავაძე დიდ ხანს ვერ დაჩრებოდა მასთან სამსახურში. 1811 წელი, როცა პოეტი საქართველოში გამოამწყესეს — კახეთის აჯანყების წელოწადია. ჭავჭავაძე გულით აჯანყებულთა მხარეზედ იყო. მაგრამ მოვალეობის და მიხედვით. იძულებული იყო აჯანყებულთა წინააღმდეგ პაულიჩის თან ხლებოდა. და აქ მოხდა ის, რაზედაც სპარსელი პოეტი ჰაფიზი ამბობს: — ვასაც სროლა ვასწავლე, ნიშანში პირველად მე ამომიღოე! ქართველი აჯანყებულის ტყვიამ მარკიზის ადიუტანტს ფეხა გაუხვრიტა... ოცდაათი წლის ჭავჭავაძეს, რომელიც, რვა წლის წინეთ, თითონ ესროდა რუსებს ტყვიას, ეს ქრილობა ზნეობრივ ტყვიელს უფრო აგრძნობინებდა, ვიდრე ფიზიკურს. ის ვერ უძლებს ვერც თავის პირად ტრაღედიას და რადგან მარკიზი აჯანყებულებს სჯობნიდა — ვერც თავის ქვეყნის მარცხს, საქართველოში სამსახურზედ ხელს იღებს და რუსეთში მიდის. რისთვის? საქმე იქ უფრო ნაკლები ჰქმნდა!.. მაგრამ ამ შესანიშნავ ეპოქაში თავისი სურვილის თანახმად არავინ საცხოვრობდა და ყოველი ადამიანი ბედ-ნაცვალი იყო. იტალიელი მარკიზი და ნაპოლეონის ყოფილი გენერალი ქართულ აჯანყებებს აქრობდა, ქართველი თავადი და რუსის ოფიცერი ნაპოლეონის წინააღმდეგ მომჭმედ არმიაში უნდა შესულიყო. ამ ყოფაში მარტო ახალგაზდა ჭავჭავაძე არ

ყოფილა. ასეთი ჯვეელი ბიჭი ბევრი ებრძოდა ნაპოლეონს. ნაპოლეონი მათ არ იცნობდა და ეს სრულიად ბუნებრივი იყო, მაგრამ ეპოხისადმი ხარკს ის გამობატავდა, რომ ესენი ყველანი იცნობდნენ ნაპოლეონს და ეს ერთ რამედ ღირდა! არიან ადამიანები, რომლებიც ცხოვრებაში ხელაში გასაღებით იბადებიან და ასეთი იყო ნაპოლეონი. არიან ისეთნიც, რომლებიც ხელში ქლიბით იბადებიან. ნაპოლეონის დროს ყველა მიხვდა, რომ ადამიანთა დიდი უმრავლესობა ამ ქლიბით მუშაობს. საფრანგეთში ჭავჭავაძემ ნახა პიროვნების ისეთი მიუწოდებელი ტრადედია, რომელიც ადამიანს სამუდამოთ ამშვიდებს. ეს ტრადედია ნაპოლეონის დამშობა იყო!

უკან, საქართველოში, მხოლოდ 1817 წელს ბრუნდება. ის ინიშნება ნიკეგოროდელ დრაგუნთა პოლკის უმფროსად, რომელიც ამ დროს მის მამაპაპულ წინანდალში ბანაკობდა, განთქმულს შესანიშნავის ღვინოებით. შამილის თავდასხმით და ქართულ მწერლობის ისტორიაში აღბეჭდილს როგორც მაშინდელ ქართველ პოეტების სეენებისა და შთაგონების ადგალი.

1823 წელს ჭავჭავაძე სამხედრო სამსახურზედ ხელს იღებს და ტფალისში კერძო კაცად სახლდება. პოეტი ამ დროს მხოლოდ ოცდაცამეტის წლისა იყო, ესე იგი იმ ასაკში, როცა კარიერის მოყვარული ხალხი სამსახურს თავს არ ანებებს. პოეტის ასეთი ნაბიჯის მიიბუღებელი მიზეზი გამორკვეული არ არის. შესაძლებელია, ვიფიქროთ, რომ რუსული სამსახურის ხალისი აღარა ჰქონდა. მაგრამ რუსის მთავრობას რომ იმისი სამსახურიდან გადადგომა არ უნდოდა, ამისი ბეჯითი მოწმობა კი მრავალია. მთავრობას ეშინოდა, რომ სამსახურიდან გადამდგარი ჭავჭავაძე, სულ არ გასკლოდა ხელიდან, რომელიც, როგორც გავლენიანი პირი, უკმაყოფილო წრეებისათვის, სანატრელი მეთაური იქნებოდა. ამიტომ მთავრობა ყოველის ღონიმიებით სცდილობს ჭავჭავაძე ისევ სამსახურში ამყოფოს და თავისი მხედველობის ქვეშ იყოლიოს. მაგრამ რა საფუძველის ძალით? და საფუძველი მთავრობას მართალი და პირუთენელი ჰქონდა. ჭავჭავაძე ქაშმარიტად მაღალ-ნიჭიერი მხედარი და ადმინისტრატორი იყო. უარის თქმა იმ საპატიო თანამდებობაზედ, რომელსაც მას მთავრობა სთავაზობდა, როგორც მოქალაქეს და ქვეშევრდომს, ჭავჭავაძეს არ შეეძლო და მისი ცხოვრების ეს ხანა საესეა მრავალ გვაროლოვანობით სამხედრო, თუ სამოქალაქო სარბიელზედ.

მაგრამ შეთქმულობანი საქართველოში ჯერ კიდევ არ გადაეარდნილან და 1832 წელი კვლავ გაიხმაურებს რუსების საქართველოდან გარეკის დიდი სამზადისით. ეტყობა, ამ შეთქმულებასთან პოეტს ისევე რადიცა კავშირი ჰქონდა. პოეტს ისევე რუსეთში ასახლებენ და თითქოს მისი სინიღისის საჭენჯნათ, ისევე იმავე ტამბოვში. ერთი წლის შემდეგ

ნიკოლოზ პირველი თავისთან იბარებს, ალერსითაც კი ხვდება და ესაუბრება.

ჩვენ არ ვიცით რა ილაპარაკეს იმპერატორმა და ჭავეჭავაძემ! მაგრამ ამ შეხვედრის სურათის წარმოდგენა ძნელი არ არის. თავი მოიყარა ისეთმა ხალხმა, რომელიც, შესაძლებელია, იქ, პეტერბურგში, უწინაც ხვდებოდა ერთმანეთს. არ უნდა დაევიწყოთ, რომ ჭავეჭავაძე ნიკოლოზ პირველის დიდების ნათლული იყო და ნათელ-მირონობა მეფეთათვისაც სავალდებულოა. ლაპარაკი გულდასმით შეეძლოთ, თუმცა ერთმანეთს არაფერში ჰგავდნენ. ერთი იყო ყოველის შემძლე მბრძანებელი და თავის ხელობის დიდი ოსტატი კაცი, რომელმაც ზედინედ სამი აჯანყება ჩააქრო; დეკაბრისტების, პოლონეთის და საქართველოსი და წინაც უნგრეთის აჯანყების ჩაქრობა ელოდა. მეორე — მუდმივი შეთქმული და ბრალდებული, როცა კი თავისუფლების შემპარავი ანრილია მიცდურად საქართველოზე წამოწევებოდა. მაგრამ შეგვიძლიან დავასკვნათ, რომ ამ საუბარში, რომელიც იგივე გამოიძება იყო, ჭავეჭავაძის პასუხები, რომელიც არც თუ ისეთი დიდი მონაწილე იყო შეთქმულების, უფრო თავისუფალი და გაბედული უნდა ყოფილიყო, ვიდრე შეთქმულების მთავარ მონაწილეთა, რომელთა გეგმა საქართველოს სრულ განთავისუფლებას ჰგულისხმობდა, მაგრამ რომელთა ჩვენებსაც საგამომძიებლო კომისიაში, ადვილად ვასაგებ მიზეზთა გამო, სამწუხაროდ, პოლიტიკური და ეროვნული მრწამსის აღსარება არ დაერქმევა.

ჭავეჭავაძე პირველი იყო დასჯილთა შორის, რომელიც ნიკოლოზ პირველმა ასე ადვილად განთავისუფლა. მაგრამ სრულის რწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ ამ თავისუფლებაში მას სხვაზედ მეტი არ გაუღია. ამის შემდეგ, რუსეთის წინააღმდეგ კონსპირაციასზედ ხელი აიღო. მაგრამ მას არასოდეს არ განუცხადებია, რომ ამიერიდან საქართველოში ყველაფერი რიგზედ იყო. პირიქით. 1837 წელს რუსებისათვის დიდ მოხსენებას სწერს, სადაც დიდის ცოდნით აღნიშნავს თუ რა იყო საქართველოში მომხდარ ყველა აჯანყების და შეთქმულების მიზეზი. იგი სრულის გულახდილობით ეუბნება რუსებს, თუ როგორ უნდა იმართებოდეს ქვეყანა, რომელსაც თავისი გრძელი ისტორია, კანონმდებლობა, კულტურა და სხვა ენა აქვს, ასე განსხვავებული რუსეთისაგან და რუსულისაგან. ამ ისტორიულ დოკუმენტს დღესაც არა აქვს დაკარგული თავისი მნიშვნელობა. რადგან ეს მოხსენება მან მთავრობას წარუდგინა, ეს გარემოება ნებას გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ მისი ნიკოლოზ I-თან საუბარი ამავე შინაარსისა უნდა ყოფილიყო.

გადასახლებიდან დაბრუნებული პოეტი ხან ტფილისში სცხოვრობს, ხან წინანდალში, და სამსახურის იერარქიაშიაც უფრო მაღალი თანამდებობა უქირავს. მისი სახლი ერთი პირველთაგანია საქართველოში და მისი მეუღლე, ორბელიანის ასული — სალომე ერთი პირველ ბა-

ნოვანთავანი ტფილისში. მათი წრე ყველაზედ ბრწყინვალეა. ყველაფერი — რაც კი ტფილისში დიდკაცური, წარჩინებული, ნიჭიერი, სახელოვანი. ქართულია თუ უცხო, ძველია თუ ახალი, აქ იკრებს თავს. მისი სამი ასული ჭეშმარიტი მშვენიებაა ამ წარჩინებული წრის და პოეტების ოცნება. უმფროსი მათგანი — ნინო — რუსის პოეტ გრიბოედოვზედ სთხოვდება, შუათანა — ეკატერინე — სამეგრელოს მთავარ დავითზედ, უნცროსი — სოფიო — ბარონ ნიკოლაიზე, შემდეგში რუსის მინისტრზე. ხოლო მისი შვილი დავითი ანა ბატონიშვილს ირთავს ცოლად, გიორგის XII-ის შვილისშვილს. ეს სახლი სათავეში უდგას იმ სიახლეს, კულტურულს და საზოგადოებრივს, რომელიც მაშინ საქართველოში ბინას იღებდა. აქ ლაპარაკობენ ქართულს, რუსულს, ფრანგულს. აქ ძველი თარი და ბაიათი ჯერ კიდევ პატივშია, მაგრამ ფეხს იკიდებს უცხოური კლავესინი და ახალი რომანსიცი. ყოველივე ეს ჩვენ შეგვეძლოს უბრალოდ გარუსებად მოგვენათლა, ეს რომ არსებობდათადაც გაცილებით მეტი არ იყოს, ვიდრე ჩვეულებრივი რუსიფიკაცია.

ასე ჩაინასკვა პოეტის ამ დიდ წრეში ყოველივე ის, რასაც შეეძლო წარმოედგინა მაშინ ძველი და ახალი, ამალღებული და ამალღელებელი, ნიჭი და დიდება, პოეზია და სილამაზე არა მარტო ქართული, არამედ უცხოც, როგორც ნიშანი არა მარტო მართლა ახალი დროის, არამედ როგორც ნიშანი აგრეთვე ქართული ხელგაშლილობის, გულღილობის და გონება გახსნილობის, რომელსაც, როგორც მაღალ რასობრივ თვისებას, ინსტიქტიურად არავეითარი სიახლის და აღრევის არ ეშინიან.

ის მოკვდა 1846 წელს, ტრალიკულად, როცა მისი ეტლი ცხენებმა გაიტაცეს და დამარბულია წინაპართა აკლამაში, შუამთის მონასტერში, ცივის მთების წალკოტიან ადგილს, საიდგანაც გადასახედი იმის მამაპაეულ წინანდალზედ და მთელს კახეთზედ კიდევ უფრო თვალწარმტაცია.

II

ასეთია მოკლედ ამ ბრწყინვალე კაცის ბიოგრაფია, გარეგნულად ასე ნაკლებ სპარსული. და მიუხედავად ამისა, მიიწე უნდა ითქვას, რომ ალექსანდრე ჭავჭავაძე, მართლა, ვარდისა და ბულბულის, სიყვარულითა და ტანჯვის, კავშირისა და ქვეყნის ამოების შგოსანი იყო, რის გამო ყველას ლხინისა და ბედოვლათობისაკენ უძახდა, ყველა უქმყოფილოთა ამ ერთად ერთ ნუგეშისაკენ — იმიტომ რომ ეს ქვეყანა ასე უმადურია. ის სწერდა შერჩეულ სპარსულ ყაიდაზე, ჰაფიზის და საიდის ან ქართველი ბესიკის გემოთი.

იბადება საყითხი, როგორ მოხდა, რომ ეს რუსის პაეი და პუშკინის ეპოხის პუსარი, რუსულის, ფრანგულის და გერმანულის მცოდნე, სი-

ყრმეს პეტერბურგში გამოვლილი და მხოლოდ ცხოვრების მეთორმეტე წელზედ საქართველოში ჩამოსული, შემდეგ ხან გაძევებული იქილგან, ხან თავისით გაქცეული და რუსულ-ევროპიული ამბების ქარიშხალში ხანდაზმული, როგორ მოხდა, რომ ყველა სამწერლო მიმართულებაზედ თვალ არიდებული, რომელიც მას თავის ახალგაზდული ზეტრალის დროს უნდა შეხედებოდა — ჰაფიზის მიმდევარი გახდა?

ეინ იყო, რომ მის სამწერლო გამოცენებაზედ და განვითარებაზედ ასეთი გავლენა ჰქონდა?

იმისი შამის სამწერლობო ცოდნასა და გემოვნებაზედ, რომელიც, საზოგადოთ, იმ დროის ერთ უჭკვიანეს ქართველად ითვლებოდა, ჩვენ არაფერი ვიციხთ. უნდა ვიფიქროთ, რომ ჩვენი პოეტის სამწერლო განვითარებასა და პოეტურ გემოსთან კავშირი ჰქონდა არა მამას, არამედ უფრო ბიძას, პოეტის დედის ძმას, თავ. გიორგი ავალიშვილს, აგრეთვე ქართველ რწმუნებულს პეტერბურგში და იქ ხშირად და დიდი ხნობით მყოფს, უფრო კი, იმ დროის თელსაზინო ქართველ მწერალს, მოგზაურს წმიდა ადგილებში და ირაკლის ტფილისში ქართული თეატრის დამაარსებელს, ქართული კომედიების ავტორს და ასეთისავეს რუსულიდგან მთარგმნელს, რომელიც სპარსულ პოეზიას ჩინებულად იქონობდა.

ეკვი არ არის, რომ ბესიკის გულსაკლავ ლექსების პირველი წიგნაკი, ალექსანდრე ქავჭავაძემ ავალიშვილის ხელიდგან მიიღო. ასეთი რამის შესაძლებლობას, სხვათა შორის, ის გარემოებაც გვაფიქრებინებს რომ ქავჭავაძე მისდევდა ისეთ არა ჰუსარულ და ტყუილად ეპიკურულ საქმეს, როგორიც იყო ვოლტერის, კორნელის და რასინის პიესების თარგმნა, რაშიაც, შეუძლებელია, ავალიშვილის გავლენა არ დავინახოთ, ამ პირველი ქართველი დრამატურგისა, ამ სიტყვის თანამდროვე მნიშვნელობით.

ალექსანდრე ქავჭავაძის პოეზია ფრიად ეგემა საქართველოს. ვარდისა, ბულბულის და ღვინის ქვეყანაში, რომელშიც ის იყო დიდი პოლიტიკური გულ-გაცრუება და ელდა განიცადა, ერთი ასეთი ქართული ჰაფიზი და საადი, ან განახლებული მშობლიური ბესიკი — საქართველოზედ ზედ გამოჰრილი იყო. მომღერალნი, შეყვარებულნი, მოქიფნი და ყველა ჯურის დარდიმანდი ხარბად დაეწაფა მას. ყველა მღეროდა, გრძნობდა და დარდიანობდა პოეტის ლექსით. გადაპეტება ბევრი იყო, მაგრამ თავის მოტყუილება არც ერთი. ყველა ატყობდა, რომ ასეთი პოეზია წმინდა წყლის ეპიკურეზმისაგან ძალიან შორს იყო. ყველას ესმოდა, რომ აქ იყო ცოტა რამ ჰაფიზის, ცოტა რამ ანაკრეონის, მაგრამ ძირეული და მთავარი ქართული გულისაგან მოდიოდა, ოდნავ დარდიანისაგან ლხინში, ოდნავ მცინავისაგან ქირში! ტყუილად

არ არის, რომ პოეტის დასაწყისი ლექსები 1804—5 წლებშია დაწერილი, როცა გარდახვეწილობის სიმწარე პირველად განიცადა მან.

სპარსული სუფიზმის ძირითადი გარეგნული თვისება — მთავარის დამალვა და მისი სიმბოლოებში შეფუთვქნა, პოეტმა დიდის ოსტატობით შესძლო. აშკარად მხოლოდ თასი და კულა იყო გამოდგმული, ვარდი და ბუღბუღი. დარდი კანონიერი და ნებადართული გამოდიოდა. უცხოასთვის ამ „ბუნდოვან გულში“ ჩაბეჭდა ისეთივე უშედეგო იქმნებოდა, როგორც ლეინით სავეს ქვევრში. იქ, არასოდეს არაფერი არა სჩანს. მაგრამ თვით პოეტისათვის ამ დარდში მთელი ცხოვრება 'სცოცხლობდა. ის ამის მცხოვრები იყო და მერე როგორი!?

ჰე, დრონი, დრონი, ნაქებნი მტკბარად,
წარილტვინენ, განჭრენ სიზმარებრ ჩქარად,
მე იგივე ვარ, მარად და მარად,
არ ვსდევ ეამთა ცვლას —
მე იგივე ვარ მარად და მარად!

სწერდა იგი.

მაგრამ ეს მთავარი და პოეტურის ბადით წახურული საგანი, ერთხელ მაინც ბუნებრივად გაცრცელი წარმოვიდგა ჩვენ და პოეტის სულში მხოლოდშობილი სტიტულით გვეჩვენა. მე მხედველობაში მაქვს მისი შესანიშნავი „გოგჩის ტბა“, დაწერილი, როცა პოეტი სომხეთის ოლქის უფროსად იყო. ამ ლექსში საგნები უკვე თავის სახელს ატარებენ. აქ კულა და თასი თაროზედ აწყევია და მხოლოდ საუკუნენი და დროს მსახრავი ხელი მოსჩანს, წარსული ცხოვრება, ანუ საქართველო, — რატომღაც უდროვოდ და ვაი თუ სამუდამოდ განვლილი!..

ეს კილო, სხვა და სხვა ვარიაციებით, ხან იმედით და ხან სასოწარკვეთილობით, ხან სუფისტური სიმბოლოებით, ხან ისტორიული ალეგორიებით, მთავარია არა მარტო ალაქსანდრე ჭავჭავაძის პოეზიისათვის, ან გრიგოლ ორბელიანისათვის, რომელიც ლექსებს ბრძოლასა და ბრძოლის შუა სწერდა, არამედ ბარათაშვილის და ერისთავისათვისათვისაც, რომლებიც მხოლოდ შემთხვევით არ იყვნენ მხედრები.

ყველა ესენი და დანარჩენი მათი მეგობრებიც, არა მარტო ერთი კბილის, ერთი კარავის, ერთის სუფრის ხალხი იყო, რომელიც გულში ერთი აღთქმის აზრს ატარებდა, არამედ ერთი განწირული მარცხისაც და უშთავრესად იქ, სადაც გამარჯვება განსაკუთრებით ენატრებოდათ. მაგრამ აქ მათ არ გაუმარჯვნიათ. ისინი იმარჯვებდნენ სხვაგან და სხვისი დიდების გასამრავლებლად. უშიშარნი და უებრონი ომებში, მარტონი და მშობლიურ დროშებს მოკლხმულნი კონდოტიერნი და თითქოს არაც. ისინი ბევრს დარდიანობდნენ ქალებზედ, რომლებიც სახლში რჩებოდათ, სამშობლოზედ, რომელიც ერთხელ ქებული და თავისუფალი იყო, მეფეებზედ, რომელიც ჰყავდათ და დღეს აღარ იყვნენ და

ამ დარდს საუცხოვო ლექსებით გამოსთქვამდნენ, იმ ქართული ენით, რომელსაც აკ. ნ. მარბი ქართულ ფეოდალურ არისტოკრატის ენას უძახის. აქ ისინი სიტყვის ნამდვილი ბატონები იყვნენ!..

III

საკითხი — იღებდა თუ არა მონაწილეობას ჭავჭავაძე 1832 წლის შეთქმულებაში დიდათ მნიშვნელოვანი საკითხია, როგორც პოეტის ბიოგრაფიისათვის, ისე შეთქმულების ისტორიისათვის. მაგრამ ეს საკითხი დღემდის გადაუჭრელია. შეთქმულების მონაწილე დ. ყიფიანი, თავის ჩვენებაში, რომელიც საგამომძიებლო კომისიას მისცა, ამბობს, რომ შეთქმულებმა ვერ მოახერხეს და ჭავჭავაძე ვერ მიიმხრესო. მეორეს მხრივ, მთავრობამ პოეტი შეთქმულებში ჩარიცხა და დასაჯა კიდევაც.

ვინ არის აქ მართალი: ყიფიანი, თუ მთავრობა — საკითხი ალალ ბედზედ არის მიგდებული! არჩევანი უპრიანზეა დამოკიდებული. ვინც ყიფიანის ჩვენებას დაემყარება, ჭავჭავაძე მისთვის შეთქმული აღარ იქნება და სცდებოდა მთავრობა, როცა პოეტს ატუსაღებდა. ვინც იმ შეხედულებას დაადგება, რომ საზოგადოთ შეთქმულების საკითხებში მთავრობამ ხშირად უფრო მეტი იცის, ვიდრე თვით შეთქმულების მონაწილეებმა — ჭავჭავაძე შეთქმულია და შემცდარი მაშინ დ. ყიფიანი გამოდის. მაგრამ საკითხი ვაკილებით რთულად გამოიყურება და შეიძლება ითქვას, რომ მართალია არა მარტო ყიფიანი, არამედ საფუძველი ჰქონდა მთავრობასაც, როცა ჭავჭავაძეს შეთქმულებში რიცხავდა.

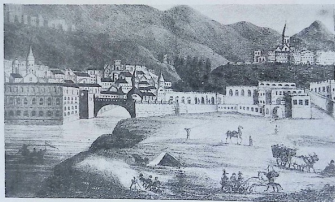
დ. ყიფიანი შეთქმულების ყველაზედ ახალგაზრდა და სულ ახალი წევრი იყო, გამოუცდელი კონსპირაციაში და სრულებით მოუშზადებელი გამოძიებისათვის. ამიტომ ყოველი მისი ჩვენება ნაღიათ უნდა იქმნას მიღებული.

მაგრამ ვსთქვათ, რომ „გონიური აქტის“ სტატუტი მან ზედმიწევნით იცოდა და ჩვენების დროს ზოგი რამ მართლაც დამალა. მაგრამ მარ დაგვიტოვა მეორე დოკუმენტი, დაწერილი ვაკილებით შემდეგ, ვიდრე მისი პირველი ჩვენება, როცა შეთქმულნი უკვე ნაპატიებნი იყვნენ, ჭავჭავაძე მიცვლილი და თითონაც ისეთ პასაკში, როცა ადამიანებს ეს შეტადრე ისეთს, როგორც დიმიტრი ყიფიანი იყო, ძალიან კარგად ესმით, რომ ისტორიულ მოგონებებში მნიშვნელომა და ფასი ჩამოწავლობისათვის მხოლოდ ნამდვილ ამბავს აქვს. ყიფიანი არც მეორე დოკუმენტში იძლევა რაიმე ცნობას, რომ ჭავჭავაძე შეთქმულთა წრეში ვრია. ამიტომ ყიფიანის ჩვენება, რომ შეთქმულებმა ჭავჭავაძის მმხრობა ვერ შესძლესო — სრული სიმართლე უნდა იყოს.

მეორე მხრივ ძნელია ვიფიქროთ, რომ მთავრობამ ჭავჭავაძე უსაფუძვლოდ გარია საქმეში. თუ მხედველობაში იმ გარემოებას მივიღებთ, რომ რუსის მთავრობა სცილობდა შეთქმულება უწყვერული და

ქველი ტფილისი. შთაწმიდა. ზუბოვის ნახატი. 1833 წ.

ქველი ტფილისი. ქველი და ახალი ციტადელი. ზუბოვის ნახატი. 1833 წ.

უპასუხისმგებლო ახალგაზდობის საქმედ მოენათლა. მისთვის ხელსაყრელი არ იყო საქმეში ისეთი ხალხი გაერია, როგორც მეფე ერეკლეს ასული თეკლე ბატონიშვილი და ალექსანდრე ჭავჭავაძე იყვნენ. საქართველო დააფიქრა არა იმან, რომ შეთქმულებაში ბრალსა სდებდნენ ისეთ ახალგაზდებს, როგორც იყვნენ დიმიტრი ყიფიანი, ვახტანგ ორბელიანი, ვიორგი ერისთავი, ან ახალგაზდა და უმშვენიერესი მანანა ორბელიანი, რომლებიც 17—20 წლისანი იყვნენ, არამედ მან, რომ შეთქმულებაში ჩარეული გამოდგა ალექსანდრე ჭავჭავაძე, რომელს გველენა საზოგადოებაზედ დიდი იყო და რომლის მონაწილეობა საქმეში, შეთქმულებას, მარცხის შემდეგაც კი დიდ მოვლენად ხდიდა. მაგრამ როგორც ვიცით, რუსის მთავრობა ამას არ დაერიდა.

მაშ რაშიგან ვართ? როგორ გამოვიდეთ იმ წინააღმდეგობის რკალიდან, რომელსაც ეს ორი „მართალი“ დებულება იძლევა? შესავალი ყიფიანის ჩვენებიდან უნდა დავიწყოთ.

ალექსანდრე ჭავჭავაძე, მართლა, შეთქმულების მონაწილედ არ ჩაითვლება. ვიცით რა მისი წარსული და ზნეობრივ-პატრიოტული სახეობა. ჩვენ შეგვიძლიან სრულის სითამამით გვეწამდეს, რომ არა თანაგრძობობა შეთქმულების მას არ შეეძლო. მაგრამ მონაწილე ვერ იქნებოდა, თუნდა იმიტომაც, რომ მისი აზრი, ამავე საგანზედ შეიძლება სულ სხვა იყო. ერთის აზრის, ერთი გეგმის და ერთი ნების მიღწევა ისეთ რთულ საქმეში, როგორც ერის განთავისუფლება ან მისი პრაქტიკული საკითხებია, მუდამ ძნელი საქმეა. ეს გაერთიანება საქართველომ ჯერ შესძლო ვერც 1801—02 წელს და ჩვენ ვიცით, თუ რა სხვანაირად ფიქრობდნენ მაშინდელი წრეები და ჯგუფები. ოცდა ათი წლის შემდეგ, როცა ეს საკითხი კვლავ დაისვა, ამ ერთობის მიღწევა უფრო ძნელი უნდა ყოფილიყო. შეთქმულების მასალებიდან ირკვევა, რომ აზრის ეს ერთობა თვით შეთქმულთა ვიწრო წრეშიაც არ არსებობდა. უმრავლესობა და განსაკუთრებით ისინი, რომლებიც ბატონიშვილების კარნახით მოქმედობდნენ, რა თქმა უნდა, მონარქისტი — შეთქმულები იყვნენ. მაგრამ ისეთი კაცო, მაგალითად, როგორც გრიგოლ ორბელიანი საქართველოს რესპუბლიკაზედ ფიქრობდა, ამავე გრიგოლ ორბელიანის ახლად აღმოჩენილ ნაწერებიდან ჩვენ ისიც ვიცით, რომ იოანე აფხაზი საქართველოს დამოუკიდებლობას ჯერ კიდევ ნაადრევად სთვლიდა. „ა შეთქმულების ეს „ნადარეობა“ შემდეგაც დიდხანს გაგრძელდა. რამდენმა გაიარა ათეულმა წელიწადმა, რომ მის აღარავინ დაბრუნებია, ხოლო გრიგოლ ორბელიანი, შეთქმულთა წრის ეს ნამდვილი შნო და ლაზათი, იგონებდა რა შეთქმულების სამწუხარო ბოლოს და მის მონაწილეთა მწარ ბედს, სწერდა: —

„ბედმა დაამხო რაყიფნი დიდ-კაცნი“ —

ეს „რაციონი დიდ-კაცი“ შეთქმულების მონაწილენი იყვნენ. შეთქმულებით საქართველომ თავის იმ დროინდელი სურათი გადაიღო. სურათი ძვირფასია, რა და თქმა უნდა, და ქართველი ერის მესხიერების კედელზედ დიდ ხანს იქნება დაკიდული. ამ სურათის მიხედვით ჩვენ შეგვიძლიან წარმოვიდგინოთ იმ დროინდელი საქართველოს სულისკვეთება, ამაღლებული და თავისუფლების შუქით გაელვარებული, მაგრამ წარმოვიდგინოთ ძალა და გარემოებაც, რომელიც ამისათვის მას არ შესწევდა.

ამიტომ ალექსანდრე ქავჭავაძესაც, რომელსაც შეთქმულთა ძალე-ბი და ანგარიშები, იქნება, საკმაოდ არ მიაჩნდა. შესაძლებელია ამავე საქმის სხვა გეგმა ჰქონდა. მხოლოდ სკიოთხისადმი ამნაირ მიდგომას შეუძლიან ზემო აღნიშნულ წინააღმდეგობათა მორიგება და საფიქრებელია, რომ ალექსანდრე ქავჭავაძის შეთქმულთა საერთო წრეში ჩარიცხვით, რუსის მთაერობას ერთი და იმავე პოლიტიკური აზრის სხვა და სხვა გეგმების თავმოყრა სურდა.

როდის დაიწყო შეთქმულთა მოქმედება? — ყველანი ერთის აზრის არ არიან. ერთნი ფიქრობენ, რომ ესეთი დატა 1826 წელია. მეორეებს იგი 1829 წლისავე გადმოაქვთ. როგორც არ უნდა იყოს, ორივე ეს დატა ფრიად მნიშვნელოვანია. საქირთა მხოლოდ გამორკვეულ იქმნეს: რაზედ ფიქრობდა კიდევ ამავე წლებში ქართული გონება, რაზედ ფიქრობდა კერძოდ ალექსანდრე ქავჭავაძე?

როდის დაიწყო ფიქრი, ან სახელდობრ რაზედ — იმ ქართულმა ახალმა თაობამ, რომელიც როგორც საზოგადოებრივი ძალა, ამ წლებში შეგვუფლდა, ერთი საკითხია და მხოლოდ შეთქმულთა წრეს შეეხება. მაგრამ რაზედ ფიქრობდა განუწყვეტლივ ის კაცი, ან რას არ ფიქრობდა ის კაცი, რომელიც ამ ახალ თაობაზედ უმფროსი იყო და თავის თავზედ სწერდა: — „არ ვსდევ ეამთა სვლას, მე იგივე ვარ მარად და მარად“—ო, მეორეა და მხოლოდ ალექსანდრე ქავჭავაძეს ეხება. ჩვენამდე მოაღწია ქავჭავაძის რამოდენიმე სურათმა და ამათში ყველაზედ შესანიშნავი ის უნდა იყოს, რომელიც დღეს ჩვენ ჟურნალში იბეჭდება. იმისი ენიგმატური სახე თანდაყოლილ ბადეს ატარებს. თქვენს წინ მოქნილი აღნაგობის კაცია. რუსეთში და ახალგაზღვრებაში ეს სახე კარის კაცი იყო, ქათოლიკურ ქვეყანაში პრელატი შეიძლება ყოფილიყო, საქართველოში მუდმივად შეთქმულია. ფარული აზრები, რომელიც შესაძლებელია ამ წლებში ქავჭავაძეს ჰქონდა, უფრო ძველი უნდა იყოს, ვიდრე 1832 წლის შეთქმულთა გეგმა და უფრო რეალური, ვიდრე ბაგრატიონთა ტახტის ასე სწრაფად აღდგენა, ან გრიგოლ ორბელიანის რესპუბლიკის განხორციელება, „რაციონად“ და „დიდ-კაცურად“ ნა-

აზრი. რაში მდგომარეობდა ქავეჭავაძის აზრის ეს რეალობა, ან მისი განხორციელების სიადვილე და თვით აზრი. მსჯელობა ქვეით იქნება. წინასწარ მხოლოდ ის უნდა ითქვას, რომ მთელი ეს აზრი და გეგმა ერთიანად კომპრომისზედ უნდა ყოვილიყო აშენებული ქავეჭავაძის მიერ და იმ დროს სხვა ბევრის მიერაც იმ ნიადაგზედ შექენილი, რომ დროთა სვლაში რუსეთთან ბრძოლა კი არ ადვილდებოდა, არამედ ძნელდებოდა.

IV

თუ რა გეგმით იყო ამ დროს გართული ქავეჭავაძის გონება — ამის ქართული მასალა ჩვენ მისივე მოხსენებაში გვაქვს, რომელსაც თუმცა თავის „ქართულ სიტყვიერების ისტორია“-ში ალ. ხახანაშვილაც ასახელებს, მაგრამ რომლის ტექსტი პირველად მხოლოდ პროფესორ მ. პოლივეკტოვმა გამოაქვეყნა ამ ბოლო დროს. მაგრამ დანაწიენი მასალა, რომელიც ქავეჭავაძის ამ მოხსენებას უკედ განგვიმარტავდა, სხვა კაცის ბიოგრაფიაში უნდა ვეძებოთ.

ეს სხვა კაცი, პოეტის სიძე და თითონაც რუსის პოეტი — ალექსანდრე გრიბოედოვი. იმისი ცხოვრება შესუდრულია იმ სულით, რომელიც ნაპოლეონის ომების შემდეგ, მაღალ რუსულ საზოგადოებაში ტრიალებდა. რუსეთმა დიდათ შეუწყო ზელი ნაპოლეონის დამხობას, დაშლილ იქმნა არა მარტო „დიდი არმია“, არამედ ჯურღმულში იქმნა შერეული ის იდენეტი, რომლითაც ნაპოლეონის ეპოქა სულდგმულდებდა. კერძოდ რუსეთში, ეს რეაქცია გამოიხატა სულის ისეთ უქმობაში და საზოგადოებრივ სიზანტში, რომელიც სულს უყინავდა ყველაფერს, რაც იყო შეგნებული, წინწასული და იდეალისტური. დაბადებით ალზრდით, თავისი ცხოვრებას დასაწყისით, ნიჭით და სახელით, გრიბოედოვი ასეთი რუსული წრის კაცი იყო. მაგრამ ბედმა საქართველოში მოიყვანა და იმისი ცხოვრების უცნასქნელი წლები საქართველოსთან არის ვადაბმული. გრიბოედოვი ტფილისში 1818 წელს გაჩნდა და ქავეჭავაძის სახლს, როგორც ერთ წარჩინებულთაგანს საქართველოში, რა თქმა უნდა ვერ ასცდებოდა. ქართველი და რუსის პოეტის ნაცნობობის ამ ისტორიიდან, აქამდე ჩვენ მხოლოდ ის ვიცოდით, რომ გრიბოედოვმა ქავეჭავაძის უმფროსი ასული ნინო შეირთო, მაგრამ ეჭვსი თვის შემდეგ თითონ ტრადიკულად თეირანში იქმნა მოკლული. უნუგვმო ცოლმა იმისი ცხედარი ტფილისის საუცხოვო კუნძულში დაასვენა და თითონ სიკვდილამდე მისი ერთგული ქერივი დარჩა. მათ ასეთ ამალღებულ სიყვარულზედ მრავალი დაწერილი. მაგრამ ერთად თავმოყრილი გრიბოედოვის ბიოგრაფიის მასალები (იხ. „ნ. პიქსანოვ. ა. ს. გრიბოედოვ ვ ვოსპომინანიახ სოვრემენნიკოვ“. მოსკვა—1929 წ.) შემთხვევას

იძლევა დასკვნა გავაკეთოთ, რომ მათი ამ სიყვარულის მამოძრავებელი ძალა გულის მიჯნებს არის ვადაცილებული. ეს უნდა ითქვას განსაკუთრებით ჭეჭეჭავაძის ასულ ნინოზედ. თექვსმეტი წლის ნინოს სიყვარულში, რა თქმა უნდა, ყველაფერი გულისაგან იყო. მაგრამ, უნდა ითქვას, რომ ეს გული საუცხოვოდ შეზავებული ქართული გული იყო. იმისი სიკედლიის გამო ბოროზღინი სწერდა: — „შეუძლებელია არ იტიროს ის, ვინც იყო არსება ძნელად შესახვედრი ამ ქვეყნად. როგორც ქართველმა ქალმა და აღთქმის შემსრულებელმა, მან გვიჩვენა, რა ღრმა და ქრისტიანულად თავდადებული სიყვარულის გრძნობა ჰქონია ქართველ ქალს. საამისოდ მას არ დასჭირებია არც მონაზონის კაბა, არც სენაკი. მას არ გაუწყვეტია კავშირი იმ წრესთან, რომელშიაც დაიბადა და სცხოვრობდა და მთელი თავისი სიცოცხლე ამ გრძნობის საშახურს შესწირა“-ო.

ამ სიტყვებიდან ნათლად სჩანს, რომ თავის სიყვარულს ნინო სხვა რაღაც ქართულ გრძნობასაც ურევდა. თუ გავიხსენებთ, რომ ნინოს, როგორც მართლა შესანიშნავ ქალს, ბევრი ხელის მთხოველი ჰყავდა — მისთვის ბევრი ქართველი და რუსი იყო გავიყვებული, გრიბოედოვზედ შეჩერება, რომელიც ამ ღროს წლოვანობით ნინოზედ ორჯერ უმჯობესი იყო, დიდათ საყურადღებო ხდება. ამ გარემოების გამოსაცნობ ამბავს მეორე რუსი იძლევა, რომელმაც თუმცა ნინოს ნათესავი ქალი შეირთო ცოლად, მაგრამ მოხარული იქნებოდა ნინო ყოფილიყო იმისი ცოლი. ეს მეორე რუსი მაშინ ჯერ კიდევ ახალგაზდა კაპიტანი და შემდეგში კავკასიის ნამესტნიკი ნ. მურავიოვი. იმ ქართველ და რუს ახალგაზდობაში, რომელიც ნინოს გარს ეხვია, ყველაზედ დიდი სალდაფონი იქნება სწორედ მურავიოვი იყო. მაგრამ არ იყო უჭკუო და როგორც ეტყობა, ქალის სილამაზის ყადრიც იცოდა. თავისი მოგონების ერთ ადგილს იგი სწერს: — „1819. 1 იანვარი. საღამო ალექსეი პეტროვიჩ ე(რმოლოვთან) გავატარე, ბალი სინაქებო იყო. ყველაზედ მეტად მომეწონა ქართველი ქალები, რომელთაც გამაკვირვებს ენით გამოყოფილ სილამაზით“-ო. მაგრამ ამაზედ საყურადღებო უფრო ის არის, რომ მურავიოვი გრიბოედოვს უფრო ახლოდ იცნობდა და მან ფრიად საყურადღებო ცნობა დაგვიტოვა რუს პოეტზედ. იგი სწერს: —

„როდესაც გრიბოედოვი პეტერბურგში წავიდა, თავისი ზრახვებით და ოცნებით გატაცებულმა, შეადგინა პროექტი საქართველოს სრული გარდაქმნის, რომლის მართებლობა და მეურნეობის ყველა დარგი, აღმოსავლეთ ინდოეთის მსგავსად კომპანიის ხელში უნდა გადასულიყო. თვით მთავარმართებელიც და ჯარი ამ კომპანიის კომიტეტს უნდა დაქვემდებარებულიყო, რომელშიაც გრიბოედოვი თავის თავს უფროსად ნიშნავდა, ხოლო მთავარმართებელს წევრად. ამასთანავე თავის თავს მიაკუთვნა მან ომის გამოცხადების უფლება მეზობელ ერებ-

თან, სიმაგრეთა აგება. ჯარის გადაყვანა და სრული დიპლომატიურად უფლება მუშობელ სახელმწიფოებთან. ყოველივე ესე გამოთქმული იყო მჭერმეტყველის და ცეცხლიანის კალმით და როგორც ამბობენ, გრიბოედოვს კარნახით ზ(ავილესის) ხელით. (მაშინდელი ტფილისის გუბერნატორი), რომლის გული მან მოინადირა და რომლის სახით მას მხურვალე ქადაგი და ქომავი ჰყავდა, რათა სხვათა გონებაც ამის სასარგებლოდ წარემართა. გრიბოედოვი დიდთ სცილობდა სხვაც ბევრი ჩაერია ამაში. ჩემთან დაახლოვებასაც ბევრს სცილობდა, მაგრამ მე ყოველთვის გავფრბოდი. როცა ის ნინო ჭავჭავაძეზედ დანიშნული. მოკლე ხნით ახალქალაქში ჩამოვიდა (კოლქმრობა იმავე მხურვალე და გატაცებული მოლოდინით განზრახული, რომლითაც მას თავისი თავი საქართველოს მკვიდრად სურდა გარდაეჭმნა) მან უამბო თავისი პროექტის შესახებ პასკევიჩს და ამბობენ, მოითხოვდა ოსმალეთის ციხის ბათუმის აღებას, რომელიც შეეზღვაზე დევს, და როგორც საწყობი ადგილი საჭირო იყო განზრახულ სავაჭრო კაპიანის გასაფრცხვლებლად.

როგორცა ვხედავთ, მურავიოვი აქ გრიბოედოვის მთელ პოლიტიკურ სხემაზედ ლაპარაკობს და არც ის ითქმის, რომ ეს ამბავი მურავიოვის მოგონილია. 17 ივნისს 1828 წელს გრიბოედოვმა და ზავილესიკიმ რუსეთის ამიერკავკასიურ კომპანიის წესდების წინასიტყვაობას მართლა ხელი მოაწერეს და სადაც წარადგინეს. რას წარმოადგენდა ამ კომპანიის სხემა, ან რანაირი იქნებოდა ამ სხემით საქართველოს მდგომარეობა, ამის განხილვაში არ შევალთ. ეს სულ სხვა რიგის საკითხია და უპირველესად ჯერ თვით გრიბოედოვის და ზავილესიკის პროექტის შესწავლას მოითხოვს, რომელიც, პასკანოვის თქმით, 1881 წლის წლის ებრაელ „რუსი ეესტნიკის“ ნომერ 9-ია დაბეჭდილი. ამ ეამად ჩვენთვის სულსხვა საკითხი უნდა იყოს მთავარი, საიდან დაებადა გრიბოედოვს ასეთი ფართე აზრი საქართველოს მართვაგამგეობის შეცვლისა? ერთი იმ დროინდელი რუსოსმობელე გრიგორიევი სწერს გრიბოედოვზედ: — „საქართველო მას უყვარდა ისეთის ალით, ისე წმინდათ, რომ ასე საკუთარი საშობლოს სიყვარულიც შეუძლებელია“ ო. მაგრამ, რა თქმა უნდა, პასუხს ვერც ეს გარემოება მოგცემს. აქ სხვა მიზეზებიც უნდა მოვებნოთ. ქართული აზრის გაცლენის გარეშე, მისი დიდი ზედმოქმედების თვინიერ, წარმოუდგენელია, რომ გრიბოედოვს ასეთი ფართე აზრი დაბადებოდა თავში.

გრიბოედოვი აღექვანდრე ჭავჭავაძესთან დაახლოვებული პიო, იყო. მიზეზი, რომელმაც ეს ადამიანი მის სახლში მიიყვანა, ნინო არ ყოფილა. ამ დროს იგი ექვსი-რვა წლის ბავში იყო და მათი მეგობრობა განისაზღვრებოდა იმითი, რომ გრიბოედოვი მას პიანინოს დაკვრას ასწავლიდა. ამიტომ უნდა ვიფიქროთ, რომ მეგობრობა ორ პოეტ შორის უფრო ადრინდელია, ვიდრე სიყვარული ნინოსა და გრიბოედოვს შო-

რის, ძნელია საფიქრებლად, რომ დაღვრემილი სატორიკოსი გრიბოედო-
ვი და ბრწყინვალე ეპიკურეელი ალექსანდრე ჭავჭავაძე ერთმანეთს ბევრ
რამეში ჰგვანდნენ. მაგრამ ერთში და მთავარში ისინი ახლო იდგნენ
ერთმანეთთან. რუსეთით უკმაყოფილო ერთიც იყო და მეორეც. ჭავ-
ჭავაძე რომ რუსეთის საქციელზედ საქართველოში ხშირად საუბრობდა
მასთან, სულ ადვილი წარმოსადგენია. როცა ნინო იმდენად წამოიზარ-
და, რომ რუსის პოეტში სიყვარულის გრძნობის ჩანერგვა შეეძლო, გრი-
ბოედოვი საკმაოდ დაღ-ნაკრავი იყო ჭავჭავაძის საუბრებისაგან. როგორ
გაიზარდა შემდეგ ეს სიყვარული, ადვილი წარმოსადგენია. რუსეთიდან
გადმოვიარდნილი პოეტი, მის წინაშე თექვსმეტი წლის ნინო, ან მური-
ლიოს მადონა, როგორც მას გრიბოედოვი ეძახდა, და ქალის უკან, პა-
მის უცნაურობით აღნაგი სახე, მთლად საქართველოს ფიქრში წასული.
სიყვარულის და აზრის შეთქმულება აქ მხარ და მხარ მიდიოდა, მაგრამ
ესმოდა კი ასულს მამის აზრები? რა თქმა უნდა. მან ზეპირად იცოდა
მამის ყოველი ლექსი, საიდგანაც საქართველოს სახე ასე დარდიანი გა-
მოიყურებოდა.

1829 წელს გრიბოედოვის ტრალიკულმა სიკვდილმა თეირანში, ვა-
ნზრაბვას, რომელშიაც მამა, ქალი და სიძე ასე ინტიმურად იყვნენ
ჩაბმულნი, ბოლო მოუღო. ზავილეისკი შეეცადა ნინო შეერთო და საქ-
მე გაეგრძელებია, მაგრამ ნინომ უარი სთქვა; მას არ სურდა ასეთი მუ-
თქმულების პროფესიონალი გამხდარიყო. დარჩა მხოლოდ მამა, რო-
მელთანაც კიდევ შეეძლო ძველ განზრახვებზედ საუბარი, მაგრამ ახალ
კაცთან ამაზედ ფიქრი მას აღარ უნდოდა.

როდესაც 1832 წლის შეთქმულება გამოიმეტლავდა, რუსის მთავ-
რობამ განიზრახა ჩაეჭო ყველა ის ცეცხლი, რომელიც ოდესმე ქართ-
ველების გულში დანთებულა. ერთი ასეთი ცეცხლთაგანი იყო ისიც,
რაზედაც ალექსანდრე ჭავჭავაძე, იმისი ასული, გრიბოედოვი და ზა-
ვილეისკი ფიქრობდნენ. გრიბოედოვი ცოცხალი აღარ იყო და მას პა-
სუხისგებაში ვერ მისცემდნენ. ამიტომ ბრალდება მხოლოდ ჭავჭავაძეს
და ზავილეისკის წარუდგინეს. მათი შეთქმულთა რიცხვში ჩარევა ად-
ვილი იყო, რადგან შეთქმულთა გამარჯვების წინააღმდეგნი ისინი არა
სოდეს არ იქნებოდნენ... მაგრამ საქართველოში არ მოინახებოდა იაეთი
რუსის მოხელე, რომელიც ამ ბრალდებას ნინოსაც წარუდგენდა. მათ
კარგად ესმოდათ, რომ სპარსელებისაგან მოკლულ გრიბოედოვის ქერი-
ვის ხელისხლება ყოველივე სიხარეს იქნებოდა გადასული.

ალექსანდრე ჭავჭავაძის ბიოგრაფიის ეს ახალი ფურცელი მრავალ
მხრივ არის შესანიშნავი. რას წარმოადგენს ის სხვა, რომელიც მან
გრიბოედოვს ჩააგონა, ან რას მოიპოვებდა საქართველო იმ ახალი წე-
სით, რომლის განხორციელებას ისინი ესწრაფოდნენ, სხვა საკითხია და
შესწავლას მოითხოვს. მაგრამ ცხადია, რომ შეთქმულთა გეგმების გან-

ზორციელება ჭავჭავაძეს არა სწამდა. საიდგან! მისი იმ დროინდელი შეხედულება ნაკარნახევი არა მარტო გამოცდილი გონებისაგან, არამედ ცხოვრების პირობებისაგანაც, გაცილებით მარტივი იყო, ვიდრე საქართველოს სრული განთავისუფლების გეგმა და ისიც ისე კატასტროფულად დამთავრდა. ვინ იყო თავდები, რომ შეთქმულნი უკეთეს შედეგს მიაღწევენ? ამითი აიხსნება, რომ ჭავჭავაძე შეთქმულების გარეშე დარჩა. მაგრამ რაც შეთქმულებმა ვერ შესძლეს, ის რუსის მთავრობამ შესძლო და ალექსანდრე ჭავჭავაძე მაინც შეთქმულებაში ჩარიცხა. ჭავჭავაძის გეგმა რომ უფრო მორიდებული იყო, ეს მთავრობასაც კარგად ესმოდა. მაგრამ მით უარესი ჭავჭავაძისთვის. უფრო ადვილად განსაზორციელებელი, მაგრამ რუსეთისათვის მიუღებელი და მაშასადამე, უფრო საშიშიც, სწორედ ალექსანდრე ჭავჭავაძის გეგმა იყო!

ვიკ. ნოზაძე

ქართული ეროვნული „მე“-ობის გაორება

ანუ

ქართული ეროვნული ფიჭვი და მისწრაფება

ცხოვრების სინამდვილის წინაშე *)

ძღვნად ისახარს

„სხვა საქართველო სად არის,
რომელი კუთხე ქვეყნისა“...

გრიგოლ ორბელიანი

„ეს არის ჩვენი ისტორია და ჩვენი ბედი:
ეკლის გვირგვინი, სასოება და კვლავ იმედი“.

ვახტანგ ორბელიანი

„ადრიდა ავად თუ კარგად ჩვენ ჩვენი თავნი ჩვე-
ნადვე გვიყუდნენს, მით იყვის უკედ“...

ილია ჭავჭავაძე

„არ მომკვდარა, მხოლოდ სძინავს,
და ისევ გაიღვიძებს“...

აკაკი წერეთელი

*) „ქართული ეროვნული „მე“-ობის გაორება“ წაფიქრებულ მოხსენებად „საღრანგეთში მყოფ ქართველთა ასოციაციის“ საჯარო სხდომაზე, 1931 წ. ამ მოხსენებაში მოთავსებული თავი მე-15, რომელიც ილია ჭავჭავაძეს შეეხებოდა, შეესცვალე მეორე მოხსენებით, რომელიც იმავე საზოგადოების საჯარო სხდომაზე წაფიქრებულ 1932 წ. შემდეგი სათაურით: — „ილია და დამოუკიდებლობის საკითხი“. ამ უკანასკნელში გამოტოვებულია მხოლოდ დასკვნა, რომელიც აქ აღძრულ საკითხს არ შეეხება. ორივე მოხსენების ყველა სხვა მასალა უცვლელად იბეჭდება

იასე ფალავანდიშვილი: — ბატონებო! ვინაიდან ყველა ამ ვიციტო ის მიზანი, რომლისკენაც მიმართულია ყველა ჩვენგანის აზრები, ვიციტო გულახდილი. დღეიდან ჩვენ მეგობრები ვართ, ჩვენ შორის არაფერი არ უნდა იყოს დაფარული. დრო ჩვეთვის ძვირფასია: ისტორია გვიჩვენებს, რომ დავვიანებას საქმე უოველთვის ჩაუშლია. ჩვენ ეხლა ვსთხოვთ ყველას, რომ გამოსთქვან თავისი აზრი საშვალეების შესახებ, რომ...

დიმიტრი ერისთავი: — რომ საქართველო განვითავისუფლოთ რუსებისაგან, ცხადია.

ელიზბარ ერისთავი: — ხომ გაიგეთ, ბატონებო! აი მიზანი ჩვენი შეკრების. ინებეთ გამოსთქვათ თქვენ თქვენი აზრი...

ასე დაიწყო ერთ-ერთი ფარული სხდომა ტფილისის გუბერნატორის ფალავანდიშვილის სახლის ქვემო სართულში, გუბერნატორის ძმის ია ფალავანდიშვილის თავჯდომარეობით.

2

1801 წელს, რუსეთის იმპერატორ ალექსანდრე პირველმა გამოსცა მანიფესტი, რომლის ძალით დარღვეულ იქმნა ერეკლე, პატარა კახის და იმპერატორიკა ეკატერინე მეორეს შორის დადებული ტრაქტატი საქართველოს პროტექტორატის შესახებ, და ამავე მანიფესტით საქართველოს ანექსია მოუხდინა. საქართველოში მეფობის მოსპობამ და უცხო ძალის ვაბატონებამ, რაც საქართველოს ეროვნული თავისუფლებისა და სახელმწიფოებრიობის მოსპობას უდრიდა, ქართული ეროვნული ტრადიციების მატარებელ ხალხში დიდი აღშფოთება მოახდინა. ახალი, რუსული წესწყობილების დამყარებამ და უზარმაზარმა, დაუზოგველმა ტეხამ, ქართველი ერის ცხოვრებაში რო დაიწყო, საზოგადოების როგორც მაღალ ფენებში, ისე დაბალში დიდი და ღრმა ტკივილები გამოიწვია. მოვიდა სულ ახალი ძალა უცხო ზნითა და კანონებით, რომელმაც ძველი საქართველო დაამსხვრია. აჯანყება აჯანყებას მოჰყვა, სისხლით შეიღება მრავალ-გზით განაწამები და ტანჯული კახეთი, იმერეთი, მთა... ამ ისტორიის აქ ვერ გავეყები, — ეს რთული და სხვა საკითხია. დამარცხდა ყველა აჯანყება, მაგრამ აჯანყებათა მიზეზები კვლავ არსებობდა და აუარებელი მასალა ხელ-ახლა ასაფეთქებლად გროვდებოდა. ამ აფეთქებისათვის მზადებას შეუდგენ ახალი ძალები, რომელთაც კარგად ესმოდათ, თუ საქართველოს რა ბედი ეწვია.

რა ასულდგმულებდათ და საით მიისწრაფოდენ ეს ახალი ძალები? რა სურდათ მათ და როგორ სურდათ მათ?

ზემოაღნიშნულ ერთ-ერთ საიდუმლო სხდომაზე დიმიტრი ერისთავმა შეაფიოდ და ლაკონიურად გამოხატა: საქართველო განვითავისუფლოთ რუსეთისაგანო.

ამ საკითხის შესახებ უეჭველია დიდი დავა იქნებოდა თვით ამ მიზნისა და მისწრაფების განხორციელების მეთოდების გამო. ამის უძვირფასესი მოწამეა გრიგოლ ორბელიანის დღიური, რომელშიც მოთავსებულია მისი ბაასი გენერალ ივანე აფხაზთან.*)

აქ, ამ ბაასში მკაფიოდ გამოკვეთილია ორი მიმდინარეობა: შეურაცხველთა და შერიგებულთა. არც ერთი ეს მიმდინარეობა წინააღმდეგი არ არის საქართველოს სახელმწიფოებრივი აღდგომისა, ეროვნული თავისუფლებისა, მაგრამ გრიგოლ ორბელიანის მიმართულება მოითხოვს დაუყოვნებლივ საქართველოს განთავისუფლებას რუსეთისაგან, — აფხაზის მიმართულება კი ამას შორეული დროის საკითხადა სთვლის. ერთია რადიკალი, მეორე ზომიერი, მაგრამ ორივეს ერთი მიზანი აქვს: — საქართველოს თავისუფლება!

საქართველოს ამ თავისუფლების მოსაპოვებლად უკვე 1826 წლიდან იწყება მზადება. მიზანი დავას არ იწყებს, — იგი მტკიცეა და არის — რუსების გარეკა, საქართველოს სახელმწიფოს აღდგენა.

დავა სწარმოებს ალბად იმის შესახებ, თუ როგორი უნდა ყოფილიყო ახალი და თავისუფალი საქართველო.

ერთი მიმდინარეობა იმის მომხრე იყო, რომ საქართველო გამხდარიყო ისევ მონარქიად, — მეორე ემხრობოდა კონსტიტუციურ მონარქიას, — და მესამე იყო რესპუბლიკური.

პრინციპიალურ-პოლიტიკურ განსხვავებთა მიუხედავად, შეთქმულებით ჯერჯერობით აკტუალურად პირველი საკითხი აქვთ გადასაწყვეტი: — საქართველოს განთავისუფლება. ამ მიზნით ისინი აწყობენ ორგანიზაციებს, უკავშირდებიან პოლონელებს, უკრაინელებს: აქვთ მიწერმოწერა ბატონიშვილებთან, სპარსეთში ალექსანდრე ბატონიშვილთან, ეგვიპტეს ფაშასთან, და რაზმაძე მადის სპარსეთში ინგლისის გადმოსაბირებლად, კავშირს იჭერენ კავკასიის ხალხებთან და თვით გრიგოლ ორბელიანი აგროვებს ცნობებს რუსეთის ჯარის დისლოკაციის შესახებ ჩრდილო კავკასიაში, — არის გაცხარებული მუშაობა და თვალს გადაკოცებით აღევნებენ. თუ რა ხდება ევროპაში და თვით რუსეთში. ევროპაში კი ამ დროს იწყება რევოლუციათა აღმოხეტქა, პოლონეთში ხდება დიდი აჯანყება... და ტფილისში ემზადებიან რუსების ვასარეკად და ამ აჯანყების ღამისათვის მეფე ერეკლეს ასულის, ბატონიშვილის თეკლას ოჯახში დროსა მზადდება...

მაგრამ 1832 წლის დეკემბრის 9-ს შეთქმულების ერთმა მთავარმა ორგანიზატორთაგანმა იასე ფალაევანდიშვილმა შეთქმულება გასცა... რუსეთის მთავრობისათვის დიდათ განსაცვიფრებელი არ უნდა ყო-

*)იხილეთ ამავე წიგნში „უბნობა ჩვენი“ გრიგოლ ორბელიანისა.

ფილიყო, რომ შეთქმულთა დიდ უმრავლესობას ბრწყინვალე პირები და განათლებული ხალხი შეადგენდა. დააპატიმრეს 150-მდე მონაწილე-ეროვნული შემადგენლობის მიხედვით ვინ არ იყო აქ? — ქართველი, თათარი, სომეხი, უკრაინელი, პოლონელი, და ბრაღი ედებოდა აგრეთვე ფრანგსაც. ვინ არ იყო აქ, ამ შეთქმულთა რიცხვში? ბატონიშვილი ოქროპირი, დიმიტრი იულონისძე გრუზინსკი, დიმიტრი, ალექსანდრე, ვახტანგ, მამუკა, გრიგოლ, ლუარსაბ ორბელიანები, ალექსანდრე ქავკავაძე, გიორგი, ელიზბარ ერისთავები, იოსებ მამაცაშვილი, დავით ჯორჯაძე, სოლომონ რაზმაძე, ანტონ აფხაზი, სოლომონ დოდაშვილი, ბიძინა, მიხეილ. ივანე, გიორგი ერისთავები, ბარძიმ, თეიმურაზ ამილახვრები, ბერი ფილადელფოს კიკნაძე და სხვა და სხვანი... თამარ ბატონიშვილი, იულონის ასული, თეკლა ბატონიშვილი, მანანა ორბელიანი, და სხ.

3

რა იყო ეს შეთქმულება? — იგი იყო დასასრული იმ დიდი ბრძოლისა, რომელიც საქართველოში რუსეთის დამკვიდრებამ გამოიწვია.

ძველი საქართველოს ხელისუფლების მატარებელი წოდება მეფის ტახტთან ერთად გაანადგურა რუსეთმა: ქართველი გლეხობის აჯანყებანი სისხლში იქმნენ ჩახობილია... ერის ხელმძღვანელთა ერთი ნაწილი შეურიგდა რუსეთის ყოფნას საქართველოში და მომავალ დროს მიანდო საქართველოს თავისუფლების საკითხი. ნაწილი გახდა რუსეთის პოლიტიკის მომხრე, მისი დამცველი და გამტარებელი. ნაწილი გაიხიზნა, გაიქცა საქართველოდან. ნაწილი დადგა განზე, გვერდზე. ბრძოლის ველზე დარჩენ შეთქმულნი და მათი თანამგერძობნი, რომელთაც ამზოხების გამარჯვების შემთხვევაში, შეეძლოთ ყველა უქმყოფილო ძალით ესარგებლათ და დიდი ბრძოლა გაემართათ. მაგრამ როგორც მოგახსენეთ. შეთქმულება ჩაეარდა და ბრძოლას არ მიეცა ადგილი.

ამ შეთქმულებასთან ერთად დასრულდა ოცნება იარაღის შემწევობით საქართველოს სახელმწიფოებრივ აღდგენაზე და ცხოვრების სინამდვილის რკინის კანონებმა შეჰბოქა ყველა, შეჰბოქა და თან წაათრია ამ შეთქმულებაში მონაწილენიც. დადგა ახალი დრო. დრო მზადებისა, დრო განკურნებისა და დრო ეროვნული განვითარებისა ახალ გზაზე.

ვაიმარჯვა ივანე აფხაზმა,, გრიგოლ ორბელიანს რომ უთხრა: — დრომ უნდა აღადგინოს საქართველო!

4

მე მსურს შევჩერდე ზოგიერთ პირზე, ამ შეთქმულებაში რო მონაწილეობას ღებულობდა, მზად იყო რუსები საქართველოდან გაერეკა, საკუთარი და სხვისი სისხლი დაეჭვია, — გარნა წინასწარ, უბრძოლვე-

ლად დამარცხდა, — და შემდეგ, ცხოვრებაში, საქართველოს პოლიტიკურ-ეროვნულ-საზოგადოებრივ სარბიელზე ღრმა კვალი დაამჩნია.

სად დაიკარგა ეს მისწრაფება — საქართველოდან რუსების გარეკა? სად გაჰქრა ეს ლტოლვა — საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენა? აღმოიფხვრა კონსტიტუციური თუ რესპუბლიკური მიმართულება თუ სიმპატიები?

შეუროგდენ ეს მეტროპოლიტი დამპყრობელ ძალას — რუსეთს, თუ არა; — და თუ შეუროგდენ, როგორ-და უყურებდენ ისინი თავის მშობელ ერს და რას ეუბნებოდენ მას?

აი, ის საკითხები, რომლიდანაც იკრება დამოკიდებულება მიზანსა და სინამდვილეს შორის, მისწრაფებასა და ყოფნას შორის. ესაა საკითხი ეროვნული „მე“-ს გაორებისა და მისი ვითარების შესახებ.

5

1804 წელს იფეთქა აჯანყებამ რუსთა წინააღმდეგ; უშედეგო იყო ეს აჯანყება, მაგრამ ბრწყინვალე ვითარცა ისტორიული აქტი. ამასთან დაკავშირებით აღექვანდრე ორბელიანი შემდეგს მოგვითხრობს: —

„იმ დაქრილებთა შორის, ერთი თოთხმეტი წლის (ჩვიდმეტი წლის) ყმაწვილი კაცი დაიჭირეს, თ-ი ალ. ჭავჭავაძე, რომელმაც ამის მამამ თ-მა გარსევან ჭავჭავაძემ მისცა საქართველო რუსებს, მეფის ირაკლის პირველმა სანდო საყვარელმა კაცმა, რომელიც იყო რუსეთის აგენტი საქართველოს მოტაცებისათვის... მამამ მშობელი ჭვეყანა მისცა უცხო თესლსა და თოთხმეტი (ჩვიდმეტი) წლის შეიღმა სისხლი დაღვარა მამულის მოპოებისათვის. რომელსაც თავი გადაჰპარსეს რუსებმა, ვითარცა მამულის მოღალატესა და ციხეში დააპყრობილეს ვითარცა მამული ავაზაკი. საიდგანაც რუსეთში გაისტუმრეს დიახ. მკაცრად, სადაც მამის გულისათვის შეიღი კარგს სასწავლებელში მიიღეს პეტერბურღში და დიდ კარგა აღიზარდა. ბოლოს გენერალიც შეიქმნა, მაგრამ ეს გენერალი შემდგომ კიდევ საქართველოს შეთქმაში კიდევ გაერია რუსების გარეკისათვის საქართველოდან და მეორედ ამისათვის აჩვენეს ვრცელი რუსეთი“...

და აღექვანდრე ჭავჭავაძე უკვე 1836-37 წ. რუსეთის იმპერატორ ნიკოლოზ პირველს ურდგენს უკვე შეერდომილეს მოხსენებას საქართველოსა და ამიერკავკასიის მდგომარეობაზე და მის მთავრობას შემდეგსა სთხოვს: —

„ეხლა კი, როდესაც რუსეთის მპყრობელობა ამიერკავკასიაში განმტკიცებულია გარკვეულ საზღვრებში; როდესაც იგი (რუსეთი) ასე ძლიერამოსილია იქ უკვე აღარაფერი ელობება იმას, რომ (მთავრობამ) თავისი განმანათლებელი მოღვაწეობა მიჰმართოს სოფლის მეურნეობისა და ვაჭრობის გასაუმჯობესებლად... ამიერკავკასიისა და მის ტომ-

თა ხასიათის შესახებ ცნობების მიხედვით, იმედია, მთავრობა შეიმუშავებს სამუდამო სისტემას იქაური მთავრობისადმი სახელმძღვანელოდ, გამოარკვევს იმ თვალსაზრისს, რომლითაც უნდა უცქეროდნენ იმა ქვეყნის თვითმფლობელ ნაწილს და მიუთითებს, თუ როგორი მუდმივი წესი ჰქონდეთ ამ ქვეყნის მმართველობის საქმეში... (და თუ ამიერკავკასია აღორძინდება, ვ. ნ.) ისარგებლებს რა რუსეთის მზრუნველობითი მმართველობით, შეეჯიბრებითი გაძლიერებული მუშაობით, სულ ცოტა ხანში შესძლებს მას (რუსეთს) ინდოეთისა და ამერაკული ახალშენების მაგიერობა გაუწიოს და უხეად აუნაზღაუროს თავის კეთილმყოფელს მისი მზრუნველობა“...

ჩვენი დიდი მგოსანი და მებრძოლი საქართველოს თავისუფლებით, — ალექსანდრე ჰავჭავაძე — მთელ გეგმას ურდგენს რუსეთის მთავრობას (გეგმას პოლიტიკური თვალსაზრისით მეტად საინტერესოს და მიზანშეწონილების მხრივ მეტად სასარგებლოს) ამიერკავკასიისა და კერძოდ საქართველოს ცხოვრების მოწყობის შესახებ, შეთქმულების ხელი წლის შემდეგ იგი სთხოვს რუსეთის მთავრობას და გამოელის ნაყოფს იმ რუსეთისაგან, რომელსაც გუშინ გარეკას უპირებდა!

და ამავე დროს აღსავსე პატრიოტული გრძნობებით და ნაზი სევდით მოსთქვამს: —

„ეაა დრონი, დრონი, ნაგებნი მტკბარად,
წარილტვენ, განჰქრენ სიზმარებერ ჩქარად“...

დამსხვრეული ოცნება, გამწარებული გული და სოფლის ამოება,
დაღუპული სამშობლოს უბედურება და ვოდება —

„უწყალო სენმან, ყოვლად მაწყენმან გვიკოდა გულნი,
გვეყო ჭირთა მომენად, მგლოვარენად...“

ჩვეულნი ღზინა, მიგვცა ჭირსა
უბედობა მან
მოგვაცლო შვება, გვმატა ენება
შავ-სევობამან,
მოგვიცა ალმან, შეუბრაღმან,
გვალმი გრძნობამან,
გვიტევა ყოვლმა განსაცხრომმა
კეთილ დღობამან,
გვეყვითა სასო დაუფასო,
ვმთომიღვართ კრულნი...

ასე დასტირის ალექსანდრე ჰავჭავაძე „ქართლის ბედის“ უბედობას, და მის ბედნიერებას აწმყოში რო ველარ პოულობს, ეძებს წარსულში, სადაც სამშობლო, ბედნიერი თუ უბედური, თავისუფალია, და და შეჰზარის იგი მას, შესტრფის: —

„ნუ მიტევებ ოცნებაე, მომეც ძველნი ხილვანი
მომეც მე ძველნი ცრემლნი და ძველნიცა ოხვრანი“...

ვიცნე იყო დიდი მებრძოლი ეროვნული თავისუფლებისათვის და სევდით მომღერალი საქართველოზე — იყო აგრედვე ღენერალ-ლეიტენანტი და კავკასიის უზენაესი მმართველობის წევრი!

6

„იმ დროებით მე ლაგერში ვიყავი, ნოვეგროდთან ახლოს .და აფიცრები მყავდა დაპატიებელი სადილად. სადილის წინა, ქალაქში წავედი ღვინოების საყიდლად და დაბრუნებულზე, სანამ სუფრა გაიშლებოდა, ამხანაგებმა ქალაქის თამაშობა გაემართეთ. ამ დროს უეცრად განდარშების პოლიკოვნიკი შემოვიდა ჩემთან.

— დღათი მოხარული ვარ, ბატონო, თქვენი გაცნობისა, რა გნებაეთ ჩემგან?

— მე ბრძანება მივიღე მთავრობისა, სახლი გავიჩხრიკო და შევიტყო, რა წიგნები გაქვთ და სხვა... თავად ორბელიანო, ელიზბარ ერისთავს იცნობთ?

— ვიცნობ.

— ალექსანდრე ორბელიანს? გიორგი ერისთავს?

— ვიცნობ.

— ბატონიშვილებს: ოქროპირს, დიმიტრის?

— ვიცნობ.

— საიდან იცნობთ ყველა ამათ?

— ყველა ჩემი ნათესაებია და ამხანაგები.

— რილევეის „ნალიეაიკოს აღსარება“ თქვენ სთარგმნეთ ქართულად?

— დიახ, მე.

— „იარალი“ თქვენ დასწერეთ?

— მე.

— რა უნდა გეთქვათ მაგით?

— ის, რაც არის გამოხატული შიგ: ქართული შექცევა და ლბინი.

— გვითხარით, თუ იცით, რა მოიწერა საქართველოში ევვიპტის ფაშამ?

— არ ვიცი და ვერც მიმხვდარეარ, ვისთან რა უნდა მოეწერნა ევვიპტის ფაშას... და სხვ.

ამას შემდეგ გრიგოლ ორბელიანი დატუსაღებული გადაგზავნეს პეტერბურგს და იქიდან ტფილისს, „ყაზარმაში“. სადაც მისი თანამოზიარენი იყვნენ გამომწყედული.

გრიგოლ ორბელიანი მოგვითხრობს: —

... ჩემს გვერდით ნომრებში ისხდნენ ალექსანდრე ორბელიანი,

სვიმონ მაჩაბელი, გიორგი ერისთავი; ჩემზე საცოდავი და საბრალო არა
 რა იყო დედამიწაზე. მამულში ვიყავი მოსული, და ნაცნობ-მეგობართა
 შორის მხიარულების ნაცვლად, საპატიმროს კედლები მაწვა გულზე
 ტყვიასავით... ერთხელ მარტო მოეფინა სიამოვნება ამ გულს: ერთ კვი-
 რა დღეს, საღამოს პირზე, ჩვენს ყაზარმას დაუპირდაპირდა ზურნა-და-
 ლაბანდი, მოქვიფე ბიჭებითა. ღვინითა და სიმღერით; მოქვიფენი შე-
 ჩერდნენ ჩვენი ფანჯარის პირდაპირ და სიმღერით დაიწყეს ნუგეში: —
 „ნუ გეშინიანთ, ბიჭებო, მოთმინება იქონიეთ“—ო. ერთ ხანს გვალხენ-
 დნენ და გვანუგეშებდნენ ესენი, მაგრამ მალე ყაზარმის მთავრობამ გა-
 რეკა ისინი მანდელამ. ვინ იყვნენ ისინი დღესაც არ ვიცი“...

და რვა წლის შემდეგ, როდესაც გურიაში აჯანყება მოხდა (1841
 წ.), რომლის საბაზი იყო გადასახადების აკრეფა და კართოფილის მო-
 ყვანის ბრძანება, — ვრიგოლ ორბელიანი მონაწილეობას ღებულობდა
 აჯანყების ჩაქრობაში და სიმამაცის გამოჩენისათვის დაჯილდოვებულ
 იქმნა...

და 1849 წ. იგი სწერს თავის ძმას ილიას: —

„ღენერალი გავხდი, მომივიდა ვარსკვლავი, რასაკვირველია შე-
 იტყობდი. მინდა ერთი ქირმალის ხალათზე დავიკერო და კნიაზ პატრ-
 ომკინივით. დიდკაცურად, ნებიერად გაეწეე მდივანზე“...

და 1857 წ. იგივე სწერს თავის ძმას ქეთევანს: —

„ღენერალადიუნტანტობა მოვიდა ანაზღეულად, მოულოდნელად.
 ვიცი, რომ ისოდენი არ მიმიძღვის სამსახური, რაოდენიცა მიწყალობა
 დიდმან ზელშიფემან. და რაოდენიცა მიშუამდგომლა მთავარმართებე-
 ლმან წინაშე მისსა“...

გუშინდელი შეთქმულების მონაწილე, მემამბოზე, რეეოლუციონე-
 რი და რესპუბლიკური აზრების მოყვარული, დიდი პოეტი და დიდი პა-
 ტრიოტი ვრიგოლ ორბელიანი, რომელიც იარალ შანშიაშვილისადმა
 მიძღვნილ ლექსში 1834 წ. მწარედ მისძახის: —

„წარსულთა დროთა, დიდების დროთა
 ყოვლნი კეთილი თანა წარიდეს,
 ან უცხო კის ქვეშ ვკერეცთ ოხვრით
 და ცრემლით ზოგის წმიდა საზარეს!..
 ვინ აღჩნდეს გმირი,
 რომ მის ძლიერი
 ბედს დაძინებულს ხმა აღადგენდეს?
 რომელ მარჯვენით
 ერთისა დაკვრით
 უსულოდ ვაშაპს მიწად დასკემდეს?
 მაგრამ ამაო ჩემო იარალი
 არს ჩემი ნატერა და ჩემი როტვა!“

სად აზარფეშა, სად არს მწვანელი?
 ღვინის წილ — კვასი, მზისა წილ — ყინვა!
 გარდმოხვეწილმა ჩრდილოს წყევლიადასა
 სადღა იხილოს ცა მშობლიური?
 შენ ხარ პეტერბურგს, მე ნოვგოროდსა,
 გარედ მკლავს ყინვა და შინ „უგარი“.
 გულს ეწუხების, რა აგონდების
 დღენი წარსულნი ნეტარებისა,
 მაგრამ მოთქმითა ნუგეშ ეცემის
 და კმუნვა მითცა შემციორდებისა“...

და ამის დამწერი პოეტი, ეროვნული გრძნობით აღსაყვამ მგოსანი რომელიც ერთის დაკვრით ვეშაპის — რუსეთის — დაცემაზე ფიქრობდა, — როდესაც იგი შემდეგ კავკასიის მთავარმართებელის მოვალეობას ასრულებდა და ტფილისში აჯანყება მოხდა, — 1865 წ. — იგი, თვითონ პირადათ აწყენარებდა ამბოხებულ ხალხს: —

„შვილებო, გონს მოდით, დამშვიდდით. კანონი ყველასათვის ერთია. კაცი მთავარმართებელი ვარ და ცხენის ხარჯს მეც ვიხდი“.

— ... ეჰ, დალოცვილო, — უპასუხებს ორბელიანს ერთი კინტო, — თქვენი საქმე სულ სხვა არის. თქვენ ცხენს ინახავთ, ჩვენ კი ცხენი გვინახავს, — აი რა განსხვავება არსებობს ჩვენს შორისო...

(გაკვრით უნდა ვსთქვა: — ქართველ მთავარმართებელსა და კინტოს ამ გაკამათებაში მოსჩანს ის სისადავე და უბრალოება, რომელიც საქართველოში ქართულ ხელისუფლებისა და უბრალო მომაცემადვის დამოკიდებულებას განსაზღვრავდა!)

და ამავე დროს ჩვენი დიდებული მგოსანი მოსთქვამდა: —

„დაებერდი, ბედს ვერ მოვესწარ,

დაემზო ჩემი სამშობლო,

გულს მიკლავს უიმედობა“...

ეს უიმედობა და კმუნვა სულს უწუხებს მგოსანს და იგიც დაკარგული თავის ეჭვებში მიდის ბეთანიის ეკლესიაში და შესჩივის თამარ მეფის სახეს: —

„შენის დიდების სხივ-მოკლებული,

აღარა კშვენის,

აღარ გვიბრწყინვის

შავს დროთა ძალით ფერ წახდენილი!..

და ვით განვლილსა

სიზმარსა ტკბილსა

მზეს დიდებულად ჩასვენებულსა,

ვიგონებთ შენს დროს

გული გვიმაგროს

სრულად არ წავსწყდეთ ცის შემრისხავნი...

გვეით აღვსილსა.
უსასოდ ქმნილსა.

გულს უიმედოს. ვაუზარებელს!...

ვაჱ თუ რაჱ წახდეს
ველარა აღსდგეს.

ველარ აყვავდეს ახლის შვენებით?

და რაჱ დაეცა
ის წარიტაცა

შავმან ყორანმა ვით უმწე მსხვერპლი? "...

და თავის დიდებულ „სადღეგძელო“-ში, რომელიც სულ სხვა პირობებში დაიწერა და სადაც უდიდესი პატრიოტული აღგზნებით აღწერილია საქართველოს გმირული წარსული, არ ყოფილა იქ ის ადგილი, რომელსაც ეხლა თქვენ წაგიკითხავთ. ეს შემდეგი დროის ჩამატებაა. ომის ღზინის შემდეგ მგოსანი სასმისის იღებს ხელში ნიკოლოზ პირველის სადღეგძელოდ: —

„ხელმწიფე ჩვენო

ძლიერო ბრძენო,

ნიკოლოზ დიდო სულგრძელებითა,

მხედარნი შენნი

ესევით შენს სადღეგრძოს მოწიწებითა!

გულნი ივერთა

გვაქეს მსხვერპლად მზადა

შენდა შესაფერ შესაწირავად,

ტაძარნი შენი

სდგას გულსა ჩვენსა,

მოვედ მშვიდობის ჩვენდა სასმევედ.

ძველი ივერი.

შენი ივერი

შენდა მომართავს თვალსა და გულსა,

შენდა მოელის

რომ ლამპარ სწავლის

კვალად აღუთებ ძველად გამჭრალსა!

შენგან მოელის

ვით გაზაფხულსა

ყვავილი მზისგან აღმოცენასა“...

და რანიარად ხდება ეს, რომ შეთქმული და მეამბოხე, რადიკალი გრ. ორბელიანი ვინც დასტიროს და ცრემლს აფრქვევს სამშობლოზე, ვინც 1832 წელს მოუწოდებდა: —

„ჰე, ივერიავე! ვიდრე იყო ქედმოდრეკილი,
ვიდრედის სხვათა ყვედრებითა გფარვიდეს ძალი,
რად არა ვახსოვს ძეთა შენთა ზრმალთა გრიალი
ძღვეათა მათგან, როს დიდებით იყავ მოსილი!

წინაპართ სისხლი აწ ჩვენს შორის არლა მდინარებს,
თავისუფლება განჭრა ჩვენთვის, რალა გვახარებს!
შორით მოსული ჩემს მამულში მყვედრის ცხოვრებას...
მოყვრულად გემტრობს, გეტაცებს ყოველს, გვიქმს ალერსობას
ესე ნაყოფი აქვს მარადის ცულსა მონებას!
ბედო! ნუ გძინავს, განიღვიძე, ესმენდ ვაებას!...

როგორ ხდება, რომ თავის სამშობლოსათვის თავისუფლების მო-
ტრფივალე მგოსანი რუსის ხიშტით რუსეთის განმტკიცებისათვის იყ-
რობს დაღესტანს, ებრძვის მთას ისტორიული შურისძიებით და ანადგუ-
რებს მას, როგორც თვითონვე აღიარებს ამას ნიკოლოზ ბარათაშვილი-
სადმი მიწერილ ბარათში?

7

„საქართველომ დაჰკარგა კაცი, რომელსაც იგი უყვარდა მთელის
პოეტურის გულით და რომელიც ამ სიყვარულს ყველა თავის
მოვალეობაზე მალლა აყენებდა, ახალგაზრდა კაცი, საფე მშვენიერის
და ბრწყინვალე ნიჭით, რომლისაგანაც გამოვლოდა მეტს, ვიდრე რო-
მელისამე სხვა ახლანდელის თავის ახალგაზრდა შვილისაგან“...

მაე სწერს გრიგოლ ორბელიანს ნიკოლოზ ბარათაშვილის გარდა-
ცვალების შესახებ ამ უკანასკნელის სიყრმის მეგობარი ლევან მელიქი-
შვილი, შემდეგში ნამესტნიკის მოადგილე კავკასიაში!

ნიკოლოზ ბარათაშვილი, ჩვენს ცხოვრებაში რო შემოიჭრა უკვდა-
ვი „მერანით“ და მყივარი ხმით შესძახა:

„გასწი, გაფრინდი, ჩემო მერანო, გარდამატარე ბედის სამზღვარი
თუ აქამომდე არ ემონა მას, არც აწ ემონოს შენი მხედარი!“...

ნიკოლოზ ბარათაშვილი, თავის სულის ობლობას რო დასჩიოდა,
მოზღვავებული სევდით ბედს ემღუროდა, და სულო ბოროტო“-ს ეომე-
ბოდა, — არ დარჩენილა და ვერც დარჩებოდა იმ საკითხების გარეშე,
მაშინდელ თაობას რომ აწვალებდა.

ეროვნულ საკითხისადმი მიდგომა მას აქვს რამოდენიმე ლექსში და
პოემაში „ბედი ქართლისა“. ეს მშვენიერი პოემა, სადაც იწლება ძველი
საქართველოს ტრადიციის უკანასკნელი მოქმედება, სადაც ერეკლე
მეფე სწვევტს ქართლის ბედს რუსეთთან დაკავშირებით — იძლევა საე-
სებით ანტირუსულ იდეოლოგიას, რომელსაც ატარებს მეფის კანცლე-
რი სოლომონ ლეონიძე და მისი მუუღლე სოფიო. ამას გარდა, იგივე პო-
ემა, მაშინდელი სასტიკი ცენზურული პირობების მიუხედავად, საკვირ-

ველი სიმკვეთრით იძლევა იმ კონსტიტუციურ აზრებს, რომელიც მაშინ გავრცელებული ყოფილა.

ნიკოლოზ ბარათაშვილი არდგენს საკითხს: — მეფის უფლება ვაჟ-მომდინარეობს ხალხისაგან, ერისაგან, და რა ნება აქვს მას მის დაუქობნავად გადასწყვიტოს მისი ბედი?

თვითონ სოლომონის პირით ეკამათება ერეკლე მეფეს და პრინციპიალურად არ ლებულობს მის შეხედულებას ერის უფლებაზე.

როდესაც სოლომონ ლეონიძე ატყობინებს თავის მეუღლეს — სოფიოს ერეკლე მეფის გარდაწყვეტილების შესახებ, სოფიო უპასუხებს:

„უწინაც დღე კი დამეღევა მე!

უცხოობაში რაა სიამე.

სადაც ვერვის იკარებს სული

და არს უთვისო, დაობლებული?

რა ხელს ჰყრის პატივს ნაზი ბულბული

გალიაშია დატყვევებული!“...

და მგოსანი ბარათაშვილი, კმაყოფილი სოფიოს ასეთი პასუხით, აღტაცებული ამბობს: —

ჰეი, დედანო, მარად ნეტარნო,

კურთხევა თქვენდა, ტკბილ-სახსოვარნო!

რა იქნებოდა, რომ ჩვენთა დედათ

სულიცა თქვენი გამოყოლოდათ!

ვინდა ჰყავს გულის შემატკივარი

მამულს ასული, ახლა თქვენგვარი?“...

თავის ძია გრიგოლ ორბელიანისადმი მიძღვნილ ლექსში ბარათაშვილი დასტირის ყაბახს (საჯირითო მოედანი).: —

„ძიავ ყაბახი, სამშობლო შენი

წაგართო ავის ენამან გესლმან“...

და ამავე დროს ბარათაშვილი ოცნებობდა რუსულ სამხედრო სამსახურზე; იყო დაჩაგრული როგორც სამოქალაქო სამსახურში მყოფი და ბოლოს გახდა განჯის მაზრის უფროსი!

დიდი მღელვარი სული, „ბედი ქართლისა“ დაწერის სამი წლის შემდეგ, 1842 წ. დაწერილ ლექსში მუხლმოდრეკილი სდგას მეფე ერეკლეს საფლავთან და ჩასძახის მას: —

„სადაც აქამდინ ხმლით და ძალით ჰვლობდა ქართველი,

მუნ სამშვიდობოს მოქალაქის მართავს აწ ხელი!

აწ აღარ ერჩის ქართლის გულსა კასპიის ღელევა;

ვერღა ურყევს მას განსვენებას მისი აღტყეღევა;

შავი ზღვის ზვირთნი, ნაცვლად ჩვენთა მოსისხლე მტერთა,

აწ მოგვიგვრიან მრავალის მხრით ჩვენთა მოძმეთა!

მშვილობა შენსა წმიდას აჩრდილს „გმირო განთქმულო,
უკანასკნელი ივერიის სიმტკიცის სულო!
აწ მიხვდა ქართლი შენსა ქველსა ანდერძამაგას,
და თავიანსა სცემს შენსა საფლავს, ცრემლით აღნაგას!“...

იმავე ხანაში სწარმოებდა დიდი ბრძოლა კავკასიის მთების დასა-
პყრობად: შამილი, მთას არწივი და რუსეთის წინააღმდეგ ომის სულის
ჩამდგმელი, აზანზარებდა მაშინ რუსეთს. და ამ ბრძოლის ხმა ევროპა-
შიაც ისმოდა. ქართველები კი რუსეთთან ერთად თავგანწირვით შა-
მილს ებრძოდნენ; მთელი მაშინდელი ქართული გეარის მხედრობა გა-
სული იყო ბრძოლის ველზე და აქ ბევრმა წარჩინება მიიღო. ისეთი გა-
ტაცებით, ისეთი აღტაცებით იბრძოდნენ ქართველები, რომ პირდაპირ
დამაჯერებელია ის განმარტება, რომელზეც თვით ბარათაშვილი უთი-
თებს. საქართველოს სამეფოს უკანასკნელ ეპოქაში მთამ მუდმივი თავ-
დასხმითა და აწიოკებით საბოლოოდ დაასუსტა და სიკვდილის პირზე
მოიყენა ძველი საქართველო. და აი, ეხლა საქართველო ისტორიულ
სისხლს იღებდა და შურს იძიებდა მასზე: —

„ძრწოდე კავკასო! ახლო არს დღე შენის აღსასრულისა!
შეთქმულან შენზე ერთბირად ძენი ქართლისა სრულისა,
აღებად შენგან სისხლისა, უბრალოდ დაქცეულისა,
და აღმორთმევიდ უწყალოდ შენს შორის ბოროტ სულისა!“

და აღტაცებული მგოსანი, აღფრთოვანებული ქართველთა გმირუ-
ლი გამარჯვებით, გუნდრუქს უკმევს მათ: —

„ძმანო, თქვენ ჰქმენით საქმენი, ღირსნი თქვენთა წინაპართა:
იმპერატორსა ემსხვერპლეთ, ვაი დაჰმართეთ წარმართთა !
აჩრდილნი ჩვენთა მამათა იშვებენ საიქიოსა,
და გვიკურთხებენ სახელსა, მომავალთ მოსალზინოსა!“...

და როგორ ხდება ეს, რომ ჩვენი დიდებული მგოსანი, რომლის გუ-
ლსაც სიამესა ჰგერის და აღიტაცებს სოლომონ ლეონიძისა და მისი მე-
უღლის მსჯელობა ერეკლე მეფის წინააღმდეგ; რომელიც დასწივის და
ვლოვობს დაკარგულ ყაბახს, დაღუპულ სამშობლოს, — მუხლს იდრეკს
იმავე მეფის საფლავის წინაშე, ქება-დიდებას უძღვნის მას, ხოტბას ას-
ხამს მის პოლიტიკას რუსეთთან საქართველოს დაკავშირების საქმეში
და ამასთან შეჰხარის რუსეთის მიერ თავისუფალი მთის დაპყრობას?

რანაირად ხდება ეს, რომ გუშინდელი კონსტიტუციონალისტი და
პოლიტიკური რადიკალი უსაშინელესი დესპოტის, იმპერატორ ნიკო-
ლოზ პირველის ტახტისათვის ქართველების მხრივ მსხვერპლის ვაღე-
ბას საქებურადა და საამაყოდ სთვლის?

„მშვიდობით, ჩემო გამომზრდელი, ჩემო მამულო!
მშვიდობით, მაგრამ შენთან მრჩება ოცნება ტკბილი...
გმირთ ქვე სამარევე, იმით წმიდა სისხლით მორწყულს,
სადა გინდ ვიყო, რაც გინდ ვიყო, ვარ შენი შვილი!“...

ასე მისტიკის ეახტანგ ორბელიანი თავის სამშობლოს, ოდეს იგა
გადასახლებული, რუსეთისაკენ მიემგზავრებოდა: —

„განდევნილს შორსა, შეუწყნარსა ამ წყევლიად მხარეს,
გული ძლივს მიძგერს, ველარ ვუმშერ შენს ნათელ სახეს!
რაც ვიტანჯები და ვისჯები შორს ყოფნით შენით,
ის იცის ღმერთმა, მაღალმა ერთმა, არ ითქმის ენით“...

დასჯილი და სამშობლოს მოწყვეტილი მგოსანი, იმედების და-
მსხვრეული და დაგლეჯილი ფრთებით, ქაეშნით მოცული და ჭმუნვით
პყრობილი, პესიმისტურად აელერებს თავის ჩანგს და მისი მოგონება,
მისი ფიქრი, მისი ოცნება საკუთარ მხარეს დაჰფოფინებს: —

„სამშობლოსაგან ეტლით ვიყავ მოშორებული;

ვიყავ ჭაბუკი, სამშობლოსკენ მიწევდა გული.

დღე და ღამ მედგა დაბუნდვილთა ჩემთ თვალთა წინა —

ჩვენი მამული, მშვენიერი ჩვენი ქვეყანა.

შორს ვიყავ მისგან, მაგრამ გულით სულ ვიყავ მასთან,
ჩემს ღარიბ ქობთან, ჩემს ვენახთან, ჩემს ღამაზე ველთან“...

(ძნელი არ უნდა იყოს დღეს ამ სიტყვების გაგება!)

და გადასახლებიდან ოდეს დაბრუნდა, მგოსანი ეწვია ალაზხანს: —

„ველად მოვედი მე შენს ნაპირსა,

ველად ყურს ეუვდებ შენს ტკბილ ბიბინსა,

ვესმენ, მაგრამ გულს ვერ მიხარებს,

მწარე ოცნება გულს ვერ მიჭარებს...“

ტურფავ მდინარე, რას ბიბინებ?

მწარე ოცნებას ვერ მიმიძინებ,“...

იგი ტკივილით უყურებს საქართველოს უბედურებას და იტანჯება:

„რა ვქნა ცოდვილმა, გულსა და სულს ცეცხლი მედება,

როს საქართველო დანგრეული მომეღანდება“...

მაგრამ მგოსანს იმედი მაინც შერჩა: სასოება მას არ ეკარგება: მას
სწამს საქართველოს მომავალი და თავის პოემაში: „იმედი“, მან ტურფა
ასულის პირით აღთქმა მიიღო: —

„გწამდესო, ღვაწლი მამა-პაპათ არ განჰქრებიან,

გწამდეს ეს შთენნი დიდებულად კვლავ აღსდგებიან:

მართლმადიდებელთ ჭეშმარიტი, ღმერთი ძლიერი

მოგფენსთ თვის სხივსა, თვის სიუხუცესს, და თქვენი ერი,
ქრისტეს ჯვარისთვის წამებული, კვლავ აღუყავდება“...

ამ პასუხით უცხო ტურჯა ასულმა „ნათელი და სიცოცხლე მოკ-
ლულს გულსა სცა!“...

ამგვარად: — ვახტანგ ორბელიანი თავის პოეზიაში თავს ველებს
სამშობლოს, სწუხს მის უბედურებაზე, დასტირის მის ნანგრევებს, მაგ-
რამ იმედით აღსავსე მოელის მის აღდგომას...

ცხოვრებაში: — იგივე ვახტანგ ორბელიანი, სახელოვანი მხედარი
და მებრძოლი ხელმძღვანელობს რუსის ჯარებს, იპყრობს მთას, განა-
მტკიცებს რუსულ იმპერიალიზმს იქ, და, რასაკვირველია, საქართვე-
ლოშიც, და დიდებული მეფის, ერეკლე, პატარა კახის შვილის შვილი
ნაღიჩის სამხედრო ოლქის უფროსია და ბოლოს მომრიგებელი მოსა-
მართლე!

9

„ებლა მე თითქმის 70 წლისა ვარ, ჯანმრთელი, სულით და გულით
დამშვიდებული და საზოგადო მოღვაწეობიდან თავისუფალი. ზედმეტი
არ იქნება ვაგიხსენო თანდათანობით ყველა ის შემთხვევანი, რაც მოხ-
და ჩემი მონაწილეობით, ან ჩემს თვალ წინ.

ამასთან ერთად ისიც მინდა ვაგიხსენო:

1. რომ აცდაათი წელიწადია მას აქეთ, რაც თავადმა ვასილ იოსე-
ბისძე ბებუთოვმა, ბაშკადი-კლარის და ქიურუქ-დარის გმირმა, წერილი
მომწერა, რომლითაც მე პირველ ქართველს და ჩემის სახით მთელ ქარ-
თველობას დეისტეიტელნი სტატსკი სოვეტნიკობის მიღებას გვილო-
ცავდა.

2. რომ თვრამეტი წელიწადია მას აქეთ, რაც დიდმა მთავარმა მი-
ხეილ ნიკოლოზის ძემ, როდესაც დამინახა გულზე ჩამოკიდებული ელ-
დიმირის ჯვარი მეორე ხარისხისა, მითხრა — ეს ჯვარი იმის ნიშანია,
რომ ხელმწიფე იმპერატორი თქვენზე განრისხებული აღარ არისო და

3. რომ თითქმის 50 წელიწადია მას აქეთ, რაც მე ტფილისის გიმნა-
ზიაში მასწავლებლად ვიყავი, ოთხი წლიწ შემდეგ ამისა, გუბერნიის კან-
ცელარიის მწარმოებლად ქალაქ ვოლოგდაში, მერმე მდივნად გენერალ
ესპეხოსთან, რომელიც იყო მმართველი გურია-სამეგრელოსი, იმერე-
თისა, აფხაზეთისა და სვანეთისა; კავკასიის ნამესტნიკის საბჭოს წევ-
რად; გლეხობის ბატონყმობიდან განთავისუფლების შესახებ შემდგარ
თავადაზნაურთა კომიტეტის ერთ-ერთ ხელმძღვანელად; ტფილისის გუ-
ბერნიის თავადაზნაურთა მარშლად და ებლა ვითვლები ერთი უმაღლე-
სი კომისიის წევრად სანკტ-პეტერბურგში“... —

ასე იწყებს თავის მოგონებას დიმიტრი ყიფიანი, მაგრამ თავის ამ
ცხოვრების ნუსხაში მას არა აქვს აღნიშნული, რომ იგი ზემოაღნიშნუ-

ლი შეთქმულების მონაწილე იყო: რომ ამის გამო იგი ვოლოგდაში გადაასახლეს; გამოტოვებულია აგრეთვე ის დიდი როლი, რომელიც მან ქართული საზოგადოებრიობის ასპარეზზე, კალმით თუ პრაქტიკული მოღვაწეობით, შეასრულა. არ დაწყებულა არც ერთი დიდი ქართული საქმე, რომელშიაც მას მონაწილეობა არ მიეღოს: — იყო ეს ბანკი, წერაკითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება, ბიბლიოთეკა, სამეურნეო საზოგადოება და სხვ. იყო ეს დაცვა ქართული ენისა, ქართული სკოლისა, ქართული ეკლესიისა, ქართული საზოგადოებისა და სხვ. და დაბოლოს, როდესაც საქართველოს რუსმა ეგზარხოსმა თავისი მრევლი დასწყევლა, დიმიტრი ყიფიანმა ხმა აღიმალა და მოსთხოვა მას ეს მრევლი დაეტოვებია. „შეშვითა რუსეთის მთავრობა! ღრმად მოხუცებული დიმიტრი ყიფიანი სტავროპოლში გადაასახლეს, სადაც მეფის აგენტებმა მას თავი რკინით გაუჭეპეს — 1887 წელს.

ოცდაათანი წლების შემდეგ, მისი დასაფლავება იყო პირველი დიდი ეროვნული დემონსტრაცია რუსეთის წინააღმდეგ. — ასეთი აღშფოთება გამოიწვია ქართულ საზოგადოებაში მისმა ევრაგულად მოკვლამ.

დიმიტრი ყიფიანი განსაკუთრებული დიდი მოვლენა მეცხრამეტე საუკუნის ჩვენს ცხოვრებაში. — და მე მას ესთელი კლასიკურ წარმომადგენლად მთელი იმ ხალხისა, რომელიც, მაღალი, საშუალო თუ დაბალი ხარისხით, მის გზაზე იყო შემდგარი.

კავკასიაში რუსეთის მმართველობის იერარქიის ზემო კიბეზე — დიდი მოხელე, თავის კაბუკობის ეამს რუსებს რო საქართველოდან განდევნას უპირება! — მერამე რუსეთის დიდი ერთგული, ხელმწიფე იმპერატორის მონაჭეშევრდომი და ამავე დროს ქართველი პატრიოტი, — ბაქარ ქართლის სახელით — ქართველი მწერალი და მთარგმნელი, თავისი ქვეყნისათვის მზრუნავი და ბოლოს მისთვის თავდადებული!

არჩილ ჯორჯაძე დიმიტრი ყიფიანის დახასიათებისათვის სწერდა: — „რუსეთის იმპერატორისადმი ერთგულების გრძნობა ის ტინი იყო, რომელზედაც აგებული იყო მისი აზროვნება და მოქმედება როგორც ქართველი მოღვაწისა, საქართველოს „ველისა“...

და მართლაც: ეს დახასიათება სრული ჭეშმარიტებაა, დადასტურებული თვით დიმიტრი ყიფიანის იდეოლოგიითა და მოქმედებით.

როდესაც იგი, 1864 წ. თებერვლის 16-ს, ტფილისის გუბერნიის თავდაზნაურობამ თავის წინამძღოლად აირჩია, მან მიმართა კრებას საიტყვით, რომელშიაც სხვათა შორის შემდეგი განაცხადა: —

„ერთგულება ჩვენი ხელმწიფე იმპერატორისა და მისი უმაღლესი ტახტისადმი აუცილებელია; ჩემი სინიღისისა და ძალისა და ღონის მიხედვით ერთგული მსახური ვიქნები ამ გრძნობისა; პირდაპირ ვამბობ, მე არ მესმის არავითარი ინტერესები, გარეშე ამ წესისა, გარეშე — ასე

ესთქვით — ჩვენი მოვალეობისა და ღირსების ბუნებრივი შეგნებისა: თავადაზნაურთა ღირსებას კი შეადგენს უძრაველი სამსახური ტახტისადმი“...

ქართველი დიდი პატრიოტი — რუსეთის დიდი მოხელე; ქართული ეროვნული ინტერესების დამცველი რუსულ მონარქიზმის ჩარჩოებში; ქართული კულტურის მოღვაწე — მეტროპოლიტი ქართველი ერის განვითარებისათვის — ქართული პატრიოტიზმის შემარიგებელი რუსულ გამანადგურებელ ეროვნულ პოლიტიკასთან. ასეთი იყო დიმიტრი ყიფიანი და იგი ტრადიციულად დაიღუპა ამ ასპარეზზე.

10

შეთქმულების ყველა წევრის შესახებ ასე დაწვრილებით ვერ მოკვებები ამბავს, მით უმეტეს, რომ აქ, უცხოეთში მათ შესახებ მეტად მცირე მასალა თუ მოიპოვება. მაგრამ პოლიტიკური ფსიქოლოგიის დასახასიათებლად, მსურს ერთი წუთით თქვენი ყურადღება შევაჩერო კაპიტან ზაქარია ჩოლოყაშვილზე (მეფის ასულის რიფსიმეს შვილი). იგი აქტიურ მონაწილეობას ლებულობდა როგორც რუსის ოფიცერი პოლონეთის აჯანყების ჩაქრობაში 1831 წელს და ერთი წლის შემდეგ, იგივე პირი აქტიური და მთავარი წევრი იყო ტფილისის 'შეთქმულებაში'. რაწინაირად თავსდებოდა მის შეგნებაში ეს ორი წინაუქმო მოვლენა: — პოლონეთიც ისევე დაჩაგრული იყო, როგორც საქართველო, და პრინციპიალურად — როგორ იყო მისთვის შესაძლებელი ერთი აჯანყების ჩაქრობაში მონაწილეობის მიღება და მეორე აჯანყების კი მზადება?

ეს მოვლენა აიხსნება, რასაკვირველია, იმ გარდატეხის დროით, როცა ძველი პრინციპები და ძველი მორალი სავსებით შერყეული იყო და ახლის დადგინება კი მხოლოდ სუსტ პროცესს წარმოადგენდა. ამკარაა, ქართველი ერი მისთვის მშობელი ერი იყო და მისთვის უფრო ახლო იყო ვინემ პოლონეთი, მაგრამ აქ ვარდგენ პოლიტიკური ფსიქოლოგიის საკითხს, რომელიც მართო პატრიოტიზმით არ შემოიფარგლება!

11

„მეც უცხო, უცხოთ, უცხო მხარესა უცხოთა დამფლან მე სამარესა, მაშინ დღითა მით მომიგონებდი, როს ტრფობის წყლულსა განგიცხადებდი. შენ უწყვი, რომე ვისთვის ვსცხოვრობდი, შევენების ღმერთად აღვიარებდი, ვიდრემდის სული ცოცხლად მექნების მუნემდის ტრფობა არა განჰქრების“...

ასე გულამოსკენით აფრქვევდა სრემლებს ციხეში გამომწყვდვლი გიორგი ერისთავი. ეს ის გიორგი ერისთავია, რომელიც, სასახლეში ბალზე დაპატივებული, კიბეზე ეროვნული ტანისამოსში გამოწყობილა აღიოდა, მსახურმა არ შეუშვა და ტანისამოსის გამოცვლა მოსთხოვა და იგიც გაჯავრებული სულ აღარ წავიდა; ეს ის გიორგი ერისთავია, რომელიც შეთქმულების უაქტიურესი წევრი გახლდათ და რუსების ამოქლტას გულისფანქვალით მოელოდა; ეს ის გიორგი ერისთავია, რომელიც ამ სურვილის გამო დასაჯა რუსის მთავრობამ პოლონეთში გადასახლებით, სადაც იგი დღე-ღამე-ღამე სამშობლოზე ოცნებობდა; და შემდეგ — კავკასიის მთავარმართებელ ვორონცოვის დახმარებით რომ ქართული თეატრი და ქართული ეურნალი დააარსა...

მოგეხსენებათ, რომ პირველი ქართული თეატრი მეფე ერეკლეს დროს შეიქმნა საქართველოში. ეს იყო სასახლის თეატრი, როგორც ყველგან იმ დროში. ქართული თეატრიც ქართულ სახელმწიფოს თან გადაჰყვა სამარეში და შეთქმულების მონაწილე კმ. მანანა ორბელიანის ცდა იგი გაეცოცხლებია, უშედეგოდ ჩატარდა. და აი, მთავარმართებელ ვორონცოვის დროს; მისივე დახმარებით გიორგი ერისთავმა დააარსა ქართული თეატრი, რომელიც შემდეგ მრავალი ტანჯვითა და უბედურებით წავიდა თავის ნარეკლიან გზაზე.

პირველი წარმოდგენა გაიმართა 1852 წ. და წარმოდგენილ იქმნათი გიორგი ერისთავის პიესა „გაყრა“.

ისიც მოგეხსენებათ, რომ პირველი ქართული გაზეთი (არა ყოველ დღიური, რასაკვირველია, რამდენადაც ვიცი, გამოვიდა მხოლოდ ერთი ნომერი) გამოიცა ერეკლე მეფის დროსვე; შემდეგ, 1817 წ. გამოსცეს ქართული გაზეთი და 1829 წ. შეთქმულებმა დააარსეს „ტფილისის უწყებანი“, რომელიც შეთქმულებთან ერთად გაჰქრა საქართველოდან.

მთავარმართებელ ვორონცოვის დროს, მისივე დახმარებით გიორგი ერისთავმა დააარსა ქართული თეატრი ეურნალი „ცისკარი“, რომელიც ორი წლის შემდეგ შეჩერდა, — და განაგრძო იგი 1857 წ. ივანე კერესელიძემ...

და როდესაც, 1856 წელს, კავკასიის მეფის მოადგილის თანამდებობის აღმასრულებლად დაინიშნა ალექსანდრე ბარიათინსკი, — ქართველმა თავადზნაურობამ მას ჩამოსვლისათნავე ისეთი ბრწყინვალე ბალი გაუმართა, რომ მისი შესახები წერილები და ნახატები პარიზის პრესაშიც იყო მოთავსებული...

ჩემს წერილებში: „ძველი და ახალი საქართველო“-ს სათაურით — (იხილეთ გაზეთი „დამოკიდებული საქართველო“ 1927 წ.), — როდესაც მე შევეხე ზემოდ-თვალვადავლებულ ეპოქას, ვწერდი: — რუსეთის მე-

მოსვლით საქართველოში — მოკვდა ძველი საქართველო, ანუ უფრო სწორედ, რუსეთში მოკვდა ძველი საქართველო. მის დასაფლავებაზე ბევრი სისხლი დაიღვარა, დიდ-ძალი ეროვნული ენერჯია დაიხარჯა, ქართველი ერი გაპარტახდა.

ძველ საქართველოს თან ჩაეტანა საფლავში თავისუფლება და დამოუკიდებლობა და ყოველივე ცდა მის დასაბრუნებლად ამოა შეიქმნა.

ძველ საქართველოში ხელისუფლების მატარებელი წოდება, (აქ არას ვამზობ ბაგრატიონთა დინასტიაზე, რომელიც რუსეთში მოსპო) ნაწილობრივ შეუჩრვდა დაბოლოს თავის მწარე ბედს და რადგან ეხლა ხელისუფლებისაკენ გზა მხოლოდ ერთად-ერთი იყო — რუსული სამსახური — იგიც შესდგა ამ გზაზე და მოხელეობა გადაიქცა სანუეყარ საქმედ.

მეტყრამეტე საუკუნის მთელი პირველი ნახევარი ქართულ ცხოვრებაში თითქო გაიყინა, თითქო შესწყდა საზოგადოებრივი მაჯის ცეჭა, აღარ ისმოდა იარალის ხმაური 30-ან წლების შემდეგ, არც სარდალთა ბრძოლის ყიჟინა და ომის სიმღერა; მხოლოდ ჩუმად, სუფრის გარშენო ხდებოდა სჯაბაასი და გრძნობათა აღტყინება დაკარგული თავისუფლების დასაბრუნებლად. ქართული სუფრა გადაიქცა ამ დროს ქართული პოლიტიკის ასპარეზად (და ეს დარჩა დღემდე)..

1832 წლის შეთქმულება უბრძოლველად ჩატარდა... ეს უკანასკნელი სამხედრო, ლამაზი ცდა რუსეთიდან განთავისუფლებისაკენ მიმართული სრული მარცხით დასრულდა და საქართველოში სამარისებური პოლიტიკური სიჩუმე ჩამოვარდა..

კავკასიის მთავარმართველის, ვორონცოვის პოლიტიკამ ქართულ ოპოზიციურ მიმართულებას საფუძვლიანად ძირი გამოუთხარა და — ქართული პოლიტიკური აზროვნება, მიმართული საქართველოს დამოუკიდებლობისაკენ. — კარგა ხნით დაიმარბა...

ეხლა ქართული პოლიტიკა სულ სხვა ტონზეა მოწყობილი. ესაა — რუსეთთან შერიგებისა და ლოიალობის კილო.

შეთქმულების შემდეგ ქართველ ინტელიგენციას დიდი საზრუნავი გაუხდა: ქართული მწერლობისა და საერთოდ ქართული კულტურის ზრდისა და განვითარების საკითხები; ძლიერ ვიწრო და უხეშ ჩარჩოებში, მაგრამ მაინც დაიწყო ქართული კულტურის ზრდა.

ეს მოვლენა მე ბუნებრივად მიმაჩნია: — ისტორიული ლოლიკიო, თუ ქართველი ერი ჯერ კიდევ ცოცხალი იყო და მას სასიცოცხლო ენერჯია ამოწურული არა ჰქონდა, იგი ამ გზაზე უნდა შემდგარიყო. მაგრამ იმ-დროინდელ მოღვაწეთათვის დამახასიათებელი ის არის, რომ ქართული ცხოვრების განვითარებას რუსეთის მთავრობას უმადლიან, ქართული ცხოვრების ზრდისათვის რუსეთის ზოტბას ასხამენ.

ქურნალი „ცისკარის“ უნიკიერესი თანამშრომელი მ. თუმანიშვილი 1857 წ. ამ შეხედულებას ასე მკაფიოდ გამოხატავდა: —

„სად იყო ჩვენს ტფილისის ქალაქში ამისთანა მშვენიერი სახლები, როგორათადაც ეხლა ვხედავთ? სად იყო ჩვენს ქალაქში ამისთანა ჩინებული ხიდი, რომელიც აღშენდა მტკვრის მდინარეზე? სადცა ყოფილა ადრე კალო და საბძელი, იქ ვხედავთ სამსა და ოთხ-ეტაჟიან სახლებსა; სადცა ყოფილა ნახნავეები, იქ ვხედავთ მშვენიერსა ბულვარსა;... ასე ზრუნავს იმ დღიდან, რა დღიდანაც იმყოფება საქართველო რუსეთის მფარველობასა ქვეშ, უმაღლესი ჩვენი მთავრობა, რომ არასა ზოგავს ჩვენის კეთილის მდგომარეობისათვის... მტერი ვერა ჰხედავს ჩვენს შევიწროებასა, ვინაიდან ვეიცავს უძლიერესი ორთავიანი ბედნიერი არწივი ჩრდილოეთისა. სწავლა ჰყვავის უსიტკბოსის ნაყოფითა“...

აი, ასეთი ვარდატეხა იყო მომხდარი ქართულ პოლიტიკურ აზროვნებაში და ტფილისში გაშენებულ სახლთა და ბულვართა ჩრდილში დაიშალა ეროვნული თავისუფლების იდეა, ჯვარი დაესო ამ იდეისათვის ბრძოლის სურვილს და რუსეთის მფარველობით დამტკბარნი, როგორც მოგახსენეთ, ხოტბას ასხამდნენ რუსეთს ქართველი მოაზროვნენი.

მხოლოდ მკრთალი საყვედურები იწერებოდა შემუარებში: — ძველი მებრძოლი და შეთქმული ალექსანდრე ორბელიანი ჰკიცხავს ამ პოლიტიკას, მაგრამ მისი ხმა, და ალბად სხვებისაც რჩებოდა შემუარების ქალღღებ და მას საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ბრძოლის მნიშვნელობა არ მინიჭებია...

18

ყველას მოეხსენება, რომ რუსეთის მიერ საქართველოს სამეფოს გაუქმებას თან მოჰყვა მრავალი აჯანყება-ამბოხება, რომელშიაც აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდა თავადაზნაურობის ის ნაწილი, საერთოდ რუსეთი რომ არ სურდა, და ის ნაწილი, რომელიც საქართველოს სამეფოს ტრადიციული დამცველი იყო. აქვე მონაწილეობას ღებულობდა ფართო მასშტაბით ქართველი გლეხობა. მაგრამ ყველა აჯანყება დამარცხდა. რუსეთი მტკიცედ დამკვიდრდა საქართველოში.

თავადაზნაურობა როგორც ქართული სახელმწიფოებრივი ბაზა მოიშალა და ვით ეროვნულ - პოლიტიკური ელემენტი განადგურდა.

ვინ ვის უნდა დაყრდნობოდა ეროვნულ ბრძოლაში? ვინ უნდა დარჩენილიყო ეროვნულ ფრონტზე? — აღარავინ, ან ვითარცა წოდება, ან საზოგადოებრივი ჯგუფი.

გლეხობა ბატონყმობაში და უფიცობაში ჩავარდნილი, მოკლებული იყო ყოველგვარ უნარს რაიმე პოლიტიკური როლი ეთამაშნა — და სწორედ ის უნდა გამხდარიყო ეროვნული ბრძოლის დროშის მატარებლად. მაშასადამე, უპირველეს ყოვლისა, აუცილებელი იყო მისი

ვანთავისუფლება ბატონყმური არტახებისაგან და მიზნად უნდა დასახულიყო მისი აღზრდა და ბრძოლის ასპარეზზე გამოყვანა. ეს ეპოქა არსებითად აღარ ეკუთვნის 1832 წლის თაობას. არამედ შემდეგ თაობებს და განსაკუთრებით „თერგდალეული“, რომელთაც, ისტორიული გეზის სრული აღლოს აღებით, მიზნად დაისახეს სწორად უბრალე ხალხის, გლეხობის, ქართველი ერის დიდი უმრავლესობის, მომზადება, რაც ილია ჭავჭავაძემ შემდეგი ლოზუნგით გამოხატა: —

„ჩვენ უნდა ვხდით ეხლა სხვა ვარსკვლავს,
ჩვენ უნდა მივსცეთ მომავალი ხალხს“...

მაგრამ დაეუბრუნდეთ ისევ საკითხს. მოვახსენეთ, რომ რუსეთი დამკვიდრდა საქართველოში. შეურიგებელთა ნაწილი მოხვდა შეთქმულებაში და მათ იგემეს რუსული რეჟიმის მუხრუჭები და ნაწილი სრულიად ვეერდზე გადავა, რუსეთისადმი ბოიკოტის გზას დაადგა.

ქართლის ერთი თავადი მაჩაბელი ყოველ კის-მარა დღეს გადასძახებდა თავის ბიჭს: — ადე, ბიჭო, გადაიხვედ სერზე! — სერს გადაღმა დაბანაკებული იყო რუსის ჯარი და შეურიგებელ თავადს სურდა გაეგო: — წავიდენ თუ არა რუსებო, ყოველ დილას ბიჭი გარბოდა სერზე და მუდამ ერთი და იგივე პასუხი მოქონდა: — არა, ბატონო, იქ არიანო! — ასე გრძელდებოდა ეს ამბავი, სანამ შეურიგებელი თავადი არ გარდაიცვალა. გარდაიცვალა მისი შვილიც, შვილიშვილიც! რუსები ასწელზე მერე დარჩენ საქართველოში...

და აი, როდესაც გადავშინჯავთ ჩვენი წარსულის ამ რთულ ფურცლებს, ჩვენს წინ იჭრება საკითხი: —

ქართული ეროვნული თვალსაზრისით, ვინ უფრო მართალი გამოდგა: — გენერალი აფხაზი, გრიგოლ ორბელიანი თუ მაჩაბელი?

გავიხსენოთ და დავახასიათოთ ეს სამი მიმართულება, ეროვნულ ბრძოლის ეს სამი გეზი.

გენერალი აფხაზის აზრით: — საქართველო ჯერ არ იყო ეკონომიურად და კულტურულად იმდენად მოძლიერებული, რომ შესაძლო ყოფილიყო თავისუფლების შენარჩუნება, რუსებიც რო გავრეკათ, იმ შემთხვევაშიც, ღებულობდა რა მხედველობაში საგარეო მდგომარეობას, სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის მოწყობისათვის და სააღმშენებლო მომზადებისათვის საჭირო იყო დრო ანუ როგორც იგი თვითონ ამბობს: დრომ უნდა ალადგინოს საქართველო!

გრიგოლ ორბელიანის აზრით: — თუ კი ქართველები რუსებს გარეკედენ, საქართველო სახელმწიფოებრივ აღმშენებლობასა და თავისუფლების დაცვას შესაძლებდა.

მაგრამ გრიგოლ ორბელიანმა და მისმა მეგობრებმა რუსეთი საქარ-

თველოდან ვერ გარეკეს, თავშივე მარცხი შეემთხვათ და აშკარად დაინახეს თავისი ბრძოლის ამაოება, მიზნის მიღწევის სრული შეუძლებლობა. ამ უნაყოფო და უშედეგო ბრძოლას თავი დაანებეს და რუსეთს შეურჩიდნენ, მტერიც: ამოუდგენ მას გვერდში, იბრძოდნენ მასთან ერთად და ამასთანავე ეწოდნენ ქართველი ერის კულტურის ასპარეზზე მუშაობას, ამზადებდნენ მას ლექსით თუ პროზით, სკოლის, გაზეთის, და სხ. დაწესებულებათა დაარსებით. იცავდნენ ქართულ კულტურას, ქართულ ენას, ქართულ სკოლას... ამგვარად გრიგოლ ორბელიანი და მისი თაობა გადავიდა გენერალ აფხაზის ხაზზე, დაიჭირა მისი პოზიცია.

მაჩაბელის აზრი და მოქმედება მარტივი იყო: იგი განზე გადავა, რუსეთს ბოიკოტი გამოუცხადა მხოლოდ და არავითარი მონაწილეობა ქართული კულტურის განვითარებაში არ მიუღია.

მაჩაბელი და მისთანანი ზევნმა ისტორიამ დაივიწყა, დაივიწყა იმიტომ, რომ ისინი არა სჩანან იქ; არა სჩანან იმიტომ, რომ ისინი არ მოქმედებდნენ, და ეინც არ მოქმედებს ის ისტორიისათვის დამალულია. თვით ისტორიამ გაასამართლა ეს ხალხი, რომელიც თავისი განდგომილობით უნადავგო და უკვალო აღმოჩნდა. მათ ვერ გაავლეს ორნატა საქართველოს ყანაზე, — და განდგომილთ ეს არც შეეძლოთ.

მაშასადამე, დარჩა მთელი თაობა, რომელიც ეკუთვნოდა შეთქმულთა წრეს, რომელსაც მრავალი მიემატა შემდეგში, და რომელიც შეურიგებული საქართველოს დამოუკიდებლობის დაკარგვასთან, — მაინც ამზადებდა ქართველ ერს ამ დამოუკიდებლობისათვის — კულტურის განვითარების გზით და ეს მომზადება იყო მომზადება მთელი ქართველი ხალხის, ქართველი ერის მთლიანად. ხალხის ამგვარ მზადებაში გადის მთელი ეპოქა 1918 წლამდე, სანამ ეროვნულმა ეინაობამ თავისი საკუთარი სახე არ მიიღო.

მაგრამ ესლა დაეუბრუნდეთ იმ საკითხს, რომელსაც ასე ხშირად ვარდგენდი: — რანაირად, როგორ ხდებოდა და რატომ ხდებოდა ის, რომ გუშინდელი მემამოხენი, გუშინდელი შეთქმულნი, გუშინდელი მებრძოლნი საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის, გუშინდელი კონტრტუციონალისტები და რესპუბლიკელები, — დღეს ხელს იღებენ ყოველივეზე, ივიწყებენ გუშინდელ წარსულს და ურიგდებიან მტერს, შემდეგ თანამშრომლობენ მასთან ან ეხმარებიან მას?!

საკითხი შეიძლება უფრო ფართოდ წარმოსდგეს და შეეხოს მთელ თავიდაუნაურობას, იმ წოდებას, რომელსაც საქართველოში პოლიტიკურად და სოციალ-ეკონომიურად გაბატონებული ადგილი ეჭირა.

როდესაც არჩილ ჯორჯაძე ეხება ამ საკითხს და თავიდაუნაურობის როლს საქართველოში რუსეთის გაბატონების ეამს, სწერს: — „რამდენად მტრულად ეკიდებოდა ხალხის მშრომელი ნაწილი, გლეხკაცობა

მთავრობას, იმდენად ჩვენი ფეოდალობა ფებქვეშ ეგებოდა იმავე მთავრობას. ფეოდალობისათვის ეს სასარგებლო იყო. ძველი სამთავროების მფლობელნი, უხვად დაჯილდოებული იყვნენ. და ადვილად ანაცვალეს ფულს და საპატიო ადგილებს თავიანთი სამფლობელოები. ქართლის ფეოდალებმა რუსობაში მეტი გამოჩინება ნახეს... თავადაზნაურობის დიდი ნაწილი არც უსაქმოდ დარჩა ახალ ბატონობის ხანაში, არც დაუჯილდოებელი“...

ეს სასტიკი განაჩენი გადაჭარბებულად მიმაჩნია. მაგრამ ყოველ შემთხვევაში იგი არ შეეხება იმ ნაწილს, რომელზეც ჩვენა გვაქვს ლაპარაკი. მართალია, ეს ნაწილიც, შემდეგში, არ იყო ჯილდოს მოკლებული, მაგრამ მის საზრუნავ საგნად ეროვნული საკითხი მაინც მუდამ დარჩა...

უკვე აღვნიშნე, რომ 1832 წლის შეთქმულების მოსპობასთან ერთად მოისპო თაბუნიტური ქართული პოლიტიკა. და ეს მოსპობა მოხდა სრულიად ბუნებრივად: — აღნიშნული მოვლენის შემდეგ აღარ დარჩა არც ერთი საზოგადოებრივი ძალა, რომელსაც პოლიტიკური ბრძოლის წარმოება შესძლებოდა. აი, აქ იწყება მებრძოლთა ტრაგედია. აქ იწყება მებრძოლთა ეროვნული „მე“-ს გაორება; აი, აქ დაშორდა ერთმანეთს მათი მიზანი და სინამდვილე; აი, აქ მოსწყდა ეროვნული ფიჭრი და მისწრაფება რეალობას და ოცნების სამყაროში გადავიდა; ეს ფიჭრი და მისწრაფება შორს იყო არსებული სინამდვილესაგან, და ეს სინამდვილე კი იყო ისეთი გულშემზარავი, ისეთი სასტიკი!... აქ, ამ წინადაგზე მოხდა ის გაორება, რომელიც დაღად ამჩნევია მთელ მაშინდელ თაობათ...

ქართული პოლიტიკური ბრძოლის ასპარეზიდან გადაცივებული, ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ კალაპოტიდან ამოვდებული, — სად უნდა წასულიყვნენ? საით უნდა მიემართათ თავისი ეროვნული ენერგია? და აი, ისინი გადადიან ლიტერატურის ფრონტზე, საერთოდ კულტურის ფრონტზე და აქ ეწევიან ბრძოლას. აქვე გაისმის ტირილი და კვნესა სამშობლოზე; მოწოლილ და დაგუბებულ სევდასა და კავშანს აქ პშლიან სიტყვა-კაზმულობის ფორმებში, საფუძველს უყრიან ეროვნული მოტივების მწერლობას და პრაქტიკულად ეწევიან მუშაობას ქართული კულტურის განვითარებისათვის. მათი ეს მუშაობა თანამიმდევნობით გადადის სამოციან წელთა თაობების მუშაობაში...

შეიძლება ითქვას, რომ ისინი: — ალექსანდრე ჭავჭავაძე, გრიგოლ ორბელიანი, ვახტანგ ორბელიანი, ნიკოლოზ ბარათაშვილი, გიორგი ერისთავი, დიმიტრი ყიფიანი, ალექსანდრე ორბელიანი, საერთოდ, მთელი თაობანი, იყვნენ უპრინციპონი ოპორტუნისტები, მედროვენი ან სხვა ასეთი რამ? შეიძლება ითქვას, რასაცორეველია, თუ საკითხს

დღევანდელი თვალსაზრისით მიუვლდებით, მაგრამ მეთოდოლოგიურად ეს სწორი არ იქმნებოდა.

სინამდვილემ დაამარცხა მათი იდეალი; მიზანი უკვე აღარ შეეფერებოდა არსებულ პირობებს; ამ მიზნის განსახორციელებელ პირობების შექმნისათვის საჭირო იყო დიდი მზადება და დიდი დრო. და ამ გეზით დაიწყეს მათ მუშაობა.

რომ ისინი ბოლომდე შეუდარეველად თავის იდეალს გაჰყოლოდნენ, ან უნდა მაჩაბელივით განზე გამდგარიყვნენ, ან თავი მოეკლათ. საკითხის არც ერთ ამ გარდაწყვეტას არაეითარი სარგებლობა არ შეეძლო მოეტანა ეროვნული ბრძოლისათვის მაინც, და სინამდვილის სისასტიკით იძულებულნი, ისინი დადგნენ რუსეთთან შერგებისა და ლოიალობის გზაზე და ზოგიც რუსეთის ამოუღდა გვერდში.

ბევრი ხედავდა ამ წინააღმდეგობას, ბევრს ესმოდა ეს ძალიან კარგად, რომ რუსეთი და საქართველო — ორი მოწინააღმდეგე მოვლენა იყო, — რომ რუსეთი საქართველოს ეროვნული სახეობის მოსპობას შეეცდებოდა და მართლაც სციდილობდა, მაგრამ აქ, ამ ფრონტზე, ისინი უკვე რუსეთთან აღარ იყვნენ, სდგებოდნენ რუსეთის წინააღმდეგ, ებრძოდნენ გამარჯვებულ პოლიტიკას და იცავენ როგორც შეეძლოთ ქართულ ეროვნებას, მის სახეობას. ეს პარალელი მეტად აშკარად მოსჩანს ჩვენი ისტორიის ამ გზაზე.

იქნებ ვინმემ იფიქროს, რომ ამ გზაზე ისინი არხინად გრძნობდნენ თავს? იქნებ ვინმემ იფიქროს, რომ ისინი იოლადა და მსუბუქად ურიგდებოდნენ და იტანდნენ ამ გაორებულ მდგომარეობას? რასაკვირველია, არა! მათი სული გაორებული იყო პიროვნულად და ეროვნულად და სადაც გაორებაა, იქ ტანჯვააც არის, შწუხარება, სევდა! და ამის მწარე ბეჭედით მთელი მაშინდელი ლიტერატურა დადალულია და ეს დაღი მოდის და მოჰყვირის ამ მძიმე და ნარეკლიან გზაზე!

აქ დავსვამდი წერტილს, მაგრამ რომ წარსული საუკუნის სრული სურათი წარმოვიდგინოთ, შევიჩერდები კიდევ მეცხრამეტე საუკუნის ორ ბუმბერაზ ქართველზე, რომელთაც შეატრიალეს ქართული ეროვნული პოლიტიკის საქე და მიმართეს იგი ახალი ნაპირისაკენ, საიდანაც უნდა გამოეყვანათ ახალი ძალა ეროვნული დამოუკიდებლობის ბრძოლის ასპარეზზე.

ამ ნაპირზე იდგა ქართველი ხალხი, ქართველი ერის ფიზიკური ჯმრავლესობა, რომელიც ეროვნულ შეგნებულ მეობას არ წარმოადგენდა, და რომლის ეროვნული ვათვითცნობიერება და ეროვნულ ფრონტზე გადასხმა მათ მიზნად დაისახეს. ეს იყო ახალი გეზი და ტაქტიკა — ხალხისაკენ, დემოკრატიისაკენ. მათ აღადგინეს ოპოზიციური პოლიტიკა, მათ

გამართეს ბრძოლა საქართველოს დამოუკიდებლობისა და თავისუფლების იდეალის კვლავ დროშაზე აღბეჭდვით. — და ამვე დროს, ხალხის სამსახურს, იმ მიზნით რომ იგი გამოეყენათ და დაერაზმათ ამ დროშის — ქვეშ. შევლიეს თავისი უდიდესი ნიჭი და ენერჯია, კალამი და შის ქვეშ. — შევლიეს თავისი უდიდესი ნიჭი და ენერჯია, კალამი და

„როგორ შევეყრები მე ჩემს ქვეყანას და როგორ შემეყრება იგი მე? რას ვეტიცი მე ჩემს ქვეყანას და რას მეტიცი იგი მე?“

„ეინ იცის: იჭნება მე ჩემმა ქვეყანამ ზურგი შემომამქციოს, იჭნება მიმითვისოს კიდეცა, რადგანაც ჩემში მაინც-და-მაინც ჩემის ქვეყნის დერიტაა დადებული. მაგრამ მაშინ რა ეჭნა, რომ ჩემმა ქვეყანამ მანი-ყოლოს და მიაშბოს თავისი დარდი, წუხილი, მზიარულება, იმედი თუ უიმედობა, და მე კი, მის ენას გადაჩვეულმა, ვერ გავიგო მისი ენა, მისი სიტყვა? იჭნება მიმლოს კიდეც და როგორც თავისი შეილი, გულზედაც მიმიკრას და ხარბად დამიგდოს ყური. მაგრამ მე შევეძლებ კი, რომ მას ღვიძლი სიტყვა ვუთხრა და ამ სიტყვით, დავრდომილს აღდგომის იმედი მოვფინო. უნუგეშოს ნუგეშინი ვეც, მტირალს ცრემლი მოვწმინდო, მუშაკს შრომა გავუადვილო და ის თვითთული ნაპერწკალი, რომელიც არ შეიძლება რომ ყოველ კაცში არა ეოლაედეს, ერთად შევაგროვო? შევიძლებ კი? შევიძლებ ვასაგონის სიტყვის თქმასა?“

„გადასწყვიტე, რომ ჩემი ქვეყანა მიმიღებს და მიმითვისებს კიდეც. იმიტომ რომ იმისი სისხლი და ხორცი ვარ; იმის სიტყვასაც და ენასაც გავიგებ, იმიტომ რომ მამულის სიტყვას მამულის შეილი ყურს უგდებს ვანა მარტო ყურითა. — გულითაცა, რომლისათვისაც დღემილო ვასაგონია; ჩემ სიტყვასაც გავაგებინებ, იმიტომ რომ შეილის სიტყვა მშობელს ყოველთვის ესმის. მაგრამ ამას სულ სიტყვაზედ ვლაპარაკობ, საქმე კი საქმეშია. შენმა ქვეყანამ საქმე რომ მოგთხოვოს, მაშინ რა.ა.ა. იქ?“..

ასე სწორდა ილია ჭავჭავაძე, ოდეს იგი რუსეთიდან საქართველოში ბრუნდებოდა.

რა უნდა მოეთხოვა საქართველოს ილიასათვის და რა უნდა ეთქვა მას? რა იყო ის საქმე, რომელზეც ილია უნდა შეჩერებულიყო? ეს საქმე მისთვის ჯერ აღბად ასახული არ იყო, გარნა აზრი და სიტყვა, მისი მიმართულება თავიდანვე გარკვეული იყო.

რას უნდა შეეწუხებია მოაზროვნე ქართველი?

პასუხი ერთია: — საქართველოსა და მის მდგომარეობას.

საქართველო — უფლება აყრილი რუსეთისაგან, დამონებული და

დაბეჩავებული. და ის ვარსკვლავი, რომელსაც „ჩვენ უნდა ვსდიოთ“ — მას სამშობლოს ცაზე უნდა გამოეშუქებინა. მიზანი მიეცა; და ილიამ თავის თანამგზავ მოხვევს ასე დაახატვინა ეს ვარსკვლავი: —

„ადრიდა ავად თუ კარგად ჩვენ ჩვენი თავნი ჩვენადვე გვეუხუნეს, მით იყის უკედ“...

აქ მოგვცა ილიამ ის იდეა, რომელიც ქართველი ერის ვარსკვლავად უნდა გადაქცეულიყო, და რომლისაქენაც ქართველი ერი ბრძოლით უნდა წასულიყო. ეს იყო მართლა ვარსკვლავი. შორეული და მიუწოდომელი, — მაგრამ ამ ვარსკვლავს უნდა მოეცა ის სხივები, რომელიც გაათბობდა და სიცოცხლეს შთაბერავდა ქართველი ერის სულს — ეს იყო საქართველოს დამოუკიდებლობის იდეა!

„მიგიხვდი, ჩემო მოხვევე, რა ნესტართაც ხარ ნაჩხველეთი. ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეუხუნეს“ — სიტყვი შენ და მე გავიგონე. მაგრამ გავიგონე თუ არა, რაღაც უცნაურმა ტკივილმა ტვინიდან გულამდე ჩამიზბინა, იქ, გულში გაითხარა სამარე და დაიმარხა. როდემდის დამრჩეს ეგ ტკივილი გულში, როდემდის? ოხ, როდემდის?.. ჩემო საყვარელო მიწა-წყალო, მომეც ამისი პასუხი!“...

ასე შესწიოდა ილია და ელოდა პასუხს. და ეს პასუხი მას საქართველოში უნდა მიეღო. და ოდეს იხილა მან საქართველო, გაიგო მისი ვითარება, გამწარებული ხმით აღმოხეთქა მისი დამწვარი გულიდან: —

„მაგრამ მამულო, ჩემი ტანჯვა მხოლოდ ის არის, ის არის მხოლოდ საეღალლო და სამწუხარო, რომ შენს მიწაზედ, ამდენ ხალხში კაცი არ არის, რომ ფიქრი ჩემი, გრძნობა ჩემი გავუზიარო“...

სად იყო ის ქართველი, ვისაც ილიას ხმა უნდა გავეგონა?

„მაგრამ სად არის ქართველი და ქართველობა? ერთი ეს მინდა გკითხო: ვართ-ღა სადმე?...“

„ქართველები არ არიან, მაშ რა არიანო? არიან თავადნი, აზნაურნი, მღვდელნი, ეკაჰანი, ჩინიანნი და უჩინონი. — ყველანი არიან, და ქართველი კი არსად არის...“

„ქართველი საყოველთაო სახელია და ამაში რა არის საყოველთაო! — თქვენ მე მიჩვენეთ ის ადგილი, საცა მაგ თვითეული გზები ერთად იყრება საყოველთაო საქართველოს სიკეთისათვის, მაშინ მეც ვიტყვი: ქართველი აგერ არის-მეთქი. ის საერთო ნიშანი მიჩვენეთ, საითყენაც თვითეულის ჩვენგანის ჭკვა, გონება, ფიქრი, გრძნობა, სურვილი ერთად, ხალისიანად და შეუპოვრად მიიწევდეს საყოველთაო საქართველოს კეთილდღეობისათვის, მაშინ მეც ვიტყვი: ქართველი აგერ არის მეთქი. საერთო ლხინი მიჩვენეთ, საერთო ჭირი მიინცა, მაგრამ სად არის: ჩემი ლხინი შენი ლხინი არ არის, შენი ჭირი ჩემი ჭირი არ არა“.

ქართველი საყოველთაო სახელია და კიდევ ამას გკითხავ: საყოველთაო რა გაქვს?

„აბა დაიძახე: ქართველო-თქო, თუ შავის ზღვიდან მოყოლებული კასპიის ზღვამდე მარტო ლიპ-გადმოგდებულის ქართულის მეტმა (ე. ი. გორის მაზრაში მცხოვრებელმა) შემოგხედოს ვინმემ, და თუ გაჭირდა, იწემა კახელმაც თავისი მსხვილი კისერი შენკენ მთლირიჯოს, სხვა-ნი კი ყურსაც არ გათხოვებენ, თითქო ამით არ ეძახიანო, თითქო ისინი ქართველები არ არიანო...“

„ის შემერებელობითი, დიდებული ერთიანი აზრი, რომელსაც ყოველი ჩვენგანი ქართველობაში უნდა ხედავდეს, ის სახელი, რომელიც ყველას გვერჭვა, დაირღვა, ჩვენის გონებიდან ამოშრა, და ქართველი ეხლა ერთის კუნჭულის მცხოვრებია, საკუთარი კერძობითი სახელი-და ვაბდა, და არა საერთო, საყოველთაო მთელის იმ ხალხისა, რომელიც ერთად ტანჯულა, რომელსაც ქართველთა შესისხლულის ისტორიის მძიმე უღელი ქირში თუ ლხინში, ერთად ძმურად უწევნია, რომელსაც ერთისა და იგივე ენით ქირში უგლოვნია, ლხინში უმზიარულნია, და რომელსაც დღესაც ერთისა და იგივე ენით — თუ არაფერს აკეთებს — თავის მოძმეს მაინც აბეზღებს ღმერთთანაცა და კაცთანაცა.“ (დაწერილია 1866 წ.).

ასეთი შემზარავი სინამდვილე დახვდა ილიას საქართველოში და სად უნდა ეძებნა მას გამოსავალი, რა გზას უნდა დასდგომოდა?

ერის უფლებათა მატარებელი წარსულში — თავიდანაწაფრობა — პოლიტიკურად უკვე განადგურებული იყო და გლახობა კი ბატონყმობის უბედურებაში ჩავარდნილი.

ასეთი იყო საშინელი სინამდვილე საქართველოში, სადაც ეროვნული იდეა პოლიტიკის ასპარეზიდან თითქმის გამჭრალი იყო და რუსული პოლიტიკა კი იჭით მიმართული, რომ ქართველ ერს ბოლო მოჰღებოდა. ამიტომ პირველ რიგში დადგა საკითხი თავდაცვისა, ქართველი ერის ვინაობის დაცვის საკითხი. და ილია სინამდვილის სრული შეგნებით ამბობდა, რომ ბრძოლის საგნად დღეს უნდა იყოს: —

„ჩვენის დაცემულის ვინაობის აღდგენა, ფეხზე დაყენება და დაცვა ყოველის მოსალოდნელის ფათერაკისაგან. რომ ეგ ფათერაკი მოსალოდნელი იყო და დღესაც თავიდან არ ავცდენია, — ყველასათვის ცხადზე ცხადია...“

„სხვა საგანი ამაზედ უმძიმესი, ამაზედ უსაჭიროესი არა აქვს ეხლანდელ საქართველოს შვილს. ყველამ, ვისაც რამ შეუძლიან, ამ მიმართულების ქვეშ უნდა მოიყაროს თავი და ერთად ძმურად იმოქმედოს.“

„ყოველი საქმე, ყოველივე საგანი, რაც ჩვენის ცხოვრების მიმაკლობაში თავისით თუ სხვისით აღმოჩნდება, სულ ყოველისფერი ჩვენი ვინაობის საქმეს უნდა შეეუბრჩიოთ, ქვეშ დაუყუენოთ. სკოლაა, ბანკია,

თუ თეატრი, ყველაფერს სულ მაგისაკენ უნდა მივებრუნოთ თავი. ვაყენებთ სადმე კაცს მარშლად, თუ ბანკის გამგებლად, თუ მასწავლებლად, თუ სადმე სხვად. — მაგ მიმართულების სასწორზე უნდა ავწონოთ...“

და აი, უდიდესი იდეა საქართველოს ეროვნული დამოუკიდებლობისა — ჩამოვიდა პრაქტიკულად ეროვნული ვინაობის აღდგენისა და დაცვის საკითხზე, და ხალხის მომზადებაზე ამ ეროვნული იდეის მისაღებად და მისთვის ბრძოლაში გამოსაყვანად.

რა ნიადაგზე და როგორ შეიძლებაოდა ეს მაშინ. როცა ქართველი ხალხი მოკლებული იყო ყოველგვარ სახელმწიფოებრივ ორგანოს და კიდევ მეტი: ყოველგვარ საზოგადოებრივ დაწესებულებებსაც? — თუ ამას დავემატებთ, რომ საერთოდ საზოგადოებრივი ცხოვრება ეხლა იდგამდა ფეხს და დამდაბლებული იყო, სურათი საშინელი იქნება!

ამიტომ ილიას დევიზი იყო: — თვითმოქმედება. მხოლოდ თვითმოქმედების გზით შეიძლებაოდა ფეხზე დადგომა, ვინაიდან დამხმარე არავინ იყო (ხელის შემშლელი თვით რუსული რეჟიმი!) და ორგანოც არც ერთი!

ესაა ნიადაგი, რომელზეც დადგა ილია და მისი თაობა: — საქართველოს სინამდვილეზე თვითმოქმედების გზით, საკუთარი თაოსნობით საზოგადოებრივი ცხოვრების შექმნა, ერის მომზადება ეროვნული ბრძოლისათვის.

რა უნდა ყოფილიყო მიზნად, პრაქტიკულ მიზნად დასახული?

რასაკვირველია, პირველ რიგში: — წერაკითხვის გავრცელება, სკოლა და ქართული ენის, ქართული გაზეთის, ქართული თეატრის, ქართული ეკლესიის, ქართული ბანკის, ესე იგი, ცხოვრების ყველა დარგში შექრა და მკვიდრ ნიადაგზე ქართველი ერის მომზადება. ამ მუშაობისაკენ მოუწოდებდა ილია ყველას, ყველას, ვისაც სწამდა ქართველი ერი, და მთელი თაობა ილიას შეთავაზობით ჩაუდგა ამ უზარმაზარ მუშაობას და მთელი ნახევარი საუკუნის მანძილზე სწია ეს მძიმე ჭაბანი. ამ თაობამ შექმნა წერაკითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება, ქართული პრესა, ქართული თეატრი, სათავადაზნაურო ბანკი და სხ. ეს იყო თვითმოქმედების ნიადაგზე მძიმე ნაბიჯით, მძიმე ტაატით დაწყებული ეროვნული ცხოვრება. და 1892 წ. ილიას უკვე შეეძლო დაეწერა: —

„ილია, ჩვენი ქვეყანა, ჩვენი ერი... მიხვდა, რომ ამა ქვეყნის სუფრაზე ადგილი აქვს მარტო იმას, ვინც დამყარებულია თავის საკუთარ მხნეობაზედ, თავის საკუთარ მარჯვენაზედ და ვინც თავის-თავს იმედით ჰგულოვნობს, ვინც თავის თავის იმედით ომობს და იბრძვის ამ წუთისოფელში — არსებობისა და საპატიო ადგილის დაჭერისათვის“...

ვის უნდა დაყრდნობოდა ილია და ვინ მიაჩნდა მას ეროვნულ ლტო-
ძად? იგი დას-დასად არ ანაწილებდა საქართველოს, მაგრამ მან იცოდა
თუ ვინ უნდა გამხდარიყო მისი ეროვნული იმედის მატარებლად.

„უბრალო გლეხობა — ეს უმრავლესობა ქართველობისა, ეს სულა
და გული ჩვენი ეროვნული იმედებისა (ხაზია ჩემია, ვ. ნ.), — აი როგორ
ახსიათებს მას ილია; აი, ვისკენ მიიხედა მან და ვიზე დაიწყო ზრუნვა-
სკოლა გლეხობას, დაიძახა მან, და როდესაც 1879 წ. წერაკითხვის
საზოგადოება იქმნა დაარსებული, იგი სიხარულით შეეგება მას: —

„თუ ჩვენი ხალხის ბედნიერება გვინდა, უნდა ვეცადოთ, რომ იმისი
მდგომარეობა გავაუმჯობესოთ: სწავლაც შევძინოთ და უკეთესის ცხო-
ვრების ღონეც მივსცეთ“... (ხაზი ჩემია, ვ. ნ.).

„ჩვენ სწავლა გვეჭირდება და რადგან სახალხო შკოლები სწავლის
პირველ საფეხურს შეადგენენ, მზიარულებით უნდა მივეგებოთ უო-
ველს საზოგადოებას, რომელსაც კი სახალხო შკოლების გამრავლება
განუზრახავს“...

„გავრცელდება სწავლა-განათლება სამშობლო ენაზე და მით მიე-
ცემა ჩვენს ქვეყანას ის ყოველად უსაჭიროესი ნიჟანაგი, ურომლოდ სა-
გვარტომო და თვითმომქმედი ცხოვრება და წარმატება შეუძლებელია“

„ეხლა საქმე ჩვენზედ, ე. ი. ქართველ საზოგადოებაზედ, არის და-
მოკიდებული; უნდა აღმოვეჩინოთ, რაც შეიძლება მეტი სახსარე და
საშუალება ფულით თუ სხვა რითიმე. ნურას დავზოგავთ ამ საქმი-
სათვის“...

უფრო მეტად გარკვეულად ილია ეხება ამ საკითხს სხვაგან და ამ-
ბობს: —

„საშუალო სასწავლებელნი მარტო შემძლებელთათვის არის მი-
სალწევი, ესე იგი — თავადაზნაურობისათვის და მოქალაქობისათვის.
ამის გამო მთავრობის მზრუნველობა განათლების შესახებ დღეს-აქა-
მომდე მარტო წოდებათა (სოსლოენი) განათლების მზრუნველობას მო-
ასწავებდა და სხვას არაფერს; სხვა დანარჩენი, ფრიად დიდ-ძალი ხალ-
ხი კი, რომელიც ქვეყნის ჰემშარიტს ღონეს შეადგენს, ამ მზრუნველო-
ბიდან გამოკლებული იყო“...

და როდესაც ზოგიერთ ადგილში თვით ხალხმა დააარსა თავის-
თვის სკოლა, ილია სწერდა იმედიანად: —

„ამ სახით-თაოსნობა სწავლის გავრცელებისათვის ხალხში თვი-
თონ ხალხმა იტვირთა. ამაში ვხედავთ ბევრს სანუგეშოს“...

იგი მოითხოვდა და იცავდა არა მარტო ვაჟთა სასწავლებელს, არა-
მედ ასულთათვისაც —

„მოგვეცით სასწავლებელი ქართველის ქალისა, ქართველის დედი-
სა, ქართველის ოჯახის დედაკაცისა“...

მაგრამ როგორი უნდა ყოფილიყო ეს სასწავლებელი?

„ნუ რაინ ნუ დაიფიქვებთ, რომ საქართველოში საქალეზო სკოლამ ქართველს უნდა გაუზარდოს ქართველი დედა. ქართველი დაი, ქართველი დედაცაი. თუ სკოლა ამას არ იქმს, ის სკოლა წყალსაც წაუღია“...

სკოლა ერთი დარგია ეროვნული ცხოვრებისა: მას გვერდში უდგას თეატრი და აი, ილიას თაობის მიერ დაარსებულ მუდმივი ქართული თეატრის შესახებ ილია სწერს: —

„ძლივს ერთი საჯარო ადგილი მაინც გვექნება, საცა ჩვენის ეხით ვილხენთ, ჩვენის ენით ვინაღვლებთ, ჩვენის ენის მოწყალებით გაეიტარებთ თვალ წინ ჩვენს ცხოვრებასა მთელი მისი ჭკუისა და გულის მონაგართა“...

სკოლა, თეატრი. — მაგრამ ქართული წიგნი? რომლის ფურცლებზე აღბეჭდილი უნდა იყოს ქართველი ერის ისტორია. მისი ვინაობა, და ილია გვასწავლის: —

„გამოღვიძებამ ერისამ უგემურის ძილისაგან აქედამ (დავიწყებულ ისტორიის აღდგენისაგან. ვ. ნ.) დაიწყო თავისი დასაწყისი, და ამ გზით გამოფხიზლებულ ერის კეთილდღეობასა და ხელახლად აღორძინებას დღეს ჩვენის თვალთა ვხედავთ.

„ჩვენ გვწამს ესეთი სასწაულთმოქმედება ისტორიისა და ამიტომაც დიდის სიხარულით ვეგებებით იმ აზბაეს, რომ ჩვენს დაუღალავ შოღვაწეს ბ-ნ დ. ბაქრაძეს განუზრახავს ჩვენის დავიწყებულის ისტორიის აღდგენა და გახსენება“...

მაგრამ არ გვეგონათ, რომ ილია სხვა საკითხებს არ აქცევდა ყურადღებას. — არ დარჩენილა არც ერთი საკითხი საზოგადოებრივი თუ ეკონომიური ხასიათისა, რომ ილია თავისი მადლიანი კალამით არ შეხებოდეს და მისებრ საფუძვლიანად არ განეხილოს. მაგრამ ამის აღნუსხვა შორს წაგვიყვანდა.

მას არ ავიწყდებოდა, რომ ნიეთიერი მხარე ერის ცხოვრებისა — ერის არსებობის საძირკველია, და ილია მას დიდ ყურადღებას აქცევდა: — იყო ეს სახელმწიფო მამულების იჯარით გაცემა, არაყის მონაპოლის საკითხი, გზების კეთილმოწყობის, სამეურნეო სკოლების, ერობის, ნაფიც მსაჯულთა, ტყით სარგებლობის, ქართული ეკლესიის, სამღვდულოების, გლეხობის, ხიზნების, კახეთის რკინისგზის, მეღვინეთა საზოგადოების, მუზეუმის, ქართული მწერლობის და სხვა და სხვა, რამდენი ჩამოეთვალა!

და როდესაც ილია ხედავდა ქართველი ხალხის ეკონომიურ სარბიელზე გამოსვლას, იგი აღნიშნავდა: —

„მომწიფდა ჩვენში ის აზრი, რომ სულიერ ღონესთან ერთად უნდა ვლიდეს ღონე ხორციელიც, რომ სულის, ჭკუისა და გონების გაძლიერებას მხარ-და-მხარ უნდა მესდევდეს ქონებისა, ჯიბის გაძლიერებაცა,

რომ ერთი და ქვეყანა, რომელთაც ან ერთი აკლია, ან მეორე ... ვერას გახდება. .. თუ თავის წარმატების საყვეარში ეს ორი უღლადი, ყოველთშემძლებელი ძალღონე არ ეყოლება შემბული ერთად და განუყრელად".

ამ აზრით ხელმძღვანელობდა ილია და მისი თაობა, როცა მათ სათავადაზნაურო ბანკი დააარსეს. ეს არ იყო ბანკი, რომელსაც საფუძვლად ედო წოდებრაობის ინტერესების დაცვა; ეს იყო დაწესებულება, რომელსაც ეკრა ეროვნულ-საზოგადობრივი ბეჭედი, — და კიდევ მეტი: — სათავადაზნაურო ბანკი იყო ქართული პარლამენტის და ქართული ეროვნული ფინანსების, საზოგადობრივი ბიუჯეტის აკვანიც. ვინაიდან აქ სწყდებოდა ქართული კულტურული დაწესებულებების ნივთიერი ბედი და იქ იშლებოდა თვითმოქმედების ფრაქტი.

„ამ საქმეს ჩვენ დიდ მნიშვნელობას ვაძლევდით და ვაძლევთ“: — სწერდა ილია: — „თუნდ თავი დავანებოთ იმას, რომ ბანკები ღონისძიებას გვაძლევენ ფულის სესხად შოენისა, ნურც იმას ვაეიხსენებთ, რომ ამ ორ ჩვენ ბანკს (ქუთაისისას და ტფილისისას) შეუძლიანთ, ცოტა რომ ესთქვათ, წელიწადში ორი ათასის თუმნის შეძენა საზოგადო საჭიროების დასაკმაყოფილებლად, ამას ყველაფერს თავი დავანებოთ, — გავსინჯოთ ბანკი იმ მხრით, რა მხრითაც იგი უფრო სანატრელი უნდა იყვეს მათთვის, ვისაც სწამს ძალა თვითმოქმედებისა ქვეყნის სადღეგრძელოდ და საბედნიეროდ. ჩვენ, თევზისა არ იყოს, პირი სავსე გვაქვს წყლითა და ვრცლად მითითებით ვერას ვიტყვი, მაგრამ ვინც ამ მხრით ღრმად დააკვირდება ჩვენის ბანკების არსებობას და საფუძვლიანად თავიდან ბოლომდე გააულებს გონების თვალსა, ის, რასაკვირველია, დაგვეთანხმება, რომ აქაც, ბანკის საქმეში, როგორც ყოველფერ სხვაში, ჩვენის ყელის საბელის ჩვენს ხელშივე ჩადდება ჩვენთვის სანატრელიც უნდა იყოს და სასიხარულოც. ეგ საქმე ამ მხრივ ჩვენთვის დიდი რამ არის, დღეს „შემთხვევისა გამო სხვისა და სხვისა“ ჩვენთვის მარტო ბანკია მხოლოდობითი მოედანი, რომელზედაც უნდა აღიზარდოს, ფეხი აიდგას, გაიწურთნოს, გაინავარდოს ჩვენმა თვითმოქმედებამ, ჩვენმა ზნეობრივმა ძალღონემ“...

მაგრამ ამ დიად მოღვაწეობასთან ერთად საქირო იყო თავდაცვაიც, ხანდახან შეტევაიც. — და აქ ილია იყო დაუზოგავი, სასტიკი. იგი არ ინდობდა არავის, ვინც ვაბედავდა და შეეხებოდა ეროვნულ საგანძურს, ეროვნულ საუნჯეს, რომელზეც ამოდენა ენერჯია იზარჯებოდა. იგი საღკლდესავეთ, ტინსავეთ ედგა საგუშავად ქართველი ერის ინტერესებს და ელვაერ სიფიცხით ბრძოლას აწარმოებდა.

როგორი გატაცებითა და თავგანწირვით იცავდა ილია ქართველი ერის ვინაობას და როგორ ბასრ ბრძოლას ეწეოდა იგი მტრის წინააღ-

მდეგ! როგორი სიძლიერით ეკეთა იგი რუსულ პოლიტიკას, რომელიც საქართველოში რუს მოხელეებს აბატონებდა: —

„როცა მოხელეები იმ ჯურიდან ამორჩეულნი არიან, რომელიც სრულიად უცნობია ხალხისა, მისის ცხოვრებისა, სრულიად უცოდინარი ენისა, — ამას აუცილებლად ის მოსდევს, რომ მათ ხალხისა არა გაეგებათ რა ხალხს კიდევ მათი...“

„აქ არამც თუ მოხელისაგან თხოვლობენ, რომ აქაური ენები იცოდნენ, არამედ თითონ აქაურებისათვისაც კი ამოაკეთინეს ფეხი აქაურს ენებს აქაურის სასწავლებლიდამ. იქ, საცა ჩვენის ხალხის მწვემნი იზრდებიან, ჩვენი ხალხის მასწავლებელნი, მაგალითებრ — სასულიერო და საოსტატო სემინარიაში, იჭიდანაც კი გამოდევნეს ჩვენი ენა, ქართველებსაც კი გზა არა გვაქვს შევისწავლოთ ჩვენი ენა, თორემ სხვას ვინ ჩივის“...

ვინიდან ქართული ენა გაძევებული იყო იმ მცირე-რიცხოვან სკოლებიდან, რომელიც მაშინ არსებობდა. — ილია მოითხოვდა ქართული ენის შემოღებას და როგორი სიხარულით სწერდა, როცა სხვაც იღებდა ხმას: —

„ამ მხრით ქართლისა და გურიის თავადაზნაურობამ წელს დიდი სახელი დაავდო ჩვენს ისტორიაში... ამ (ეროვნული, ვ. ნ.) ღირსების გაღვიძებამ იმოქმედა, რომ იმავე თავადაზნაურობამ თითქმის ერთხადვე მოითხოვა ქართულს ენას თავისი კუთვნილი გზა და ადგილი მიეცეს სკოლაში“...

ყველაფერა ეს — თითოული წამოწყება ეროვნული ცხოვრების ასპარეზზე — მიზნად ისახავდა ქართველი ხალხის გამოღვივებას, ფეხზე დაყენებას და ეროვნულად მომზადებას, და ამ მუშაობას ამათებდა შორიდან იდეა საქართველოს თავისუფლებისა, — საკუთარი ეროვნული ცხოვრების შექმნის იდეა! ეს იყო ის დიდი დადებითი და დამტკიცებითი მუშაობა „მუშაობა მძიმე და რთული, მომთხოვი და დამხარჯავი აუარებელი ენერჯისა, განუზომელი სიყვარულისა და ნებისა! მაგრამ ამ „წერილმა“ მუშაობამ, ამ ყოველდღიურმა დაუღალავმა ფუსფუსმა, რომელიც ეროვნული დამოუკიდებლობის ვარსკვლავს მისდევდა, ვერ შთანთქა, ვერ გადაყლაპა ყველა ენერჯია, ყველა სურვილი, პარალელურად კვლავ გრძელდებოდა ქადაგება და ბრძოლა ერის თავისუფლებისათვის: — სიტყვითა და კალამით, ლექსითა და პროზით, მრავალი ძვირფასი ადგილია ამის გამო ილიას პოეზიაში და მრავალი კიდევ პუბლიცისტიკაში, ხშირად, ცენზურის შიშით, ეზოპური ენით, მაგრამ მაინც გასაგები.

ილია არამც თუ მარტო თავისი საკუთარი ერის თავისუფლებას

შესტრფოდა, არამედ სხვა ერთა განთავისუფლებასაც შხარს უკერდა და როცა იხილა მან იტალიის თავისუფლება და გაერთიანება, სიხარულთან ერთად ნატვრაც წარმოსთქვა: —

„მესმის, მესმის სანატრელი
ხალხთ ბორკილის ხმა მტერევისა;
სიმართლის ხმა ქვეყნადა ჰქუხს,
დასათრგუნვად მონობისა.
აღმიტაცებს ხოლმე ეს ხმა
და აღმიგზნებს იმედს გულში, —
ღმერთო, ღმერთო! ეს ხმა ტუბილი
გამაგონე ჩემს მამულში!“

და ეს ძლიერი სიმკვეთრით დაწერილი პატრიოტული ლექსი მთელი ათეული წლების გასწორვ ილიას მოწინააღმდეგეთ სასაცილოდ არა ჰყოფნიდათ: — შეხედეთ, რა მებრძოლია ილია! პატონყმობაზე დაწერილი ლექსი მისი გადავარდნის შემდეგ გამოაქვეყნაო! და ილიას აზრადაც კი არ მოსვლია ეს შევნიერი ლექსი პატონყმობაზე დაეწერა! იგი შეხაროდა იტალიის განთავისუფლებას და ნატრობდა თავისი ეროვნათვისაც ასეთ ბედნიერებას!

დღევანდელი ტერმინი რომ ვიხმართ ილია საქართველოს საგარეო საკითხებში იმავე ნიადაგზე იდგა როგორც ძველი თაობანი. როდესაც ოსმალეთთან ომის შედეგად, აქარა-ჭობულეთი რუსეთმა შემოიერთა, და ამგვარად, საქართველოს სხეულს დაუბრუნდა ძველად მოწყვეტილი ნაწილი, ილია ამ საკითხს ეროვნული თვალსაზრისით აფასებდა და სწერდა: —

„ჩვენი ძმები, ჩვენი სისხლ-ხორცი, ჩვენთან ერთად „მებრძოლი შავი ბედისა“, ჩვენის გმირების ბუდე, ჩვენის უწინდელის განათლებს და სწავლის აკვანი, ჩვენი ძველი საქართველო, — დღეს ჩვენ შემოგვიერთდა და თუ კარგად მოიქცევიან — ვის ხელთაც აწ იმათი ბედია ჩვენთან იქნება კიდევ სამუდამოდ...“

„აბა, ქართველობავ, შენ იცი, როგორ დაანახებ თავს შენს ახლად შემოერთებულს ძმებსა“...

1884 წელს ქართულმა სათეატრო დასმა წარმოდგენა გამართა ტფილისში მყოფ ფრანგული კოლონიის სასარგებლოდ. შემდეგ მოწყობილ იქმნა ბანკეტი, სადაც საფრანგეთის კონსულმა დიდი მადლობა გადაუხადა ქართულ დასსა და დრამატიულ საზოგადოებას. მრავალი სიტყვა სთქვეს აქ და სხვათა შორის ილიამ წარმოსთქვა მერტად შესამჩნევი: —

„ილიამ შეაქო საფრანგეთი, მისი ძლიერება, კჳუა და ხელოვნება მისთა შეილთა, თავგამოდება მის სამშობლოსი ჩაგრულ ერთათვის და მერე ასე დააბოლოვა:

„ძლიერია და მტკიცე მუხა, ფართოდ ფოთოლ-გაშლილი, თავ-კარავიანი, ამტანი ყოველგვარის ქარტახილისა, მაგრამ განა რას დაუშლის მის ძლიერებას, რომ მის მახლობლად პატარა იაცა ჰყვოდეს. ჩვენი ქვეყანა პატარაა, მაგრამ ტურფაა, როგორც ია, როგორც გაზაფხულის ყვავილი და ჩვენი ნატვრა მხოლოდ ის არის, რომ იცოცხლოს დიდის მუხის მახლობლად უვნებლად, თავისუფლად“...
მაშინდელ ცენზორულ, შემხუთავ პირობებში, როცა ხშირად აღი-
ას წერილს ცენზორი მაკრატელით დაუზოგავად სკრიდა, უნდა აღ-
ნიშნო აქ, თუ რამდენად გაბედულად და გარკვეულად ეხებოდა იგი სა-
ქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხს. ეს ადგილი, რომელსაც ეხლა
მოგახსენებთ, ეხლა-ხან აღმოჩენილია საცენზურო კომიტეტში და იგი
წარმოადგენს ილიას წერილის სრულ ტექსტს, რომელიც თავის დროზე
(1883 წ.) მეტად დამახინჯებულად დაიბეჭდა.

ილიას მოპყავს ერთი რუსი მწერლის შეხედულება ეროვნულ სა-
კითხზე:
„საზოგადოთ“; ამბობს იგი (რუსი მწერალი), „ინკორპორაცია ქვე-
ყნისა, რომელსაც ჰქონია თავისი ისტორიული ეროვნობა, ყოველთვის
დიდ სიძნელეს წარმოადგენს და ხშირად უფრო მეტი ვნება მოაქვს ეი-
დრე სარგებლობა.
„ისტორიულ ერთა მოსპობა შეუძლებელია; დიდი უბედურობისა
და დამცირების შემდეგაც კი ივინი კვლავ აღდგებიან ხოლმე და გულში
ღრმად იმარხავენ შეურთიგებელს სიმძულვარეს დამზავრელთა და და-
მპყრობთა მიმართ“
„ეხლანდელ დროში ზომ,, განაგრძობს ილია თვითონ, „როცა ასე
საყოველთაოდ განმტკიცებულია და აღგზნებული ეროვნული გრძნო-
ბა და თავისუფლების სურვილი, ესე გვარი საქმე უფრო ძნელ საქმეს
წარმოადგენს. მოსპობა რომელიმე ერის დამოუკიდებლობისა და თვით-
ებისა და შერიცხვა მისი სხვა ერთა შინა... აღემატება კაცთა შემძლე-
ლობას...
დღეს თუმცა ჩვენი გაჭირებული მდგომარეობა ჯერ კიდევ არ
გათავებულა და არც მალე გათავდება, იქნებ დიდი განსაცდელიც მო-
გველის მომავალში, მაგრამ მაინც... დღეს ცხადად და უტყუარად შე-
სამწნეველია ნიშნები (ჩვენი) ერის გამოფხიზლებისა, ძველის საუკე-
თესღ ნაანდერძვეის აღდგენისა... დიახ, დღეს ბევრსაც ერთიანად გვწამს
ჩვენც, ჩვენი, ქვეყნის მომავალი“...

და ჩვენი ქვეყნის მომავალსათვის ასე ნელიად, საკუთარი ხელით
აგურის აგურზე დადებით, ქაპანწყებით, თვითმოქმედებით მკვადრ-
დებოდა ის საძირკველი, რომელზეც უნდა აგებულყო მთლიანი ეროვ-
ნული შენობა — საქართველოს სახელმწიფოებრიობა.

ვინ ედგა ილიას გვერდით ამ დიდი ბრძოლების დროს? ვინ იყო ის, ვინც მასთან ერთად გადადიოდა ხელჩართულ ომში?

ჩვენ ვიცით უკვე ვისკენ ჰქონდა მას თავისი გულისყური მიმართული — ეს იყო ქართველი ერის უმრავლესობა, ქართველი უბრალო გლეხობა, ეს „სული და გული ჩვენი ეროვნული იმედებისა“, როგორც ამბობდა მის შესახებ თვით ილია. მას უნდოდა ამ ხალხის გათვითცნობიერება, მისი პოლიტიკურ-ეროვნულად გაწრთვება, ეროვნულ ლუმენში მისი დადნობა და ეროვნულ ვრდემლზე გამოქვდვა...

ამ დიად მოღვაწეობაში ილიას გვერდით უდგა მესამოცეანთა თაობა, მისი თაობა და მასთან შეზრდილი ინტელიგენცია...

ხოლო ინტელიგენციის ერთი ნაწილი კი, ნაროდნიკულ-სოციალისტური, უტოპიური იდეებით გატაცებული ილიას რომ ებრძოდა, — ილიასთან ბრძოლაში ე. ი. ცხოვრებასთან შეჯიბრებაში, ვინაიდან ილია სინამდვილის ნიადაგზე დაყრდნობილი, ცხოვრების რეალ საფუძველზე მტკიცედ იდგა, — სასტიკად დამარცხდა...

სასტიკად გაანადგურა ილიამ თავადაზნაურობის ის ნაწილი, რომელიც ქართულ საქმეზე არა ნაღვლობდა, გააპარტახა მან იგი სიტყვით და საქმით: —

„ჩვენი დიდკაცობა“, სწერდა ილია, „რომელიც წარჩინებულობით, ხარისხით, ყოფა-ცხოვრებით და შეძლებით ყველაზედ მახლობლად არის უმაღლეს მთავრობასთან და, მაშასადამე, უმაღლეს მთავრობამდე ხმის მიწვდენის ღონე ხელთა აქვს ... ჩვენდა საუბედუროდ ... შორს მანძილზე არის დაჩრდილი ამ მხრით და ქვეყნისათვის დადებული აზრი არამც თუ ადამიანის ღირსების მხოლოდობით საწყაოდ მიაჩნია, არამც თუ ქვეშაობების პატივმოყვარეობის საგნად უღიარებია, არამედ მის ცხოვრების დავთარში სახსენებლადაც მოხსენებული არ არის. არ არის ქვეყანაზედ არც ერთი ერი, რომლის შემძლებელი ნაწილიც ასე გულაცრუებული, ასე გულგრილი იყოს საზოგადო საქმეების შესახებ. როგორც ჩვენები არიან. არ არის ჩვენში არც ერთი საზოგადო საქმე, რომ მასში ჩვენის დიდკაცობის წარმომადგენელი მოქმედებდეს და იღვწოდეს. თეატრია, გაზეთია, თუ ეურნალი — უმითოდ იღწვიან: დარბის, ლატაკს თავისი გროშები მოაქვს, რომ როგორმე თეატრი, გაზეთი, ეურნალი შეინახოს და ერთობ საზოგადო საქმეს ხელი როგორმე შეუწყოს და ერთი დიდკაცთაგანი კი ყურსაც არ იბერტყავს, თითქო ყოველივე ეს შისთვის სათავილო საქმე იყოს. ან იქნება უმეცრებისა გამო ჰგონიათ, რომ ქართული თეატრი, თუ გაზეთი, და სხვა ამგვარი საქმე არაფერს არ მოასწავებენ და წერილ-ფეხობის ცულულტობათა სთვლიან. ერთიც, მეორეც და მესამეც, რაც უნდა უძლურნი იყვნენ დღეს, ჩვენი ვინაობის დამცველნი და შემნახველნი არიან. ვინც ამით ზურგს შეაქცევს, თავის საკუთარ ვინაობას უარპყოფს, თავის ადამიანურ სახეს შეურაცხ-

ჰყოფს და არარად აქცევს. თუ ადამიანს თავისი ვინაობა არარად მიაჩნია, მაშინ იმ ადამიანში ადამიანური რაღაა?“...

და ეს უღირსი ადამიანებიც ისტორიამ გადაჰყარა თავის რეზიდანტში,

ჩვენ დავინახეთ, რომ ილიამ სრული შეგნებით ისროლა ლოზუნგი საქართველოს დამოუკიდებლობისა, — და როდესაც ნახა, რომ მის მიმართ ხალხები ერი ჯერ კიდევ მომზადებული არ იყო, დაიწყო მისი მზადება — და ათეულ წელთა განმავლობაში მან შეაღია ამ მზადებას თავისი დიდი ქველა, დიდი ნიჭი და დიდი ენერჯია. იგი იყო რეალისტი, საღი და გაბედული, მებრძოლი შეუდრეკელი და დაუზოგველი, — და ყველაფერი მიჰქონდა მას ქართველი ერის სამსხვერპლოზე.

ილია იღვა სავესებით საქართველოს ნიადაგზე, ორივე ფეხით, მთელი თავისი სიმძიმით მასზე იყო დაყრდნობილი და არსებულ გარემოებაში და ვითარებაში სრული შეგნებითა და მიზანშეწონილებით აწარმოებდა დიად ეროვნულ მუშაობასა და ბრძოლას საქართველოს თავისუფლებისათვის...

ილია ჰვებავდა აწუხებდა თუ არ ის, რაც ორბელიანებს და სხვებს სტანჯავდა? რასაკვირველია, კი! მაგრამ ილიას ეროვნული მეობის ტრადიცია სულ სხვა სიბრტყეშია მოცემული.

შეთქმულების მონაწილეთა და შემდეგი ეპოქის ჩვენი საზოგადო მოღვაწეთა და მწერალთა გაორება და აქედან აღმოცენილი ტრადიცია ორი ხაზით მიმდინარეობდა: — პიროვნული და ეროვნული კალაპოტი. პიროვნული იყო: — მათი რწმენა, მათი იდეალი და მათი პირადული მდგომარეობა, რომელიც ერთი მეორეს არ ეგუებოდა. სამშობლოს თავისუფლების მოტრფიალე — ამავე დროს — რუსეთის პოლიტიკის მომხრე ან გამტარებელი. ეროვნული: — მათი ფიქრი და ოცნება საქართველოს თავისუფლებაზე — და — სინამდვილე — საქართველოს ლეიტანტისხილობა! აქ ხდება შეჯახება იდეალსა და სინამდვილეს შორის, აქ ხდება გაორება პიროვნულიც და ეროვნულიც.

მაგრამ ილიასათვის პიროვნული გაორება არ არსებობდა, — მისთვის მხოლოდ ეროვნული გაორებაა: — მისი იდეალი — საქართველოს თავისუფლება — სინამდვილე მისთვის არაა მზად, და აქედან — სულის დაწყლულება. ტანჯვა — („მაგრამ მამულო, ჩემი ტანჯვა მხოლოდ ის არის“...), ლოცვა („ღმერთო, ღმერთო, ეს ხმა ტკბილი გამავიწყებ ჩემს მამულში“...), ნატვრა იმ გმირზე, ვინც თავისუფლების აკვანს ამოიღებს („ბაზალეთის ტბა“-დან), მაგრამ ამასთან ერთად მოქმედებდაც, ბრძოლაც არსებული სინამდვილის შესამუსრავად, ცხოვრების გარდასაქმნელად და სანუკვარი მიზნის — სამშობლოს თავისუფლების მისაღწევად!

აკაკი! რამდენი ბროლა გადაჰხედია თავს?! ვერცხლის თმითა და შარავენდით მოცულია მისი თავი ამ მძიმე ბროლის გრძელ გზაზე! მომღერალი საქართველოს თავისუფლებისა, მეომარი ქართველი ერის აღდგენისათვის, — ვინც მყარ საფუძველი ჩაუყარა თავისი მგოსნური სიტყვით ქართველი ხალხის აღდგომას, — კუთხიდან-კუთხემდე, სოფლიდან-სოფლამდე, კუნჭულიდან-კუნჭულამდე რო დაფრინავდა მისი ლეჭი, მისი სიმღერა სატრფო — საქართველოზე! :

„არ მომკედარა, მხოლოდ სძინავს და ისევე გაიღვიძებს; ვინც შენატრის იმის სიკვდილს უმაღ მასვე დაამიწებს“...

თითქოს ასეც ხდებოდა! ქართველი ერი იღვიძებდა: იგი მოგწროა ამას. გაღვიძებულმა ერმა მას ბრწყინვალე დღეობა გაუმართა, ქართულ-მა გამართლებულმა ჩონგურმა მას ქება-დიდება უმღერა — იყო ეროვ ენული ზემი!

აკაკის ერთად-ერთი სამსახური იყო ქართველი ერის თავისუფლებისათვის მგოსნური სიტყვით მზადება და ამ სამსახურში მოხუცდა იგი! და ოდეს იგი ღრმად მოხუცებული სწეული შეიქმნა, მთელი მოაზროვნე საქართველო დაქიმული ნერვებით მის გულისძაგერას ყურს უჯდებდა. მას თავს ევლებოდენ, დაჰფოფინებდენ, ყოველი მხრიდან მოდიოდენ სიკვდილის პირზე მყოფ ქართველი ერის მესაიდუმლე და უგვირგვინო მეფის სანახავად. მოდიოდენ მგოსნები ... და ერთ მათგანს, ვარლამ რუხაძეს, აქვს მოგონება ამ უკანასკნელ შეხვედრაზე, რომელშიც იგი შემდეგს გადმოგვცემს: —

„მეორე დღეს აკაკიმ საგრძნობლად მოიხედა. ყველა მის სანახავად მისულები ოთახში მიგვიწვია და გეტხოვა — მისი ახალი პოემა წაგვეკითხა. ჩვენც დიდი ყურადღებით წავიკითხეთ, მაგრამ აკაკის მხოლოდ ენა გვეცნაურა, სხვა შიგ არაფერი იყო აკაკისებური.

„პოემა, თუ მესხიერება არ მალატობს, მსოფლიო ომს და ამ ომში ქართველების თავდადებას და სიმამაცეს შეეხებოდა და, ბოლოს, ნიკოლოზ მეორეს ემუდარებოდა, რადგან ქართველებმა დიდი მსხვერპლი გაიღეს რუსეთის დასაცავად, კეთილი ენებებიცა და გაენთავისუფლებია საქართველო.

„პოემამ ჩვენზე მძიმე შთაბეჭდილება მოახდინა, მაგრამ არაფერი გეოქვეამს საწინააღმდეგო იმის შინით. რომ ეს კულდათ იმოქმედებდა ავადმყოფზე: პირიქით, თავი ისე მოეაჩვენეთ. თითქოს კიდევ მოგვეწონდა; მაგრამ მიუხედავად ამისა, აკაკი მაინც მიგვიხედა და თითქოს თავის გასამართლებლად სთქვა: „ამდენ ხანს სულ ვებრძოდი თვითმპყრო-

ბელობას, მაგრამ არაფერი გამოვიდა, ახლა თხოვნით მივმართავ, ეგება ამან მაინც გასჭრას“-ო. ამ სიტყვებში კიდევ უფრო დაგვიკოდა გული“.

ეს სიტყვები ჩვენც გვიკოდავს გულს...

აკაკის, რომელსაც ამ ხანგრძლივ ეროვნულ ბრძოლაში წარბი აჩუქებია, რომელსაც მუდამ სწამდა, ელოდა, რომ ქართველი ერი ფეხზე წამოდგებოდა და თამამად გაიძახოდა: —

„არა! აყვავდეს იმედი,
გულს ვერ გამოიტეხს ჭაღარა!
მაინც თამამად იყივლებს
ჩემი დაფი და ნალარა!“ ...

აი, ეს აკაკი, სიკვდილის პირზე მიმდგარი, რუსეთის იმპერატორ ნიკოლოზ მეორეს ემუდარება: — საქართველო განათავისუფლეთ!

ეს თავისთავად საინტერესო მოვლენა უფრო მეტად საინტერესოა ეროვნულ-პოლიტიკურად და პოლიტიკურ-ფსიქოლოგიურად!

იმის მიუხედავად, რომ მეოცე საუკუნის დამდეგს და შემდეგ ათეულ წლებში — ქართველმა ხალხმა საერთოდ უკვე მოიფშენიბა თვალები, ვაიზმორა, გასწორდა და ბოლოს მოძრაობა დაიწყო;

იმის მიუხედავად, რომ ეს სახალხო მოძრაობა ფართო და მაღალი ტალღებით იწვედა და რუსეთის ტახტს ეხეთქებოდა;

იმის მიუხედავად, რომ დაირაზმა თითქმის მთელი ქართველი ხალხი, დაირაზმა და პოლიტიკური ბრძოლის ასპარეზზე მესამე დასის ხელმძღვანელობით მტკიცე ნაბიჯით გამოვიდა;

იმის მიუხედავად, რომ აკაკი თვით შეშხაროდა და უგალობდა ამ მოძრაობას: —

„მაგრამ ვხედავ მომავალში
ვამოსულა მუშად ერი,
ერთმანეთთან შეთანხმებით
ძლიერი და ბედნიერი.
გზა გაპყავს და ხიდსაც აგებს,
სისხლითა და ოფლით რწყულსა,
და მომავლის მოიმედე
აღარ იმჩინევეს წყლულად წყლულსა“ ...

იმის მიუხედავად, რომ ეროვნული საკითხი წამოიჭრა კიდევც, და პოლიტიკის საგანი შეიქმნა. — ...

მთელი ეს ქართული სახალხო მოძრაობა ატარებდა საერთოდ წმინდა პოლიტიკურ-სოციალურ ხასიათსა და ეროვნულ-პოლიტიკური ღონისძიების მოძრაობის დროშად არ აწეულა! ამას კიდევ დრო სჭირდებოდა, მაგრამ ეს მოვლენა ექვსა და შეიძლება უიმედობას იწვევდა და სიკვდილის წინ აკაკის ტრაგედიას უქმნიდა!

ქართველი ერის მდგომარეობა შეტად მძიმე იყო: — დიდი რუსეთი ერთი მხრივ; შეუღრყველობა რევიმისა, მეორე მხრივ; ქართველი ერის ეროვნულ-პოლიტიკური მომზადების სისუსტე და გარკვეული ეროვნული პოლიტიკის უჭონელობა, მესამე მხრივ; და არავითარი შესაძლებლობა მომავალის ასახვისათვის, მეოთხე მხრივ — ყველაფერი ეს ბადებდა იმ ფსიქოლოგიას, რომელიც აკაკის უკანასკნელ სიტყვებში გამოიხატება.

მეცხრამეტე საუკუნის თითქმის სამი მეოთხედი და მეოცე საუკუნის 17 წელი გადავიდა ქართველი ხალხის ეროვნულ მომზადებაში, ქართული ეროვნულ-პოლიტიკური სახეობის გამორკვევაში... ამ მზადებისათვის დაიხარჯა უზარმაზარი ენერჯია და მას შეეწირა დიდი ძალა. თაობათა მთელი რიგი იღვწოდა და მუშაობდა ამ სარბიელზე, თავდავიწყებით, გატაცებით, სიცოცხლის შეწირვითაც...

და ქართველ ერს ჯერ კიდევ არა აქვს საშუალება მადლობა გადაუხადოს მათ, — ვინც მისთვის იბრძოდა, ვინც უღრეკად მისი ინტერესების სავუშაგოზე იდგა, ვინც გააფთორებით იცავდა მას, და განუწყვეტლივ მას ამზადებდა...

ქართველი ერი კვლავ რუსეთის კლანჭებშია გამოხუთული...

მაგრამ დღეს სხვა მდგომარეობაა!

ქართველი ერი, როგორც ერი, იბრძვის თავისი დამოუკიდებლობისათვის. — და სადაც ერი უკვე გამოსულია ეროვნული თავისუფლებისათვის საბრძოლელად — დღეს არა, ხვალ, ზგე — მისი გამარჯვება უზრუნველყოფილია!

ქავკასიონი

წიგნი შერვე

შინაარსი:

	გვერდი
— გიორგი ყიფიანი — ასი წლის პოემა	3
— რ. ინგილო — საქართველოს სამეფოს ვითარება რუსეთის მოსელის წინ (მიმოხილვა)	6
— ი. მანწყაეა — 1801—32 წლების მანძილზე (მიმოხილვა)	21
— კახაბერი — 1832 წლის შეთქმულების შესწავლისათვის ისახარ — დიდი სახეები პატარა ჩარჩოებში (ქართველი ქალი და 1832 წლის შეთქმულება)	29 90
— კ. თეთბერიძე — 1832 წელი და ქართული რომანტიული მწერლობა	111
ბ. ვარდანი — ევროპის გავლენა საქართველოში (1832 წლის შეთქმულების გამო)	132
ი. გოდაბრელიძე — ისტორიული პარალელი (1832 წლის შეთქმულების გამო)	146
— ბერ ფილადელფოს კიკნაძის მიერ შედგენილ „აქტი გონიური“-დან — „ფიცი წვერთა“	153
გრიგოლ ორბელიანის „უბნობა ჩვენი“	154
შეთქმულთა ბიოგრაფიები: --	
ალექსანდრე ჭავჭავაძე	157
გრიგოლ ორბელიანი	159

-ლექსანდრე ორბელიანი	160
სოლომონ დოდაშვილი	161
ვახტანგ ორბელიანი	162
ე. ტ. — ფილადელფოს კიკნაძე	164
ე. ტ. — სოლომონ რაზმაძე	164
გ. ჯ. — გიორგი ერისთავი	165
→ შალვა ამირეჯიბი — თავადი ალექსანდრე ჭავჭავაძე	168
— ვიკ. ნოზაძე — ქართული ეროვნული „მე“-ობის გაორება ანუ ქართული ეროვნული ფიჭვი და მისწრაფება ცხოვრების სრნამდვილის წინაშე	184

ამავე წიგნში მოთავესებულია აგრეთვე სურათები: —

- თეკლა ბატონიშვილი
- მანანა ორბელიანი
- ალექსანდრე ბატონიშვილი
- ნიკოლოზ ბარათაშვილი
- ალექსანდრე ჭავჭავაძე
- გიორგი ერისთავი
- გრიგოლ ორბელიანი
- დიმიტრი ყიფიანი
- ჯგუფის სურათი.
- ქველი ტფილისი. მთა-წმიდა.
- ზუბოვის ნახატი. 1833 წ.
- ქველი ტფილისი. ქველი და ახალი
- ციტადელი. ზუბოვის ნახატი. 1833 წ.
- ქველი ტფილისი. გაგარინის წიგნიდან
- პარიზი. 1847 წ.

სარედაქციო კოლეგია

შისამართა: —

V. NOSADZÉ. 126, Avenue Emile Zola, Paris, XV.

UNIVERSITY
OF TORONTO

5-219